

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(35)

Чернігів 2023

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-3(35)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 11 від 25.09.2023). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612 (зі змінами від 09.02.21 № 157), відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2023. – № 3(35). – 238 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)**Головний редактор:**

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солюннюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний за випуск:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 3(35)

Chernihiv 2023

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-3(35)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 11 від 25.09.2023). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612 (as amended from 09.02.21 № 157), according to which magazine is assigned a category «B».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2023. – № 3(35). – 238 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)**Chief Editor:**

Dubyna M.V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T.A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A.V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashtanskyi M.M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V.G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye.A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O.V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M.P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N.V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N.I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K.S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I.G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible for release:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	
<i>Повна С.</i> Трансформація галузевої структури економіки України в повоєнний період	7
<i>Соломаха І., Говоруха Ю.</i> Інтелектуальні послуги: сутність категорії та особливості розвитку в сучасних умовах	21
<i>Тарасенко А., Кравченко А.</i> Сутність диджиталізації та її вплив на розвиток економічних систем	30
<i>Харченко Ю.</i> Інституціональні передумови капіталізації людського потенціалу	39
<i>Григоренко А.</i> Вплив енергоефективності на економічне відновлення України: європейський вектор	50
ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	
<i>Гонта О., Пігуляк М.</i> Міжнародний туризм в Україні: реальність і перспективи розвитку в умовах воєнного стану	61
<i>Іванова Н., Бондаренко А.</i> Інноваційні підходи до управління конкурентоспроможністю торговельних підприємств у сфері e-commerce.....	71
<i>Лисенко І., Пономаренко А.</i> Створення та розвиток e-commerce брендів в умовах цифровізації	82
<i>Кубліцька О.</i> Ринок електронної комерції в Україні: сучасний стан та тенденції повоєнного відновлення	98
ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ	
<i>Мекиун Л., Бондарчук Ю.</i> Основні тенденції розвитку ринку праці Чернігівської області в умовах війни.....	109
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	
<i>Вовк В., Жежерун Ю., Костогриз В.</i> Страховий ринок України у період дії воєнного стану: фінансовий та маркетинговий аспекти	119
<i>Попело О., Лопашук І.</i> Капіталізація інтегрованих аграрно-промислових формувань у воєнний період.....	132
<i>Роговий А., Євтушенко Ю.</i> Теоретичні аспекти обґрунтування сутності кредитної послуги та особливості її надання фінансовими установами	141
<i>Холявко Н., Дубина М.</i> Концептуальні положення використання RegTech-технологій у регулюванні процесів цифровізації фінансових установ	152
<i>Шишкіна О., Борисенко І.</i> Вплив інвестиційної безпеки на інвестиційну поведінку учасників фінансового ринку в умовах воєнного стану	163
<i>Базілінська О.</i> Стратегічне управління кредитним потенціалом банківської установи.....	173
<i>Клименко Т., Сидоренко О., Гливенко В.</i> Екологічне оподаткування в умовах воєнного стану в Україні	183
<i>Юрчишена Л.</i> Стратегічна фінансова стійкість університетів: методологічний та практичний аспект	196
<i>Вільчинський О.</i> Концептуальні засади модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності	210
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	223

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Povna S.</i> Transformation of the structure of Ukraine's economy in the post-war period.....	7
<i>Solomakha I., Hovorukha Yu.</i> Intellectual services: the essence of the category and features of development in modern conditions	21
<i>Tarasenko A., Kravchenko A.</i> Its impact on the development of economic systems	30
<i>Kharchenko Yu.</i> Institutional prerequisites of the capitalization of human potential.....	39
<i>Hryhorenko A.</i> The effect of energy efficiency on the economic recovery of Ukraine: the European vector.....	50

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Gonta O., Piguliak M.</i> International tourism in Ukraine: reality and prospects of development under martial law.....	61
<i>Ivanova N., Bondarenko A.</i> Innovative approaches to management of the competitiveness of trading companies in the e-commerce sphere	71
<i>Lysenko I., Ponomarenko A.</i> Creation and development of e-commerce brands within the framework of digitalization	82
<i>Kublitska O.</i> Electronic commerce market in Ukraine: current state and trends of post-war recovery	98

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Mekshun L., Bondarchuk Yu.</i> The main trends of the development of the labor market of the Chernigov region in the conditions of war.....	109
--	-----

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Vovk V., Zhezherun Yu., Kostohryz V.</i> The insurance market of Ukraine in the period of marital law: financial and marketing aspects	119
<i>Popelo O., Lopashchuk I.</i> Capitalization of the integrated agricultural and industrial formations during the war period	132
<i>Rogovy A., Yevtushenko Yu.</i> Theoretical aspects of justification of the essence of the credit service and the specific features of its provision by financial institutions	141
<i>Kholiavko N., Dubyna M.</i> Conceptual Framework for the Use of RegTech Technologies in Regulating the Digitalization of Financial Institutions	152
<i>Shyshkina O., Borysenko I.</i> Impact of investment security on investment behavior on participants of the financial market in the conditions of martial law	163
<i>Bazilinska O.</i> Strategic management of a banking institution credit potential.....	173
<i>Klymenko T., Sidorenko O., Glivenko V.</i> Environmental taxation during the martial law in Ukraine	183
<i>Yurchyshena L.</i> Strategic financial sustainability of universities: methodological and practical aspects.....	196
<i>Vilchynskiyi O.</i> Conceptual principles of modernization of the state financial policy of intensification of investment activity	210

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....	223
---	------------

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-7-20](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-7-20)

УДК 330.341.42:331.52(477)

JEL Classification: E290; L160; O120

Світлана Повна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

ResearcherID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

ТРАНСФОРМАЦІЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті розглянуто підходи до дослідження структури економіки. Проведено аналіз структури економіки України за допомогою групування видів економічної діяльності на основі показників валової доданої вартості та зайнятості в них. Виявлено, що за статичним аналізом щодо зайнятості, найбільш потужною галуззю України є оптова та роздрібна торгівля, сільське господарство, а також переробна промисловість. Однак при розгляді зайнятості в динаміці з'ясувалося, що ці сектори, крім торгівлі, децю втрачають персонал. Високими темпами втрачають персонал галузі освіти, державного управління, мистецтва та спорту, що потребує посиленої до них уваги в повоєнний період. Натомість зростання вище середнього за динамікою зайнятості показують такі невеликі для економіки України галузі, як будівництво; інформація та телекомунікації; професійна, наукова та технічна діяльність тощо, що загалом вказує на їхню перспективність та можливе майбутнє зростання їхньої ролі в економіці України, тому їх варто підтримувати й у повоєнний період.

Ключові слова: зайнятість; валова додана вартість; структура економіки; аналіз; групування; конкурентоспроможність.

Табл.: 4. Бібл.: 21.

Постановка проблеми. Структура економіки будь-якої країни впливає на якість та рівень життя в ній. Метою економічної діяльності зазвичай є виробництво більшої доданої вартості, краще використання наявних ресурсів, і передусім людських. Формування раціональної структури економіки, що відповідає таким критеріям, у сучасному суспільстві передбачає виробництво та продаж, зокрема експорт, технологічно складних товарів, для чого підприємства повинні мати відповідні технологічні можливості, а економіка – інституційну базу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження структури економіки проводилося такими авторами, як Я. І. Виклюк [1], А. М. Гуменюк [2], Т. Качала [3], С. Лалл [4], Т. І. Олешко [5], Д. С. Покришка [6], Т. І. Приходько [7], Е. Райнерт [8], Р. Хаусман, Дж. Хванг, Д. Родрик [9] тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Питання раціональної побудови структури економіки досліджувались багатьма визнаними вченими через важливість постановки правильних пріоритетів для подальшого розвитку. Ця стаття розширює існуючий аналіз структури економіки дослідженням поточної ролі галузей в економіці України в довоєнний та воєнний періоди на основі групування галузей за показниками валової доданої вартості та зайнятості в них.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні трансформації галузевої структури економіки України на основі аналізу зайнятості та частки валової доданої вартості за кожною галуззю, а також визначенні прогнозів та рекомендацій щодо подальшого розвитку галузевої структури.

Виклад основного матеріалу. Структура економіки серйозно впливає як на поточні економічні результати, так і на можливості її подальшого розвитку. Є багато різних підходів, що аналізують структуру економіки. Так, Е. Райнерт [8] виділяє галузі зі зростаючою та спадною віддачею і вважає, якщо економіка базується на природних ресурсах (наприклад, сільське господарство), і країна продає лише сировинні продукти, то її результати будуть погіршуватись. Навпаки, якщо перевага надається галузям зі зростаючою віддачею (переробна промисловість), то при зайнятті цієї ніші можна використати ефект масштабу й постійно поліпшувати свої економічні результати. При цьому велика кількість населення та покращений кадровий потенціал із використанням удосконалених виробничих потужностей стають важливою умовою економічного зростання.

Також у структурі економіки часто виділяються галузі з інноваційною і традиційною продукцією, при цьому вища додана вартість буває лише в інноваційних галузях. Зрозуміло, для того щоб бути конкурентоспроможними в інноваційних галузях, у межах економіки мають продукуватися інноваційні товари, а для цього треба постійно проводити наукові дослідження та розробки.

Відкрита вітчизняна економіка вже тривалий час критично залежить від обсягів продажу та коливань кон'юнктури світової економіки на вузьку групу сировинних товарів, експортованих Україною, що знижує можливість протидії її економіки зовнішнім негативним впливам [7], а в умовах війни – ще й вимагає забезпечення фізичних можливостей транспортування цих товарів [10]. В економіці України є глибокі структурні диспропорції у виробництві, до яких належать низький рівень валової доданої вартості в загальному випуску товарів та суттєва частка низькотехнологічної та сировинної продукції в експорті [7].

При формуванні пріоритетів країни необхідно враховувати траєкторію руху більшої системи, а саме глобальної економіки. Сучасними пріоритетами структурного руху глобалізації світової економіки [11] є реалізація концепції сталого розвитку; усунення диспропорцій у складових світової економіки, але при цьому констатується факт нерівномірності економічного розвитку, що зумовлено циклічним послідовним заміщенням виробництв в інноваційному процесі.

Для виявлення пріоритетів розвитку економіки дедалі важливішими стають пріоритети розвитку експорту, адже, з одного боку, доведений зв'язок між рівнем продуктивності експорту країни та темпами її економічного зростання в середньостроковому періоді. Тобто країни, які продають товари з

більш високою продуктивністю, зростають швидше. Також виявлено, що країни з початковим високим рівнем складності експорту в подальшому досягають вищих темпів його зростання [6]. З іншого боку, існує ефект Ванека-Райнерта [8], який ще названий ефектом «загибелі кращих»: якщо після періоду автономії починається вільна торгівля між порівняно розвиненою та відносно відсталою країнами, то наукоємний сектор промисловості більш відсталої країни має тенденцію до вимирання. Розвинутим галузям більше за інших властива зростаюча віддача; тобто вони більше за інших чутливі до падіння обсягу виробництва, викликаного появою закордонної конкуренції.

Епоха жорстких чинників конкурентоспроможності територій, які базуються переважно на природних ресурсах та геополітичному розташуванні, минула. Сьогодні активно вступають в дію нові ресурси (висококваліфіковані кадри, їхня креативність, інновації, знання, інформація) та інструменти (менеджмент, маркетинг, брендинг, аутсорсинг тощо). Від обсягів виробництва валової доданої вартості (ВДВ) залежить і фінансове забезпечення виконання будь-яких намірів і програм, знаходження можливостей і важелів протистояти негативним впливам зовнішньоекономічної кон'юнктури [1].

Конкурентоспроможність економіки розглядається з погляду технологічних можливостей, під якими розуміються знання і навички, які необхідні для отримання, адаптації, створення і використання технологій. Передбачається, що країни зі схожими показниками щодо забезпеченості факторами виробництва можуть мати різні види переваг і різні траєкторії своєї еволюції залежно від політики щодо придбання та опанування технологіями, а також накопичення технологічного досвіду. Якщо країна спеціалізується на низькотехнологічних продуктах із некваліфікованою робочою силою, то їй дедалі важче змінити траєкторію розвитку без узгодженої зміни великої кількості інститутів та ринків, що перебувають у постійній взаємодії. Лібералізація економіки може допомогти таким країнам реалізувати свої переваги, що сформовані на основі природних ресурсів і некваліфікованої робочої сили, проте не в змозі забезпечити їм розвиток переваг, заснованих на технологіях і навичках, що необхідні для структурних змін та економічного розвитку [6].

У довгостроковому періоді для зростання конкурентоспроможності економіки країни важлива не статична спеціалізація країни, а її інноваційні можливості. Це вимагає спеціалізації на більш технологічно містких інноваційних сегментах виробництва, покращення можливостей нагромадження капіталу. Конкурентні переваги країни суттєво залежать від здатності підприємств опановувати й використовувати нові технології і зумовлені ступенем нагромадження у країні технологічних факторів виробництва, тобто технологічних прийомів, навичок, яких набули працівники, рівнем оволодіння ними сучасними технологіями, а також побудовою в межах країни інститутів, сприятливих для проведення технологічної модернізації господарства. Ці фактори забезпечують технологічну можливість структурної трансформації

економіки, що досягається через підвищення якості товарів і вдосконалення технологічних процесів, переорієнтацію від технологічно простих виробництв до більш складних. Передумовами технологічної модернізації є наявність та доступність трудових ресурсів із необхідними навичками та вміннями, спроможності імпортувати чи створювати технології, необхідної для такої діяльності інфраструктури, капіталу тощо. Активізація зростання економіки країн забезпечується за рахунок модернізації продукції, яка виробляється і експортується, освоєння виробництва нових більш складних товарів з більшою доданою вартістю. Тому одним з індикаторів динамічності та стійкості економічного зростання є переміщення факторів виробництва від низькопродуктивних видів діяльності з низькою заробітною платою до високопродуктивних видів діяльності з високою заробітною платою [6].

А. М. Гуменюк [2] визначає ефективність економіки країни як здатність до прогресивних структурних зрушень із виокремленням двох складових: 1) ефективність структурних зрушень; 2) ефективність структури економіки, при цьому структура економіки визнається ефективною, якщо в ній покращується використання економічних ресурсів, тобто зростає фондодіада та продуктивність праці, натомість знижується енерго- та матеріаломісткість виробництва, а також зростає відповідність продукції, що виробляється, потребам суспільства. Головною метою функціонування економіки автор визначає підвищення ефективності виробництва та зростання суспільного добробуту, тому до суттєвих параметрів стійкості економіки належать: 1) показники рівня і якості життя (рівень заробітної плати та цін, безробіття, величина ВВП у розрахунку на одну особу); 2) показники ефективності економічної діяльності (національний дохід, ВВП, виробництво промислової та сільськогосподарської продукції, рівень продуктивності праці, фондоозброєність виробництва тощо); 3) показники стану фінансової системи та зовнішньоекономічної діяльності (дефіцит бюджетної системи, співвідношення між витратами на обслуговування зовнішнього боргу та обсягом експорту, сальдо зовнішньоекономічних обмінів, величина державного боргу тощо). Загрозами економічній безпеці території вважаються: зменшення обсягів виробленої продукції; погіршення стану науково-технічних можливостей; зростання виробництва в ресурсодобувних галузях при одночасному його зниженні в наукомістких галузях; зростання необхідності в імпорті готової продукції; зростання фінансової залежності.

У дослідженні [5] для визначення узагальнюючих показників соціально-економічного розвитку шляхом експертного аналізу були виділені такі базові показники: 1) ВВП на душу населення; 2) реальний приріст промислового виробництва; 3) рівень безробіття; 4) номінальні або реальні доходи населення; 5) обмінний курс у середньому за період; 6) торговельний баланс країни; 7) зобов'язання країни на кінець періоду; 8) ціни споживчого ринку; 9) капітальні інвестиції.

Для аналізу структури економіки ми обрали показники частки валової доданої вартості за видами економічної діяльності та зайнятості в них (статичний та динамічний показники). Попередній розгляд статистичної інформації наведено в табл. 1.

Таблиця 1

*Валова додана вартість (%) та зайнятість (тис. осіб)
за видами економічної діяльності у 2017-2021 рр.*

Види економічної діяльності	ВДВ, 2020 р., %	Зайнятість, тис.		Темпи зростання зайнятості, 2021/2017, %
		2017	2021	
Сільське, лісове та рибне господарство	9,3	2860,7	2692,7	94,1
Переробна промисловість	10,1	1774,9	1701,1	95,8
Будівництво	2,8	644,3	690,8	107,2
Торгівля; ремонт авто	13,9	3525,8	3604,7	102,2
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,2	991,6	961	96,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,7	276,3	285,2	103,2
Інформація та телекомунікації	5	274,1	289	105,4
Фінансова та страхова діяльність	3,1	215,9	210,6	97,5
Операції з нерухомим майном	6,4	252,3	248,2	98,4
Професійна, наукова та технічна діяльність	3,2	415,8	422,2	101,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,4	297,9	317,9	106,7
Державне управління й оборона; обов'- язкове соціальне страхування	7,3	979,7	873,9	89,2
Освіта	4,4	1423,4	1244	87,4
Охорона здоров'я та надання соціаль- ної допомоги	2,7	1013,6	913,4	90,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6	199,8	178,7	89,4
Інші види економічної діяльності	0,9	344,6	364,5	105,8
<i>Усього</i>		<i>16156,4</i>	<i>15610</i>	<i>96,6</i>

Джерело: розроблено автором за [12; 13].

На наступному етапі аналізу ми співвіднесли види економічної діяльності за показником ВДВ (%), яку вони створюють, та зайнятості (тис. осіб). Аналіз за сукупністю вказаних показників свідчить про рівень потужності галузей України, що забезпечують її економічне зростання. Отже, у табл. 2 зроблено розподіл галузей на три групи за рівнями їхньої значущості в економічному розвитку України за допомогою статистичного групування з рівними інтервалами.

Найбільш потужною галуззю України, що залишила далеко позаду всі інші галузі за ВДВ та зайнятістю, є оптова та роздрібна торгівля, а також ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (3,6 млн осіб; 13,9 % ВДВ).

На жаль, українській економіці вона навряд чи забезпечить прорив у розвитку, тим більше у світі дедалі більшу вагу посідає електронна торгівля, яка в Україні розвивається абсолютно недостатніми темпами [14].

Таблиця 2

Групування видів економічної діяльності за ВДВ (%) та зайнятістю (тис. осіб)

Зайнятість, тис. осіб	ВДВ, %		
	1 група (0,6-5)	2 група (5,1-9,5)	3 група (9,6-14)
3 група (2462,9-3604,9)	–	Сільське, лісове та рибне господарство	Торгівля; ре- монт авто
2 група (1320,8-2462,8)	–	–	Переробна промисловість
1 група (178,7-1320,7)	Будівництво Тимчасове розміщення й організація харчування Інформація та телекомунікації Фінансова та страхова діяльність Професійна, наукова та техні- чна діяльність Діяльність у сфері адміністра- тивного та допоміжного обслуговування Освіта Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок Інші види економічної діяльності	Транспорт, склад- ське господарство, поштова та кур'єр- ська діяльність Операції з нерухо- вим майном Державне управ- ління й оборона; обов'язкове соціа- льне страхування	–

Джерело: розроблено автором за [12].

Крім торгівлі, великий відсоток доданої вартості забезпечує переробна промисловість, що є досить гарною тенденцією, бо ця галузь спроможна забезпечити зростаючий ефект масштабу та збільшення доданої вартості. Однак зауважимо, що протягом 2014-2017 рр. частка переробної промисловості у ВВП України коливалася приблизно на рівні 12 % [15], а вже у 2020 р. – лише 10,1 %, тобто переробна промисловість поступово втрачає свої позиції в структурі економіки України.

У першій трійці видів економічної діяльності в Україні знаходиться також сільське, лісове та рибне господарство: воно забезпечує 9,3 % ВДВ, та за чисельністю персоналу суттєво перевищує переробну промисловість.

Для уточнення динаміки розвитку видів економічної діяльності ми зробили аналогічний розподіл галузей на три групи, враховуючи взаємозв'язок ВДВ та темпів зростання зайнятості (табл. 3). Зауважимо, що за

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

аналізований період загальна чисельність зайнятих зменшилася на 3,4 % (табл. 1), відповідно, третя група за темпами зростання зайнятості характеризує розширення вказаних видів економічної діяльності на фоні інших, друга група – збереження, а третя група – суттєве звуження.

Таблиця 3

*Групування видів економічної діяльності
за ВДВ (%) та темпами зростання зайнятості (%)*

Темпи зростання зайнятості, 2021/2017 рр., %	ВДВ, %		
	1 група (0,6-5)	2 група (5,1-9,5)	3 група (9,6-14)
3 група (100,4-107,1%)	Будівництво Тимчасове розміщу- вання й організація харчування Інформація та телеко- мунікації Професійна, наукова та технічна діяльність Діяльність у сфері ад- міністративного та до- поміжного обслугову- вання Інші види економічної діяльності	–	Торгівля; ремонт авто
2 група (93,7-100,3%)	Фінансова та страхова діяльність	Сільське, лісове та рибне господарство Транспорт, склад- ське господарство, поштова та кур'єр- ська діяльність Операції з нерухо- вим майном	Переробна промис- ловість
1 група (87,0-93,6%)	Освіта Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги Мистецтво, спорт, ро- зваги та відпочинок	Державне управ- ління й оборона; обов'язкове соціа- льне страхування	–

Джерело: розроблено автором за [12; 13].

Галузь, що мала в довоєнний період найвищі темпи зростання зайнятості – це будівництво (7,2 % зростання зайнятості; 2,8 % ВДВ). Друга галузь за найвищими темпами зростання зайнятості – це адміністративне обслуговування (6,7 % зростання зайнятості; 1,4 % ВДВ). Ця сфера, за визначенням КВЕД [16], включає діяльність із підтримки основної діяльності підприємств, та не потребує наявності спеціалізованих знань. Вона складається з таких напрямів, як: 1) оренда, прокат і лізинг; 2) діяльність із працевлаштування;

3) діяльність туристичних агентств; 4) діяльність охоронних служб та проведення розслідувань; 5) обслуговування будинків і територій; 6) адміністративна та допоміжна офісна діяльність. Це невеликий сектор, що по суті своєї діяльності не може значно впливати на економіку України.

Галузь, що найбільш швидкими темпами втрачає персонал – це освіта (12,6 % зменшення зайнятості; 4,4 % ВДВ). Серйозною причиною погіршення ситуації у сфері освіти є повільна та неохоча її адаптація до ринку праці й невідповідність отриманих компетенцій випускників сучасним потребам економіки [17]. На нашу думку, також причинами такої ситуації є зменшення кількості дітей одночасно з бажанням молоді отримати закордонну вищу освіту (зауважимо, що ці дані стосуються довоєнного періоду). Таким чином, Україна швидкими темпами втрачала молодь і до війни, а з початком бойових дій велика кількість населення виїхала, і, на думку Е. Лібанової [18], більше не повернеться в Україну.

Другою в рейтингу щодо зменшення кількості персоналу було державне управління й оборона (10,8 % зменшення зайнятості; 7,3 % ВДВ). Також суттєве зменшення зайнятості має галузь мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (10,6 % зменшення зайнятості; 0,6 % ВДВ). Зауважимо провідну роль культури в розвитку суспільства загалом, нехтування нею призводить до втрат високих ціннісних орієнтирів та занепаду моралі, що, згідно з інституційною теорією, в подальшому вплине вже на негативний розвиток економіки.

Як бачимо, серед потужних галузей, які були характерні для економіки України, впевнено продовжує свій розвиток лише галузь торгівлі та ремонту автомобілів (2,2 % зростання зайнятості; 13,9 % ВДВ). Такі потужні галузі України, як сільське господарство та переробна промисловість, знаходяться у другій групі за динамікою зайнятості (табл. 3) та втратили за 5 років приблизно по 5 % персоналу. Натомість зростання вище середнього показують такі невеликі для економіки України галузі, як будівництво; інформація та телекомунікації; професійна, наукова та технічна діяльність тощо, що загалом вказує на їхню перспективність та можливе майбутнє зростання їхньої ролі в економіці України. Зауважимо, що більшість цих галузей потребують поліпшеного кадрового забезпечення зі специфічними знаннями, що свідчить про позитивні зрушення в економіці.

Воєнний період пов'язаний із втратою персоналу через активний виїзд населення за межі України. Так, за дослідженням Bloomberg [19], на липень 2023 р. за кордоном знаходяться 2,8 млн жінок працездатного віку, і якщо вони не повернуться, це коштуватиме Україні втрати 10 % її довоєнного річного валового внутрішнього продукту (ВВП), що становить 20 млрд дол. на рік та є більшим значенням від допомоги ЄС Україні (4-річний пакет по 12,5 млрд євро на рік). Разом з тим, українці продовжують виїжджати за кордон: за даними «Громадянської мережі «ОПОРА», кожного місяця 40-50 тис. осіб перетинають кордон і не повертаються [20]. На червень 2023 р. понад

8 млн українців стали біженцями у зв'язку з російською агресією, з них понад 5 млн – у країнах Європи. За дослідженням ООН, 65 % українських біженців планують повертатися, але не найближчим часом. Крім того, люди за кордоном поступово інтегруються. І чим довше триватиме війна, тим менша частина повернеться в Україну [20].

У табл. 4 проаналізована зміна галузевої структури України за воєнний 2022 р. У структурі галузей суттєве зростання показала промисловість (але за переробною промисловістю відомостей немає). Натомість суттєво втратили у структурі будівництво та транспорт, що пояснюється об'єктивними обставинами воєнного періоду.

Таблиця 4

Динаміка ВДВ (%) за 2020-2022 рр.

Види економічної діяльності	ВДВ, %		Зміна, 2022/2020 рр., %
	2020	2022	
Сільське, лісове та рибне господарство	9,3	9,3	0
Промисловість	17,6	20,4	+2,8
У т.ч. переробна промисловість	10,1	н.д.	–
Будівництво	2,8	1,4	-1,4
Торгівля; ремонт авто	13,9	14	+0,1
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,2	4,5	-1,7
Інші	50,2	50,4	+0,2

Джерело: розроблено автором за [12; 21].

Разом з тим, абсолютні показники ВВП суттєво знизилися: так, у воєнний 2022 р. в Україні на 29,1 % знизився до попереднього року реальний ВВП у постійних цінах 2016 р., на це зниження вплинули такі основні галузі, як сільське господарство (-28,4 %), торгівля (-30,9 %), переробна промисловість (-43,1 %), транспорт (-44,3 %) [21].

Ми згодні з тезою, що «зростання ВВП не має бути самоціллю», та «економічне зростання» не тотожне «економічному розвитку» [3], до того ж показник ВВП досить приблизно описує тенденції економічного зростання, оскільки він вимагає постійного збільшення виробництва та споживання, що є актуальним лише до деякого рівня, при перевищенні якого зростання даного показника призведе не до поліпшення якості життя, а лише до нерационального споживацтва. У контексті довгострокового економічного розвитку, його необхідно розглядати не як негативну тенденцію нарощування обсягів виробництва та споживання, а як закономірну зміну цілей, ресурсних обмежень, механізмів функціонування тощо. Повоєнний розвиток має забезпечуватися передусім якісними удосконаленнями у структурі економіки та розвитком галузей, що потребують висококваліфікованих кадрів.

Висновки і пропозиції. Отже, сучасна трансформація галузевої структури економіки України має як позитивні, так і негативні аспекти.

Можна констатувати такі особливості трансформації галузевої структури економіки України у довоєнний період: серед потужних галузей, які характерні для економіки України, впевнено продовжує свій розвиток лише галузь торгівлі та ремонту автомобілів. Такі потужні галузі України, як сільське господарство та переробна промисловість, втратили за 5 років приблизно по 5 % персоналу. Крім того, переробна промисловість знизилася свою частку у ВВП України з 12 % у 2014-2017 рр. до 10 % у 2020 р., що вказує на необхідність розробки програм підтримки галузі для посилення її конкурентоспроможності, особливо при виході галузевих підприємств на міжнародні ринки.

Натомість зростання вище середнього за темпами зростання зайнятості в довоєнний період показували такі невеликі для економіки України галузі, як будівництво; інформація та телекомунікації; професійна, наукова та технічна діяльність тощо, що загалом вказує на їх перспективність та можливе майбутнє зростання їхньої ролі в економіці України. Зауважимо, що більшість цих галузей потребують поліпшеного кадрового забезпечення зі специфічними знаннями, що свідчить про позитивні структурні зрушення в економіці України, які варто підтримувати й у повоєнний період.

Водночас втрата свого персоналу освітою, охороною здоров'я, державним управлінням, а також мистецтвом і спортом значно вищими темпами, ніж в інших видах економічної діяльності, свідчить про неблагополучні тенденції в них. Оскільки всі ці галузі спрямовані на вирішення суспільних питань, необхідно посилити увагу до їхнього розвитку для отримання суспільством якісних послуг у повоєнний період.

Воєнний період характерний суттєвою втратою як загальної кількості зайнятих через їх виїзд за межі України, так і ВВП в абсолютному виразі. При цьому структура ВВП суттєво не змінилася. Ті зміни у структурі, що відбулися, можна оцінити як тимчасові, пов'язані з воєнним періодом.

Список використаних джерел

1. Виклюк Я. І. Формування стратегії відтворення структури видів економічної діяльності регіонів на основі Soft Computing у контексті прискорення зростання валового регіонального продукту / Я. І. Виклюк, А. В. Ротар, В. К. Євдокименко // Збірник наукових праць [Буковинського університету]. Економічні науки. – 2013. – Вип. 9. – С. 99-116. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpen_2013_9_10.

2. Гуменюк А. М. Безпека структурно-інституціональної трансформації економіки регіону: теоретичні основи та прикладні аспекти: монографія / А. М. Гуменюк. – Київ : НІСД, 2014. – 468 с.

3. Качала Т. Структурні особливості інституційного середовища економіки України / Т. Качала // Економіст. – 2011. – № 11. – С. 18-22. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2011_11_6.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Lall S. Investment and technology policies for competitiveness: Review of successful country experiences [Electronic resource] / S. Lall. – New York : UNCTAD, 2003. – Accessed mode: <https://catalogue.nla.gov.au/catalog/3045469>.

5. Олешко Т. І. Аналіз та дослідження структури показників економічного розвитку України / Т. І. Олешко, О. В. Марусич, Н. О. Батинюк // Бізнес Інформ. – 2015. – № 3. – С. 55-59. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_10.

6. Покришка Д. С. Методологія оцінки технологічного потенціалу структурної трансформації національної економіки / Д. С. Покришка, Т. А. Тищук // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 2. – С. 7-19. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_2_3.

7. Приходько Т. І. Структурні зміни в економіці України / Т. І. Приходько // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 59-76. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_6.

8. Reinert Erik S. How rich countries got rich ... and why poor countries stay poor [Electronic resource] / Reinert Erik S. – October, 7, 2008. – Accessed mode: <https://www.amazon.com/How-Rich-Countries-Poor-Stay/dp/1586486683>.

9. Hausmann R. What You Export Matters [Electronic resource] / R. Hausmann, J. Hwang, D. Rodrik // Journal of Economic Growth. – 2007. – № 12. – Pp. 1–25. – Accessed mode: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10887-006-9009-4>.

10. Кінець «зернової угоди»: який план «Б» підготувала Україна / ТСН, новини 23.07.2023. – Режим доступу: <https://tsn.ua/exclusive/kines-zernovoyi-ugodi-yakiy-plan-b-pidgotuvala-ukrayina-2375227.html>.

11. Далевська Н. М. Структурний рух глобалізації світової економіки / Н. М. Далевська // Бізнес Інформ. – 2015. – № 3. – С. 8-12. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_2.

12. Статистичний щорічник України - 2021 / Державна служба статистики України. – Київ, 2022. – 447 с.

13. Статистичний щорічник України за 2018 рік [Електронний ресурс] / за ред. І. Є. Вернера // Державна служба статистики України. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

14. Повна С. Електронна комерція та цифровий маркетинг в розвитку національних підприємств / С. Повна, Ю. Олифіренко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 2. – С. 64-73.

15. Повна С. Аналіз стану інвестування в Україні як засобу розвитку підприємств та структурних перетворень в економіці / С. Повна // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 2 (22). – С. 112-118.

16. КВЕД-2010: Секція N [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/SECT/KVED10_N.html.

17. Попело О. В. Компетентнісний потенціал освіти в забезпеченні розвитку продуктивних сил України в умовах цифрової трансформації / О. В. Попело, А. Г. Самойлович // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 3(23). – С. 48-56.

18. Не варто мріяти про нездійсненне: 90% біженців не повернуться в Україну – директорка Інституту демографії Лібанова / Суспільне новини (13 лютого 2023). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/381881-ne-var-to-mriati-pro-nezdijshnenne-90-bizenciv-ne-povernutsa-v-ukrainu-direktorka-institutu-demografii>.

19. Ukraine Needs Its Women Back for a Shot at Economic Recovery / Bloomberg 24.07.2023 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-07-24/ukraine-economy-women-must-return-to-help-country-s-gdp-recover>.

20. З України за кордон щомісяця виїжджають близько 40-50 тисяч людей – організація "Опора" (8 липня 2023 р.) [Електронний ресурс] / Суспільне новини. – Режим доступу: <https://suspilne.media/524655-z-ukraini-za-kordon-somisaca-viizdaut-blizko-40-50-tisac-ludej-organizacia-opora>.

21. Україна у цифрах. 2022. Статистичний збірник [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Київ, 2023. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.

References

1. Vykliuk, Ya.I., Rotar, A. V., & Yevdokymenko, V. K. (2013). Formuvannia stratehii vidtvorennia struktury vydiv ekonomichnoi diialnosti rehioniv na osnovi Soft Computing u konteksti pryskorennia zrostannia valovoho rehionalnogo produktu [Formation of a strategy for reproducing the structure of economic activities of the regions based on Soft Computing in the context of accelerating the growth of the gross regional product]. *Zbirnyk naukovykh prats [Bukovynskoho universytetu]. Ekonomichni nauky – Collection of scientific works [of Bukovyna University]. Economic sciences*, 9, 99-116. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpn_2013_9_10.

2. Humeniuk, A.M. (2014). *Bezpeka strukturno-instytutsionalnoi transformatsii ekonomiky rehionu: teoretychni osnovy ta prykladni aspekty [Security of the structural and institutional transformation of the region's economy: theoretical foundations and applied aspects]*. NISD.

3. Kachala, T. (2011). Strukturni osoblyvosti instytutsiinoho seredovyscha ekonomiky Ukrainy [Structural features of the institutional environment of the economy of Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, (11), 18-22. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2011_11_6.

4. Lall, S. (2003). *Investment and technology policies for competitiveness: Review of successful country experiences*. UNCTAD. <https://catalogue.nla.gov.au/catalog/3045469>.

5. Oleshko, T.I., Marusych, O.V., & Batyniuk, N.O. (2015). Analiz ta doslidzhennia struktury pokaznykiv ekonomichnogo rozvytku Ukrainy [Analysis and research of the structure of economic development indicators of Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 55-59. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_10.

6. Pokryshka, D.S., & Tyshchuk, T. A. (2013). Metodolohiia otsinky tekhnolohichnogo potentsialu strukturnoi transformatsii natsionalnoi ekonomiky [Methodology for assessing the technological potential of the structural transformation of the national economy]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, (2), 7-19. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_2_3.

7. Prykhodko, T. I. (2013). Strukturni zminy v ekonomitsi Ukrainy [Structural changes in the economy of Ukraine]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economics and forecasting*, (3), 59-76. http://nbuv.gov.ua/UJRN/econprog_2013_3_6.

8. Reinert, Erik S. (2008). *How rich countries got rich ... and why poor countries stay poor*. <https://www.amazon.com/How-Rich-Countries-Poor-Stay/dp/1586486683>

9. Hausmann R., Hwang, J., & Rodrik, D. (2007). What You Export Matters. *Journal of Economic Growth*, (12), 1–25. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10887-006-9009-4>.

10. TSN, novyny [TSN, news]. (23.07.2023). *Kinets «zernovoi uhody»: yakyi plan «B» pidhotuvala Ukraina [The end of the "grain agreement": what plan "B" has Ukraine prepared]*. <https://tsn.ua/exclusive/kinec-zernovoyi-ugodi-yakiy-plan-b-pidgotuvala-ukrayina-2375227.html>.

11. Dalevska, N.M. (2015). Strukturnyi rukh hlobalizatsii svitovoi ekonomiky [The structural movement of globalization of the world economy]. *Biznes Inform – Business Inform*, (3), 8-12. http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_3_2.

12. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]*. (2021). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy - 2021 [Statistical yearbook of Ukraine - 2021]*.

13. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (2018). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy - 2018 [Statistical yearbook of Ukraine - 2018]. <https://www.ukrstat.gov.ua>.*

14. Povna, S., & Olyfirenko Yu. (2022). Elektronna komertsiiia ta tsyfrovyyi marketynh v rozvytku natsionalnykh pidpriemstv [Electronic commerce and digital marketing in the development of national enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2), 64-73.

15. Povna, S. (2020). Analiz stanu investuvannia v Ukraini yak zasobu rozvytku pidpriemstv ta strukturnykh peretvoren v ekonomitsi [Analysis of the state of investment in Ukraine as a means of enterprise development and structural transformations in the economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2), 112-118.

16. KVED-2010: Sektsiia N. (n.d.). http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/SECT/KVED10_N.html.

17. Popelo O.V., & Samoilovych A.H. (2020). Kompetentnisnyi potentsial osvity v zabezpechenni rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy v umovakh tsyfrovoyi transformatsii [The competent potential of education in ensuring the development of productive forces of Ukraine in the conditions of digital transformation]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3), 48-56.

18. Libanova, E. (13.02.2023). Ne varto mriiaty pro nezdiisnenne: 90% bizhentsiv ne povernutsia v Ukrainu [Do not dream of the impossible: 90% of refugees will not return to Ukraine]. *suspilne.media*. <https://suspilne.media/381881-ne-var-to-mriati-pro-nezdijisnenne-90-bizenciv-ne-povernutsia-v-ukrainu-direktorka-institutu-demografii/>.

19. Bloomberg. (24.07.2023). Ukraine Needs Its Women Back for a Shot at Economic Recovery. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2023-07-24/ukraine-economy-women-must-return-to-help-country-s-gdp-recover>.

20. *Suspilne novyny [Social news]. (08.07.2023). Z Ukrainy za kordon shchomisiatsia vyizhdzhaiut blyzko 40-50 tysiach liudei – orhanizatsiia "Opora" [About 40,000-50,000 people leave Ukraine abroad every month – Opora organization]. <https://suspilne.media/524655-z-ukraini-za-kordon-somisaca-viizdzaut-blizko-40-50-tisac-ludej-organizacia-opora>.*

21. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – State Statistics Service of Ukraine. (2022). Ukraina u tsyfrakh. 2022. Statystychnyi zbirnyk [Ukraine in numbers. 2022. Statistical collection]. https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/08/zb_Ukraine_in_figures_22.pdf.*

Отримано 15.08.2023

UDC 330.341.42:331.52(477)

Svitlana Povna

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Management and Public Service

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

Researcher ID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

TRANSFORMATION OF THE STRUCTURE OF UKRAINE'S ECONOMY IN THE POST-WAR PERIOD

The article discusses approaches to the study of the structure of the economy. At this stage of society's development, the competitiveness of the economy must be ensured primarily by highly qualified personnel and technological capabilities. At the same time, the current structure of the economy and the level of complexity of goods production technologies of exported goods are important. An analysis of

the structure of Ukraine's economy was carried out by grouping the types of economic activity of Ukraine based on their indicators of gross value added and employment (at the same time, static and dynamic indicators were used). It was revealed that even before the war, the economy of Ukraine had quite contradictory trends in the development of its components in terms of types of economic activity. According to a static analysis of employment, the most powerful industry in Ukraine is wholesale and retail trade, agriculture, forestry and fisheries, as well as processing industry. However, when looking at employment according to the dynamic indicator, it turned out that only the trade sector has a positive growth rate, while agriculture and processing industry are losing personnel little by little. On the other hand, above-average growth in terms of employment dynamics is shown by industries that are small for the economy of Ukraine, such as construction; information and telecommunications; professional, scientific and technical activities, etc., which generally indicates their prospects and the possible future growth of their role in the economy of Ukraine. Note that most of these industries require improved staffing with specific knowledge, which indicates positive structural changes in the economy of Ukraine, which should be supported in the post-war period as well. At the same time, the loss of personnel in education, health care, public administration, as well as art and sports at a much higher rate than in other types of economic activity indicates unfavorable trends in them. Since all these fields are aimed at solving social issues, it is necessary to increase attention to their development in order to provide society with quality services in the post-war period.

Keywords: *employment; gross added value; structure of the economy; analysis, grouping; competitiveness.*

Table: 4. References: 21.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-21-29](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-21-29)

УДК 338.46:159.925

JEL Classification: L86

Ірина Соломаха

кандидат економічних наук, доцент

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: iveria60@gmail.com **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0106-6410>

ResearcherID: [HTN-8199-2023](https://orcid.org/0000-0002-0106-6410). **Scopus Author ID:** [57219054600](https://orcid.org/0000-0002-0106-6410)

Юрій Говоруха

здобувач третього рівня освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: hovorukhayurii@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-7356-2533>

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ПОСЛУГИ: СУТНІСТЬ КАТЕГОРІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Визначено сутність та удосконалено дефініцію категорії «інтелектуальні послуги», під якою пропонується розуміти процес та результат передачі цінності у вигляді послуги, що входить до ряду специфічних ознак за рахунок використання набору професійних знань та інформації та спрямована на реалізацію якісних змін та переваг споживачем послуги. Виділено ключові функції інтелектуальних послуг. Розглянуто особливості розвитку ринку інтелектуальних послуг в умовах обмеженості ресурсних можливостей. Розглянуто специфічні вимоги, що висуваються до інтелектуальних послуг в підприємстві. Проаналізовано бар'єри, що стримують розвиток ринку інтелектуальних послуг в Україні.

Ключові слова: інтелектуальні послуги; стійкість; торгові підприємства; інтелектуальний бізнес; розвиток; консалтингові послуги.

Рис.: 1. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Становлення економіки знань зумовлює підвищення ролі підприємницьких рішень на основі інформації у процесі формування інтелектуального потенціалу підприємства. Розвиток інтелектуального бізнесу та поширення інтелектуальних послуг сприяє створенню, обміну та поширенню інформації та знань з метою забезпечення стійкості та конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі. Як наслідок, інтелектуальні послуги здатні виступати одним із джерел забезпечення розвитку державної соціально-економічної системи загалом та підвищення ефективності діяльності та розвитку підприємства зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інтелектуального бізнесу загалом та інтелектуальних послуг зокрема присвячено роботи таких закордонних і вітчизняних науковців, як О. В. Ярмач, І. Н. Карпунь, О. В. Бервено, О. С. Марченко, Л. М. Матровоса, Л. В. Єчина, О. Колінько, Г. О. Гавриш, Т. Р. Власова та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження науковців було зосереджено на ідентифікації категорії інтелектуальних послуг та їхньої ролі в контексті реалізації інноваційного потенціалу підприємств. Окремо варто виділити дослідження, присвячені інтелектуальному капіталу як базису для реалізації інтелектуальної послуги, а також інтелектуальних продуктів як результату реалізації інтелектуальних послуг.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи попередні дослідження та їхній внесок у розуміння сутності досліджуваного явища, варто зауважити, що недостатньо уваги науковців приділено визначенню сутності та особливостей розвитку інтелектуальних послуг як категорії в сучасних умовах. Крім того, додаткових досліджень потребує потенціал інтелектуальних послуг у забезпеченні стійкості підприємств в умовах турбулентності.

Мета статті. Метою цього дослідження є визначення сутності категорії інтелектуальних послуг та особливостей їх реалізації та розвитку з метою забезпечення стійкості підприємств у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Поширення інтелектуальних послуг, а також забезпечення їх належної якості дозволяє активізувати та раціонально використовувати інтелектуальний потенціал підприємства, сприяє інноваційній діяльності, підвищенню компетентностей та ефективному використанню ресурсів підприємства [1]. У процесі створення інтелектуальної послуги відбувається розкриття інтелектуального капіталу, що реалізується як інтелектуальний продукт, де «знання, здатності, таланти працівників та досвід компанії формують більшу частину вартості її продуктів чи послуг» [2, с. 175]. Реалізація інтелектуального продукту може бути представлена у вигляді думки (ідеї), інформації, нової технології, відкриття, винаходів, патентів, наукових звітів і доповідей, проєктів, алгоритмів і програм для ЕОМ тощо [3]. Як наслідок, отримання підприємством-замовником інтелектуального продукту передбачає подальше його використання в підприємницькій діяльності в надії отримання прибутку в короткостроковій та довгостроковій перспективах. При цьому інтелектуальні послуги повинні відповідати таким специфічним умовам як:

- інтелектуалоемність;
- невідільність від виробника й споживача;
- невідчутність;
- висока персоніфікація та унікальність;
- особливості права власності;
- ризик та непередбачуваність результату [4; 5].

Значна кількість дослідників здійснила спроби представити визначення поняття «інтелектуальна послуга». Проте потенціал інтелектуальних послуг залишається недостатньо реалізованим за рахунок того, що межі визначення залишаються нечіткими. Деякі автори під інтелектуальною послугою розуміють окремі напрями діяльності із надання знаннємістних послуг, наприклад, консалтингові послуги чи освітні послуги, у той час як така інтерпретація здатна обмежувати можливості комплексного розуміння феномену. Л. М. Матросова та Л. В. Єчина [6, с. 58] розглядають інтелектуальну послугу як «вид економічної діяльності, що пов'язаний із процесом виробництва і набуття нових знань», таким чином, даючи загальне визначення, однак

не фокусуючи увагу на характері взаємодії суб'єктів, що надають та споживають інтелектуальні послуги. Аналогічної думки дотримується О. С. Марченко [7, с. 58], розглядаючи інтелектуальні послуги як «капіталоутворюючі послуги, що виступають інституційними джерелами нагромадження людського капіталу індивіда, інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалу суспільства», тим самим підкреслюючи інституційну роль інтелектуальних послуг у становленні економіки знань. На нашу думку, найбільш повно категорію «інтелектуальні послуги» розкрито у визначенні О. В. Ярмак, під якими варто розуміти «професійні, персоніфіковані, індивідуалізовані чисті послуги, ресурсну основу та зміст яких складають спеціальні (професійні) знання і інформація, а результатом виступають вигоди споживача (індивідуума, фірм, суспільства) від їх засвоєння і використання в особистих, організаційних, підприємницьких, економічних, соціальних, духовних та інших цілях», таким чином підкреслюючи потенційні вигоди замовника послуг від використання та реалізації рішень на основі інтелектуальної послуги [8, с. 48].

У процесі надання і споживання інтелектуальної послуги відбувається реалізація та передача цінності, закладеної в інтелектуальний продукт. Отже, саме передача та фактична реалізація результату інтелектуальної послуги у формі інтелектуального продукту, що спрямований на передачу цінності та стимулювання якісних змін складає сутність інтелектуальної послуги. Як наслідок, авторами запропоновано розглядати інтелектуальну послугу як процес та результат передачі цінності у вигляді послуги, що володіє специфічними ознаками за рахунок використання набору професійних знань та інформації та спрямована на реалізацію якісних змін та переваг споживачем послуги, які неможливо отримати за рахунок інших джерел.

Важливим етапом у покращенні розуміння, як цінність реалізується через інтелектуальні послуги, є визначення функцій інтелектуальних послуг. Як зазначають О. В. Бервено та О. В. Ярмак, на сьогодні в академічній літературі функції інтелектуальних послуг характеризуються недостатнім рівнем теоретичного обґрунтування [1]. Так, дослідження вітчизняних науковців дозволили виділити окремі функції, наприклад, навчальну, інноваційну та капіталостворюючу [1; 7]. Авторами виділено та обґрунтовано такі функції інтелектуальних послуг, зокрема:

— *акумулююча функція*. Підготовка до надання інтелектуальних послуг вимагає від спеціалістів накопичення та систематизації інформації, знань та досвіду з метою подальшого використання для рішення специфічних завдань замовника;

— *кооперуюча функція*. Інтелектуальні послуги сприяють налагодженню співпраці між замовником та надавачем послуги для максимальної персоналізації результатів послуги, адаптованих під потреби та задачі підприємства;

— *інтегруюча функція*. Інтелектуальні послуги передбачають залучення профільних спеціалістів, що володіють набором специфічних знань, мають усвідомлення та досвід реалізації кращих практик, а також використання акумульованого досвіду у вигляді знань та інформації, які можуть бути імплементовані в контексті окремого підприємства;

— *системна функція*. Реалізація інтелектуальної послуги передбачає використання системного підходу для розгляду підприємства як цілісної сукупності взаємопов'язаних підсистем, що об'єднані певною метою, таким чином, забезпечити більш узгоджене та ефективне інтегроване інтелектуальне рішення, що сприяє реалізації потенціалу підприємства. У результаті інтелектуальний продукт характеризується комплексністю та може бути використаний для вирішення складних задач підприємства;

— *ідентифікуюча функція*. Інтелектуальні послуги опосередковано сприяють покращенню розуміння підприємством можливостей, ресурсів та процесів досягнення бажаного стану (вирішення конкретного питання). Залучення сторонніх осіб, що володіють сукупністю професійних знань та досвіду в реалізації інтелектуальних рішень та здатні провести всебічну оцінку існуючого стану та потенціалу розвитку, дозволяє підприємству отримати уявлення про сукупність власних конкурентних переваг, якими воно володіє та векторів подальшого розвитку;

— *підтримуюча та стимулююча функція*. Реалізація інтелектуальних продуктів як результатів інтелектуальних послуг спрямована на мінімізацію негативних факторів, що впливають на функціонування підприємства та сприяння використання ним можливостей для розвитку. Враховуючи підвищену турбулентність середовища, викликану періодами невизначеності, інтелектуальні послуги здатні слугувати ефективним рішенням для забезпечення стійкості підприємств за рахунок прогнозування ринкових змін та аналізу тенденцій.

Надання інтелектуальної послуги значним чином залежить від взаємодії споживача послуги та спеціалістів. На першочерговому етапі надання повної, правдивої та достатньої інформації та даних про стан підприємства, а також формулювання завдань, які підприємство планує досягти, дозволяє спеціалістам сформулювати набір завдань для проведення ефективного аналізу стану та тенденцій розвитку підприємства. У подальшому можливі уточнення певних даних, які дозволяють персоніфікувати результати послуги, з огляду на потреби кінцевого споживача. Як наслідок, інтелектуальна послуга за своєю суттю не може бути стандартизованим рішенням, адже адаптується під конкретні потреби. Важливим етапом у цьому процесі є створення атмосфери довіри і співпраці між замовником та виконавцем, за якої сторони активно спрямовують зусилля на пошук рішення за рахунок надання достовірних даних, а також їхнього якісного аналізу. Як наслідок, між замовником та надавачем послуги відбувається постійна взаємодія, що полягає у руху ресурсів різної природи

(матеріальних, інформаційних тощо), а також надання та опрацювання зворотного зв'язку. Схематично процес взаємодії замовника та виконавця в процесі надання інтелектуальних послуг представлено на рис. 1.

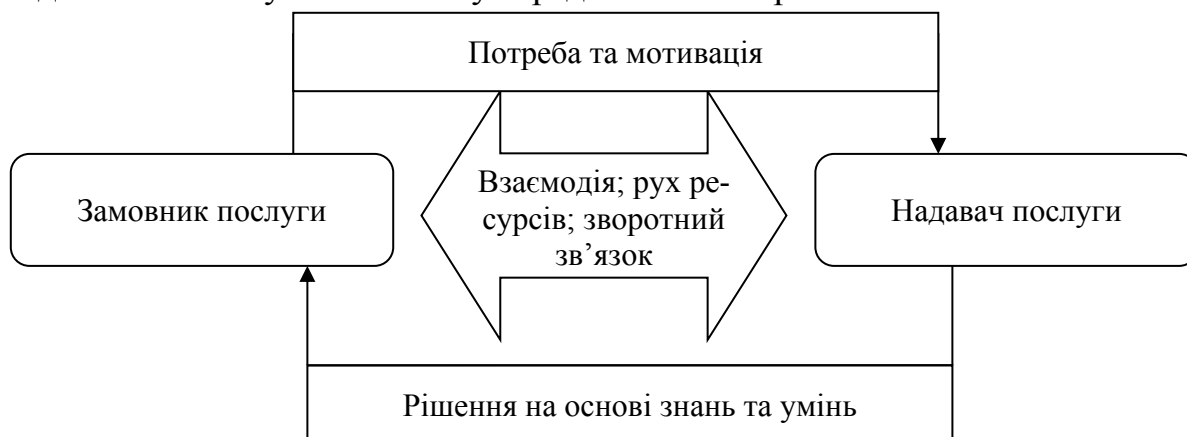

Рис. 1. Процес взаємодії замовника та виконавця у процесі надання інтелектуальних послуг

Джерело: розроблено авторами.

Варто зазначити, що інтелектуальна послуга не реалізується в ідеальному середовищі, а завжди має сполучення з контекстом. Іншими словами, на остаточний результат інтелектуальної послуги можуть впливати наступні фактори зовнішнього середовища, зокрема:

- стан та тенденції розвитку ринку, на якому реалізується інтелектуальне рішення, можливості для впровадження інноваційних рішень;
- стан законодавчої бази зокрема та інституційного середовища загалом;
- ступінь розвитку науково-технологічного сектору, а також доступ до знань та інформації;
- ступінь розвитку людського та інтелектуального потенціалів суспільства [8].

Розвиток ринку інтелектуальних послуг в умовах обмеженості ресурсних можливостей характеризується певними особливостями. По-перше, зниження загальних витрат підприємства через відсутність необхідності інвестувати в інфраструктуру та ресурсні запаси сприяє поширенню інтелектуальних послуг [9]. З іншого боку, витрати на досягнення спеціалістами бажаного рівня кваліфікації є значними. Крім того, додаткових витрат потребує оновлення програмного забезпечення; отримання доступу до спеціалізованих журналів або статистичної інформації тощо. Вищезазначені витрати підвищують вартість кінцевого інтелектуального продукту. Однак невизначеність середовища також сприяє обмеженості ресурсних можливостей замовника послуги, який має розподілити власні витрати за ступенем важливості та пріоритетності. Крім того, низька поінформованість підприємства стосовно можливості залучення спеціалістів негативним чином відображається на його здатності залучити допомогу із зовнішнього

середовища. Як наслідок, підприємство може недооцінити потенціал інтелектуальних послуг у забезпеченні стійкості підприємства. Враховуючи загальносвітові тенденції, варто зазначити, що на сьогодні ринок інтелектуальних послуг переживає низку перешкод для своєї діяльності. Серед ключових бар'єрів розвитку ринку варто виділити такі:

— недостатня кількість спеціалістів. Підприємства, що надають інтелектуальні послуги відчують значну потребу у трудових ресурсах. Наявність спеціалістів, що володіють комплексом знань, актуальної інформації та навичок нестандартної реалізації рішень, дозволяють забезпечити ефективне використання інтелектуального капіталу. Відсутність кваліфікованих спеціалістів, що мають відповідний досвід, відтік кадрів за кордон, недостатні умови оплати праці викликають дефіцит трудових ресурсів, які є необхідною умовою розвитку ринку інтелектуальних послуг. Як наслідок, спостерігається зростання навантаження на спеціалістів, реально зайнятих у секторі інтелектуальних послуг, що може призводити до зниження якості інтелектуального продукту;

— використання уніфікованих рішень, що не враховують специфіку функціонування підприємства. Деякі підприємства, що пропонують інтелектуальні послуги, використовують шаблонні рішення, які використовують по відношенню до підприємства-замовника. При цьому відбувається ігнорування реальних потреб підприємства, а рішення, запропоновані спеціалістом, можуть або залишитися нереалізованими внаслідок відсутності у підприємства ресурсів; не створити бажаного ефекту, адже не враховують можливості підприємства; або навіть зменшити ефективність діяльності, якщо підприємство-замовник почне спрямовувати ресурси, необхідні для розвитку, на реалізацію рішень, які не корелюють зі стратегією розвитку підприємства;

— знижена якість отриманого інтелектуального продукту. Низька якість інтелектуальної послуги може бути результатом надання недостовірної/неповної інформації, яку замовник намагається приховати, уникаючи витоків конфіденційної інформації [6]. Крім того, для залучення додаткових клієнтів підприємства-надавачі інтелектуальних послуг можуть завищувати рівень власної компетенції, а також реалізувати інтелектуальні рішення, які не повною мірою доказали свою ефективність на ринку. Як наслідок, підприємство-замовник не отримує очікуваної вигоди та продовжує неефективне функціонування. Варто зазначити, що через брак ресурсів та вмінь замовник послуги може відчувати проблеми зі сприйняттям її цінності, що зможе викликати суб'єктивну думку щодо невідчутності кінцевого позитивного ефекту;

— недостатня поширеність інтелектуальних послуг на вітчизняному ринку, де підприємства із недовірою ставляться до залучення спеціалістів поза підприємством, та фокусуються на пошуку рішень всередині підприємницької структури;

— складність супроводу послуги після її надання, де в подальшому постають проблеми із відстеженням рівня реалізації інтелектуальних рішень кінцевим споживачем;

— складність у встановленні кінцевої ціни [6].

На сьогодні інтелектуальні послуги не знайшли достатньої уваги серед споживачів. Якщо порівнювати із ринками інтелектуальних послуг розвинутих країн, можна побачити, що ринок інтелектуальних послуг України знаходиться у стані формування. Однак створення сприятливого інституційного середовища значно прискорить розвиток ринку інтелектуальних послуг. Державі необхідно забезпечити створення та періодичне оновлення законодавчої бази, що здійснює регулювання ринку інтелектуальних послуг, регламентує діяльність підприємств, які надають послуги такого типу, а також визначає права та обов'язки сторін та порядок вирішення спорів стосовно якості послуг, що надаються. У результаті цього у держави є можливість створити сприятливе та регульоване інституційне середовище, що сприятиме розвитку ринку та забезпечуватиме високу якість наданих послуг, захищаючи при цьому права споживачів та інтереси підприємств надавачів таких послуг.

Висновки і пропозиції. Використання інтелектуальних послуг дозволяє підвищити конкурентоспроможність та стійкість підприємства за рахунок реалізації інтелектуального потенціалу у поєднанні із знаннями та інформацією. Розгляд інтелектуальних послуг із позиції формування та передачі цінності сприяє покращенню розуміння шляхів досягнення підприємством якісно нових змін та розвитку в умовах турбулентності зовнішнього середовища. Авторами дослідження вперше виділено та обґрунтовано акумулюючу, кооперуючу, інтегруючу, системну, ідентифікуючу, підтримуючу та стимулюючу функції інтелектуальних послуг; розглянуто механізм взаємодії замовника та надавача інтелектуальної послуги, а також визначено фактори зовнішнього середовища, що впливають на остаточний результат інтелектуальної послуги. У результаті дослідження також виділено ключові бар'єри розвитку ринку інтелектуальних послуг України, а також сформовано рекомендації стосовно створення сприятливого інституційного середовища.

Список використаних джерел

1. Бервено О. В. Основні функції інтелектуальних послуг як чинника підвищення інноваційної активності підприємств / О. В. Бервено, О. В. Ярмак // *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. – 2008. – Т. 2, № 5. – С. 47–51.

2. Андрейчиков О. О. Аналіз значення інтелектуального капіталу в сучасному світі / О. О. Андрейчиков // *Системи обробки інформації*. – 2010. – № 5 (86). – С. 173–176.

3. Колінько О. Інтелектуальні продукти у постіндустріальній економіці / О. Колінько // *Наукові записки* : Матеріали звіт. наук. конф. викл., аспірантів, магістрантів і студентів фізико-мат. ф-ту, м. Полтава, 10 трав. 2007 р. – Полтава, 2007. – С. 264–267.

4. Говоруха Ю. Ю. Інтелектуальна послуга як чинник забезпечення конкурентоспроможності та розвитку економічної системи / Ю. Ю. Говоруха // *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : зб. тез доп. III Міжнар. науково-практ. конф., м. Київ, 8 груд. 2022 р. – Київ, 2022. – С. 43.

5. Сторожук О. Ринок інтелектуальних послуг в регіоні: стан і перспективи / О. Сторожук // Збірник тез доповідей викладацьких, аспірантських та магістрантських наукових досліджень за підсумками проведення «Дня науки-2013», м. Кіровоград, 18 трав. 2013 р. – Кіровоград, 2013. – С. 5–7.

6. Матросова Л. М. Інтелектуальні послуги як чинник інноваційного розвитку економіки України / Л. М. Матросова, Л. В. Єчина // Економічна теорія та право. – 2016. – № 3. – С. 56–68.

7. Марченко О. С. Знаннеінтеграційна роль інтелектуальних послуг: сутність, напрями реалізації / О. С. Марченко, О. В. Ярмак // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2012. – № 4 (11). – С. 56–63.

8. Ярмак О. В. Ціна інтелектуальних послуг у контексті ціннісно-мережевого підходу / О. В. Ярмак // Економічна теорія та право. – 2016. – № 25. – С. 47–56.

9. Говоруха Ю. Інтелектуальні послуги: визначення, класифікація, трансформація в умовах становлення економіки знань / Ю. Говоруха // Юність науки – 2023: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства : матеріали XIII Міжнар. науково-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчен., м. Чернігів, 26–27 квіт. 2023 р. – Чернігів, 2023. – С. 1–2.

References

1. Berveno, O.V., Yarmak, O.V. (2008). Osnovni funktsii intelektualnykh posluh yak chynnyka pidvyshchennia innovatsiinoi aktyvnosti pidpriemstv [The main functions of intellectual services as a factor in increasing the innovative activity of enterprises]. *Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2(5), 47–51.

2. Andreichikov, O.O. (2010). Analiz znachennia intelektualnoho kapitalu v suchasnomu sviti [Analysis of the value of intellectual capital in the modern world]. *Systemy obrobky informatsii – Information processing systems*, (5(86)), 173–176.

3. Kolinko, O. (2007). Intelektualni produkty u postindustrialnii ekonomitsi [Intelligent products in the post-industrial economy]. *Naukovi zapysky – Scientific notes* (pp. 264–267).

4. Hovorukha, Yu.Yu. (2022). Intelektualna posluha yak chynnyk zabezpechennia konkurentospromozhnosti ta rozvytku ekonomichnoi systemy [Intellectual service as a factor of ensuring competitiveness and development of the economic system]. *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy - Business, innovation, management: problems and prospects* (p. 43).

5. Storozhuk, O. (2013). Rynok intelektualnykh posluh v rehioni: stan i perspektyvy [The market of intellectual services in the region: state and prospects]. *Zbirnyk tez dopovidei vykladatskykh, aspirantskykh ta mahistrantskykh naukovykh doslidzhen za pidsumkamy provedennia "Dnia nauky-2013" – Collection of abstracts of reports of teaching, postgraduate and master's scientific research based on the results of the "Day of Science-2013"* (pp. 5–7).

6. Matrosova, L.M., Yechyna, L.V. (2016). Intelektualni posluhy yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Intellectual services as a factor of innovative development of the economy of Ukraine]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic theory and law*, (3), 56–68.

7. Marchenko, O.S., Yarmak, O.V. (2012). Znannieintehratsiina rol intelektualnykh posluh: sutnist, napriamy realizatsii [Knowledge integration role of intellectual services: essence, directions of implementation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Serii: Ekonomichna teoriia ta pravo - Bulletin of the National University "Law Academy of Ukraine named after Yaroslav Mudryi". Series: Economic theory and law*, (4(11)), 56–63.

8. Iarmak, O.V. (2016). Tsina intelektualnykh posluh u konteksti tsinnisno-merezhevoho pidkhotu [The price of intellectual services in the context of the value-network approach]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic theory and law*, (25), 47–56.

9. Hovorukha, Yu. (2023). Intelektualni posluhy: vyznachennia, klasyfikatsiia, transformatsiia v umovakh stanovlennia ekonomiky znan [Intellectual services: definition, classification, transformation in the conditions of the formation of the knowledge economy]. *Iunist nauky – 2023: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspilstva – The youth of science - 2023: socio-economic and humanitarian aspects of the development of society* (pp. 1–2).

Отримано 03.08.2023

UDC 338.46:159.925

Iryna Solomakha

Doctor of Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Entrepreneurship and Trade

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: iveria60@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-0106-6410>

ResearcherID: [HTN-8199-2023](https://orcid.org/0000-0002-0106-6410). **Scopus Author ID:** [57219054600](https://orcid.org/0000-0002-0106-6410)

Yurii Hovorukha

PhD student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: email_hovorukhayurii@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0002-7356-2533>

INTELLECTUAL SERVICES: THE ESSENCE OF THE CATEGORY AND FEATURES OF DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS

This article aims to deepen the academic understanding of the essence of the intellectual services category and considers the features of its development in modern conditions. The intellectual services contribute to the creation, exchange, and dissemination of information and knowledge to ensure the enterprise's resilience and competitiveness in the long term perspective. The authors proposed to identify intellectual service as the process and result of the value transfer in the form of a service that has several specific features due to the use of the set of professional knowledge and information and aimed to realize qualitative changes and benefits by the consumer of the service. The authors identified the accumulating, cooperating, integrative, systemic, identifying, supporting, and stimulating functions of intellectual services. The process of interaction between the customer and the contractor in the process of providing intellectual services is considered. The features of development of the intellectual services market in conditions of limited resource capabilities are characterized is examined. Among the main barriers to the development of the intellectual services market, the following barriers were identified and investigated, particularly: insufficient number of specialists; the use of unified solutions that do not take into account the specifics enterprise; insufficient quality of the received intellectual product; insufficient prevalence of intellectual services within the Ukrainian market; the complexity in providing support to intellectual services after its providing; and difficulties in setting the fair final price of intellectual service. The authors identified the role of government to develop the appropriate conditions within the intellectual services market as well as provide some recommendations for its future development.

Keywords: intellectual services; enterprises; intellectual business; development; consulting services; resilience.

Fig.: 1. References: 9.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-30-38](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-30-38)

УДК 330.354:004]336.717.8

JEL Classification: O14; O16

Артем Тарасенко

кандидат економічних наук, доцент, докторант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: avtarasenko88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4395-3605>

Андрій Кравченко

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: kravchenko9746@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1001-660X>

СУТНІСТЬ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті поглиблено теоретичні положення обґрунтування сутності диджиталізації та опису її сучасної ролі у функціонуванні економічних систем. Відповідно на основі результатів контент-аналізу вивчення наявних в науковій літературі підходів до розгляду змісту диджиталізації, було виокремлено чотири основні наукові підходи до її трактування: трансформаційний, процесний, детермінований та комплексний. У статті розкривається сутність кожного з них, також виокремлені конкретні підходи до використання вченими зазначених підходів. Окрім того було також виокремлено та розкрито основні змістовні ознаки диджиталізації, конкретизовано її переваги та недоліки для розвитку економічних систем.

Ключові слова: диджиталізація; економічна система; цифрові технології; інформаційно-комунікаційні інновації; національна економіка; цифрова економіка.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Сучасні цифрові технології здійснюють посправжньому революційний вплив на всі аспекти суспільно-економічного життя. Такі технології істотно трансформують способи роботи та взаємодії суб'єктів господарювання, повністю змінюють підхід до роботи з інформацією, а швидкість їхнього розвитку призводить до змін наявних бізнес-моделей, зумовлює появу якісно нових продуктів та створює абсолютно нові можливості для кожного суб'єкта.

Додатковим фактором останніх років, який зумовив прискорення процесів диджиталізації, є пандемія коронавірусу. Саме карантинні заходи, які було запроваджено для запобігання поширенню COVID-19, змусили бізнес цифровізувати свої операційні процеси, переводити персонал на віддалений формат роботи та шукати нові шляхи комунікації зі своїми клієнтами.

Таким чином, враховуючи безповоротність процесів цифрової трансформації сучасного суспільства, всепроникний вплив інформаційно-комунікаційних технологій в систему національної економіки, на наш погляд, окреслені питання є важливими з позиції реалізації нових досліджень потенціалу таких технологій до зміни усталених моделей функціонування та розвитку суспільних систем. Відповідно актуальними стають питання обґрунтування та поглиблення теоретичних аспектів диджиталізації, аналізу її ролі в розвитку окремих макроекономічних систем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових роботах диджиталізація є предметом значної кількості досліджень як вітчизняних, так і закордонних учених. До науковців, які досліджували питання сутності диджиталізації, належать такі: Ж. П. Клерк, О. М. Литвинов, О. М. Козляченко, М. В. Дубина, А. Осаренхое, Д. Ф'ельстрем. Крім вивчення сутності диджиталізації, Д. Тілсон, К. Лійтінен та К. Сьоренсен у своїх працях розкрили зміст інфраструктури диджиталізації. Вагомий внесок у дослідженні впливу диджиталізації на економіку та бізнес-процеси у своїх роботах зробили О. Ю. Гусева, С. В. Легомінова, М. І. Диба, Ю. О. Гернего, Т. В. Лазоренко, І. Л. Шолом та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри велику кількість наукових праць з цієї теми, наразі не існує єдиного трактування поняття диджиталізації, актуальними залишаються питання поглиблення теоретичних положень впливу диджиталізації на розвиток суспільства та відповідно національну економіку.

Мета статті. Основною метою статті є поглиблення теоретичних положень процесу диджиталізації та обґрунтування її ролі в розвитку економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку економіки та суспільства характеризується високою швидкістю поширення та широким доступом до різних видів інформації. Вважається, що цей період розпочався у 1980-х роках і поступово призвів до цифрової революції, що знаменував собою тотальний перехід від аналогових до цифрових технологій [1]. Нові явища та їхній вплив на трансформацію усталених моделей функціонування суспільних систем призвели до формування нових теоретичних, методологічних та прикладних положень їх обґрунтування і реалізації відповідних досліджень. Розглянемо детально зміст диджиталізації.

На сьогодні існує велика кількість наукових праць як вітчизняних, так і іноземних вчених, які присвячені питанням сутності диджиталізації, особливостям її впливу на функціонування різних макросистем. Однак проведений ґрунтовний аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що наразі немає єдиного наукового підходу до трактування змісту цього поняття.

На основі результатів детального вивчення сформованих у науковому просторі концепцій розгляду змісту диджиталізації можна на наше переконання виокремити чотири основні підходи до визначення її сутності (рис. 1), а саме: трансформаційний, процесний, детермінований та комплексний підходи.

Розглянемо їхню сутність детальніше:

1. Трансформаційний підхід – диджиталізація розглядається як перетворення вже існуючих процесів та зв'язків між господарюючими суб'єктами внаслідок використання цифрових технологій. Прихильниками цього підходу є Т. В. Лазоренко та І. Л. Шолом, які стверджують, що «процес диджиталізації характеризується трансформацією, впровадженням цифрових

технологій з метою оптимізації та автоматизації бізнес-процесів, покращення комунікаційних зв'язків зі споживачами та підвищення ефективності господарської діяльності» [2, с. 50].

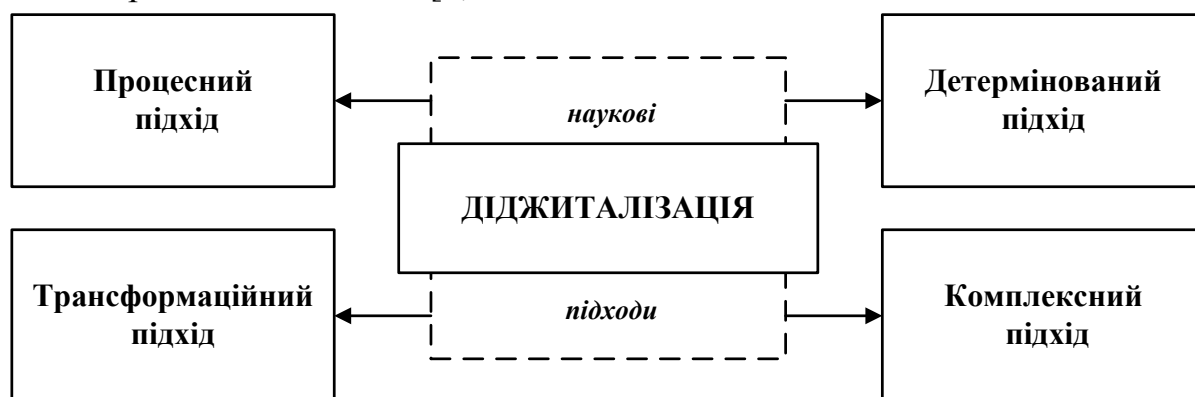

Рис. 1. Наукові підходи до трактування сутності поняття «диджиталізація»

Джерело: виокремлено авторами.

2. *Процесний підхід* – диджиталізацію трактують як процес використання цифрових технологій для забезпечення різних аспектів діяльності суб'єктів господарювання, здійснення комунікації між ними та якісно новий спосіб отримання, передачі та зберігання інформації. Серед прибічників такого підходу можемо виділити М. І. Дибубу та Ю. О. Гернего, які у своєму дослідженні зазначають, що «диджиталізація – це інформація, а саме – оцифрування значних обсягів знань і даних, що зумовлює якісні зміни в поведінці суб'єктів господарювання» [5, с. 52].

3. *Детермінований підхід* – диджиталізація як чітко обумовлений спосіб конструктивної зміни суспільно-економічного життя. Зокрема, О. М. Литвинов стверджує, що «диджиталізація – це явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку» [7, с. 170].

4. *Комплексний підхід* – розгляд диджиталізації як єдиної сукупності сучасних цифрових методів, ресурсів та процесів, які якісно змінюють суспільство та економіку. У межах окресленого підходу науковці М. В. Дубина та О. М. Козляченко трактують диджиталізацію як «сучасний етап розвитку суспільства та економіки, який супроводжується значним рівнем дифузії інформаційних технологій, інформаційних ресурсів та суспільних процесів, внаслідок чого відбувається оцифрування даних різної природи, що розширює можливості їх використання в усіх сферах людської діяльності» [9, с. 26].

На основі проведеного дослідження наукової літератури та з урахуванням виділених і описаних нами підходів, наведемо різні концепції до трактування сутності поняття «диджиталізація». Результати сформуємо у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Концепції трактування поняття «діджиталізація»

Зміст визначення категорії	Джерело, автор
1	2
Трансформаційний підхід	
Процес діджиталізації характеризується трансформацією, впровадженням цифрових технологій з метою оптимізації та автоматизації бізнес-процесів, покращення комунікаційних зв'язків із споживачами та підвищення ефективності господарської діяльності [2, с. 50].	Лазоренко Т., Шолом І. Діджиталізація як основний фактор розвитку бізнесу. <i>Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи</i> : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції. 2020. № 1. С. 50-51.
Процесний підхід	
Діджиталізація – це глибинна трансформація, проникнення цифрових технологій щодо оптимізації та автоматизації бізнес-процесів, підвищення продуктивності та покращення комунікаційної взаємодії зі споживачами [3, с. 34].	Гусєва О. Ю., Легомінова С. В. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація. <i>Економіка. Менеджмент. Бізнес</i> . 2018. № 1. С. 33-39.
Діджиталізація характеризується як створення цифрової (заснованої на байтах та бітах – мінімально адресованих одиницях інформації) версії аналогових речей на паперових документів, відео- та фото-зображень, звуків [4].	De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences. URL: https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption .
Діджиталізація – це інформація, а саме – оцифрування значних обсягів знань і даних, що зумовлює якісні зміни в поведінці суб'єктів господарювання [5, с. 52].	Диба М. І., Гернего Ю. О. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні. <i>Фінанси України</i> . 2018. № 7. С. 50–63.
Діджиталізація - використання цифрових технологій для зміни бізнес-моделі та надання нових можливостей для отримання прибутку та створення вартості [6].	Gartner.. Digitalization. URL: https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitalization .
Діджиталізація - це процес переходу до цифрового бізнесу [6].	
Детермінований підхід	
Діджиталізація – це явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку [7, с. 170].	Литвинов О. М. Діджиталізація на порозі цифрового дахау. Держава і злочинність. <i>Нові виклики в епоху постмодерну</i> . 2020. С. 170–172.
Діджиталізація - забезпечення або вдосконалення процесів шляхом використання цифрових технологій та оцифрованих даних [8].	Mark Sen Gupta. What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? URL: https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation .
Комплексний підхід	
Діджиталізація – це сучасний етап розвитку суспільства та економіки, який супроводжується значним рівнем дифузії інформаційних технологій, інформаційних ресурсів та суспільних процесів, внаслідок чого відбувається оцифрування даних різної природи, що розширює можливості їх використання в усіх сферах людської діяльності [9, с. 26].	Дубина, М. В., Козлянченко О. М. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі у розвитку сучасного суспільства. <i>Проблеми і перспективи економіки та управління</i> . 2019. № 3 (19). С. 21-32.

Закінчення табл. 1

1	2
Діджиталізація - підхід до інтеграції цифрових технологій у повсякденне життя, який може створювати цінності за допомогою як існуючих, так і нових технологій [10, с. 123].	Osarenkhoe A., Fjellström D. The Oxymoron of Digitalization. <i>Journal of Information Technology Research</i> . 2021. Vol. 14(4). Pp.122-138.
Діджиталізація – це соціотехнічний процес застосування методів оцифрування до більш широких соціальних та інституційних контекстів, що робить цифрові технології інфраструктурними. [11, с. 749].	Tilson D., Lyytinen K., Sørensen C. Research commentary—Digital infrastructures: The missing IS research agenda. <i>Information systems research</i> . 2010. Vol. 21(4). Pp. 748-759.

Джерело: виокремлено та систематизовано авторами.

Досліджуючи дані табл. 1, можемо зробити висновок, що сьогодні є значна кількість концепцій трактування сутності поняття «діджиталізація». Попри це, більшість науковців сходяться на думці, що окреслене поняття відображає насамперед процес впливу інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток інших систем, об'єктів та явищ.

Таким чином, враховуючи наведені наукові підходи до трактування сутності поняття «діджиталізація», вважаємо за доцільне розглядати зміст цього поняття таким чином: діджиталізація – це процес глибинної та комплексної трансформації економіки та суспільства, який супроводжується активним впровадженням та використанням цифрових технологій як каталізатора всіх процесів суспільно-економічного життя для покращення комунікації між різними суб'єктами та підвищення продуктивності їхньої господарської діяльності.

Сучасні діджиталізаційні процеси притаманні тією чи іншою мірою кожній галузі національного господарства. Однак, незалежно від сфери застосування, діджиталізація має характерні особливості, до яких належать такі:

1) автоматизація - застосування у процесі виробництва спеціальних автоматичних пристроїв та програмного забезпечення, що забезпечує зменшення кількості помилок та операцій ручної праці;

2) гнучкість – одні й ті самі технологічні рішення або цифрові програми можуть використовуватися одразу в кількох галузях господарської діяльності;

3) безперервність розвитку – інструменти діджиталізації можуть бути як матеріальними (електронні девайси, комп'ютери або їх компоненти), так і нематеріальними (програмне забезпечення, інформаційні системи тощо). Обидва ці інструменти мають об'єктивно існуючу взаємозалежність і розвиток кожного з них неможливий без іншого. Розвиток нематеріальних інструментів вимагає появи нових, більш потужних електронних пристроїв, які здатні забезпечувати роботу програмного забезпечення. І навпаки, поява більш продуктивних технологічних інструментів зумовлює появу нового, більш ефективного програмного забезпечення;

4) перерозподіл праці – впровадження цифрових технологій та автоматизація процесів призводять до скорочення персоналу організацій та втрати актуальності деяких спеціальностей. Однак процеси діджиталізації

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

сприяють появі нових професій у суспільстві (наприклад, системний адміністратор, комп'ютерний інженер, фахівець з кібербезпеки тощо);

5) електронне зберігання та обробка інформації – завдяки диджиталізації суб'єкти господарювання можуть більш компактно зберігати інформацію та оперативніше її використовувати при прийнятті рішень;

6) поява нових бізнес-моделей – процес диджиталізації сприяє появі нових бізнес-моделей, які будуються на основі активного використання потенціалу інформаційно-комунікаційних технологій;

7) трансформація процесів навчання – сучасний процес навчання базується як на вивченні цифрових технологій у різних сферах діяльності, так і на активній їх інтеграції безпосередньо в освітній процес.

Саме окреслені вище змістовні риси роблять процес диджиталізації універсальним, який сприяє удосконаленню, модернізації діяльності як суб'єктів господарювання, так і макросистем. Проте, як і будь-який інший процес, диджиталізація має свої переваги та недоліки. Представимо їх у вигляді таблиці 2.

Таблиця 2

Переваги та недоліки диджиталізації

Переваги	Недоліки
1) зростання ефективності роботи суб'єктів господарювання;	1) висока вартість впровадження сучасних цифрових технологій;
2) зниження ймовірності помилок внаслідок автоматизації процесів;	2) зростання безробіття внаслідок автоматизації операційних процесів і скорочення чисельності персоналу;
3) спрощення процесів накопичення, зберігання та роботи з інформацією;	3) поява нових видів та загальне зростання кіберзлочинності;
4) підвищення якості кінцевого продукту;	4) деградація особистісної комунікації між людьми у суспільстві;
5) посилення міжнародної співпраці;	5) залежність суб'єктів господарювання від цифрових технологій;
6) зручність комунікації між різними суб'єктами господарювання;	6) нерівномірність доступу до сучасних технологій та, як наслідок, небезпека появи монополій на ринку.
7) підвищення гнучкості та мобільності (наприклад, дистанційна робота або навчання);	
8) зниження витрат праці та часу.	

Джерело: розробка авторів.

Таким чином можемо говорити про диджиталізацію як про революційну трансформацію всіх сфер людської діяльності. Вона дозволяє суттєво підвищити продуктивність підприємств та установ, а також сприяє формуванню якісно нових ділових зв'язків між господарюючими суб'єктами. З іншого боку, процес диджиталізації має бути строго контрольованим як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку держави, оскільки його ризики можуть мати неочікувані наслідки для економіки та суспільства.

Висновки і пропозиції. У статті проведено дослідження сутності диджиталізації та особливостей її розвитку для економіки та суспільства. У межах дослідження було визначено, що існує велика кількість наукових

концепцій трактування поняття «диджиталізація». Аналіз літератури дозволив нам виділити чотири підходи до його розгляду: трансформаційний, процесний, детермінований та комплексний. Вивчення змісту наведених підходів дозволило сформулювати власне визначення сутності поняття «диджиталізація» – процес глибинної та комплексної трансформації економіки та суспільства, який супроводжується активним впровадженням та використанням цифрових технологій як каталізатора всіх процесів суспільно-економічного життя задля покращення комунікації між різними суб'єктами та підвищення продуктивності їх господарської діяльності.

Окремо в статті описано характерні особливості процесу диджиталізації, дослідження яких дозволяє стверджувати, що сучасні диджиталізаційні процеси притаманні всім сферам людської діяльності. Крім цього, проведений аналіз дозволив виділити основні переваги та недоліки диджиталізації.

Загалом проведене в статті дослідження показує, що питання диджиталізації і в подальшому залишаються актуальними як для вітчизняної, так і для міжнародної наукової спільноти, особливо через те, що цифрові технології, які лежать в основі процесу диджиталізації, динамічно розвиваються, змінюються та модернізуються під впливом нових досягнень в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Цифрова революція: виклики і можливості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.vn.ua/2018/05/14/tsyfrova-revoljutsiya-vyklyky-i-mozhlyvosti/>.
2. Лазоренко Т. Діджиталізація як основний фактор розвитку бізнесу / Т. Лазоренко, І. Шолом // Збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи». – 2020. – № 1. – С. 50-51. – Режим доступу: <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201186>.
3. Гусева О. Ю. Діджиталізація – як інструмент удосконалення бізнес-процесів, їх оптимізація / О. Ю. Гусева, С. В. Легомінова // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2018. – № 1. – С. 33-39. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_1_7.
4. De Clerck J.-P. Digitization, digitalization and digital transformation: the differences [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/>.
5. Диба М. І. Діджиталізація економіки: світовий досвід та можливості розвитку в Україні / М. І. Диба, Ю. О. Гернего // Фінанси України. – 2018. – № 7. – С. 50–63.
6. Gartner. Digitalization [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitalization>.
7. Литвинов О. М. Діджиталізація: на порозі цифрового дахау / О. М. Литвинов // Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора О. М. Литвака (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Кримінол. асоц. України. – Харків : ХНУВС, 2020. – С. 170-172.
8. Mark Sen Gupta. What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation>.
9. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності діджиталізації та її ролі у розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козлянченко // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С. 21-32. – Режим доступу: <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/195621>.

10. Osarenkhoe A. The Oxymoron of Digitalization [Electronic resource] / A. Osarenkhoe, D. Fjellström // *Journal of Information Technology Research*. – 2021. – Vol. 14(4). – Pp. 122-138. – Accessed mode: <https://www.igi-global.com/article/the-oxymoron-of-digitalization/271802>.

11. Tilson D. Research commentary – Digital infrastructures: The missing IS research agenda / D. Tilson, K. Lyytinen, C. Sørensen // *Information systems research*. – 2010. – Vol. 21(4). – Pp. 748-759. – Accessed mode: <https://pubsonline.informs.org/doi/10.1287/isre.1100.0318>.

References

1. *Tsyfrova revoliutsiia: vyklyky i mozhlyvosti [Digital revolution: challenges and opportunities]*. (2018). <https://www.pravda.vn.ua/2018/05/14/tsyfrova-revolyuetsiya-vyklyky-i-mozhlyvosti/>.

2. Lazorenko, T., Sholom, I. (2020). Didzhytalizatsiia yak osnovnyi faktor rozvytku biznesu [Digitalization as the main factor in business development]. *Zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy» – Collection of Abstracts of Reports of the International Scientific and Practical Conference “Business, Innovations, Management: Problems and Prospects”*, (1), 50-51. <http://confmanagement.kpi.ua/proc/article/view/201186>.

3. Husieva, O.Yu., Lehominova, S.V. (2018). Didzhytalizatsiia – yak instrument udoskonalennia biznes-protseviv, yikh optymizatsiia [Digitization – as a tool for improving business processes, their optimization]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Economics. Management. Business*, (1), 33-39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecmebi_2018_1_7.

4. De Clerck, J.-P. (n.d.). *Digitization, digitalization and digital transformation: the differences*. <https://www.i-scoop.eu/digital-transformation/digitization-digitalization-digital-transformation-disruption/>.

5. Dyba, M.I., Herneho, Yu.O. (2018). Didzhytalizatsiia ekonomiky: svitovi dosvid ta mozhlyvosti rozvytku v Ukraini [Digitalization of the economy: global experience and development opportunities in Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, (7), 50–63.

6. Gartner. (n.d.). Digitalization. <https://www.gartner.com/en/information-technology/glossary/digitalization>.

7. Lytvynov, O.M. (2020). Didzhytalizatsiia: na porozhi tsyfrovoho dakhau [Digitization: on the threshold of a digital Dachau]. *Derzhava i zlochynnist. Novi vyklyky v epokhu postmodernu: zb. tez dop. nauk.-prakt. konf., prysviach. pamiaty vitse-prezydenta Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy, profesora O. M. Lytvaka – State and crime. New challenges in the postmodern era: coll. theses add. science and practice conf., dedicate. in memory of the Vice-President of the Criminological Association of Ukraine, Professor O. M. Litvak* (pp. 170-172). KhNUVS.

8. Mark Sen Gupta. What is Digitization, Digitalization, and Digital Transformation? (n.d.). <https://www.arcweb.com/blog/what-digitization-digitalization-digital-transformation>.

9. Dubyna, M.V., Kozlianchenko, O.M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia сутності didzhytalizatsii ta yii roli u rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual aspects of the study of the essence of digitalization and its role in the development of modern society]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3(19)), 21-32. <http://ppeu.stu.cn.ua/article/view/195621>.

10. Osarenkhoe, A., Fjellström, D. (2021). The Oxymoron of Digitalization. *Journal of Information Technology Research*, 14(4), 122-138. <https://www.igi-global.com/article/the-oxymoron-of-digitalization/271802>.

11. Tilson, D., Lyytinen, K., Sørensen, C. (2010). Research commentary – Digital infrastructures: The missing IS research agenda. *Information systems research*, 21(4), 748-759. <https://pubsonline.informs.org/doi/10.1287/isre.1100.0318>.

Отримано 21.08.2023

UDC 330.354:004]336.717.8

Artem TarasenkoPhD in Economics, Associate Professor, Doctoral Student
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** avtarasenko88@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-4395-3605>**Andriy Kravchenko**PhD Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** kravchenko9746@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1001-660X>**ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC SYSTEMS**

Modern digital technologies have a truly revolutionary impact on all aspects of social and economic life. These technologies significantly transform the way business entities operate and interact, completely change the approach to work with information, and the speed of their development lead to changes in the existing business models, to the arise of qualitatively new products and creates completely new opportunities for each entity. Accordingly, the issues of substantiation and deepening of the theoretical aspects of digitalization, analysis of its role in the development of macroeconomic and macro-financial systems become relevant.

In the article, theoretical provisions of the justification of the essence of digitalization and the description of its current role in the functioning of economic systems are deepened. Accordingly, based on the results of the content analysis of the study of approaches to considering the content of digitalization available in the scientific literature, four main scientific approaches to its interpretation are distinguished, namely: transformational, process, deterministic and complex. In the article, the essence of each of them is revealed. During the analysis, it was established that it is a process approach that prevails among all concepts of considering the content of digitalization. Accordingly, most scientists consider it is a process of transformation, influence and development. On this base in the article, a proper understanding of the “digitalization” concept is offered, i.e. it is a process of deep and complex transformation of economy and society, which is accompanied by active implementation and use of digital technologies as a material catalyst of all processes of socio-economic life to improve communication between various subjects and increasing productivity of their economic activities. In addition, the main substantive features of digitalization are also highlighted and disclosed, its advantages and disadvantages for the development of economic systems are specified.

Key words: digitalization; economic system; digital technologies; information-communication innovation; national economy; digital economy.

Fig.: 1. Table: 2. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-39-49](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-39-49)

УДК 331.522.4

JEL Classification: J24

Юлія Харченко

кандидат наук з державного управління,

доцент кафедри менеджменту та державної служби

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ycharhenkoyp@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6181-548X>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ КАПІТАЛІЗАЦІЇ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У статті проаналізовано зайнятість та продуктивність праці як фундаментальні передумови капіталізації людського потенціалу регіонів, здійснено стратифікацію та виявлено спадкоємність поколінь у сучасному форматі, досліджено ресурсний потенціал та окреслено специфікацію прав власності в умовах локалізації економічного простору. Запропоновано не секторальний, а функціональний підхід до критеріального виміру стану предметів і засобів праці, а також людського розвитку в контексті інституціоналізму просторових суспільних систем. Проведено розрахунки таких показників: продуктивність праці (ВРП на 1 працівника); рівень ревіталізації засобів виробництва (зношеність основних засобів); рівень зайнятості та приріст робочих місць; інвестиції в основний капітал у розрахунку на одну особу. Зауважено, що спостерігається позитивна динаміка скорочення кількості громадян, зайнятих у неформальному секторі економіки.

Ключові слова: регіональний розвиток інституціоналізація, територіальна організація, продуктивність праці; рівень зайнятості; людський потенціал.

Табл.: 6. Бібл.: 9.

Постановка проблеми. Завершення децентралізаційних перетворень та впровадження нових адміністративно-територіальних змін в Україні – досить важливий крок для подальшої модернізації державної регіональної політики.

Розгортання повномасштабної воєнної агресії Росії, і ті зміни, що відбулися в умовах заходів із реформатування владних повноважень вкотре засвідчили посилення переваг мобільності ресурсів, наявності швидкодоступності до капіталу, товару чи послуги та дало змогу наголосити на значенні чинників регіонального розвитку, які донедавна вважались неважливими.

Відтак зросло значення географічного розташування та територіальної близькості, водночас ті, які донедавна були традиційними перевагами (наявні природні, трудові, енергетичні ресурси, матеріальний капітал) нині вже не є беззаперечно значущими для формування іміджу, розвитку регіону, та його інституціональної складової.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Особливостями інституціонального середовища у просторових господарських системах присвячені праці, М. П. Бутка, С. Й. Вовканича, В. М. Геєця, О. І. Гонти, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, М. В. Дубини, М. М. Забаштанського, В. С. Загорського, Н. В. Іванової, В. С. Кравціва, Е. М. Лібанової, М. В. Максимчука, М. І. Мельник, С. І. Пирожкова, О. В. Попело, І. З. Сторонянської, Р. В. Тульчинського, С. М. Тульчинської, В. Ю. Худолій, А. А. Чухна, та інших. У межах нашого наукового пошуку

варто проаналізувати зайнятість та продуктивність праці як інституціональні передумови капіталізації людського потенціалу [9].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Вважаємо за доцільне зосередити свій науковий пошук на фундаментальних інституціональних передумовах капіталізації людського потенціалу регіонів, а в межах цього дослідження слід здійснити аналіз тенденцій і динаміку стану людського розвитку як основи капіталізації людського потенціалу.

Мета статті здійснити аналіз інституціональних передумов капіталізації людського потенціалу через дослідження рівня зайнятості та стану продуктивності праці.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до наявної практики дослідження стану потенціалу промислового та сільськогосподарського виробництва, рівня інфраструктурної облаштованості окремих територій було запропоновано проаналізувати показники, які впливають на регіональний розвиток та, на наше переконання, зможуть дати об'єктивну характеристику якісного стану продуктивних сил.

Такими показниками, на нашу думку можна вважати рівень капіталізації людського потенціалу через:

- визначення реального приросту робочих місць;
- оцінку продуктивності праці;
- ревіталізацію засобів виробництва (зношеність основних засобів);
- кількість інвестицій в основний капітал ;
- можливості реалізувати інноваційну продукцію за кордон [8].

Зокрема, показниками, що характеризують стан ресурсного потенціалу регіонів України, вагомим є капіталізація людського потенціалу (рис. 1, табл. 1).

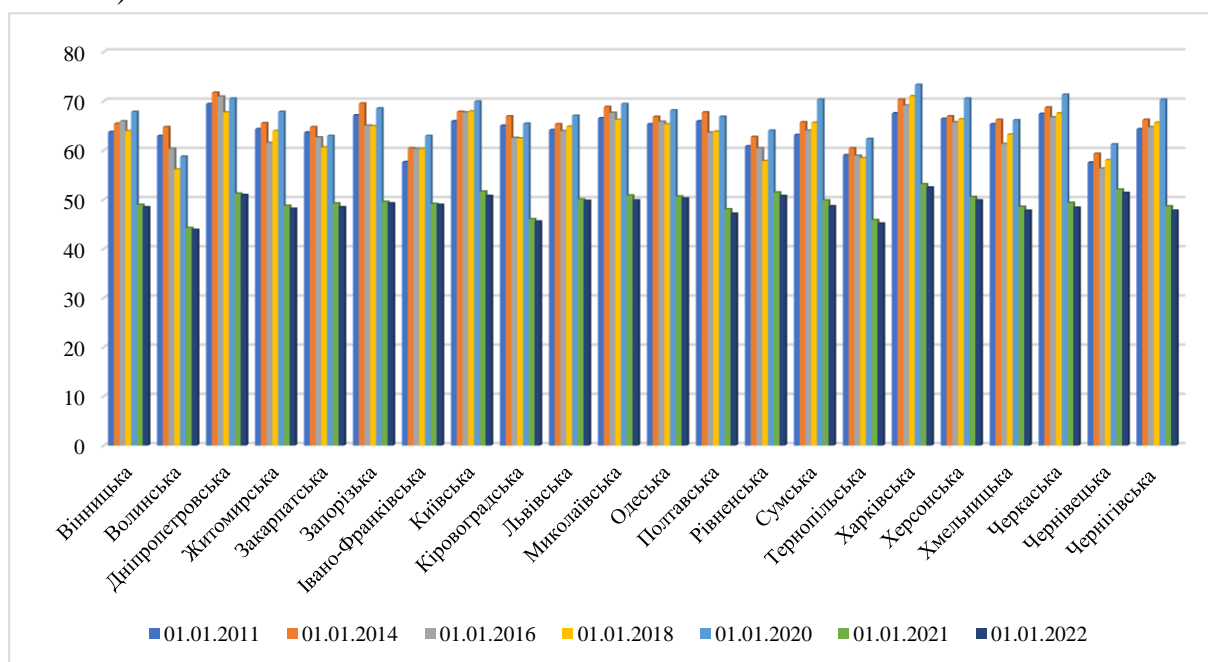

Рис. 1. Рівень зайнятості у % до населення відповідного віку
Джерело: розроблено авторкою на підставі [5].

Таблиця 1

Динаміка зайнятості та рівня безробіття в Україні

Період	Стан зайнятості населення, осіб				Рівень безробіття (у % до активного населення)	Зареєстрованих безробітних (тис. осіб)
	Всього населення	Економічно активне населення	Зайняте населення	Безробітне населення		
2000	48923,2	21150,7	18520,7	2630,0	12,43	1178,7
2001	48457,1	20893,6	18453,3	2440,3	11,68	1063,2
2002	48003,5	20669,5	18540,9	2128,6	10,30	1028,1
2003	47622,4	20618,1	18624,1	1994,0	9,67	1024,2
2004	47280,8	20582,5	18694,3	1888,2	9,17	975,5
2005	46929,5	20481,7	18886,5	1595,2	7,79	891,9
2006	46646,0	20545,9	19032,2	1513,7	7,37	784,5
2007	46372,7	20606,2	19189,5	1416,7	6,88	673,1
2008	46143,7	20675,7	19251,7	1424,0	6,89	596
2009	45962,9	20321,6	18365,0	1956,6	9,63	693,1
2010	45778,5	20220,7	18436,5	1784,2	8,82	452,1
2011	45633,6	20247,9	18516,2	1731,7	8,55	505,3
2012	45553,0	20393,5	18736,9	1656,6	8,12	467,7
2013	45426,2	20478,2	18901,8	1576,4	7,70	487,6
2014	42928,9	19035,2	17188,1	1847,1	9,70	458,6
2015	42760,5	17396,0	15742,0	1654,0	9,51	461,1
2016	42584,5	17303,6	15626,1	1677,5	9,69	407,2
2017	42386,4	17193,2	15495,9	1697,3	9,87	352,5
2018	42153,2	17296,2	15718,6	1577,6	9,12	341,7
2019	41902,4	17381,8	15894,9	1486,9	8,55	338,2
2020	41588,4	16917,8	15244,5	1673,3	9,89	459,2

Примітка. З 2014 р. – не враховані окуповані території (АРК, Севастополь та Донбас).

Джерело: розроблено автором на підставі [1; 3; 4].

Аналіз засвідчує, що максимальне значення цього показника через рівень зайнятості населення у 2022 р. характерне для Харківської області (52,4 %), а мінімальне – для Волинської (43,8 %).

Регіонами-лідерами були також Чернівецька (51,3 %), Дніпропетровська (50,9 %), Київська (50,7 %), Рівненська (50,7 %) області, які посіли відповідно перші місця у рейтингу.

До групи провідних регіонів увійшли Одеська (50,2 %), Миколаївська (49,8 %), Херсонська (49,8 %), Львівська (49,7 %) та Запорізька (49,2 %) області, які посіли з 6-го по 10-е місця в рейтингу.

Групу регіонів зі значенням показника рівня зайнятості нижче середнього формували такі області, як Івано-Франківська (48,9 %), Вінницька (48,4 %), Сумська (48,6 %), Черкаська (48,3 %), Закарпатська (48,4 %), Житомирська (48,1 %), Чернігівська (47,7 %), Хмельницька (47,7 %), Полтавська (47,1 %), Кіровоградська (45,5 %), Тернопільська (45,1 %) які посідали з 11-го по 20-е місця в рейтингу.

Розглянемо один із найвагоміших показників, що свідчить про якісні зміни стану суспільного виробництва в розрізі регіонів, а саме продуктивність праці [7]. Треба наголосити, що останнім часом його аналізу не приділяється належного значення. Динаміка стану продуктивності праці в розрізі регіонів України наведена в рис. 2.

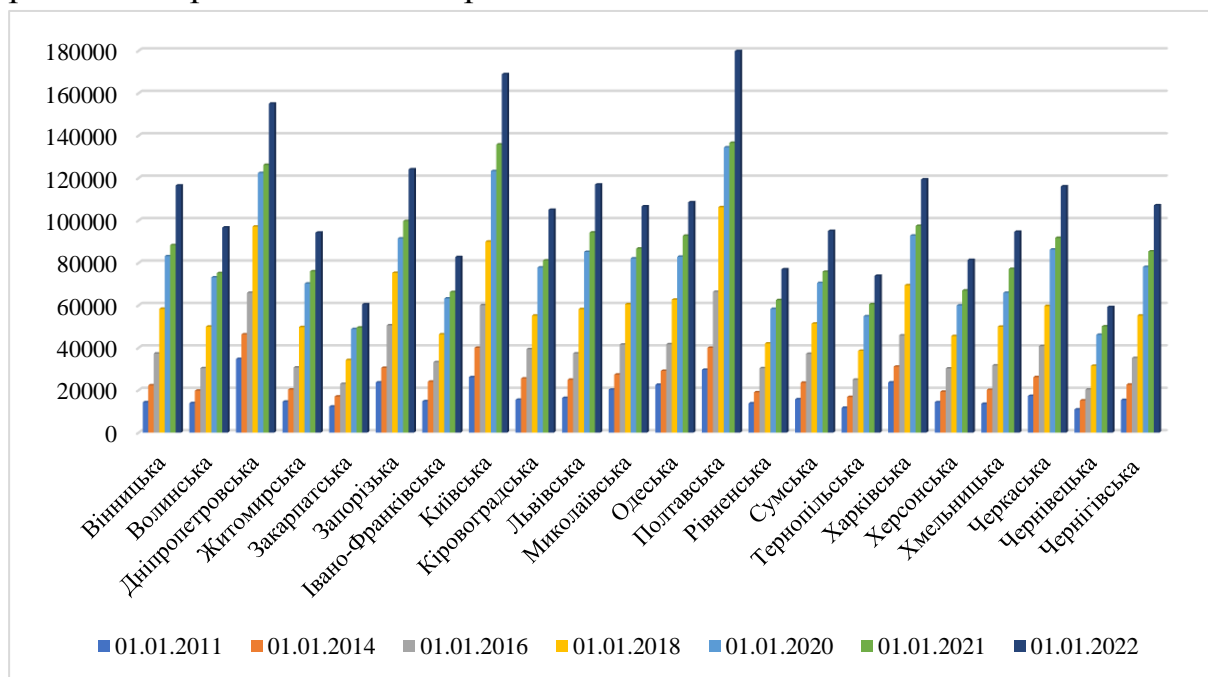

Рис. 2. Динаміка стану продуктивності праці в розрізі регіонів України
Джерело: розроблено авторкою на підставі [5].

У 2022 р. беззаперечними лідерами серед регіонів за показником продуктивність праці в розрахунку на 1 особу були Полтавська (179 843 грн), Київська (168 978 грн) та Дніпропетровська (155 098 грн) області, які суттєво перевищували показники в середньому по Україні.

До регіонів-лідерів також належать Запорізька (124 107 грн) та Харківська (119 383 грн) області, які разом з лідерами посідають перші п'ять місць у рейтингу.

Результати аналізу зайнятості до повномасштабної війни, свідчать, що відбулося підвищення рівня досліджуваного показника серед громадян, незалежно від вікової групи. Виняток спостерігається серед вікової групи осіб 40-49 років, саме серед цієї вікової групи рівень зайнятості скоротився з 79,4 до 78,7 %.

Найбільшим рівень зайнятості є серед вікової групи від 35 до 50 років (близько 80 %), а найнижчий – мають особи 60-70 років (14 %) та осіб вікової групи 15-24 роки (31 %). Останній показник, який свідчить про зайнятість молоді ґрунтується на об'єктивних фактах про те, що значна кількість осіб цієї вікової категорії є учнями, студентами, які навчаються і тому не складають контингент активно працюючих.

У містах збільшується кількість зайнятого населення у віці 15-70 років на 143 тис. осіб (до 11,4 млн осіб), а рівень зайнятості зріс з 58,1 до 59,1 %. Чисельність зайнятого населення в сільській місцевості мала тенденцію до збільшення, а саме на 74 тис. осіб – до 5,2 млн осіб, а рівень зайнятості підвищився з 55,0 до 56,2 % [7].

Треба зауважити, що останніми роками на ринку праці в Україні спостерігаються суттєві гендерні особливості, які пов'язані з тим, що з-поміж чоловіків чисельність зайнятого населення віком 15-70 років збільшилася на 205 тис. осіб, у той час як серед жінок окреслений показник підвищився лише на 12 тис. осіб. Крім того, серед чоловіків рівень зайнятості становить 64,0 %, а серед жінок – лише 52,9 %.

В Україні характерним є скорочення чисельності громадян, що задіяні в неформальному секторі економіки, вперше вказане визначення використане в доповіді Міжнародної організації праці (МОП) з питань зайнятості (Кенія у 1972 р.). У цій доповіді увагу акцентували на тому, що головну проблемою зайнятості формує не кількість безробіття, а наявність такого явища як «працююча біднота». До того ж, її представники змушені виконувати роботу без дотримання елементарних правил безпеки.

Створюються товари, надаються послуги в жахливих умовах, а якість обсяг їхньої діяльності не фіксується, тому і відсутнє відповідне державне регулювання їх діяльності. «Неформальний сектор економіки», за умови мінімального сприяння та підтримки державним управлінням зміг б позитивно сприяти у забезпеченні зайнятості більшій кількості осіб [6].

Найвищу питому вагу в неформальному секторі займає виробництво товарів і послуг, виготовлення і розподіл яких відбувається згідно норм чинного законодавства, при цьому варто наголосити, що по своїй суті й діяльність у неформальному секторі не завжди означає навмисну несплату податкового навантаження (податків, зборів, внесків на соціальне страхування чи ігнорування законів і підзаконних нормативних актів про працю). Дослідники ще трактують її як «економіка виживання», «економіка злиднів», «паралельна тіньова економіка», «вимушеною економікою» тощо.

Слід зазначити, що з-поміж працюючих громадян в Україні кожний п'ятий працівник, який працює по найму не зареєстрований. Неформальна зайнятість найчастіше притаманна для сільського, лісового та рибного господарств (42 %), торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (17 %) та для будівництва (17 %).

Найбільші показники зайнятості у неформальному секторі економіки спостерігаємо у довоєнній Миколаївській, Івано-Франківській, Херсонській, Рівненській, Чернівецькій областях – від 34 до 49 % зайнятого населення, а найменші показники – у Київській, Харківській та Полтавській областях – відповідно 10-11 %.

Безробітні серед вікової групи 15-70 років у 2019 році становили 1,5 млн осіб, хоча варто констатувати, що ці показники мають тенденції до зменшення майже в усіх регіонах України. Зокрема, найнижчий рівень безробіття в Харківській області (5,0 %), м. Києві (5,8 %), Одеській та Київській областях (відповідно по 5,9 %), а найвищий – у Луганській (13,7 %), Донецькій (13,6 %), Кіровоградській (11,0 %), Полтавській та Волинській областях (відповідно по 10,6 %).

Зауважимо, що зниження рівня безробіття спостерігалось серед громадян у віці від 15 до 39 років, проте з-поміж осіб у віці 40-49 років рівень безробіття збільшився з 7,7 до 8,4 %, серед осіб у віці 50-59 років – з 7,4 до 8,0 %. Серед осіб у віці 30-34 роки (7,3 %) найнижчий рівень безробіття, водночас серед молоді до 25 років цей показник становив 15,4 % робочої сили відповідного віку (майже удвічі вище, ніж серед усього населення).

До регіонів, у яких продуктивність праці в розрахунку на 1 особу по Україні близько середньої (101 138 грн), можна віднести Львівську (94 317 грн), Черкаську (91 817 грн), Одеську (92 823 грн), Вінницьку (88 380 грн) та Миколаївську (86 750 грн) області – з 6-го по 10-е місце в рейтингу.

Показник продуктивності праці нижче середнього по Україні, притаманний: Чернігівській (85 435 грн), Житомирській (76 017 грн), Волинській (75 193 грн), Херсонській (77 153 грн), Сумській (75 815 грн), Кіровоградській (81 166 грн), Івано-Франківській (66 245 грн) та Рівненській (62 485 грн) області. До повномасштабної війни Закарпатська (49 538 грн) та Чернівецька (50 110 грн) області мали найнижчий рівень продуктивності праці.

Таким чином, висновок щодо стану модернізації людського потенціалу свідчить про надзвичайно широку асиметрію його стану, який суттєво погіршиться внаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну, міграції високопродуктивного населення за межі держави, витрати робочих місць, зумовлених руйнацією (до 30 %) сфери матеріального виробництва та інфраструктурних об'єктів [7].

Незаперечним фактом є зміна і «географії» вакансій. Через війну люди втратили свій дім і можливість працювати, змушені переїжджати в інші міста, у відносно безпечніші, віддаленіші від бойових дій. Попередні статистичні звіти свідчать, що вимушеними внутрішніми переселенцями вважаються 7,1 млн осіб, а найбільше навантаження на себе, як приймаюча сторона взяли переважно області на Заході держави, оскільки в цей регіон передислоковуються підприємства для продовження своєї діяльності, для ведення бізнесу в безпечних умовах [2].

Крім людського потенціалу, вагоме значення у складі продуктивних сил відіграють засоби виробництва у складі предметів і засобів праці.

Повномасштабне вторгнення Росії, її воєнні дії внесли суттєві зміни в функціонування вітчизняної економіки та ринку праці. Повністю або частково зруйновані економічні об'єкти, триваючі бойові дії на території нашої

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

держави, завдали значних інфраструктурних пошкоджень, що спричинило до припинення діяльності підприємств чи їх релокацію, зумовили проблеми в організації роботи бізнес-структур та утруднили логістику, загалом знизили споживчий попит.

Дослідження групи Gradus Research зазначають, що з початку військової агресії до 22 березня 2022 року в Україні змушені були зупинити, уповільнити чи звзвити свою діяльність 86 % компаній, з яких: 48 % працюють частково або майже зовсім не працюють так як працювали і раніше тільки 13 % [8].

Слід зазначити, що навіть без урахування воєнної руйнації засобів виробництва в більшості регіонах України всі вони зазнали структурної деградації продуктивних сил, їх технологічної відсталості та високого ступеня зношуваності основних засобів.

Оцінювання ревіталізаційного стану основних засобів через критерії їх зношуваності зображено на (рис. 3).

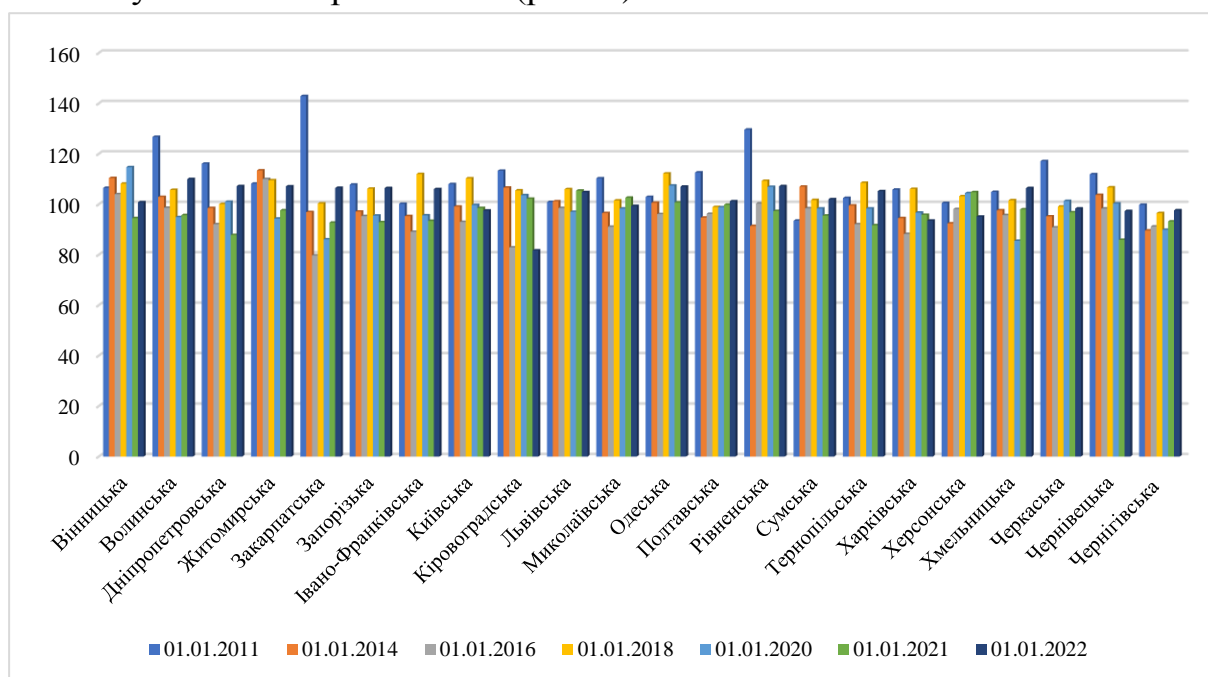

Рис. 3. Рівень ревіталізації засобів виробництва, % (відсотки)
Джерело: розроблено авторкою на підставі [5].

При цьому під ревіталізацією розуміється модернізаційний стан засобів виробництва для оновлення їх використання в межах якісного оновлення наявного виробничого апарату, або ж його реконструкцією, відповідно до ринкових потреб на продукцію чи послуги.

Аналіз показує, що максимальне значення рівня ревіталізації засобів виробництва у 2022 р. характерне для Волинської області (110 %), а мінімальне – для Кіровоградської (81,7 %). Регіонами-лідерами були також Дніпропетровська (107,2 %), Рівненська (107,2 %), Житомирська (107,1 %), Закарпатська (106,5 %), Одеська (107 %) області, які посіли відповідно перші місця рейтингу.

До групи провідних регіонів належить Запорізька (106,4 %), Хмельницька (106,4 %), Івано-Франківська (106 %), Львівська (104,8 %) та Тернопільська (105,2 %) області, які посіли з 7-го по 11-е місця в рейтингу.

Групу регіонів зі значенням показника рівня ревіталізації нижче середнього формували такі області, як Сумська (102 %), Полтавська (101,2 %), Миколаївська (99,3 %), Черкаська (98,3 %), Чернівецька (97,3 %), Чернігівська (97,6 %), Херсонська (95,1 %), Київська (97,1 %), Вінницька (100,8 %), Харківська (93,5 %), які посідали з 12-го по 21-е місця в рейтингу.

Далі розглянемо інвестиції в основний капітал. Статистичні дані засвідчують, що максимальний обсяг інвестицій в основний капітал у 2022 р. спостерігається в Київській області (28 798 грн), а мінімальне – у Закарпатській (6544 грн) (рис. 4).

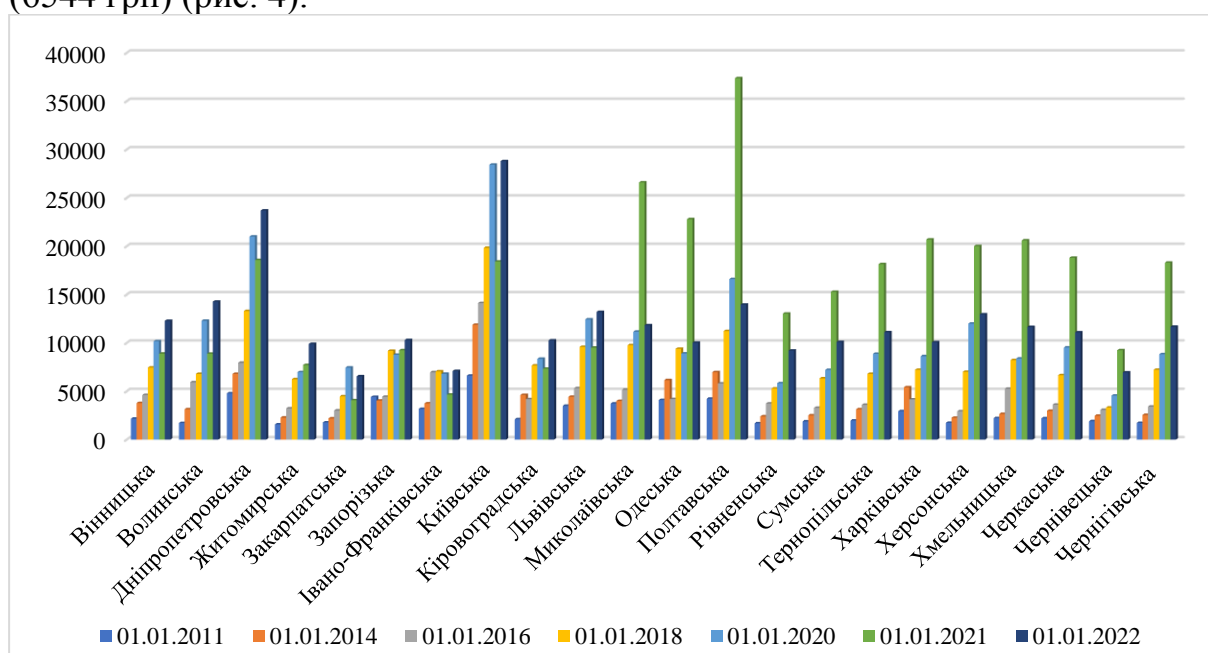

Рис. 4. Інвестиції в основний капітал (на 1 особу, грн.)

Джерело: розроблено авторкою на підставі [5].

Середнього значення показника інвестицій в основний капітал у розрахунку на 1 особу по Україні (16031 грн), досягли Дніпропетровська (23 700 грн), Волинська (14 269 грн), Полтавська (13 953 грн), Львівська (13 203 грн), Херсонська (12 949 грн) та Вінницька (12 286) області. Нижче середній показник по Україні, мають: Житомирська (9894 грн), Рівненська (9208 грн), Івано-Франківська (7089 грн).

Аутсайдерами були Чернівецька (6942 грн) та Закарпатська (6544 грн) області, які посідали останні місця в рейтингу.

Аналіз обсягів реалізації інноваційної продукції за межі України засвідчує, що максимальне значення обсягу реалізованої інноваційної продукції за межі України у 2022 р. спостерігається у Запорізькій області (1 231 142 тис. грн), а мінімальне – у Рівненській (19 657 тис. грн) (рис. 5).

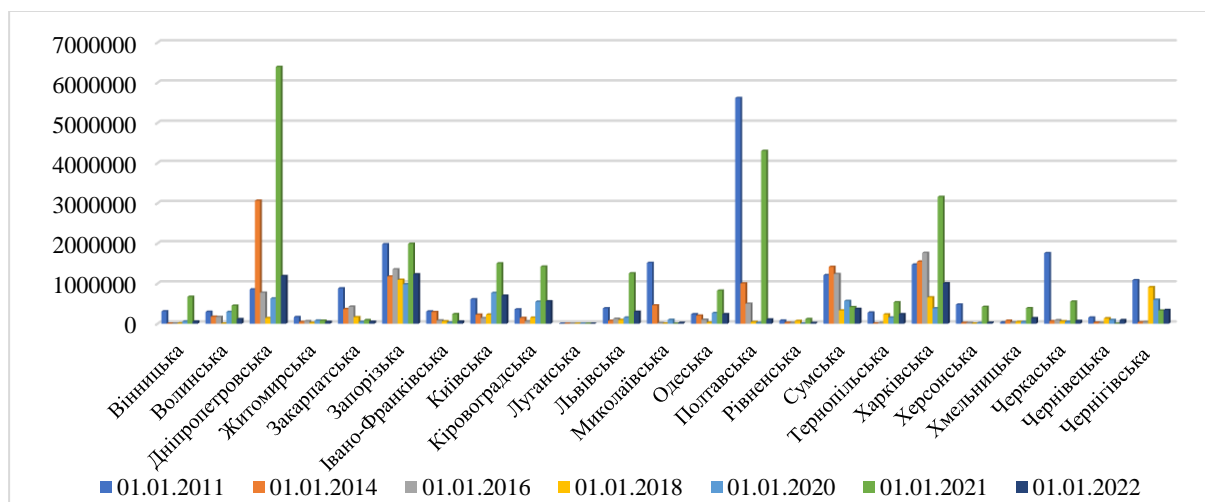

Рис. 5. Реалізація інноваційної продукції за межі України, (тис. грн)

Джерело: розроблено авторкою на підставі [5].

Регіонами-лідерами були також Дніпропетровська (1 185 901 тис. грн), Харківська (1 006 490 тис. грн), Київська (697 223 тис. грн), Кіровоградська (557 882 тис. грн), Сумська (367 870 тис. грн) та Чернігівська (341 005 тис. грн) області, які посіли відповідно перші місця у рейтингу.

Провідними регіонами можна вважати: Львівську (297 818 тис. грн), Одеську (237 465 тис. грн), Тернопільську (237 008 тис. грн), Волинську (115 027 тис. грн), Хмельницьку (137 161 тис. грн) та Полтавську (106 524 тис. грн) області.

Показник обсягу реалізації інноваційної продукції за межі України нижче середнього сформували такі області, як Чернівецька (89 555 тис. грн), Черкаська (70 281 тис. грн), Вінницька (55 859 тис. грн), Івано-Франківська (55 241 тис. грн), Закарпатська (49 654 тис. грн), Житомирська (44 298 тис. грн), Херсонська (23 723 тис. грн), Миколаївська (20 690 тис. грн) та Рівненська (19 657 тис. грн) області.

Висновки та пропозиції. З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що показники зайнятості та продуктивності праці можна вважати фундаментальними оціночними передумовами капіталізації людського потенціалу регіонів. Здійснено стратифікацію та виявлено спадкоємність поколінь у сучасному форматі, досліджено ресурсний потенціал

На нашу думку, варто скористатись тенденцією до вирішення означених проблем, яка використовується постсоціалістичних країнах ЄС, зокрема, враховувати такі інституціональні передумови для використання економічного потенціалу в нашій державі як мотивація створювати нові робочі місця в усіх сферах господарювання, реалізовувати програми імпортозаміщення для того, щоб якомога ефективніше активізувати внутрішній ринок, та сформувати просторову інвестиційну привабливість та налагодити ефективні міжрегіональні зв'язки.

Проаналізувавши, регіональні показники продуктивності праці, рівнів ревіталізації засобів виробництва, зайнятості та приросту робочих місць, інвестицій в основний капітал, варто зазначити що провідні позиції впродовж останніх років до повномасштабного вторгнення Росії залишалися за Дніпропетровською, Київською, Харківською, Запорізькою, Одеською, Львівською та Полтавською областями. До групи провідних регіонів наближались: Вінницька, Миколаївська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Сумська та Житомирська області. Традиційно аутсайдерами виступали: Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Тернопільська, Чернівецька, Чернігівська.

Список використаних джерел

1. Біль М. М. Потенціал активізації зайнятості населення об'єднаних територіальних громад західних та центральних областей України [Електронний ресурс] / М. М. Біль, О. О. Левицька // Ефективна економіка. – 2019. – № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7518>.
2. Любомудрова Н. П. Зміни на ринку праці в умовах воєнного стану та перспективи післявоєнного відновлення [Електронний ресурс] / Н. П. Любомудрова, В. І. Гойчук // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 40. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>.
3. Офіційна вебсторінка Державного центру зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.
4. Офіційна вебсторінка Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Офіційна вебсторінка Міжнародної організації праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ilo.org.
6. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/index_en.htm.
7. Харченко Ю. П. Зайнятість та продуктивність праці як фундаментальні передумови інклюзивності регіонального розвитку / Ю. П. Харченко // *Economic Synergy*. – 2021. – № 2. – С. 23–31.
8. Gradus research company. Діагностування стану українського бізнесу під час повномасштабної війни Росії з Україною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_300_32022_ua.pdf.
9. Kammer A. La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe [Electronic resource] / A. Kammer. – Accessed mode: <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eureo-war-in-ukraine-is-serious-setback-toeurope-economic-recovery>.

References

1. Bil, M.M., Levytska, O.O. (2019). Potentsial aktyvizatsii zainiatosti naseleennia obiednanykh terytorialnykh hromad zakhidnykh ta tsentralnykh oblastei Ukrainy [The potential of increasing the employment of the population of the united territorial communities of the western and central regions of Ukraine] / *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (12). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7518>.
2. Liubomudrova, N.P., Goichuk, V.I. (2022). Changes in the labor market under martial law and prospects for post-war recovery. *Economy and society*, 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-31>.
3. Ofitsiina vebstorinka Derzhavnoho tsentru zainiatosti [Official website of the State Employment Center]. (n.d.). <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>.

4. Ofitsiina vebstorinka Derzhavnoi sluzhby statystryky [Official website of the State Statistics Service]. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Ofitsiina vebstorinka Mizhnarodnoi orhanizatsii pratsi [Official website of the International Labor Organization]. (n.d.). www.ilo.org.

6. Ofitsiinyi sait Yevropeiskoi komisii [Official website of the European Commission]. (n.d.). http://ec.europa.eu/index_en.htm.

7. Kharchenko, Yu.P. (2021). Zainiatist ta produktyvnist pratsi yak fundamentalni peredumovy inkliuzyvnosti rehionalnoho rozvytku [Employment and labor productivity as fundamental prerequisites for the inclusiveness of regional development]. *Economic Synergy – Economic Synergy*, (2), 23–31.

8. Gradus research company. Diahnostuvannia stanu ukraiinskoho biznesu pid chas povnomasshtabnoi viiny Rosii z Ukrainoiu [Gradus research company. Diagnosis of the state of Ukrainian business during the full-scale war between Russia and Ukraine]. https://gradus.app/documents/188/BusinessInWar_Gradus_KSE_Report_300_32022_ua.pdf

9. Kammer, A. (2022). *La guerre en Ukraine porte un coup sévère à la reprise économique en Europe*. <https://www.imf.org/fr/News/Articles/2022/04/22/blog042222-eurreo-war-in-ukraine-is-serious-setback-toeurope-economic-recovery>.

Отримано 11.08.2023

UDC 331.522.4

Yulia Kharchenko

PhD in Sciences in Public Administration,

Associate Professor of the Department of Management and Civil Service

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ycharhenkoyp@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6181-548X>

INSTITUTIONAL PREREQUISITES OF THE CAPITALIZATION OF HUMAN POTENTIAL

The article analyzes employment and labor productivity as fundamental prerequisites for the capitalization of the human potential of regions, stratification is carried out and the continuity of generations is revealed in the modern format, resource potential is investigated and the specification of property rights is outlined in the conditions of localization of economic space. A functional approach to the criterion measurement of the state of objects and means of work, as well as human development in the context of the institutionalism of spatial social systems, is proposed. Calculations of the following indicators were carried out: labor productivity (VRP per 1 worker); the level of revitalization of means of production (depreciation of fixed assets); employment level and job growth; investment in fixed capital per person. It was noted that there is a positive trend in reducing the number of citizens employed in the informal sector of the economy.

Employment and labor productivity were analyzed as fundamental prerequisites for the capitalization of the human potential of the regions, stratification was carried out and the succession of generations in the modern format was revealed, the resource potential was investigated and the specification of property rights was outlined in the conditions of the localization of the economic space.

It was determined that, guided by the experience of the post-socialist countries of the EU, the institutional prerequisites for using the economic potential in our country should be the motivation to create new jobs in all areas of the economy, the implementation of the import substitution program and the activation of the functioning of the internal market, the formation of spatial investment attractiveness and the establishment of effective interregional relations of the

Keywords regional development; institutionalization; territorial organization; labor productivity; employment level; human potential.

Table: 6. References: 9.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-50-60](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-50-60)

УДК 336.02

JEL Classification: Q43

Анастасія Григоренко

магістр з фінансів, аспірантка

ДВНЗ «Київський національний економічний університет
ім. Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)**E-mail:** hryhorenko.anastasiia@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1661-5424>

ВПЛИВ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ НА ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

У статті розглянуто проблему зростання енергоємності економіки України. Досліджено аспект впливу енергоефективності на реалізацію успішної енергетичної політики держави. Окремо приділено увагу досвіду європейських країн у впровадженні енергоефективних практик, зокрема через надання субсидій, кредитування, підтримки промислових виробників та домогосподарств. На прикладі таких країн, як Польща, Румунія, Франція, Німеччина та Фінляндія проаналізовано загальноєвропейський підхід до підвищення рівня енергоефективності. Визначено ключові перешкоди на шляху впровадження енергоефективних практик у процесі відновлення України та запропоновано інструменти адаптації європейського досвіду під українські реалії з метою збереження тенденції до зростання енергоефективності та зменшення енергоємності економіки країни.

Ключові слова: енергоефективність; енергоємність ВВП; економічне відновлення; інвестиції; фінансові ресурси; декарбонізація.

Рис.: 2. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Енергетичний сектор відіграє надзвичайно важливу роль у функціонуванні економіки країни. У 2022 році Україна стикнулася із повномасштабним військовим вторгненням Російської Федерації, унаслідок чого енергетична інфраструктура країни зазнала нищівних руйнувань. Водночас Україна продемонструвала стійкість та спроможність оперативно реагувати на виклики та загрози. Однак, враховуючи агресію, що триває, та наявність значної кількості ризиків, відкритим залишається питання повоєнного відновлення країни.

Країни-члени ЄС мають широкий спектр можливостей для залучення фінансових ресурсів у розвиток енергетичної галузі, її модернізацію, оновлення та підвищення енергоефективності. Аналіз можливостей впровадження європейських енергоефективних практик в Україні став би ефективним кроком у процесі відновлення економіки шляхом зменшення її енергоємності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню енергоефективності в науковій літературі приділено значну увагу. Часто науковці розглядають паливно-енергетичний комплекс з технічного боку, приділяючи значну увагу таким аспектам, як захист інфраструктури, необхідність модернізації обладнання, оновлення ліній та інше. Значна кількість наукових праць присвячена дослідженню окремих видів енергетичних ресурсів, їхніх властивостей та ролі в енергетичному балансі України. Наприклад, такі науковці, як А. Носовський та Б. Патон розглядають проблему функціонування атомно-

промислового комплексу України. Багато сучасних досліджень орієнтовані на проблему ВДЕ, зокрема йдеться про праці Г. Гелетухи, С. Галька, В. Жаркова та інших.

А. Завербний, В. Бараннік та А. Дейна розглядають енергетичний сектор як невід'ємну складову економіки, а отже, досліджують, зокрема, їхній взаємозв'язок. Дослідженню енергоефективності присвячені наукові статті М. Подольського та О. Літвінова. А. О. Суходоля та О. Лактіонова у своїх наукових роботах розглядають питання стратегічного планування в енергетичному секторі.

Серед закордонних учених, які також досліджували питання енергетики та енергоефективності, можна виділити Elias Soukiazis та Sara Proença, які аналізували вплив використання альтернативних джерел енергії на показники якості життя населення. Питання енергетичних ресурсів та економічного зростання висвітлені в працях А. Alper, V. Court, E. Koçak, A. Menegaki тощо.

Наукові праці, пов'язані з енергоефективністю в той чи інший спосіб, не досліджують взаємозв'язок із енергоємністю економіки та основними макроекономічними показниками. У контексті відновлення України необхідно проаналізувати цей взаємозв'язок та визначити роль енергетичної політики в забезпеченні стабільної роботи всієї економіки.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Україна більш ніж 1,5 роки перебуває у військовому стані, внаслідок чого суттєво знизився ключові макроекономічні показники, насамперед ВВП. Значно погіршився інвестиційний клімат та зросла інфляція. Ефективне економічне відновлення України залежить, зокрема, і від стану енергетичної системи. Світова спільнота, зокрема країни ЄС, навіть попри енергетичну кризу засвідчують необхідність у декарбонізації власних економік та виконанні цілей Паризької угоди. Наукові праці нині не містять пропозицій щодо відновлення економіки України шляхом впровадження енергоефективних практик. Також недослідженим залишається питання зменшення енергоємності ВВП у повоєнний період.

Мета статті. Метою статті є визначення можливостей застосування європейських енергоефективних практик та заходів для пришвидшення економічного відновлення України та зменшення енергоємності ВВП.

Виклад основного матеріалу. Понад 15 % ВВП створюється завдяки роботі енергетичної галузі. Багато тисяч людей працюють у цій сфері. Завдяки роботі енергетичного сектору інші сектори економіки також мають можливість здійснювати свою діяльність, а домогосподарства користуватися енергетичними послугами. Однак енергетичні ресурси мають свій граничний рівень і є обмеженими, тому держава має формувати таку енергетичну політику, при якій обмежені енергетичні ресурси використовуються з максимальною корисністю.

Енергоефективність давно посідає одне з ключових місць у європейській енергетичній дискусії. Після того як було підписано Паризьку кліматичну угоду і країни-підписанти зобов'язалися переосмислити власні підходи до формування енергетичної політики з метою недопущення глобальних змін клімату та збільшення викидів парникових газів, уряди європейських країн почали спрямовувати на енергоефективні заходи значні фінансові ресурси.

Економіка України сильно постраждала внаслідок розпочатої військової агресії Російської Федерації. Реальний ВВП скоротився на третину. До факторів, що сприяли зниженню ВВП, належать: скорочення виробничої та промислової діяльності, тимчасова окупація територій, еміграція населення, залученість значної частки працездатного населення до військової служби, переведення економіки на військовий режим, за якого першочерговими потребами визначаються потреби армії та її забезпечення.

До 2020 року включно ВВП України демонстрував зростаючу тенденцію, у той час як енергоємність і кінцевого споживання, і загального первинного постачання енергії (ЗППЕ) падали. Це говорить про позитивну динаміку реформування енергетичного сектору в той період, про успішність впровадження деяких енергоефективних підходів, початок реформи корпоративного управління найбільших енергетичних компаній, скорочення частки викопних видів палива в енергобалансі тощо.

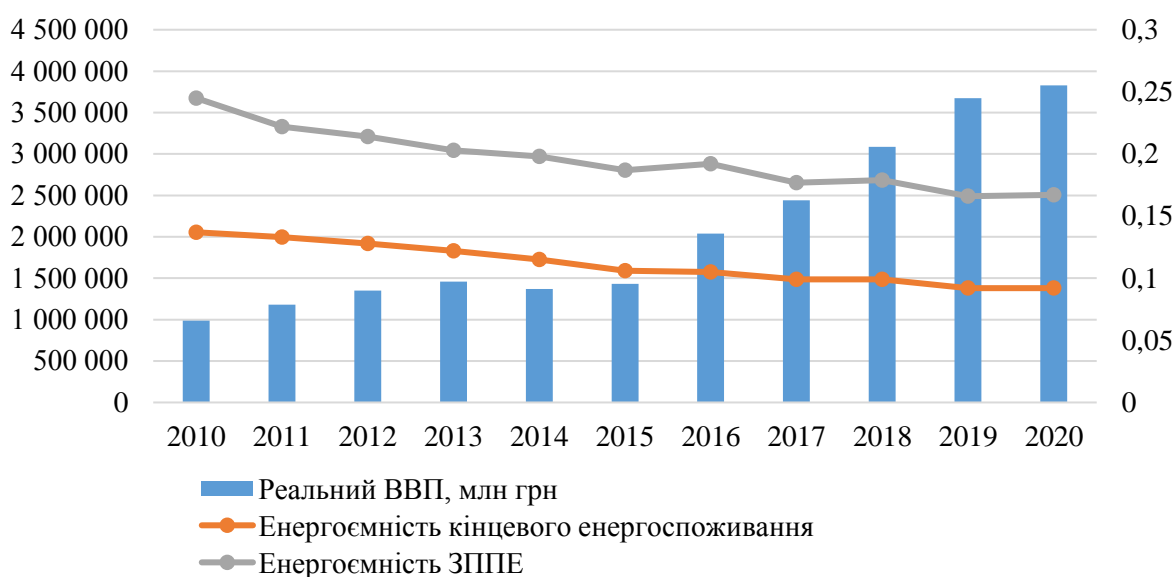

Рис. 1. Динаміка зміни реального ВВП та енергоємності, 2010-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі [1].

Енергоємність ВВП є одним із ключових показників, що відображає розвиток та стан економіки. Енергоємність ВВП розраховується як відношення ЗППЕ до ВВП і відображає, скільки енергії витрачає країна на створення одиниці продукту. Чим меншим є цей показник, тим успішнішою є

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

економіка. З іншого боку, енергоємність можна розглядати як показник втрат енергетичних ресурсів у процесі функціонування економіки країни. Тобто чим більше енергетичних ресурсів країна витрачає на створення одиниці ВВП, тим більше грошових коштів вкладається в цю одиницю.

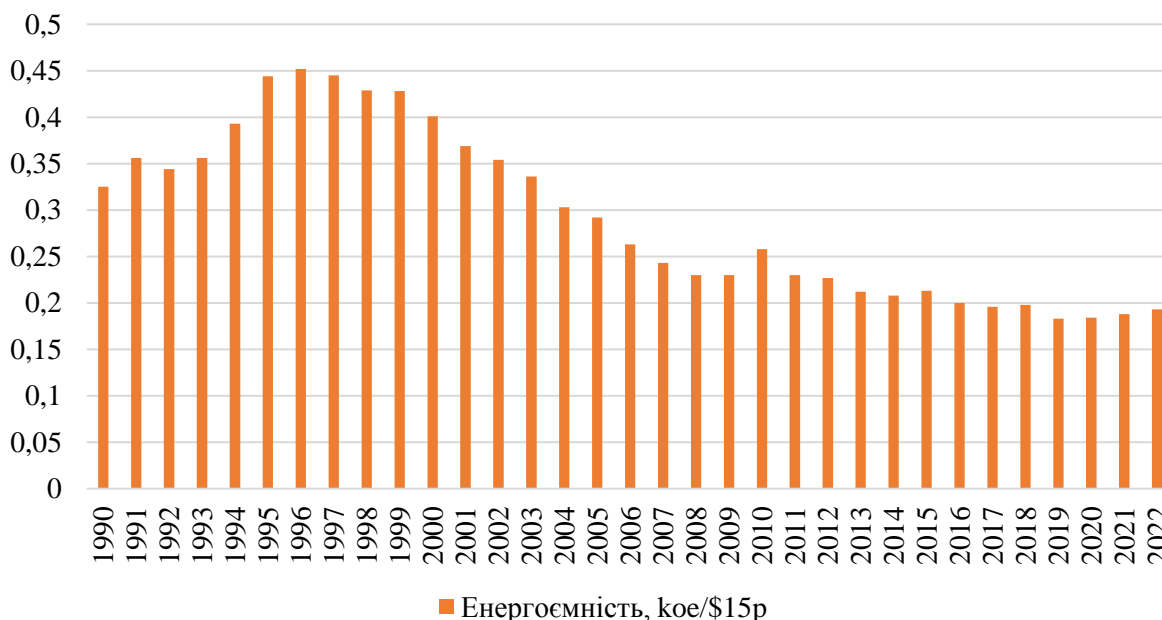

Рис.2. Енергоємність економіки України, 1990-2022 рр.

Джерело: [2].

Як можна побачити з рисунку 2, енергоємність економіки України останніми роками мала нестабільну динаміку до зменшення, однак у останні роки знову почала зростати. Це зумовлено кризою, спричиненою пандемією COVID-19, а також повномасштабним вторгненням Російської Федерації у 2022 році.

Висока енергоємність збільшує собівартість готової продукції, скорочує виробництво, зменшує конкурентоспроможність. Україна має різноманітні енергетичні ресурси (вугілля, газ), має розвинуту атомну генерацію, а за рахунок географічного розташування наша країна також має можливість розвивати відновлювані джерела енергії (сонце, вітер). Протягом усього періоду незалежності у структурі енергоресурсів значна частка припадала на вугілля та торф, природний газ. Однак є кілька факторів, які докорінно змінюють підхід до використання зазначених ресурсів: по-перше, це окупація частини Луганської та Донецької областей у 2014 році, де розташовувалася значна частина вугільних потужностей; по-друге, амбітні плани ЄС та України щодо декарбонізації.

До 2050 року Європа має стати кліматично нейтральною, що можливо лише за умови відмови (скорочення) використання викопних видів палива, передусім вугілля, зростання частки альтернативних джерел енергії та розвитку енергоефективності.

За даними Європейської комісії у 2021 році загальний обсяг субсидій на всі види енергетичних ресурсів в ЄС становив 184 млрд євро. Субсидії на енергоефективність становили 19 млрд євро [3]. У 2022 році країни ЄС стикнулися з енергетичною кризою, яка дуже негативно вплинула на ціни на енергоресурси. Окремим питанням була залежність країн ЄС від російського газу. Розірвати цю залежність допоміг перехід на ВДЕ та зростання експорту в середині Союзу.

Аналітики Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) прогнозують повільне зростання енергоемності світової економіки починаючи з 2022 року [4].

Енергоемність та енергоефективність – не тотожні поняття. Енергоефективність – це заходи, які можуть бути застосовані на державному або місцевому рівні, спрямовані на більш раціональне використання обмежених енергетичних ресурсів з метою мінімізації їхньої втрати та які сприяють декарбонізації економіки.

Країни ЄС роблять усе можливе для підвищення енергоефективності шляхом регулювання (зменшення) попиту на енергоресурси, диверсифікації джерел енергоресурсів, популяризації енергоефективних заходів, пропагування енергоощадливого мислення серед населення тощо.

Для впровадження в Україні енергоефективних практик необхідним є врахування таких особливостей нашої країни, як географічне розташування, розмір території, нестабільна політична ситуація, еміграція значної частки працездатного населення закордон внаслідок військових дій, передислокація підприємств, переорієнтація економіки на військові потреби.

Odyssee-Mure є проєктом ЄС за підтримки Європейської комісії, метою якого є здійснення аналізу європейських енергоефективних політик та практик [5]. У межах реалізації зазначеного проєкту здійснюється постійний моніторинг та аналіз таких ключових напрямків: рівень та прогрес енергоефективності, політика енергоефективності та комбінований показник, який є середнім арифметичним попередніх трьох критеріїв.

У 2023 році Держенергоефективності було проведено зустрічі із представниками Odyssee-Mure щодо розширення бази проєкту, зокрема включення в нього даних з України. Оцінка енергоефективної політики України не тільки дозволить Україні долучитися до європейських програм, а і сприятиме посиленню контролю за впровадженням енергоефективних реформ під час відбудови економіки.

Директива ЄС про енергоефективність встановлює ціль знизити споживання енергії на 32,5 % до 2030 року. Відповідно, кожна країна ЄС розробляє Національні плани з енергетики та клімату, у яких детально відпрацьовує шлях досягнення енергетичних та кліматичних цілей. У 2021 році Європейська комісія прийняла зміни до Директиви про енергоефективність та

встановила нову мету – скорочення викидів парникових газів щонайменше на 55 % до 2030 року (FitFor55). Оновлена Директива встановлює ціль зі скорочення споживання кінцевої енергії на 36 %, а первинної на 39 % до 2030 року.

У 2022 році в Європі значно зросли ціни на енергоресурси. Так, на початку 2022 року ціни на енергоносії у світі були в 5-6 разів вищими за аналогічний період 2019 року. Інфляційні процеси негативно впливають на енергоефективність, оскільки вона відходить на другий план. Однак країни ЄС змогли доволі швидко та ефективно відреагувати на кризу та вжили необхідних заходів.

Для України у питанні економічного відновлення корисним є досвід Польщі. У Польщі активно застосовуються так звані білі сертифікати, які видаються Урядом у разі досягнення енергоефективного ефекту. Досягнення такого ефекту можливе, наприклад, за рахунок проведення теплодернізації будинку, заміни системи освітлення тощо [6]. Білі сертифікати – це майнові права, які мають грошову вартість і можуть торгуватися на Польській енергетичній біржі.

Крім того, Уряд Польщі виділив близько 5 млрд злотих на державну допомогу енергоємним промисловим компаніям. Такі дії Уряду мають на меті захистити компанії від впливу енергетичної кризи та мінімізувати її наслідки.

У Румунії значна увага приділяється освіті у сфері енергоефективності. У школах та навчальних закладах проводяться семінари, лекції, тренінги з питань ощадливого використання наявних ресурсів. Інформування населення є ефективним інструментом на шляху до популяризації тих чи інших енергоефективних практик, однак у країні, що воює, навряд чи знайде необхідний зворотний відгук.

Досвід таких великих та розвинутих країн, як Німеччина та Франція також може бути цікавим для України, якщо його ефективно та раціонально адаптувати під українські реалії.

У Франції домогосподарства мають можливість отримувати грошову допомогу від держави, переважно у вигляді субсидій. В обох країнах діють різні програми, що покривають повністю або частково витрати домогосподарств на вжиття енергоефективних заходів, проведення реконструкції чи модернізації будівель. Одним з успішних механізмів фінансування енергоефективних заходів є кредитування.

У Німеччині діє комплекс заходів для енергоємних компаній, який передбачає програму зменшення енергетичних витрат загальною вартістю 5 млрд євро. Програму було запущено у 2022 році як реакцію уряду на європейську енергетичну кризу.

А, наприклад, у Фінляндії діє програма допомоги на електрифікацію енергоємних виробництв. Програма розрахована на період 2022-2026 років і передбачає компенсацію непрямих витрат компаніям, що стали наслідком торгівлі викидами і вплинули на ціну електроенергії.

Країни ЄС демонструють важливість збереження досягнутого прогресу в енергоефективності, тому уряди європейських країн вдаються до найрізноманітніших засобів підтримки компаній під час кризи, збереження їхньої конкурентоспроможності тощо. Крім того, увага приділяється і домогосподарствам, які є одними з найбільших споживачів енергії.

Політика ЄС щодо забезпечення енергоефективності має такі характеристики:

- зменшення кінцевого енергоспоживання;
- збільшення частки ВДЕ;
- повна декарбонізація усіх сфер економіки;
- розвиток нових технологій (водень, газ, біомаса, біометан тощо).

Однією з головних перешкод у впровадженні європейських енергоефективних практик в Україні є відсутність фінансування паралельно з низькою зацікавленістю населення та бізнесу у впровадженні таких практик.

Не останню роль у забезпеченні енергоефективності в енергетичній сфері відіграють інвестиції. Країни ЄС активно залучають фінансові ресурси в реалізацію енергоефективних проєктів. На жаль, інвестиційний клімат в Україні значно погіршився за останні роки. Вплив на негативну зміну в інвестиційному кліматі справило не тільки повномасштабне вторгнення, а й пандемія коронавірусу.

У ЄС діє багаторічна фінансова програма Європейської комісії, яка використовує інструмент NextGenerationEU [7]. Метою є здійснення співфінансування інвестицій в енергоефективність за допомогою трьох фондів: Фонду відновлення та стійкості, Фонду політики згуртованості та Фонду модернізації.

Також в Європі діє механізм InvestEU, метою якого є поєднання державного та приватного фінансування з метою реалізації внутрішньої політики ЄС. Метою є залучення 370 млрд євро. Фактично зазначений механізм стосуватиметься зокрема й заходів/проєктів у сфері енергоефективності [8].

Європейські країни здійснюють колосальну роботу в частині популяризації енергоефективного та ощадливого мислення. Відомий проєкт Horizon Europe [9] також спрямований на реалізацію енергоефективних заходів. Уряди європейських країн проводять постійну та системну роботу з населенням, залучаючи його до підвищення енергоефективності, стимулюючи до енергомодернізації, тепломодернізації тощо.

В Україні системна робота з населенням у частині енергоефективності не проводиться. Дуже часто домогосподарства навіть не знають про можливість взяти участь у таких програмах, як «Енергодім» чи «Відновидім», за допомогою яких можна модернізувати багатоквартирні будинки відповідно до сучасних енергоефективних норм.

Водночас представлений у Лугано План відновлення України містить 850 проєктів, з яких 21 планується реалізовувати у сфері енергетики [10]. Розглядаючи запропоновані у плані проєкти, можна казати про те, що вони стосуються більшою мірою захисту енергетичної інфраструктури та її розвитком, але не зачіпають достатньою мірою проблему енергоефективності.

На погіршення інвестиційного клімату впливають також невирішені проблеми із судовою системою та корупцією. Інвестори, крім безпекових ризиків, які сьогодні підсилюються як ніколи раніше, розуміють, що гарантій закінчення інвестиційних проєктів на території нашої держави немає і, відповідно, вони можуть не отримати результат від своєї діяльності. Інвестиційні проєкти в галузі енергетики є довготривалими та такими, що потребують обов'язкової координації з владою – державною або місцевою. Враховуючи той факт, що кожна нова влада в Україні починає впроваджувати власну політику, зокрема й щодо інвестиційної діяльності, змінювати нормативно-правову базу, інвестори не можуть відчувати себе захищеними.

Україна може запозичити певні підходи до формування енергоефективної політики вже сьогодні. Під час триваючої військової агресії Російської Федерації важко робити прогнози та майже неможливо врахувати всі потенційні ризики, оскільки вони є непередбачуваними. Проте найгірше, що може зробити уряд, – відпустити регулювання енергетики.

Складні часи потребують від політиків ухвалення складних рішень. Регуляція енергетичної сфери, визначення її ключових потреб, захищеність інфраструктури та раціональне використання наявних енергетичних ресурсів впливає на енергетичну безпеку та дозволяє економіці країни працювати навіть під час війни.

Для зменшення енергоємності ВВП шляхом підвищення енергоефективності Уряд України може робити таке:

- впроваджувати стимулюючі механізми для промислових підприємств щодо оновлення застарілого обладнання;
- збільшувати частку генерації з ВДЕ;
- розвивати R&D у сфері енергетики;
- продовжити енергетичне маркування продукції;
- популяризувати тему енергоефективності серед населення, наголошувати на необхідності впровадження таких заходів під час опалювального сезону;
- запровадити доступне кредитування енергоефективних проєктів на неокупованих територіях;
- використовувати податкові знижки та інші преференції до енергоефективних заходів, наприклад, звільнення від ПДВ, ввізного мита для енергоефективного устаткування тощо.

Висновки і пропозиції. Впровадження енергоефективних технологій та вжиття відповідних заходів матиме позитивний вплив на економіку країни. Зменшення показника енергоємності ВВП має стати одним з

пріоритетних завдань для України під час триваючого військового стану, оскільки чим менша кількість енергетичних ресурсів витратиться на створення одиниці ВВП, тим ефективнішою буде економіка країни і тим більше ресурсів можна буде спрямувати на військові потреби.

У контексті Цілей сталого розвитку та виконання Україною зобов'язань у межах Паризької угоди підвищення енергоефективності є необхідним. Набуття членства в ЄС буде неможливим для нашої країни без вжиття відповідних заходів, спрямованих на декарбонізацію економіки.

На жаль, за поточних політичних та економічних умов Україна не може вдаватися до широкого кола заходів у сфері енергоефективності. Однак, якщо не підвищувати ефективність використання енергетичних ресурсів вже зараз, прогрес, який було досягнуто у попередні періоди, буде втрачено.

Для того щоб відновлення України після закінчення військового стану було швидким та ефективним, Уряду потрібно звернути увагу на такі фактори: забезпечення енергетичної безпеки, диверсифікація енергетичних ресурсів шляхом збільшення енергії з ВДЕ, реконструкція та модернізація зруйнованих унаслідок військових дій територій та будівель із застосуванням найкращих міжнародних практик, а також залучення міжнародної фінансової допомоги.

Нині до України прикута максимальна увага світової спільноти, а європейські країни готові брати участь у відбудові нашої країни. Україні надаються фінансові ресурси на вигідних умовах, тож їхнє ефективне та раціональне використання може призвести не тільки до збереження існуючого прогресу в енергоефективності, а і сприяти зменшенню енергоємності економіки після перемоги.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-energy-intensity-gdp-data.html>.
3. Study on energy subsidies and other government interventions in the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/34a55767-55a1-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Searchresult&WT.ria_c=37085&WT.ria_f=3608&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Fenergy.ec.europa.eu%2F.
4. Energy Efficiency 2022 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/7741739e-8e7f-4afa-a77f-49dadd51cb52/EnergyEfficiency2022.pdf>.
5. Odyssee-Mure [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.odyssee-mure.eu/>.
6. Що таке білі сертифікати? Як отримати сертифікат енергоефективності? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ey.com/pl_pl/law/co-to-sa-biale-certyfikaty-jak-uzyskac-swiadectwo-efektywnosci-energetycznej.
7. NextGenerationEU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://next-generation-eu.europa.eu/index_en.

8. InvestEU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://investeu.europa.eu/index_en.
9. European Commission Research and innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.
10. План відновлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>.
11. IEA Energy intensity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iea.org/search/policies?q=energy%20intensity&page=3>.
12. European Commission Current funding [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-efficiency/financing/eu-programmes/current-funding_en.
13. Alper A. The role of renewable energy consumption in economic growth: Evidence from asymmetric causality / A. Alper, O. Oguz // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2016. – Vol. 60 – Pp. 953–959. – Accessed of access: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1364032116001787?via%3Dihub>.
14. Menegaki A. On energy consumption and GDP studies: A meta-analysis of the last two decades / A. Menegaki // *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. – 2014. – Vol. 29 – Pp. 31–36. – Accessed of access: <https://doi.org/10.1016/j.rser.2013.08.081>.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. World Energy & Climate Statistics – Yearbook 2023. <https://yearbook.enerdata.net/total-energy/world-energy-intensity-gdp-data.html>.
3. Study on energy subsidies and other government interventions in the European Union. https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/34a55767-55a1-11ed-92ed-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Searchresult&WT.ria_c=37085&WT.ria_f=3608&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Fenergy.ec.europa.eu%2F.
4. Energy Efficiency 2022. <https://iea.blob.core.windows.net/assets/7741739e-8e7f-4afa-a77f-49dadd51cb52/EnergyEfficiency2022.pdf>.
5. Odyssee-Mure. <https://www.odyssee-mure.eu/>.
6. Shcho take bili sertyfikaty? Yak otrymaty sertyfikat enerhoefektyvnosti? [What are white certificates? How to get an energy efficiency certificate?] https://www.ey.com/pl_pl/law/co-to-sa-biale-certyfikaty-jak-uzyskac-swiadectwo-efektywnosci-energetycznej.
7. NextGenerationEU. https://next-generation-eu.europa.eu/index_en.
8. InvestEU. https://investeu.europa.eu/index_en.
9. European Commission Research and innovation. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en.
10. Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine recovery plan]. <https://recovery.gov.ua/>.
11. IEA Energy intensity. <https://www.iea.org/search/policies?q=energy%20intensity&page=3>.
12. European Commission Current funding. https://energy.ec.europa.eu/topics/energy-efficiency/financing/eu-programmes/current-funding_en.
13. Alper, A., Oguz, O. (2016). The role of renewable energy consumption in economic growth: Evidence from asymmetric causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 60, 953–959.

14. Menegaki A. (2014). On energy consumption and GDP studies: A meta-analysis of the last two decades. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 29, 31–36.

Отримано 03.08.2023

UDC 336.02

Anastasiia Hryhorenko

Master of Finance, PhD student

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

E-mail: hryhorenko.anastasiia@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1661-5424>

THE EFFECT OF ENERGY EFFICIENCY ON THE ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE: THE EUROPEAN VECTOR

The article examines the problem of the growth of the energy intensity of the Ukrainian economy through the analysis of the dynamics of changes in such macroeconomic indicator as the energy intensity of GDP. The dynamics of changes in real GDP, energy intensity of final consumption and total primary energy supply for the years 2010-2020, as well as changes in the energy intensity of the Ukrainian economy in the period 1990-2022 were analyzed. Based on the results of the analysis, it was concluded that the crisis phenomena of 2019 and 2022 had a significant negative impact on the energy intensity of the Ukrainian economy. The definition of energy intensity of GDP and energy efficiency is given. The difference and relationship between these two concepts are defined.

The aspect of the impact of energy efficiency on the implementation of a successful energy policy of the state has been studied. Particular attention is paid to the experience of European countries in the implementation of energy-efficient practices, in particular through the provision of subsidies, credits, support to industries and households. The desire of the EU countries to decarbonization of the economy is summarized. On the example of such countries as Poland, Romania, France, Germany and Finland, the pan-European approach to increasing the level of energy efficiency is analyzed. The European approach to investment activities is analyzed, several key programs that invest and finance energy-efficient projects at the EU level are characterized, and the state of Ukraine's investment climate is determined.

Seven directions of work of the Government of Ukraine to increase energy efficiency during the ongoing military aggression are proposed. The key obstacles to the implementation of energy-efficient practices in the process of Ukraine's recovery are identified, and tools for adapting European experience to Ukrainian realities are proposed in order to preserve the trend towards increasing energy efficiency and reducing the energy intensity of the economy.

Keywords: energy efficiency; energy intensity; economic recovery; investments; financial resources; decarbonization.

Fig.: 2. References: 14.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-61-70](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-61-70)

УДК 338.467

JEL Classification: L83

Олена Гонта

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: e.gonta@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6434-357X>.

ResearcherID: [A-9502-2017](https://orcid.org/0000-0001-6434-357X)

Марія Пігуляк

здобувачка вищої освіти рівня «магістр»

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: mpigulyak@gmail.com

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розкрито стан міжнародного туризму напередодні воєнних подій та їхній сучасний вплив на сферу міжнародного туризму. Висвячені історичні аспекти становлення міжнародного туризму в Україні та кардинальна зміна позитивної ситуації після 2014 року. Зроблені висновки, що попри всі обставини, Україна була й залишається привабливою для іноземних туристів. Наголошено, що є потреба в пошуку нових організаційних форм такого туризму з урахуванням вимог безпеки. Зроблені акценти на проблеми формування антикризових бізнес-структур з використанням диверсифікованих форм мережевої мікроінтеграції підприємств малого турбізнесу, які потенційно можуть обслуговувати міжнародні туристичні потоки.

Ключові слова: міжнародний туризм; воєнний стан; туристичні потоки; туристичні мережі; підприємництво; сталий розвиток туризму; малий бізнес; глобалізація.

Рис.: 2. Бібл.: 13.

Актуальність теми дослідження. Міжнародний туризм почав стрімко розвиватися у другій половині ХХ сторіччя, сформувавши «нове обличчя» глобальної економіки. Міжнародні туристичні потоки, комунікації між представниками різних країн, поява міжнародних регулюючих структур у галузі туризму справедливо розцінювали це явище не тільки як прибуткову індустрію, але і як фактор запобігання міжнародних конфліктів, що було особливо важливо після потрясінь Другої світової війни.

Вплив воєнних подій в Україні на вітчизняну і світову індустрію туризму є дуже актуальною сферою дослідження, яка має як теоретичне, так і практичне значення. Уже сьогодні зрозуміло, що говорити про розвиток туризму та його державну підтримку навіть у сучасних умовах – це не недозволена «розкіш», оскільки, крім необхідності відновлення фізичного, психічного, духовного здоров'я нації, туризм має надсерйозні економічні функції, які пов'язані з розвитком малого бізнесу, створенням робочих місць, загальною «динамізацією» економічного середовища територій, що обертається стабільністю податкових надходжень до бюджету.

Постановка проблеми. Воєнний стан у країні суттєво скорочує або зовсім обриває в окремих регіонах країни туристичні потоки, вимагає перепрофілювання діяльності багатьох туристичних агенцій, перенесення їх

локації на безпечні території. Окреме питання – гальмування інвестицій у галузь, призупинення розвитку туристичної інфраструктури, що має негативні наслідки для повоєнного відновлення країни. Тому нині треба звернути увагу на теорії конфліктів, управління ризиками та кризами. Ми вважаємо виправданими дії Уряду щодо уваги та підтримки сфери туризму в сучасних умовах. Зокрема, про це свідчить виступ керівниці Державного агентства розвитку туризму (ДАРТ) на 25-й асамблеї UNWTO Мар'яни Олеськів, що відбулася 16-20 жовтня 2023 року.

Крім того, дуже важливим моментом у сучасних умовах є соціальна відповідальність представників туристичного бізнесу. Варто пам'ятати, яку роль у волонтерській роботі відігравали й відіграють саме представники вітчизняного туристичного бізнесу та яке велике значення мали їхні особисті контакти з міжнародними партнерами, які логістично охоплювали саме міжнародні туристичні потоки (в'їзні і виїзні). Тому, за нашим переконанням, дослідження у сфері туризму, зокрема міжнародного, ми маємо проводити заради пошуку нових, інноваційних форм турбізнесу, адаптованих до сучасних умов, а також піднесення іміджу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні півтора року проблеми міжнародного туризму і туристичної сфери в цілому розглянуті у працях багатьох дослідників. Але можна з впевненістю стверджувати, що цю проблему досліджували вже починаючи з 2014 року, адже саме тоді різко скоротились міжнародні туристичні потоки в Україну. Зокрема, слід відзначити роботи А. Зарубіної, Е. Сірої, Л. Демчук, І. Дворської, В. Вечерського (прекрасна робота щодо історико-культурної спадщини України), В. Придської, О. Павлиш, Н. Барвінок та інших науковців. Проте практичним проблемам розвитку міжнародного туризму в умовах воєнного і повоєнного часу в науковій літературі ще приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання. Метаю статті є обґрунтування необхідності та доцільності наукового пошуку нових організаційних форм розвитку міжнародного туризму в умовах сучасних реалій та з огляду на перспективу повоєнного відновлення країни, а також розробка практичних рекомендацій для представників влади та туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Найшвидші темпи розвитку міжнародного туризму досягнуті переважно в країнах, де створені відповідні економічні та організаційні умови. Причому такими «туристичними магнітами» стають як найбільш розвинуті країни світу, так і слаборозвинуті в економічному сенсі країни, але у яких туризм стає першим пріоритетом для підтримки владою (Шрі-Ланка, Індія, Таїланд, Індонезія, Єгипет, Туніс, Бахрейн, багато острівних держав тощо). В Україні в довоєнні часи зростання попиту на туристичні послуги та динамізм сучасної економіки зумовили виникнення та загострення надзвичайної конкуренції на міжнародному туристичному ринку [1].

Для розвитку міжнародного туризму потрібні певні умови та розвинена матеріально-технічна база. Оцінюючи конкурентоспроможність країни на міжнародному туристичному ринку, слід брати до уваги такі чинники: стан політико-правової бази країни для регулювання міжнародного туризму, тенденції бізнес-середовища та розвитку туристичної інфраструктури, ресурсний потенціал [2; 3].

Міжнародний туристичний потік (турпотік) охоплює туристів, які безперервно перебувають у країні протягом певного періоду, або туристів, які виїжджають за кордон. Міжнародні туристичні потоки залежать від низки факторів глобальної безпеки, які можуть загрожувати індустрії туризму, включаючи геополітичну нестабільність у різних країнах (політичні перевороти, теракти, військові конфлікти) [4].

Збільшення в'їзних туристичних потоків у довоєнні часи засвідчувало надзвичайну туристичну привабливість України для туристів з інших країн. Це і в майбутньому допоможе туристичному бізнесу відновитися, створити десятки тисяч робочих місць і вийти на міжнародний туристичний ринок ще з більшою конкурентоспроможністю. Так, нагадаємо, що протягом 2000-2013 рр. Україна щорічно приймала приблизно 25 млн іноземних туристів, увійшовши до 10 найкращих туристичних напрямків світу та ставши впливовою країною в прийомі міжнародних туристів.

У 2014 році у зв'язку з початком російсько-української війни та низкою її негативних наслідків структура та обсяги міжнародних туристичних потоків в Україну зазнали кардинальних змін. Про це свідчить аналіз статистичних даних Всесвітньої туристичної організації ООН та Держприкордонслужби (рис. 1).

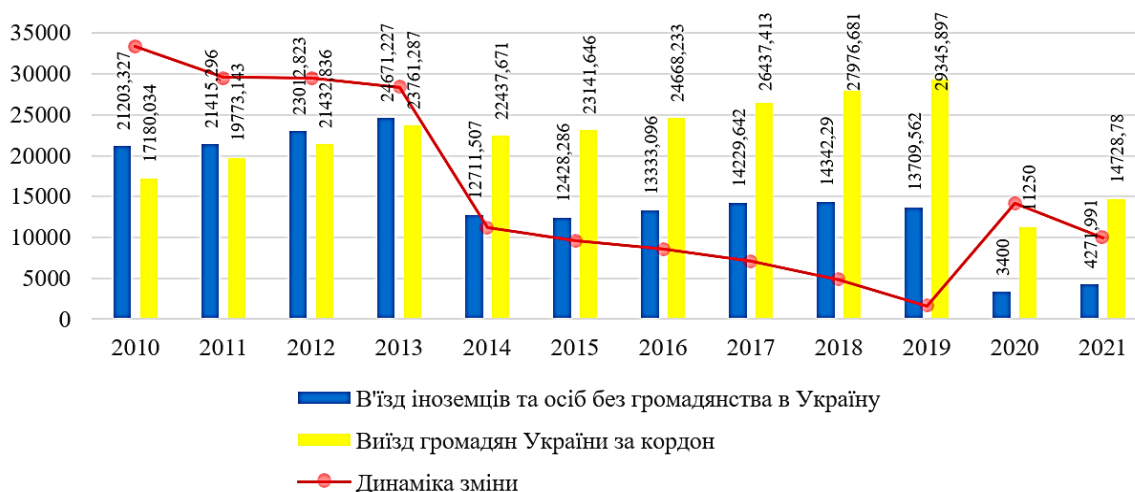

Рис. 1. В'їзні та виїзні туристичні потоки у 2010-2021 рр. в Україні

Джерело: складено авторами за даними [5; 6; 7].

Починаючи з 2014 року міжнародні туристичні прибуття значно зменшилися через політичну напругу в країні, анексію Криму та негативні зміни в регіональній структурі туризму, спричинені подіями на сході та півдні України

[8]. Зокрема, анексія Криму призвела до втрати близько 30 % туристично-рекреаційного потенціалу відпочинку, а деякі іноземні туристи, які надають перевагу відпочинку на морі, були змушені обирати інші країни або просто відмовитися від такого виду відпочинку [9].

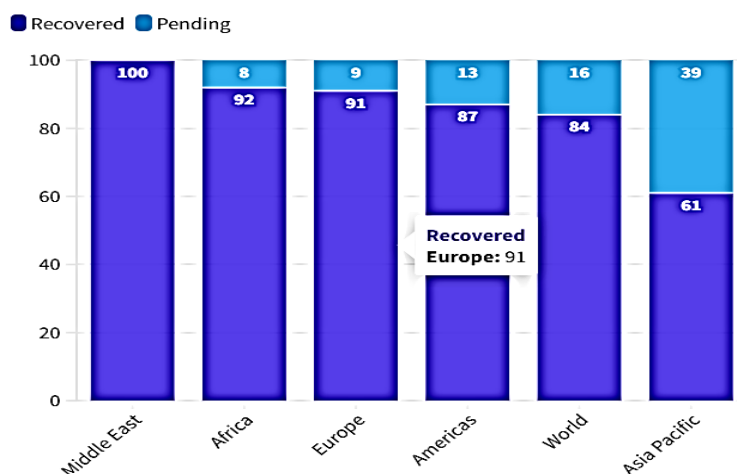
Як засвідчують дані рис. 1, з 2010 по 2013 рік кількість міжнародних туристів стабільно зростала, тоді як у 2014 році кількість в'їзних туристів скоротилася на 48,5 %, а кількість виїзних лише – на 5,6 %. На наш погляд, уже на той час потрібно було б більш серйозно ставитись до таких сигналів як представникам влади й туристичного бізнесу, так і науковцям.

У 2015 році ситуація ще більше погіршилася: кількість іноземних туристів, які відвідали Україну, досягла рекордно низького рівня (рис. 1). Проте поліпшилася ситуація з виїзним туризмом, кількість подорожуючих з України зросла на 3,14 %. З 2016 по 2019 рік ситуація з міжнародними туристичними потоками дещо покращилася, особливо з доходами від виїзного туризму, які зросли порівняно з попередніми роками на: 6,60 % у 2016 році, 7,17 % у 2017 році та 5,82 % у 2018 році, у 2019 рік – 4,89 %. Кількість виїзних туристів досягла і перевищила рекорд перед початком російсько-української війни, сягнувши рекорду в майже 30 мільйонів. Кількість приїздів також стабільно зростала, але лише до 2018 року: 7,28 % у 2016 році, 6,72 % у 2017 році та 0,80 % у 2018 році.

У 2019 році чисельність приїздів знову скоротилася на 4,41 %, так і не досягнувши рівня початку російсько-української війни, але це вже була інша сумна історія – вплив пандемії на скорочення туристичних потоків. Загалом різниця між кількістю в'їзних і виїзних туристів пояснюється величезним розривом, який виник у 2014 році, коли кількість в'їзних туристів досягла рекордно низького рівня. Отже, справедливо стверджувати, що початок російсько-української війни у 2014 році та пов'язана з нею фінансова та геополітична криза призвели до змін у міжнародних туристичних потоках.

Нестабільна геополітична ситуація в Україні стала своєрідною «антирекламою» на ринку міжнародного туризму і відіграла першорядну роль у скороченні в'їзних туристичних потоків у цей період. Адже більшість туристів при виборі місця відпочинку враховують безпеку і стабільність країни. Також зменшився потік туристів із країн-окупантів. Якщо у 2013 році на Росію припадало 41,6 % вхідного трафіку туристичного потоку, то з 2014 року цей показник знизився до 18,6 % [10].

На структуру та обсяг туристичних потоків до України у 2020-2022 роках значною мірою вплинула світова криза, спровокована поширенням пандемії Covid-19 та карантинними обмеженнями. Тому простежити та проаналізувати через вплив російсько-української війни ситуацію цього періоду стає неможливим. Варто підкреслити, що повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року поставило під загрозу не лише українську індустрію туризму, а й індустрію міжнародного туризму, яка тільки почала оговтуватися від збитків, завданих пандемією Covid-19, зокрема в Європі (рис. 2).

Source: UNWTO, * Percentage of Jan-Jul 2019 arrivals recovered in Jan-Jul 2023 (provisional data).

Рис. 2. Міжнародні туристичні прибуття: відсоток відновлення рівня 2019 року в січні-липні 2023 року (%)

Джерело: офіційний сайт UNWTO [5].

Індустрія туризму почала впевнено відновлюватися в січні 2022 року, але до березня 2022 року ймовірність повного зростання значно знизилася (рис. 2). За свідченням фахівців, війна в Україні змарнувала надії європейських країн на стрімке відновлення туризму після COVID-19 влітку 2022 р. за рахунок практично повної втрати потоку російських туристів через справедливі й виправдані обмеження європейських країн щодо Росії та її громадян. Адже до того, як пандемія обірвала усталені міжнародні туристичні потоки, Росія посідала 11-е місце за величиною джерел надходження від туристів у світі, а Україна – 13-е місце [11; 12]. На основі даних ЮНВТО, на ці дві країни припало 75 млн туристів, або 5 % від загальної кількості туристів у світі [5].

Повномасштабне вторгнення російських агресорів в Україну поставило під загрозу як в'їзний, так і виїзний туризм. Чинники, які нині перешкоджають розвитку в'їзного туризму, такі:

- військові дії на території України становлять реальну небезпеку не лише для туристів, а й для всього населення України, особливо в районах активної окупації та бойових дій;
- втрата значної частини туристично-рекреаційного ресурсу (пам'яток історії, культури, архітектури, культових і туристичних об'єктів, заповідників та фондів охорони здоров'я);
- часткові пошкодження, завдані бойовими діями або розміщенням на окупованій території чи в зоні бойових дій;
- пошкодження інфраструктури в районі бойових дій (об'єктів розміщення, громадського харчування, розважальних закладів тощо);
- закриття повітряного простору для цивільної авіації;

- руйнування на території України шляхів сполучення або присутністю окупаційних військ на шляхах сполучення;
- розміщення окупаційних військ у важливих туристичних центрах України;
- значна втрата трудових ресурсів, яка пов'язана з виїздом громадян за кордон, їх переміщенням в інші регіони України або участю активних громадян у бойових діях.

Тому російсько-українська війна призвела до значного скорочення потоку міжнародних туристів, що зумовлено численними факторами, пов'язаними з війною, серед яких на першому місці – безпека туристів, яку сьогодні неможливо гарантувати в Україні.

Як підкреслювалось, російсько-українська війна, яка фактично почалася у 2014 році значно вплинула на міжнародний туризм і внутрішній туризм в Україні. Війна створила складну та часто небезпечну ситуацію в кількох регіонах України, зокрема у східній частині країни, включаючи Донецьк і Луганськ. Це призвело до зниження міжнародного туризму з кількох причин.

1. Побоювання щодо безпеки: конфлікт, що триває, викликає занепокоєння щодо безпеки мандрівників, особливо в районах, уражених конфліктом. Мандрівникам часто радять уникати цих районів, і це стримало багатьох туристів від відвідування України.

2. Негативне висвітлення в засобах масової інформації: війна отримала широке висвітлення в ЗМІ, часто гіпертрофічно зображуючи Україну як зону конфлікту. Цей негативний імідж перешкоджає потенційним туристам розглядати Україну як місце призначення відпочинку або подорожі.

3. Пошкодження інфраструктури: конфлікт призвів до пошкодження інфраструктури, зокрема транспортних мереж, готелів і культурних об'єктів. Це обмежило доступність послуг і зручностей для туристів у деяких районах.

4. Економічний вплив: війна негативно вплинула на економіку України, спричинивши ослаблення валюти та зростання вартості життя. Це зробило Україну менш доступним місцем для іноземних туристів.

5. Обмеження на подорожі: деякі країни видали рекомендації та обмеження на подорожі для своїх громадян, які мають намір подорожувати в Україну. Ці поради можуть відбити бажання потенційних туристів відвідувати країну.

6. Сприйняття нестабільності: конфлікт, що триває, створив відчуття нестабільності в Україні, що може стати суттєвим стримуючим фактором для міжнародних туристів, які шукають мирні та стабільні напрямки.

7. Уповільнення маркетингових заходів та просування турпродуктів: через кризу спроможність України рекламувати себе як туристичний напрямок була обмежена. Зменшилися інвестиції в просування та розвиток туризму, що зробило його менш помітним для потенційних мандрівників.

Хоча наслідки війни були переважно негативними, в Україні є території, особливо в західних і центральних областях, які залишаються відносно безпечними та привабливими для туристів. Такі міста, як Львів, Київ та Одеса, продовжують приваблювати туристів, які бажають досліджувати культурні та історичні надбання України, незважаючи на виклики. До речі, до таких міст належить і Чернігів, який сильно постраждав в період його облоги, проте цікавість до нашого міста з боку міжнародних туристів і партнерів є значна. І свідоцтвом тому є численні міжнародні волонтерські організації і окремі громадяни інших країн, які протягом всього цього лихого для міста періоду особисто приїждять у Чернігів та область і допомагають їх відновленню.

Важливо зазначити, що ситуація може змінюватися з часом, і ступінь впливу на міжнародний туризм в Україні також може змінюватися залежно від динаміки розвитку конфлікту та зусиль, які докладаються українським урядом і міжнародними організаціями для просування та розвитку туризму сектору.

Проте туристам слід бути в курсі поточної ситуації та вживати необхідних заходів, якщо вони хочуть відвідати Україну. І в цьому має допомогти солідарна та відповідальна позиція туроператорів і турагентів, які працюють в Україні, а також налагодженої підприємницької мережі надійних партнерів за кордоном, які зацікавлені у тому, щоб туристичні потоки з України й в Україну не припинилися. За визначенням фахівців: «визначень мережі в туристичній індустрії багато. Мережі як соціальні структури, що дають змогу операторам малих фірм побудувати рівень довіри, необхідний для їх участі у розробленні місцевого туристичного продукту» [13, с. 2]. Але у будь-якому випадку – підприємницька мережа в турбізнесі – це спосіб для мобілізації відносин, ресурсів, навичок та накопиченого кола довірених осіб-партнерів членів такої мережі. А це особливо важливо для підтримки міжнародного туризму в Україні та забезпечення перспектив його розвитку в майбутньому.

Висновки та пропозиції. За нашим переконанням, туристичний бізнес в Україні може не тільки виживати в надскладних умовах, але й бути ефективним з точки зору здатності до постійного впровадження мережевих структур на основі гнучкої мікроінтеграції різних підприємств (як правило – малих), дотичних до туристичного бізнесу та інновацій у цій сфері. Адже за умов глобалізації, швидких технологічних змін та диверсифікації ринкових зв'язків відбувається криза традиційної корпоративної організаційної моделі економіки, що заснована на ієрархічному управлінні. Тому в Україні гостро постає питання розробки наукової основи розвитку дієвої і розгалуженої системи мережевих підприємницьких структур у галузі турбізнесу.

Ефективність мережевих структур в туристичній індустрії полягає в тому, що вони дають змогу економічним суб'єктам, які їх засновують (або входять до їх складу), успішно врегульовувати складну систему взаємозалежних економічних та соціальних факторів розвитку. У процесі формування такої мережі стихійно виникають своєрідні «стійкі вузли», через які

проходять потоки інвестиційного капіталу, інформації, технологій, товарів, послуг, інтелектуального капіталу та кваліфікованої праці. Але у разі випадання з мережі окремого із вузлів – тобто певної турфірми, готелю, закладу харчування, транспортного підприємства тощо - зазначені ресурси швидко заповнюють пустоти та продовжують рух в іншій частині мережі.

Задля цього науковці мають зосередити зусилля на розвитку сталого туризму в Україні, на чому постійно наголошує UNWTO, акцентувати на просуванні його маловідомих напрямків та активізувати роботу із залучення туристів до них. Зараз як ніколи потрібно приділяти більше уваги якісній підготовці фахівців туристичної галузі. Важливим є також посилення співробітництва з урядами дружніх для нашої держави країн, місцевими владами та бізнесом з метою культурного обміну, що сприятиме взаєморозумінню між націями та подальшій популяризації культурної спадщини та туристичного потенціалу України.

Список використаних джерел

1. Бондаренко Л. А. Міжнародний туризм в Україні: проблеми та перспективи подальшого розвитку [Електронний ресурс] / Л. А. Бондаренко // Ефективна економіка. – 2016. – № 11. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>.
2. Темник І. О. Умови та чинники розвитку міжнародного туризму [Електронний ресурс] / І. О. Темник // Ефективна економіка. – 2011. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=499>.
3. Вечерський В. В. Українська спадщина : іст.-культурол. есе / Держ. служба охорони культур. Спадщини / В. В. Вечерський. – Київ : Вид-во Ін-ту проблем сучас. мистецтва, 2004. – 338 с.
4. Барвінок Н. Вплив глобальних безпекових факторів на розвиток міжнародного туризму в Україні / Н. Барвінок // *Věda a perspektivy*. – 2022. – № 4 (11). – С. 139-151. DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4\(11\)-139-151](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4(11)-139-151).
5. UNWTO: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org>.
6. Туристичний барометр України [Електронний ресурс]. – Київ, 2020. – Режим доступу: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.
7. Державна прикордонна служба України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: psu.gov.ua/ua/news/2020-y-Kudi-podorozhuvalinaychastishe-ukrainci-zvidki-pribuvali-inozemci/.
8. Ангелко І. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі в Україні / І. Ангелко // *Український соціум*. – 2014. – № 2 (49). – С. 71–79.
9. Мірела М. Геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні. Геополітика України: історія і сучасність [Електронний ресурс] / М. Мірела // *Геополітика України: історія і сучасність* : зб. наук. пр. – 2016. – Вип. 2 (17). – С. 257-273. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22537>.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Магдик Н. Туризм під час війни: як відпочивати в Україні цього літа [Електронний ресурс] / Н. Магдик // *Сьогодні*. – 2022. – Режим доступу: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turizm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>.

12. Зарубіна А. В. Особливості туризму в умовах воєнного стану [Електронний ресурс] / А. В. Зарубіна, Е. О. Сіра, Л. І. Демчук // Економіка та суспільство. – 2022. – № 41. – Режим доступу: <https://www.google.com/search?q>.

13. Папп В. В. Роль соціальних та бізнес-мереж у діяльності туристичних підприємств [Електронний ресурс] / В. В. Папп, Н. В. Бошота // Економіка і суспільство. – 2018. – Вип 14. – С. 619-625. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/88.pdf.

References

1. Bondarenko, L.A. (2016). Mizhnarodnyi turyzm v Ukraini: problemy ta perspektyvy podalshoho rozvytku [International tourism in Ukraine: problems and prospects for further development]. *Efektivna ekonomika – Effective economics*, (11). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5289>.

2. Temnyk, I.O. (2011). Umovy ta chynnyky rozvytku mizhnarodnoho turyzmu [Conditions and factors of development of international tourism]. *Efektivna ekonomika – Effective economics*, (3). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=499>.

3. Vecherskyi, V.V. (2004). *Ukrainska spadshchyna : ist.-kulturolo. ese [Ukrainian heritage: history and culture. essay]*. Vyd-vo In-tu problem suchas. mystetstva.

4. Barvinok, N. (2022). Vplyv hlobalnykh bezpekovykh faktoriv na roz- vytok mizhnarodnoho turyzmu v Ukraini [Influence of global security factors on the development of international tourism in Ukraine]. *Věda a perspektivy*, (4(11)), 139-151. [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4\(11\)-139-151](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4(11)-139-151).

5. UNWTO: ofitsiyni sait [UNWTO: official site]. (n.d.). <https://www.unwto.org>.

6. Turystychnyi barometr Ukrainy [Tourist barometer of Ukraine]. (2020). <http://www.ntoukraine.org/assets/files/ntou-barometer-2020.pdf>.

7. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy: ofitsiyni sait [State Border Service of Ukraine: official website]. (n.d.). psu.gov.ua/ua/news/2020-y-Kudi-podorozhuvalinaychastishe-ukrainci-zvidki-pribuvali-inozemci/.

8. Anhelko, I. (2014). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku turystychnoi haluzi v Ukraini [Current state and prospects for the development of the tourism industry in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian society*, (2(49)), 71–79.

9. Mirela, M. (2016). Heopolitychni aspekty rozvytku mizhnarodnoho turyzmu v Ukraini. Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist [Geopolitical aspects of the development of international tourism in Ukraine. Geopolitics of Ukraine: history and modernity]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist – Geopolitics of Ukraine: history and modernity*, 2(17), 257-273. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/22537>.

10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). <http://www.ukrstat.gov.ua>.

11. Mahdyk, N. (2022). Turyzm pid chas viiny: yak vidpochyvaty v Ukraini tsoho lita [Tourism during the war: how to relax in Ukraine this summer]. *Sohodni – Today*. <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/turyzm-vo-vremya-voyny-kak-otdyhat-v-ukraine-etim-letom-1629651.html>.

12. Zarubina, A.V., Sira, E.O., Demchuk, L.I. (2022). Osoblyvosti turyzmu v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of tourism in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 41. <https://www.google.com/search?q>.

13. Papp, V.V., Boshota N.V. (2018). Rol sotsialnykh ta biznes-meresh u diialnosti turystychnykh pidpriemstv [The role of social and business networks in the activity of tourist enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 14, 619-625. https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/88.pdf.

Отримано 18.08.2023

UDC 338.467

Olena Gonta

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: e.gonta@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6434-357X>.
ResearcherID: [A-9502-2017](https://orcid.org/0000-0001-6434-357X)

Maria Pigulyak

Graduate of Higher Education majoring in tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: mpigulyak@gmail.com

**INTERNATIONAL TOURISM IN UKRAINE: REALITY
AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT UNDER MARTIAL LAW**

Within the article, the state of the international tourism on the eve of military events and their current impact on the international tourism is revealed. Historical aspects of the international tourism formation in Ukraine and a radical change in the positive situation after 2014 are highlighted. It is concluded that despite all circumstances, Ukraine was and remains attractive for foreign tourists. It is proved that the impact of military events in Ukraine on the domestic and global tourism industry is a very relevant area of research, which has both theoretical and practical significance.

It is shown that in addition to the required restoration of the physical, mental, and spiritual health of the nation, tourism has serious economic functions related to the development of small businesses, job creation, and general activation of the economic environment of the territories, resulting in stability of tax revenues to the budget.

It is noted that a very important point in modern conditions is social responsibility of representatives of the tourism industry and what role in the voluntary activity was and is played by representatives of the domestic tourism business, and what great importance was their personal contacts with international partners, which logistically covered international touristic flows.

The factors that currently hinder the development of the inbound tourism under martial law are described, including as follows: military operations on the territory of Ukraine pose a real danger not only for tourists, but also for entire population of Ukraine, especially in the areas of active occupation and military operations; loss of a significant part of the tourist and recreational resource; damage to the infrastructure in the area of military operations; closure of airspace for Civil Aviation; destruction of communication routes on the territory of Ukraine, etc.

It is concluded that the tourism industry business in Ukraine cannot only survive in extremely difficult conditions, but also be effective in terms of the ability to constantly implement the network structures based on flexible micro-integration of various enterprises (usually small) related to the tourism business and innovations in this area. It is noted that there is a need to find new organizational forms of such tourism, taking into account safety requirements. Emphasis is placed on the problems of forming anti-crisis business structures using diversified forms of the network micro-integration of small tourist businesses that can potentially serve international tourist flows.

Keywords: *international tourism; martial law; tourist flows; tourist networks; entrepreneurship; sustainable development of tourism; small business; globalization*

Fig.: 2. References: 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-71-81](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-71-81)

УДК 330.322.01

JEL Classification: E62; F21; H54

Наталія Іванова

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

Андрій Бондаренко

аспірант

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: bondarenko_andrii@outlook.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-3547-0864>

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ E-COMMERCE

У статті досліджено підходи до дефініції «конкурентоспроможність підприємства». Виділено внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. Виявлено зв'язок між конкурентоспроможністю та інноваційністю підприємств у сфері електронної комерції. Розглянуто перспективи використання інноваційних підходів до управління конкурентоспроможністю підприємств у сфері електронної комерції. Сформовано етапи процесу управління конкурентоспроможністю підприємств електронної комерції. Розглянуто підходи до управління конкурентоспроможністю підприємств, а також ідентифіковано загальні та специфічні принципи управління конкурентоспроможністю. Розглянуто специфічні вимоги до оцінки конкурентоспроможності підприємств електронної комерції.

Ключові слова: конкурентоспроможність; електронна комерція; інноваційний розвиток; диджиталізація; цифрові технології; торговельний бізнес; комерційна діяльність; ритейл.

Рис.: 1. Табл.: 2. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Посилення невизначеності зовнішнього середовища, збільшення кількості конкурентів та інтенсифікація конкурентної боротьби зумовлює необхідність пошуку шляхів досягнення підприємствами електронної комерції достатнього рівня конкурентоспроможності для забезпечення виживання, досягнення запланованих цілей та стійкого розвитку. Електронна комерція (e-commerce) є одним із найдинамічніших секторів економіки у світі – за різними прогнозами до 2025 року обсяг світового ринку цього сектору підприємницької діяльності становитиме понад 5 трлн дол. Таке стрімке зростання зумовлене низкою факторів, найвагомішими з яких, на наш погляд, є зростання доступності Інтернету й мобільних пристроїв, зміна споживчих уподобань, а також розвиток цифрових технологій та їх повсюдним поширенням.

Ці інноваційні цифрові рішення вже сьогодні мають значний вплив на розвиток електронної комерції. А у майбутньому відіграватимуть ще важливішу роль, оскільки ритейлери будуть шукати способи покращити кастомізацію та конкурувати в еволюціонуючому цифровому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням конкурентоспроможності підприємств були присвячені наукові праці таких зарубіжних та вітчизняних вчених як І. Ансоффа, Ф. Котлер, М. Портера, С. Бреус, І. Вініченко, Л. Волонтир, Л. Іванець, С. Котенко, І. Лебедевої, Л. Лісовської, Т. Федорової, Г. Швіндіна та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Наявні та опубліковані результати досліджень сфокусовані переважно на з'ясуванні сутності категорії конкурентоспроможності, визначенню механізмів її реалізації, формуванню конкурентних переваг. Проте дослідження конкурентоспроможності підприємств у сфері електронної комерції, що розвивається значними темпами та набуває все більш стратегічну роль на світовому ринку, у тому числі в контексті диджиталізації бізнес-процесів та галузевих зрушень, спричинених епідемією коронавірусу, є недостатніми. Як наслідок, додаткової уваги потребує аналіз наявних та формування ефективних підходів до оцінки конкурентоспроможності підприємств електронної комерції на засадах інноваційності, що зумовило вибір теми цього дослідження.

Мета статті. Метою нашого дослідження є розкриття сутності конкурентоспроможності підприємств електронної комерції, виявлення ролі інноваційних рішень та обґрунтування інноваційних підходів у процесі стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємств у сфері електронної комерції.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність підприємства електронної комерції є інтегральним показником, що характеризує ефективність діяльності підприємства, потенціал його розвитку та якісних змін, спрямованих на збільшення стійкості організації до шоківих збурень у ринковому та макроекономічному оточенні. Крім того, управління конкурентоспроможністю підприємств стає ще актуальнішою в контексті розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, диджиталізації бізнес-процесів та активного впровадження інновацій у традиційному торговельному бізнесі. У наш час в комерційній діяльності технології суттєво змінюють способи та методи конкурентної боротьби, а також створення та підтримку конкурентних переваг підприємством. Поява дедалі більшої кількості суб'єктів підприємництва, основним напрямом діяльності яких є електронна комерція, зумовлює загострення конкуренції в онлайн-середовищі. Крім того, обмеженість ресурсів, зростання ризиків, зміни у споживчому попиті та вподобаннях змушують підприємства у сфері e-commerce здійснювати пошук, розробку та впровадження стратегій до управління конкурентоспроможністю.

Управління конкурентоспроможністю є комплексним та багатоаспектним напрямом діяльності підприємства. Слід відзначити, що наразі в науковому середовищі відсутній консенсус стосовно інтерпретації сутності цього поняття. Значна кількість авторів ототожнює конкурентоспроможність із конкурентоспроможністю товарів та послуг, які підприємство пропонує [1].

Наприклад, Р. Фатхутдінов та Г. Осовська [2] під конкурентоспроможністю розуміють «можливість підприємства виробляти конкурентоспроможну продукцію, перевагу підприємства щодо інших підприємств цієї галузі країні й за її межами». Водночас Л. Волонтир [3] під цим поняттям розуміє можливість підприємства стосовно задоволення потреб клієнтів у товарах та послугах. Враховуючи специфіку підприємств електронної комерції, сфокусованих на товарно-грошових відносинах, варто зазначити, що конкурентоспроможність не може бути визначена лише можливостями товарної пропозиції, а формується також за рахунок технологічних, маркетингових, логістичних, організаційно-управлінських зусиль підприємства, таким чином, виступаючи значно ширшим поняттям. Деякі автори ще більш декомпонують це поняття, намагаючись розглядати конкурентоспроможність окремих підсистем, процесів, потенціалу підприємства, які за своєю суттю є характеристиками та складовими конкурентоспроможності, проте не можуть характеризувати її повною мірою. Разом з тим категорію конкурентоспроможності можна також розглядати через призму здатності до ефективної господарської діяльності та забезпечення прибутковості в умовах конкурентного ринку [1].

Категорія конкурентоспроможності також може бути розглянута з різних рівнів економічної системи (підприємства, галузі, регіону, країни), за якого фокус та особливості категорії дещо видозмінюються. Для сучасної наукової думки також характерно розгляд конкурентоспроможності як порівняльної переваги та характеристики стійкості підприємства; загального рівня його продуктивності [4]; а також здатності конкурувати на наявних та потенційних ринках для забезпечення ефективної господарської діяльності [5]. Авторами запропоновано таке визначення конкурентоспроможності підприємства, під якою варто розуміти комплексну характеристику, що відображає можливості підприємства протистояти у конкурентній боротьбі в короткостроковій та довгостроковій перспективах за рахунок сукупності конкурентних переваг, сформованих за допомогою внутрішніх та зовнішніх ресурсів. Як наслідок, це визначення дає можливість підкреслити стратегічну спрямованість дій підприємства, активізацію доступних йому ресурсів задля досягнення бажаного стану, за якого його діяльність є більш ефективною у порівнянні із конкурентами.

Конкурентоспроможність підприємств електронної комерції здатна піддаватися впливу низки факторів внутрішнього та зовнішнього походження. Так, до факторів зовнішнього середовища варто віднести державну політику, правове середовище, стан економіки, ресурсний потенціал країни, ринкову структуру та соціальні умови [6], проте, на думку авторів, цей перелік варто доповнити впливом із боку зовнішніх агентів (споживачів, постачальників тощо), рівнем конкурентної боротьби, поширенням інноваційних рішень у галузі. До факторів внутрішнього середовища варто віднести ресурси, що є в наявності у підприємства, в тому числі можливість залучення ресурсів із

зовнішнього середовища; маркетинговий потенціал; фінансові можливості; система постачання; логістичні рішення та збутова діяльність; наявність інформаційних ресурсів [6], інноваційна діяльність, політика підприємства; характеристики товарів та послуг; розроблені стратегії та тактики реагування на зовнішні події. Вищезазначені фактори можуть чинити вплив як ізольовано, так і в сукупності, та можуть бути поза та під контролем підприємства відповідно. З позицій підприємств електронної комерції визначальним чинником збереження конкурентних позицій, ключовим фактором при цьому стає впровадження інноваційних рішень та імплементація нових технологій.

Конкурентоспроможність підприємства має прямий зв'язок з інноваційністю, адже дозволяє досягати кращої конкурентної позиції завдяки системному впровадженню різного роду новацій в діяльність підприємства. Як зазначає І. Андріян, «необхідність систематичного впровадження інновацій, адаптації та вдосконалення, щоб підтримувати та посилювати свою конкурентну перевагу», тим самим підкреслюючи ключову роль інноваційних рішень в управлінні конкурентоспроможністю [5].

Використання інноваційних підходів до управління конкурентоспроможності повинне базуватися на формуванні, розвитку та ефективного використання конкурентних переваг для забезпечення розвитку підприємства. Водночас саме інновації як рушійні сили розвитку здатні стати джерелом конкурентних переваг підприємства. На сьогодні інноваційне управління є найбільш перспективним та дієвим з точки зору імплементації в стратегію розвитку підприємства електронної комерції, адже дозволяє ефективно досягати цілей в умовах обмеженості матеріальних та нематеріальних ресурсів. Конкурентоспроможність підприємств мусить базуватися не лише на факті впровадження інноваційних рішень, але й на удосконаленні механізму управління інноваціями. Такою стратегією може стати інтеграція інновацій в процес трансферу цінності від підприємства до споживача. Особливістю функціонування підприємств електронної комерції є використання інноваційних технологічних рішень, що здійснюють трансформацію механізму передачі цінності між зацікавленими сторонами та загального функціонування підприємства.

Зазначимо, що під інноваційними цифровими рішеннями розуміємо наступні (табл. 1).

Початок діяльності в онлайн-середовищі вимагає незначної кількості ресурсів, таким чином, цифровізація дозволяє певним чином знизити вхідні бар'єри в галузь e-commerce. Як наслідок, низький поріг входження конкурентів на ринок частково зменшує граничний вплив конкурентних переваг, які отримують оператори підприємства електронної комерції у порівнянні із гравцями ринку, що продовжують традиційну офлайн-діяльність. Такий пошук конкурентних переваг, що якісно виокремлюють підприємство серед конкурентів, та управління цим процесом стає ключовим у забезпеченні довгострокового виживання.

Таблиця 1

*Інноваційні цифрові рішення та їх застосування
у сфері електронної комерції*

Цифрова технологія	Застосування в e-commerce
<i>Штучний інтелект (AI)</i>	використовується для персоналізації рекомендацій, автоматизації завдань та забезпечення клієнтської підтримки. Наприклад, AI використовується для аналізу даних про покупців при створенні персоналізованих рекомендацій товарів та послуг, тобто при кастомізації пропозицій
<i>Великі дані (Big Data)</i>	використовуються для аналізу даних про покупців, щоб отримувати уявлення про їх потреби, генерувати нові ідеї та приймати більш обґрунтовані рішення. Наприклад, дані про покупців можуть використовуватися для прогнозування попиту на товари та послуги, а також для розробки нових маркетингових кампаній
<i>Розширена реальність (AR) і віртуальна реальність (VR)</i>	дозволяють покупцям побачити товар або послугу в реальному середовищі, не виходячи з дому. Наприклад, AR може використовуватися для того, щоб покупці могли уявити, як меблі будуть виглядати в помешканні, а VR може використовуватися для того, щоб покупці могли «приміряти» одяг або взуття.
<i>Blockchain</i>	забезпечує безпеку та прозорість у транзакціях. Наприклад, blockchain може використовуватися для реалізації безпечних платежів та захисту особистих даних покупців

Розроблено авторами на основі [10; 11].

Етапи процесу управління конкурентоспроможністю підприємств електронної комерції представлено на рис. 1. Варто зазначити, що цей процес не є сукупністю дій, котрі підприємство здійснює одноразово, а є циклічним і повинен переглядатися періодично для коригування стратегічних відповідей та цілей підприємства.

На наш погляд, управління конкурентоспроможністю підприємства електронної комерції є комплексною сукупністю цілеспрямованих дій системного характеру, завдяки яким відбувається розвиток потенціалу та реалізація конкурентних переваг підприємства у бізнес-середовищі. Цей процес є безперервним та орієнтованим на реалізацію конкурентних переваг, а об'єктом управління в цьому випадку виступають основні бізнес-процеси підприємства електронної комерції, у тому числі демонстрація товару в Інтернеті, транзакційні розрахунки, маркетингові зусилля щодо створення ціннісної пропозиції, післяпродажне обслуговування, а також налагодження довгострокової комунікації зі споживачами та бізнес-процеси з трансферу цінності споживачу [8]. Такі зусилля координуються системою управління конкурентоспроможністю, що в загальному вигляді дозволить підприємству контролювати ключові та забезпечуючі види діяльності, які мають відношення до створення конкурентоспроможності.

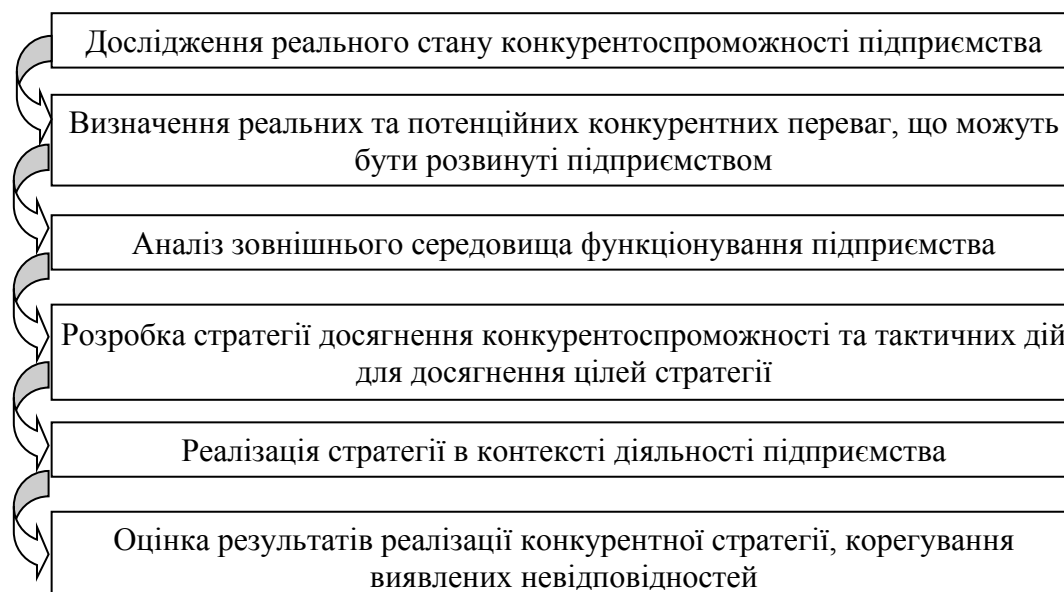

Рис. 1. Процес управління конкурентоспроможністю підприємств електронної комерції

Джерело: розроблено авторами на основі [9].

Нами пропонується розглядати таку систему позицій адаптивності з метою врахування особливостей зовнішнього середовища та його реальних і потенційних змін, шоківих збурень, можливості адаптації до різних типів операторів галузі e-commerce, а також закладення основ для підвищення рівня гнучкості системи управління конкурентоспроможністю.

Залежно від стилю управління, якого дотримується підприємство електронної комерції, воно може розглянути для себе процесний, системний, ситуаційний та інноваційний підходи до управління конкурентоспроможністю. Детальніше їх сутність розглянуто в табл. 2.

Таблиця 2

Підходи до управління конкурентоспроможністю підприємств електронної комерції

Підхід	Основні завдання підходу	Механізм дії
1	2	3
Процесний	здобуття конкурентних переваг, їх утримання та нарощення в конкурентних умовах ринку	Відбувається декомпозиція цілі на завдання
Системний	Визначення взаємодії між складовими елементами та процесами системи	Діяльність підприємства налаштовується таким чином, аби використати обмежену кількість ресурсів оптимальним способом та досягнути синергетичного ефекту від діяльності
Ситуаційний	Врахування поточної ситуації, на основі якої здійснюється вибір пріоритетів управління конкурентоспроможністю	Визначення можливих змін у середовищі та сукупності конкурентних переваг і вироблення комплексу дій для досягнення бажаного стану розвитку подій

Закінчення табл. 2

1	2	3
<i>Інноваційний</i>	Пошук інноваційних методів, стратегій та практик, що імплементуються в систему управління підприємством та стають базисом для створення конкурентних переваг нової якості	Імплементация інновації в різні підсистеми управління підприємством

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

При цьому система управління конкурентоспроможністю підприємства має відповідати низці загальних та специфічних принципів управління, зокрема відповідності теорії та практики; системності управління; наукової обґрунтованості; цілісності; пріоритетності; поліваріантності; множинності вибору альтернативних шляхів; ефективності; ринкової спрямованості; збереження та розвитку конкурентних переваг; цілеспрямованості; розвитку; комплексності; етапності [1].

Важливим етапом формування розуміння того, чи підприємство рухається у правильному напрямку, є оцінка конкурентоспроможності. Так, для оцінки можуть використовуватися: ієрархічно упорядкована система часткових та інтегрального показників конкурентоспроможності; економіко-математичне моделювання; матричні методи; оцінювання конкурентоспроможності продукції підприємства; методи, що базуються на теорії ефективної конкуренції з використанням структурного й функціонального підходів; методи, що базуються на теорії рівноваги фірми; методи, в основу яких закладено аналіз порівняльних переваг; комплексні методи; графічні методи; опитування споживачів; вартісні методи оцінки конкурентоспроможності [5]. Варто зазначити, що оцінювання конкурентоспроможності підприємства електронної комерції характеризується низкою особливостей:

- по-перше, слід враховувати доступність інновацій, які підприємство впровадило чи має наміри впровадити, а також їх вплив і доступність для інших конкурентів;

- по-друге, визначення стратегічної погодженості інновацій із загальною стратегією розвитку підприємства та відповідності його ресурсним можливостям;

- по-третє, потенційні переваги від впровадження інновації та сфери діяльності, які є пріоритетними для реалізації інноваційних рішень;

- четвертим чинником є можливість та перспективи поєднання матеріальних та нематеріальних ресурсів із перевагами, отриманими від інновацій, для створення унікальної ціннісної пропозиції;

- п'ятою особливістю є оцінка перспектив оновлення підприємства урахуванням нових проривних технологій.

Отже, застосування інноваційних підходів до управління конкурентоспроможністю підприємств у сфері електронної комерції є ключовим чинником їхньої успішності в сучасному динамічному бізнес-середовищі.

Слід відзначити, що сфера електронної комерції надзвичайно чутлива до технологічних змін. Отже, рішення щодо використання штучного інтелекту, блокчейн-технологій, аналітики даних, інтернету речей тощо можуть допомогти підприємствам e-commerce покращити ефективність операцій, персоналізувати обслуговування клієнтів та забезпечити безпеку транзакцій [10]. Так, інновації сприяють оптимізації ланцюгів постачання, скорочують час доставки, покращують системи управління запасами й забезпечують загальною вищою ефективністю інших логістичних операційних процесів [11]. Усе зазначене сприяє зменшенню логістичних витрат, зростанню рівня логістичного сервісу у сфері e-commerce, а отже, і підвищенню конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва. Диджиталізація комерційної діяльності забезпечує доступність та відкриває можливості нових ринків і, як наслідок, розширення географії діяльності. Так, використання нових технологій може дозволити підприємствам виходити на міжнародний ринок та взаємодіяти з клієнтами з різних країн.

Також інноваційні цифрові рішення в сфері електронної комерції дозволяють підприємствам покращити кастомізацію та розширити клієнтський досвід завдяки можливостям збирати й аналізувати великі обсяги інформації про споживачів. Збереженню та зростанню клієнтської довіри сприяють сучасні технології у сфері кібербезпеки та блокчейну через забезпечення безпеки та конфіденційності електронних транзакцій, що є важливим фактором уникнення потенційних кіберзагроз.

Висновки і пропозиції. Управління конкурентоспроможністю є пріоритетним напрямом зусиль підприємств електронної комерції. Управління конкурентоспроможністю варто розглядати через низку специфічних принципів та етапів, відповідність яким закладає базис для розвитку та реалізації конкурентних переваг підприємства. При цьому оцінка конкурентоспроможності повинна бути присутньою на всіх етапах управління та розуміння того, чи є обрана стратегія ефективною з погляду реагування на виклики галузі.

Загалом, слід зауважити, що наразі відбувається трансформація систем менеджменту підприємств у сфері електронної комерції – інноваційні підходи на основі диджиталізації не лише допомагають підприємствам уникати застарілих методів управління, а й визначають їхню здатність конкурувати в сучасному, швидкозмінному бізнес-середовищі.

Однак слід додати, що розглянута вище проблема має напрями подальшого наукового та прикладного розвитку. По-перше, процеси диджиталізації мають не тільки переваги, але й певні ускладнення при імплементації цифрових технологій у вже функціонуючу систему управління підприємницькою діяльністю. По-друге, одночасно з посиленням кібербезпеки спостерігається

зворотний ефект – поява уразливості до кібератак. Третій напрям подальших досліджень зумовлений варіативністю підходів до управління конкурентоспроможністю саме з використанням переваг цифрових інноваційних рішень. У процесі розробки стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємству електронної комерції варто розглянути декілька альтернатив. Враховуючи нестабільність організаційного та ринкового розвитку як процесу, можна передбачити, що на різних етапах підприємство електронної комерції може використовувати той чи інший підхід або їх сукупність.

Список використаних джерел

1. Крупіна С. Система управління конкурентоспроможністю підприємства / С. Крупіна, Н. Яблонська // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2016. – Т. 4. – С. 133–143.
2. Фатхутдінов Р. Управління конкурентоздатністю організації : підручник / Р. Фатхутдінов, Г. Осовська. – Київ : Кондор, 2009. – 470 с.
3. Волонтир Л. О. Технології електронної комерції як засіб підвищення конкурентоспроможності підприємств / Л. О. Волонтир // Сучасні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах глобалізації економіки : матеріали XI Міжнар. науково-практ. конф. молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів, м. Луцьк, 7 груд. 2019 р. – Луцьк, 2019. – С. 188–189.
4. Касич А. Теоретичні та практичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства [Електронний ресурс] / А. Касич, Д. Глущенко // Економіка та держава. – 2016. – Т. 11. – С. 65–70. – Режим доступу: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/4520>.
5. Синіговець О. М. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства / О. М. Синіговець // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2012. – Т. 39. – С. 275–278.
6. Боковець В. В. Вибір стратегії управління корпорацією в контексті забезпечення її ефективності і масштабності розвитку / В. В. Боковець, Г. В. Іванченко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки. – 2017. – Т. 2, № 1. – С. 145–148.
7. Андріян І. Г. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства / І. Г. Андріян // Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих : зб. наук. пр. XII всеукр. студент. науково-практ. конф., м. Вінниця, 20 квіт. 2023 р. – Вінниця, 2023. – С. 19–26.
8. Балик У. О. Електронна комерція як елемент системи світового господарства / У. О. Балик, М. В. Колісник // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. – 2014. – № 814. – С. 11–19.
9. Валоводюк А. С. Теоретичні засади управління конкурентоспроможністю підприємства на міжнародному ринку / А. С. Валоводюк // Актуальні проблеми ефективного соціально-економічного розвитку України: пошук молодих : зб. наук. пр. XII всеукр. студент. науково-практ. конф., м. Вінниця, 20 квіт. 2023 р. – Вінниця, 2023. – С. 178–187.
10. Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy / N. Ivanova, O. Kublitska, I. Krupitsa, L. Dybchuk, K. Koval, T. Hanieieva // IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. – 2021. – Vol. 21, No.12. – Pp. 193–202.
11. Іванова Н. Цифровізація малого та середнього підприємництва: маркетингово-логістичні рішення в сфері електронної комерції / Н. Іванова, О. Кубліцька // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2023. – № 2(34). – С. 101–116.

References

1. Krupina, S., Yablonska, N. (2016). Systema upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Management system of enterprise competitiveness]. *Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu – Scientific Bulletin of Odessa National Economic University*, 4, 133–143.
2. Fatkhutdinov, R., Osovska, H. (2009). *Upravlinnia konkurentozdatnistiu orhanizatsii: pidruchnyk [Management of the organization's competitiveness]*. Kondor.
3. Volontyr, L.O. (2019). Tekhnologii elektronnoi komertsii yak zasib pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv [Electronic commerce technologies as a means of increasing the competitiveness of enterprises]. *Suchasni problemy i perspektyvy rozvytku obliku, analizu i kontroliu v umovakh hlobalizatsii ekonomiky: materialy KhI Mizhnar. naukovo-prakt. konf. molodykh naukovtsiv, aspirantiv, zdobuvachiv i studentiv – Modern problems and prospects for the development of accounting, analysis and control in the conditions of economic globalization: materials of the XI International. scientific and practical conf. of young scientists, post-graduate students, applicants and students* (pp. 188–189).
4. Kasych A., Hlushchenko D. (2016). Teoretychni ta praktychni aspekty upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Theoretical and practical aspects of enterprise's competitiveness management]. *Ekonomika ta derzhava – Economics and the state*, 11, 65–70.
5. Synihovets, O.M. (2012). Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Strategic management of enterprise's competitiveness]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the economy of transport and industry*, 39, 275–278.
6. Bokovets, V.V., Ivanchenko, H.V. (2017). Vybir stratehii upravlinnia korporatsiieiu v konteksti zabezpechennia yii efektyvnosti i masshtabnosti rozvytku [Choosing a corporation management strategy in the context of ensuring its efficiency and scale of development]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytskyi National University. Series: Economic Sciences*, 2(1), 145–148.
7. Andriian, I.H. (2023) Stratehichne upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva [Strategic management of enterprise's competitiveness]. *Aktualni problemy efektyvnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: poshuk molodykh: zb. nauk. pr. KhII vseukr. student. naukovo-prakt. konf. – ctual problems of effective social and economic development of Ukraine: search for young people: coll. of science Ave. XII All-Ukrainian. student. scientific and practical conference* (pp. 19–26).
8. Balyk, U.O., Kolisnyk, M.V. (2014). Elektronna komertsiiia yak element systemy svitovoho hospodarstva [Electronic commerce as an element of the world economy system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnik". Lohistyka – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Logistics*, (814), 11–19.
9. Valovodiuk, A.S. (2023). Teoretychni zasady upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstva na mizhnarodnomu rynku [Theoretical principles of managing the competitiveness of the enterprise on the international market]. *Aktualni problemy efektyvnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: poshuk molodykh: zb. nauk. pr. KhII vseukr. student. naukovo-prakt. konf. – Actual problems of effective social and economic development of Ukraine: search for young ones: coll. of science Ave. XII All-Ukrainian. student. scientific and practical conference* (pp. 178-187).
10. Ivanova, N., Kublitska, O., Krupitsa, I., Dybchuk, L., Koval, K., Hanieieva, T. (2021). Peculiarities of the E-commerce Development in the Conditions of Digital Economy. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 21(12), 193-202.
11. Ivanova, N., Kublitska, O. (2023). Tsyfrovizatsiia maloho ta serednoho pidpriemnytstva: marketynhovo-lohistychni rishennia v sferi elektronnoi komertsii [Digitization of small and medium-sized enterprises: marketing and logistics solutions in the

field of electronic commerce]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (2(34)), 101–116.

Отримано 21.08.2023

UDC 330.322.01

Nataliia Ivanova

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of Department of Entrepreneurship and Trade,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

Andrii Bondarenko

PhD student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: bondarenko_andrii@outlook.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0006-3547-0864>

INNOVATIVE APPROACHES TO MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF TRADING COMPANIES IN THE E-COMMERCE SPHERE

This article improves the academic understanding of the innovative approaches to the management of enterprise competitiveness in the sphere of electronic commerce. E-commerce competitiveness is an integral indicator that characterizes the effectiveness of the enterprise's activities, the stage and possibility of its development, and changes aimed to increase the resilience of the enterprise to disruptions within the industry and socio-economic system. The authors proposed to identify the competitiveness of the e-commerce enterprise as a complex characteristic that reflects the ability of the enterprise to resist competition in the short-term and long-term perspectives due to the set of competitive advantages formed with the help of internal and external resources. The research helped to identify the direct link between competitiveness and innovativeness of e-commerce enterprises. Among the internal factors that influence the enterprise's competitiveness, there are resources available to the enterprise; marketing potential; financial opportunities; supply system; strategy and tactics; characteristics of goods and services; and innovativeness of the enterprise. At the same time, external factors that influence the enterprise's competitiveness include the influence of external agents (consumers, suppliers, etc.), competition level, and dissemination of innovative solutions within the industry. The authors formed stages of the process of managing the competitiveness of e-commerce enterprises. The authors propose to use process, systems, situations, and innovative approaches to managing the competitiveness of e-commerce enterprises and also examine their features and mechanisms of action in detail. It needs to be noted that innovations that an enterprise adopts should align with the general enterprise's strategy and align with its resource potential. There is also the perspective of combining tangible and intangible resources to create a unique value proposition.

Keywords: *competitiveness; e-commerce; innovative development; digitization; digital technologies; trading business; commercial activity; retail.*

Fig.: 1. Table: 2. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-82-97](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-82-97)

УДК 339.138

JEL Classification: M30

Ірина Лисенко

кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу, PR-технологій та логістики

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: lysenko_iren@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: [AAN-3698-2020](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599). **Scopus Author ID:** [57219002215](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599)

Артур Пономаренко

здобувач вищої освіти, другого (магістерського) рівня вищої освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: a.ponomarenko.ua@gmail.com

СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТОК E-COMMERCE БРЕНДІВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

У статті представлено комплексне дослідження створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифрового середовища. Цифровізація передбачає широкомасштабну інтеграцію цифрових технологій у різні аспекти бізнесу, створюючи нові можливості і виклики для e-commerce брендів. Тому одним із ключових завдань для підприємців є створення сильного та унікального бренду, який здатний вирізнятися у конкурентному цифровому середовищі. Авторами представлено комплексне дослідження, яке спрямоване на вивчення ключових аспектів створення та розвитку брендів у сфері електронної комерції в умовах швидкого поширення цифрових технологій. У роботі зосереджено увагу на дослідженні процесу створення бренду, що включає в себе розробку відповідної ідентичності, яка відображає цінності та цілі бренду, а також створення зручного та привабливого вебсайту. Важливим етапом є визначення цільової аудиторії та розробка стратегії взаємодії з нею. Для дослідження було проведено інтерв'ю з експертами з електронної комерції та підприємцями, щоб отримати об'єктивне уявлення про виклики та стратегії, пов'язані зі створенням і розвитком бренду. Крім того, власний досвід автора щодо створення брендів дає можливість краще зрозуміти особливості розвитку e-commerce брендів в умовах цифровізації. Ця стаття підкреслює важливість адаптації, інновацій та стратегічного підходу до створення та розвитку e-commerce брендів у цифровому середовищі. Результати дослідження спрямовані на вирішення нагальних проблем, пов'язаних зі створенням і зростанням брендів електронної комерції, пропонуючи цінну інформацію для підприємців, маркетологів і бізнес-стратегів.

Ключові слова: e-commerce; конкурентоспроможність; бізнес-процеси; цифровізація; ідентичність бренду; SEO-оптимізація; споживачі.

Рис.: 9. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку світу, впровадження інноваційних технологій, зокрема платформ електронної комерції створило високо конкурентне середовище, через що новим брендам стає дедалі складніше не лише отримати видимість, але й створити сильну та тривалу присутність на цифровому ринку.

Ключовим аспектом у розвитку e-commerce брендів є забезпечення високої якості товарів і послуг, а також надання відмінного обслуговування клієнтів. Для підтримки лояльності споживачів важливо будувати довіру та робити бренд більш доступним для клієнтів.

Цифрова трансформація також відкриває нові можливості для маркетингу та просування бренду. Використання соціальних мереж, контент-маркетингу, інфлюенс-маркетингу та інших інноваційних методів може допомогти залучити додаткову увагу та підвищити знання про бренд серед широкої аудиторії.

Співпраця з інфлюенсерами та іншими впливовими особами може значно підвищити видимість бренду та допомогти успішно комунікувати із цільовою аудиторією. Водночас успішний розвиток бренду вимагає постійного аналізу даних. Моніторинг тенденцій ринку, аналіз поведінки користувачів та відгуків клієнтів можуть надати цінну інформацію для оптимізації стратегій розвитку.

Важливо також звернути увагу на міжнародні ринки. Завдяки цифровій трансформації, бренди можуть легко розширювати свою географію та залучати клієнтів з інших країн.

Розуміння тонкощів створення та розвитку бренду у цьому контексті має вирішальне значення для стійкого успіху бізнесу. В таких умовах створення та розвиток брендів є непростим завданням, враховуючи складність цифрової сфери та зміни вподобань споживачів. Тому визначення особливостей створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифровізації є актуальним питанням, що потребує дослідження.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Серед великого потенціалу зростання та створення брендів виникає безліч питань, які потребують дослідження, зокрема: як e-commerce бренди можуть ефективно створювати та повідомляти про свою ідентичність на високо конкурентному та часто безособовому цифровому ринку; які стратегії можуть використовувати e-commerce бренди, щоб побудувати довіру, лояльність і довгострокові відносини з онлайн-клієнтами, які часто мають короткочасну взаємодію з брендом; як e-commerce бренди можуть використати потужність аналітики даних і розуміння клієнтів, щоб удосконалити свої маркетингові стратегії, оптимізувати пропозиції продуктів і підвищити операційну ефективність; які переваги та труднощі розширення e-commerce брендів через різні онлайн-канали, такі як соціальні мережі, сторонні торгові майданчики та власні вебсайти; як e-commerce бренди можуть впровадити стійкі та етичні методи у свої бізнес-моделі, щоб узгодити їх із цінностями та вподобаннями соціально свідомих споживачів та ін.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей (сучасних тенденцій) створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифровізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Низка публікацій науковців з усього світу стала відправною точкою у дослідженні питання розвитку e-commerce брендів. За останні роки, в еру цифровізації, багато дослідників займаються питаннями удосконалення шляхів та платформ електронної комерції [1-10].

Зокрема S. Burt та L. Sparks фокусуються на дослідженні електронної комерції у питанні підтримки діяльності B2C, а також впливу e-commerce на процеси та процедури роздрібної торгівлі [6].

Suska, M. аналізує вплив цифрових технологій на конкретні ринки, суспільство та економіку. Визначає та оцінює різні особливості, виклики, тенденції та виміри єдиного цифрового ринку (DSM) ЄС. Автором досліджено можливості та загрози, пов'язані з функціонуванням цифрового ринку, які характерні для високорозвинених країн, але відображають особливості DSM Європейського Союзу [1].

Автори E. Soegoto, S. Akter та Wamba у своїх дослідженнях зосереджують увагу на аналізі даних для сталого розвитку та системного підходу до досліджень e-commerce [2; 3]. Однак не фокусуються на не менш важливих питаннях електронної комерції, таких як довіра споживачів.

Це питання розкривають Liu X., Datta A., та Rzedca K. у статті «Trust beyond reputation: A computational trust model based on stereotypes» [4], в якій розкривають питання довіри споживачів до бізнесу та імплементують поняття стереотипів, як драйверу у впливі на довіру. Але цього все ж недостатньо для комплексного розуміння створення бренду.

K. Cheba, M. Kiba-Janiak, A. Baraniecka та T. Kołakowski у публікації «Impact of external factors on e-commerce market in cities and its implications on environment» розглядають важливе питання щодо соціальної відповідальності та екологічності бізнесу [5]. A. Gielens, K. та Steenkamp, J.-В. наголошують на важливості брендингу у цифровому просторі [7].

Однак незважаючи на велику кількість досліджень, залишається недостатньо вивченим питання створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифрового середовища. У цій статті автором розглянуто надбані протягом десяти років дієві маркетингові підходи, їх застосування в епоху цифровізації та наведено результати апробації на реальному бізнесі.

Виклад основного матеріалу. У сучасному бізнес-ландшафті поява та поширення e-commerce брендів змінили структуру торгівлі. Вони не просто адаптувалися до епохи цифрових технологій, вони успішно в ній функціонують та розвиваються. Цифрова революція започаткувала еру, коли споживачі можуть робити покупки, взаємодіяти та здійснювати операції із компаніями, не виходячи з дому.

Бренди, які втілюють цю трансформацію, стали рушійною силою комерції. Вони пропонують доступність, зручність і персоналізацію, які колись неможливо було навіть уявити. Крім своєї віртуальної присутності, e-commerce бренди переосмислили очікування клієнтів, порушили традиційні бізнес-моделі та сформували не лише те, як продаються продукти, але й те, як вони розробляються, виробляються та постачаються. Наведемо основні складові успішного функціонування сучасних брендів:

– ідентифікація та диференціація бренду: успішні e-commerce бренди використовують автентичний текст, візуальну естетику та послідовне викладення ідеології, щоб резонувати зі своєю цільовою аудиторією;

– підхід, орієнтований на клієнта: бренди, які надають пріоритет клієнтському досвіду, персоналізації та оперативному реагуванню на підтримку клієнтів, як правило, сприяють більшій лояльності та довірі клієнтів, сприяючи стабільному зростанню;

– прийняття рішень на основі даних: використання аналітики даних і розуміння клієнтів має важливе значення для оптимізації маркетингових стратегій, пропозицій продуктів і операційної ефективності. Бренди, які ефективно використовують дані, мають конкурентну перевагу;

– багатоканальна присутність: e-commerce бренди, які диверсифікують свою присутність у кількох онлайн-каналах, таких як соціальні мережі, ринки та їхні вебсайти, часто відчують прискорене зростання та покращену видимість;

– сталі практики: сучасних споживачів приваблюють бренди, які демонструють прихильність до сталого розвитку та соціальних проєктів. Інтеграція екологічно чистих ініціатив може сприяти позитивному сприйняттю бренду.

Крім того, є певні особливості створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифровізації, зокрема:

– електронна комерція докорінно змінила те, як споживачі обирають, роблять покупки та приймають рішення про покупку. Розуміння динаміки створення та розвитку e-commerce бренду має важливе значення для маркетологів, які прагнуть ефективно взаємодіяти зі своєю цільовою аудиторією в умовах сьогодення;

– e-commerce бренди значною мірою покладаються на канали цифрового маркетингу, і висновки, отримані в результаті цього дослідження, можуть допомогти розробити інноваційні та ефективні стратегії онлайн-маркетингу;

– у переповненому середовищі електронної комерції вміння створити виразну ідентичність бренду та культивувати лояльність клієнтів є першорядним;

– дані відіграють центральну роль у сучасному маркетингу. Бренди електронної комерції, які ефективно використовують дані, можуть приймати обґрунтовані рішення, персоналізувати досвід клієнтів і оптимізувати свої маркетингові зусилля.

У сучасному конкурентному середовищі створення сильного бренду більше не є неонов'язковим – це необхідність. Ідентичність бренду – це те, що виділяє його серед конкурентів і допомагає споживачам глибше спілкуватися з продуктами чи послугами бренду. Варто враховувати певні чинники, які зазвичай включають: ринкову динаміку, технологічний прогрес, поведінку споживачів, конкурентне середовище, стратегії брендингу, нормативне забезпечення, ланцюг поставок і логістику, досвід клієнтів, аналітику даних і глобалізацію тощо.

Щоб ґрунтовно дослідити питання особливостей створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифровізації, необхідно розглянути основні інструменти, завдяки яким бренди можуть підвищити свою конкурентоспроможність (рис. 1).

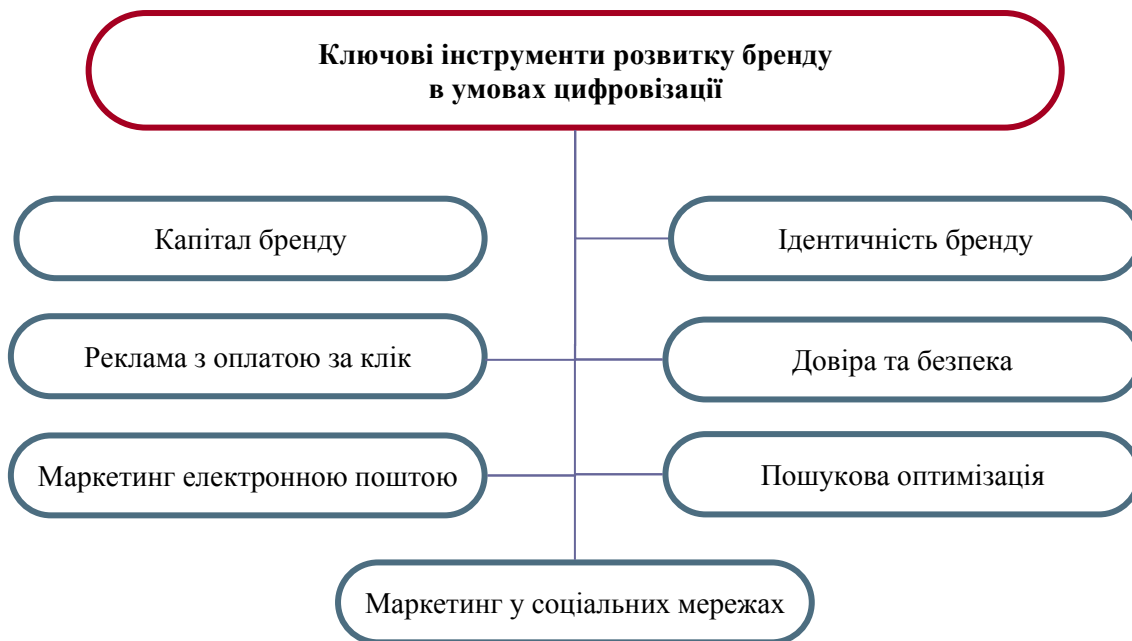

Рис. 1. Ключові інструменти розвитку бренду в умовах цифровізації
Джерело: побудовано авторами.

Розглянемо їх більш детально. Ідентичність бренду – візуальне та концептуальне представлення бренду. Цей термін охоплює відмінні елементи, які роблять бренд впізнаваним і таким, що запам'ятовується споживачам. Ці елементи включають назву бренду, логотип, колірну палітру, типографіку, стиль обміну повідомленнями, візуальну естетику, цінності бренду, риси особистості та культуру бренду.

Створення сильної ідентичності бренду має вирішальне значення для e-commerce брендів, щоб вирізнити себе серед конкурентів, створити впізнаваність бренду та побудувати сильний зв'язок зі своєю цільовою аудиторією. Послідовність ідентичності бренду в усіх сферах, включаючи вебсайт, соціальні мережі, упаковку та рекламу, є ключем до створення цілісного іміджу бренду, який запам'ятовується.

Капітал бренду, що представляє нематеріальні активи та сприйняття, пов'язані з брендом. Позитивний капітал бренду означає, що споживачі мають сприятливе ставлення до бренду, що може привести до підвищення впізнаваності бренду, лояльності клієнтів і здатності керувати преміальними цінами. E-commerce бренди прагнуть створювати та розвивати сильний капітал бренду, оскільки це ключовий фактор довгострокового успіху та конкурентної переваги.

Довіра та безпека є основною проблемою електронної комерції. Щоб споживачі відчували себе комфортно, роблячи онлайн-покупки, вони повинні бути впевнені в безпеці їхньої особистої та фінансової інформації. Тому e-commerce бренди повинні це враховувати й інвестувати певну частину коштів у надійні засоби безпеки, щоб створити та зберегти довіру споживачів.

Пошукова оптимізація (SEO) – це практика оптимізації вмісту та структури вебсайту для підвищення рейтингу в результатах пошукової системи. Для e-commerce брендів SEO має важливе значення для покращення видимості в Інтернеті та залучення органічного трафіку від пошукових систем, таких як Google. Вона охоплює різні методи, такі як дослідження ключових слів, оптимізація на сторінці та створення посилань.

Реклама з оплатою за клік (PPC) дозволяє e-commerce брендам відображати рекламу в пошукових системах та інших онлайн-платформах. Бренди платять лише тоді, коли користувачі натискають на їхні оголошення, що робить це економічно ефективним способом збільшення цільового трафіку та конверсій.

Маркетинг у соціальних мережах – використання платформ соціальних мереж, таких як Facebook, Instagram і Twitter, є загальною стратегією для e-commerce брендів. Маркетинг у соціальних мережах дозволяє брендам взаємодіяти зі своєю аудиторією, ділитися рекламними акціями та демонструвати продукти, часто як за допомогою платної реклами, так і за допомогою контенту на сторінці.

Маркетинг електронною поштою залишається потужним інструментом спілкування e-commerce брендів з клієнтами. Він передбачає надсилання персоналізованих електронних листів підписаним контактам, інформування їх про акції, нові продукти та надання додаткового вмісту.

Щоб ґрунтовніше вивчити питання створення та розвитку e-commerce брендів в умовах цифровізації з практичного погляду, проведено дослідження українського бренду Yözh [11].

Встановлено, що бренд має розуміння, як транслювати власні ідеї та позиції стосовно раціонального споживання, екологічності бізнесу, прийняття себе та сталого розвитку. Бренд не намагається слідувати трендам, бо так треба, не озираючись по сторонах, а закладає саме ті цінності, які є важливими для нього. Саме в цьому і полягає його автентичність та ідентичність.

Yözh чітко виокремив конкретні кроки для того, щоб побудувати бренд мрії. Бо поняття своєї ідентичності є глибшим, ніж SWOT аналіз чи перелік конкурентів. Це глибинне відчуття продукту бренду через призму споживачів. А ідентифікація бренду – це те, що виокремлює його з-поміж інших, дарує споживачам унікальний досвід та емоції, спогади та відчуття. Треба лише допомогти людям правильно сформулювати їхні думки стосовно вас та запропонувати щось, чого вони ще не відчували раніше (рис. 2).

Тому створення власного продукту – це ключ до успіху. Можливість створювати щось таке, чого в інших немає. А бажання зробити це найкращим чином, так щоб сподобалося самому, штовхає до цікавих рішень щодо брендингу.

Фірмовий шопер із українськими прислів'ями, крафтовий папір і коробка, яскраві кольори виробів. Усе це склалося у вдалий пазл аспектів бренду, які зараз стали дуже очевидними рисами, що пізнавані з-поміж тисяч інших бізнесів у світі.

Рис. 2. Приклад проявлення ідентифікації бренду через стиль контенту, кольори продукту та типажі моделей
Джерело: [11].

Бренд демонструє професіоналізм і надійність. Споживачі більш схильні довіряти бренду, який гарантує безпеку через надання стабільно якісного продукту та, що не менш важливо, забезпечує конфіденційне збереження даних про своїх споживачів.

Тож, очевидно, найбільша цінність – це довіра людей. Тому вся комунікація як п'ять років назад, так і зараз, будується навколо клієнта. Для побудови довіри зі своїми споживачами бренд чесно розповідає про свою діяльність, показує процеси, знайомить із причетними людьми. Розділ сайту «Світ Yözh» став основою довіри та сталого розвитку бренду (рис. 3). Там бренд відкрито показує команду, виробництво та ділиться внутрішніми подіями бренду.

Рис. 3. Розділ сайту, створений для збільшення довіри споживачів
Джерело: [11].

Ідентичність бренду гарантує, що всі маркетингові матеріали, від вебсайту до публікацій у соціальних мережах, є цілісними. Ця послідовність створює довіру та визнання.

Ключовими елементами фірмової ідентичності бренду є:

1. Логотип – який є візуальним представленням вашого бренду. Він має бути простим, таким, що запам'ятовується, і відображати цінності вашого бренду.

Варто зазначити, що Yözh не одразу прийшов до такого лого, як має тепер. Утім не варто боятися змін, треба боятися стабільності (рис. 4).

Рис. 4. Логотип ТМ «Yözh»

Джерело: [11].

2. Якісний контент у фірмовій стилістиці, що буде впізнаваним з-поміж багатьох інших стилів. Особливу увагу у створенні візуального контенту слід приділяти світлу та кольорам. Коли узгоджені кольори всіх матеріалів, створюється візуальне розпізнавання. Різні кольори можуть викликати різні емоції, тому до процесу вибору палітри треба поставитися професійно.

Yözh завжди славився своїм різнобарв'ям і це стало його візитівкою. Не варто боятися використовувати класичні поєднання за всім відомими канонами та правилами колористики. Наприклад, поєднання комплементарних чи суміжних кольорів завжди буде доречним (рис. 5).

Рис. 5. Приклад наповнення соціальних мереж візуальним контентом на основі теорії кольорів

Джерело: [11].

3. Типографіка – шрифти, які використовує бренд, мають легко читатися та відповідати його індивідуальності. Наприклад, юридична фірма може використовувати більш формальний шрифт, тоді як креативне агентство може обрати щось більш грайливе. Приклад використання двох типових для бренду Yözh шрифтів наведено на рис. 6, 7.

Рис. 6. Приклад використання двох типових для бренду шрифтів
Джерело: [11].

Водночас капітал бренду будується на стратегії стосовно ідей та сенсів, що закладаються в соціальну взаємодію, і які використовуються для просування продукту. Це саме ті ідеї та сильні сторони, які бренд має транслювати в різних формах на різних платформах, але під спільним знаменником, аби люди могли створити цілісну картину про бренд без відчуття суперечностей. Саме тому послідовність та фокус – це ключ до збільшення капіталу бренду.

Створення вагомого капіталу бренду будується на емоційному зв'язку із вашою аудиторією. Коли бренд подобається людям, вони стають лояльними клієнтами. Створивши довіру, бренд має змогу перетворити незнайомих людей в його прихильників, які готові підтримувати, розповсюджувати, ділитися та лишати позитивні відгуки. Це ті люди, що дарують засновникам натхнення, а бренду – розвиток. Yözh дарує емоції, а клієнти віддячують (рис. 7).

Пошукова оптимізація також відіграє надважливу роль у розвитку бренду в умовах цифровізації. Аналізуючи роботу піддослідного проєкту, можна звернути увагу на те, як бренд нещодавно почав реалізовувати нову стратегію свого просування у пошукових системах. Наразі на сайті з'явився блог, що постійно наповнюється різними статтями, були перероблені тексти та описи продуктів з урахуванням пошукових ключів.

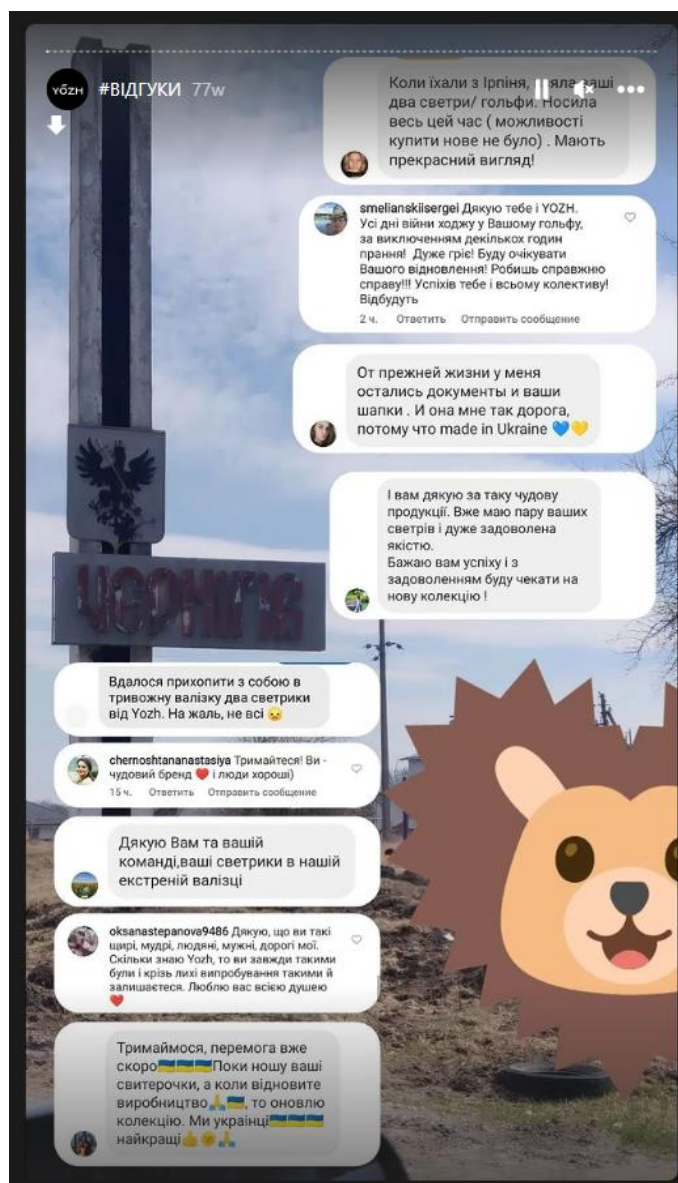

Рис. 7. Знімок з екрана відгуків та зворотного зв'язку клієнтів бренду

На рис. 8 показано нову сторінку «Блог» бренду, де дуже чітко видно стильові прийоми, які ми розглядали раніше, що дуже гарно підкреслюють ідентичність бренду. Зокрема, колірна палітра, фірмові шрифти та характерний для бренду стиль контенту.

Завдяки запровадженню нової стратегії пошукової оптимізації, Yozh за 28 днів вдалося підвищити свій середній CTR органічного пошуку з 8,1 до 12,6 %, середня позиція у видачі покращилася на 17 %, а загальна кількість органічного трафіку зросла на 54 %.

УСЕ У СВІТІ ЗВ'ЯЗАНО

Блог від Yözh — це місце, де ви можете дізнатися ще більше про дивовижний світ в'язаних речей. Тут ми не просто розповідаємо, ми доносимо філософію любові до своєї справи, уваги та турботи, втілених в кожному процесі. Відкривайте більше цікавого для себе та вражайте оточуючих разом з Yözh.

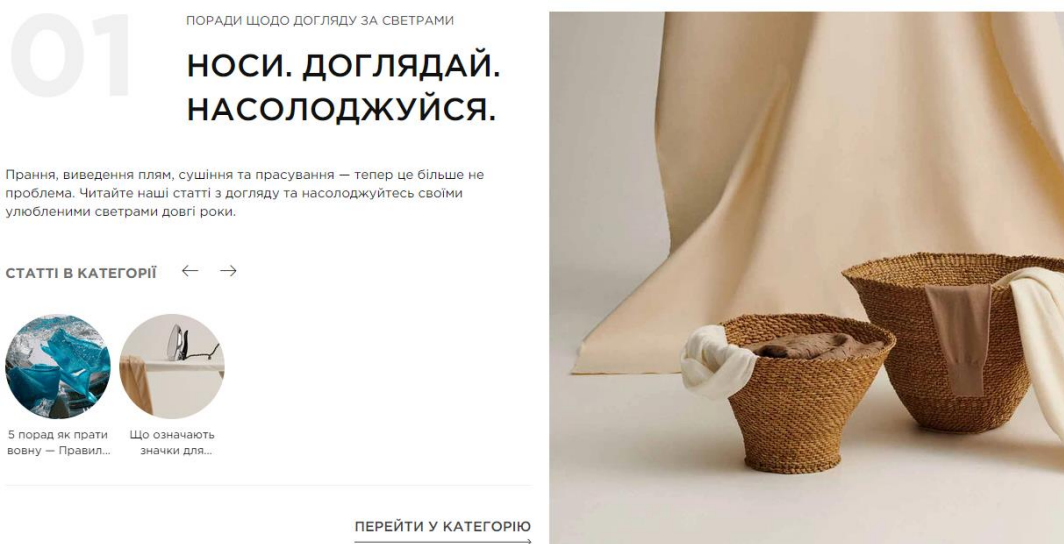

Рис. 8. Сторінка розділу «Блог» на сайті як елемент стратегії SEO оптимізації та ідентичності бренду
Джерело: [11].

Також цей бренд широко залучений у створення великої кількості контенту, що вдало залучає до взаємодії у соціальних мережах. Наприклад, така діяльність характеризується щоденною присутністю у сторіс. Кожен день бренд викладає певний блок Instagram Stories які розповідають безпосередньо про сам продукт, з додаванням лінків на сайт, а також певні розповіді про виробництво, матеріали та пряжу, сертифікати та відгуки клієнтів (рис. 9). Таким чином, розширюється кількість залучених людей, зростає впізнаваність та довіра до бренду. А також закріплення посилань на продукти збільшила кількість переходів на сайт на 76 %, що позитивно впливає на кількість продажів.

Завдяки повсюдному поширенню Інтернету споживачі тепер мають безперервний доступ як до великого потоку інформації, так і до величезної кількості продуктів. Ця зміна інформаційної динаміки робить більший акцент на потреби брендів електронної комерції не лише пропонувати якісні продукти, але й розвивати прозоре та автентичне спілкування зі своєю аудиторією. Поява платформ соціальних медіа революціонізувала ландшафт взаємодії між брендом і споживачем. Брендам слід пристосовуватися до динамічної зміни соціальних зв'язків нашого суспільства, щоб не тільки пропонувати потрібний продукт, а й робити це із використанням доречного контенту та змістів. Успіх бренду більше не залежить виключно від особистого спілкування зі споживачем, але й тісно пов'язаний із його здатністю розвивати спільноту та вступати в змістовний діалог зі своєю аудиторією онлайн.

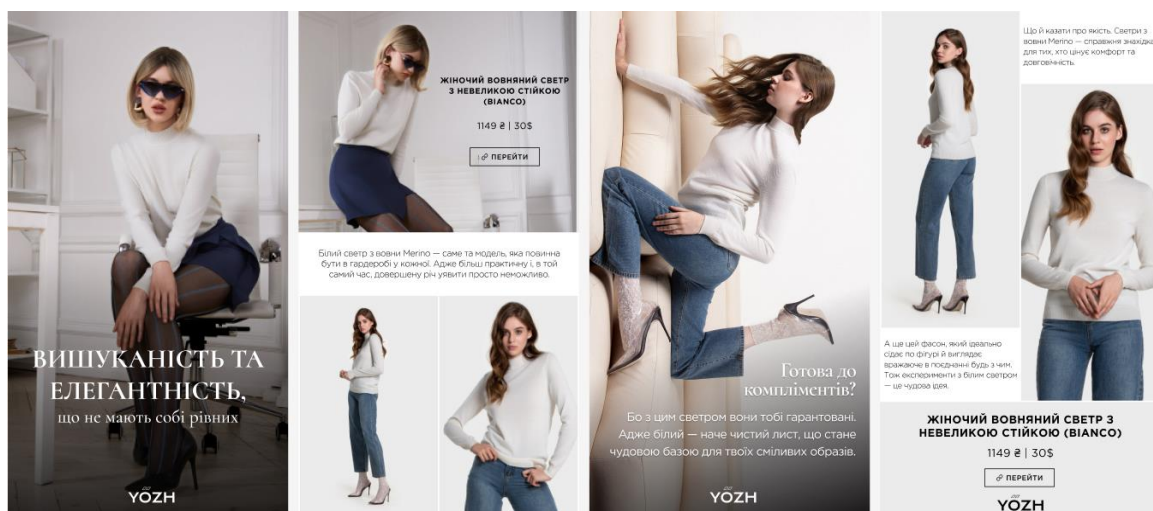

Рис. 9. Приклад контенту, що бренд розміщує у себе в соціальних мережах
Джерело: [11].

Ера цифровізації полегшила оптимізацію бізнес-процесів та збір і аналіз величезних обсягів споживчих даних, дозволивши брендам адаптувати свої пропозиції до індивідуальних уподобань. Цей рівень налаштування не тільки підвищує задоволеність клієнтів, але й служить потужним інструментом для лояльності до бренду. Крім того, ландшафт електронної комерції, що розвивається, характеризується дедалі більшою інтеграцією цифрових рішень, що дедалі більше імплементуються в роботу бренду. І хоча у цій статті ми більше концентрували свою увагу на візуальних аспектах розвитку брендів, дуже важливим залишається те, що приховано за кулісами роботи бренду. Швидкість обробки замовлень, автоматизація обліку, налаштування логістичних ланцюгів – усе це сьогодні можливо оптимізувати та пришвидшити завдяки розробці власних ІТ продуктів.

Ці технології дозволяють брендам оптимізувати бізнес-процеси та підвищити загальну ефективність своїх операцій. Від чат-ботів, які надають підтримку клієнтам у режимі реального часу, до алгоритмів, які пропонують товари зі знижкою саме під конкретні вподобання певного споживача.

Провівши дослідження, запропоновано практичні рекомендації щодо створення потужних e-commerce брендів в умовах цифровізації:

1. Знайте свою аудиторію: почніть із розуміння цільової аудиторії. Які їхні потреби, уподобання та больові точки? Створіть свій бренд, щоб резонувати з ними.

2. Визначте свій бренд: чітко визначте місію, цінності та особистість вашого бренду. Що означає ваш бренд і що робить його унікальним?

3. Візуальні елементи: розробіть логотип і виберіть колірну палітру та типографіку, які відповідають ідентичності вашого бренду. Створіть контент, який запам'ятовується клієнтам. Ці елементи мають бути узгодженими в усіх точках дотику. Контент має бути якісним та унікальним.

4. Створіть гайдлайн ідентичності: встановіть інструкції щодо бренду, які окреслять, як він має бути представлений. Це забезпечує послідовність усіх ваших маркетингових зусиль.

5. Розкажіть свою історію: створіть привабливу історію бренду, яка передає ваші цінності та місію. Люди спілкуються завдяки історіям, тож використовуйте свою, щоб створити емоційний зв'язок з аудиторією.

6. Залучайте свою аудиторію: взаємодійте зі своєю аудиторією через соціальні мережі, контент-маркетинг та інші канали. Заохочуйте відгуки та прислухайтесь до своїх клієнтів.

7. Створіть міцний бек-енд: інвестуйте у цифровізацію процесів, на яких будується робота вашого бренду. Таким чином можливо оптимізувати роботу бізнесу, зменшити кількість помилок та покращити досвід взаємодії споживачів із вашим проектом.

8. Вимірюйте та коригуйте: постійно оцінюйте ефективність ідентичності вашого бренду. Чи досягає бренд своїх цілей? Будьте готові внести необхідні зміни.

Поглиблене вивчення цих елементів має важливе значення для розуміння того, як e-commerce бренди розвиваються у сучасних реаліях.

Створення бренду в умовах цифровізації – це постійний процес, який вимагає ретельного планування та послідовного виконання. Якщо це зробити правильно, це може підняти бізнес на нові висоти, зміцнюючи довіру цільової аудиторії бренду. У світі конкуренції ідентифікація бренду може бути ключовим фактором, який відрізнятиме його від інших. Своєчасне розуміння усіх факторів та аспектів ведення електронної комерції гарантуватиме власникам бізнесу стійкий розвиток, попри мінливе середовище ринку.

Висновки і пропозиції. Створення та розвиток e-commerce брендів – це складна подорож у цифровому середовищі, що постійно розвивається. Проведене дослідження, зокрема бренду Yözh, дозволяє зробити автору наступні висновки та пропозиції. Перш за все, ідентичність бренду є наріжним каменем кожного успішного підприємства електронної комерції. Візуальні та концептуальні елементи, які формують бренд, від назви та логотипу до його повідомлень і цінностей, служать основою, на якій будується впізнаваність і лояльність клієнтів. Створення переконливої ідентичності бренду – це не просто творча спроба, це стратегічна задача для e-commerce брендів, які прагнуть виділитися на конкурентному ринку.

Паралельно капітал бренду стає життєво важливим показником для вимірювання успіху бренду. Нематеріальна цінність і сила бренду у свідомості споживачів підкреслюють важливість культивування довіри, лояльності та позитивних асоціацій. E-commerce бренди, які віддають перевагу капіталу бренду, мають кращі позиції, щоб забезпечити лояльність клієнтів, керувати преміальними цінами та витримати випробування часом.

Не менш важливим є розуміння поведінки споживачів у контексті електронної комерції. Процес прийняття рішення споживачем онлайн, від визнання потреби до оцінки після покупки, формує основу для розробки ефективних маркетингових стратегій і покращання взаємодії з користувачем. Питання довіри та безпеки мають першорядне значення, оскільки споживачі мають бути впевнені, що їх онлайн-взаємодія захищена.

Результати проведеного дослідження спрямовані на вирішення нагальних проблем, пов'язаних зі створенням і зростанням e-commerce брендів, пропонуючи цінну інформацію для підприємців, маркетологів і бізнес-стратегів.

Підсумовуючи, варто зазначити, що створення та розвиток e-commerce брендів є динамічним процесом, який вимагає цілісного підходу. Успіх у цій сфері вимагає поєднання креативності, стратегії та здатності до адаптації. E-commerce бренди, які визнають важливість ідентифікації, розвивають свій капітал та використовують сучасні маркетингові стратегії, готові до зростання в епоху цифрових технологій. Оскільки електронна комерція продовжує розвиватися, успішними будуть ті бренди, які активно впроваджують інновації, надають пріоритет орієнтованості на клієнта та залишаються гнучкими в умовах постійних змін.

Список використаних джерел

1. Suska M. E-commerce: the pillar of the digital economy, in *The European Union Digital Single Market* / eds L. D. Dabrowski and M. Suska. – Abingdon: Routledge, 2022. – Pp. 63-91. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003262534>.
2. Development of E-Commerce Technology in World of Online Business / Soegoto E. et al. // *IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.* – 2018. – Vol. 407. – 012031. DOI: 10.1088/1757-899X/407/1/012031.
3. Akter S. Big data analytics in E-commerce: a systematic review and agenda for future research / S. Akter, S. Wamba // *Electron Markets.* – 2016/ – Vol. 26. – Pp. 173-194. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12525-016-0219-0>.
4. Liu X. Trust beyond reputation: A computational trust model based on stereotypes / X. Liu, A. Datta, K. Rzdca // *Electronic Commerce Research and Applications.* – 2013. – Vol. 12 (1). – Pp. 24-39. DOI: 10.1016/j.elerap.2012.07.001.
5. Impact of external factors on e-commerce market in cities and its implications on environment / K. Cheba, M. Kiba-Janiak, A. Baraniecka, T. Kołakowski // *Sustainable Cities and Society.* – 2021. – Vol. 72. – 103032. DOI: 10.1016/j.scs.2021.103032.
6. Burt S. E-commerce and the retail process: a review / S. Burt, L. Sparks // *Journal of Retailing and Consumer Services.* – 2006. – Vol. 10(5). – Pp. 275-286. DOI:10.1016/S0969-6989(02)00062-0.
7. Gielens K. Branding in the era of digital (dis)intermediation / K. Gielens, J.-B. Steenkamp // *International Journal of Research in Marketing.* – 2019. – Vol. 36(3). – Pp. 367-384. DOI: 10.1016/j.ijresmar.2019.01.005.
8. Shi Y. Analytics for Cross-Border E-Commerce: Inventory Risk Management of an Online Fashion Retailer / Y. Shi, T. Wang, L. C. Alwan // *Decision Sciences.* – 2020. – Vol. 51(6). – Pp. 1347-1376. DOI: 10.1111/dec.12429.

9. The Value of Influencer Marketing for Business: A Bibliometric Analysis and Managerial Implications / Ye Guoquan, L. Hudders, De Jans S., De Veirman M. // *Journal of Advertising*. – 2021. – Vol. 50(2). – Pp. 160-178.

10. Paulson C. Efficient Large-Scale Internet Media Selection Optimization for Online Display Advertising / C. Paulson, L. Luo, G. M. James // *Journal of Marketing Research (JMR)*. – 2018. – Vol. 55(4). – Pp. 489-506.

11. Український трикотаж – розкриваємо секрети створення в'язаних светрів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yozh.com.ua/ua/blog/the-secrets-of-knitting-factories>.

References

1. Suska, M. (2022). E-commerce: the pillar of the digital economy. In L. D. Dabrowski and M. Suska (Eds.), *The European Union Digital Single Market*, (Abingdon: Routledge) (pp. 63-91). <https://doi.org/10.4324/9781003262534>.

2. Soegoto, E. et al. (2018). Development of E-Commerce Technology in World of Online. *Business IOP Conf. Ser.: Mater. Sci. Eng.*, 407, 012031. doi:10.1088/1757-899X/407/1/012031.

3. Akter, S., & Wamba, S. (2016). Big data analytics in E-commerce: a systematic review and agenda for future research. *Electron Markets* 26, 173-194. <https://doi.org/10.1007/s12525-016-0219-0>.

4. Liu, X., Datta, A., & Rzdca, K. (2013). Trust beyond reputation: A computational trust model based on stereotypes. *Electronic Commerce Research and Applications*, 12(1), 24-39. doi: 10.1016/j.elerap.2012.07.001.

5. Cheba, K., Kiba-Janiak, M., Baraniecka, A., & Kołakowski, T. (2021). Impact of external factors on e-commerce market in cities and its implications on environment. *Sustainable Cities and Society*, 72, 103032. doi: 10.1016/j.scs.2021.103032.

6. Burt, S., Sparks, L. (2006). E-commerce and the retail process: a review. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 10(5), 275-286. doi:10.1016/S0969-6989(02)00062-0.

7. Gielens, K., & Steenkamp, J.-B. (2019). Branding in the era of digital (dis)intermediation. *International Journal of Research in Marketing*, 36(3), 367-384. doi: 10.1016/j.ijresmar.2019.01.005.

8. Shi, Y., Wang, T., Alwan, L.C. (2020). Analytics for Cross-Border E-Commerce: Inventory Risk Management of an Online Fashion Retailer. *Decision Sciences*, 51(6), 1347-1376. doi: 10.1111/dec.12429.

9. Guoquan, Ye., Hudders, L., De Jans, S., & De Veirman, M. (2021). The Value of Influencer Marketing for Business: A Bibliometric Analysis and Managerial Implications. *Journal of Advertising*, 50(2), 160-178.

10. Paulson, C., Luo, L., & James, G. M. (2018). Efficient Large-Scale Internet Media Selection Optimization for Online Display Advertising. *Journal of Marketing Research (JMR)*, 55(4), 489-506.

11. Ukrainian knitwear – we reveal the secrets of creating knitted sweaters. (n.d.). <https://yozh.com.ua/ua/blog/the-secrets-of-knitting-factories>.

Отримано 26.08.2023

UDC 339.138

Iryna Lysenko

PhD in Economics, Associate Professor of Department of Marketing,
PR-technologies and Logistics

Chernihiv National Polytechnic University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: lysenko_iren@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-9960-1599>

ResearcherID: [AAN-3698-2020](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599). **Scopus Author ID:** [57219002215](https://orcid.org/0000-0002-9960-1599)

Artur Ponomarenko

Master of Student

Chernihiv National Polytechnic University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: a.ponomarenko.ua@gmail.com

**CREATION AND DEVELOPMENT OF E-COMMERCE BRANDS
WITHIN THE FRAMEWORK OF DIGITALIZATION**

The article presents a comprehensive study of the creation and development of e-commerce brands in the digital environment. Digitization involves the large-scale integration of digital technologies into various aspects of business, creating new opportunities and challenges for e-commerce brands. Therefore, one of the key tasks for entrepreneurs is to create a strong and unique brand that can stand out in a competitive digital environment. The authors presents a comprehensive study aimed at studying the key aspects of the creation and development of brands in the field of electronic commerce in the conditions of the rapid spread of digital technologies. The paper focuses on exploring the branding process, which includes developing an appropriate identity that reflects the brand's values and goals, as well as creating a user-friendly and attractive website. An important stage is the definition of the target audience and the development of a strategy of interaction with it. For the study, interviews were conducted with e-commerce experts and entrepreneurs to gain objective insight into the challenges and strategies involved in building and developing a brand. In addition, the author's own experience in creating brands makes it possible to better understand the peculiarities of the development of e-commerce brands in the conditions of digitalization. This article emphasizes the importance of adaptation, innovation and a strategic approach to the creation and development of e-commerce brands in the digital environment. This study is extremely relevant, as the issue of creating and developing e-commerce brands in the digital environment is important, as it allows us to understand the main aspects of this activity of modern business. The research findings address the pressing challenges of building and growing e-commerce brands, offering valuable insights for entrepreneurs, marketers and business strategists.

Keywords: *e-commerce; competitiveness; business processes; digitalization; brand identity; SEO, consumers.*

Fig.: 9. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-98-108](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-98-108)

УДК 339

JEL Classification: L81

Олена Кубліцька

здобувачка третього рівня освіти

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: le.kulit@gmail.com **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5897-1393>

ResearchID: [IUO-9351-2023](https://orcid.org/0000-0001-5897-1393)

РИНОК ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

У статті розглянуто стан ринку електронної комерції в Україні в умовах війни. Виявлено, що до 2022 року відбувалося значне зростання обсягу та темпів росту ринку електронної комерції. Із початком війни ринок пережив шокове падіння обсягів, проте станом на 2023 рік помітні стабілізаційні процеси. Зниження частки платоспроможного населення частково компенсується за рахунок збільшення частоти купівель. Використання маркетингових онлайн-інструментів дозволить підприємствам електронної комерції підтримувати конкурентоспроможність та персоналізувати комунікацію зі споживачем. Серед підприємств відбулася інтенсифікація прийняття технологій електронної комерції, що дозволяють підтримувати стійкість та конкурентоспроможність в період невизначеності. Найбільш популярними бізнес-моделями залишаються маркетплейси, інтернет-магазини та соціальні мережі. При цьому останніми роками помітною є тенденція трансформації ключових ритейлерів та зміни їхньої бізнес-моделі із інтернет-магазину у маркетплейс. Поширення тенденції соціальної відповідальності бізнесу зберігатиметься в майбутньому, а роль цієї тенденції буде панівною серед споживачів.

Ключові слова: електронна комерція; ринок e-commerce; ритейл; цифрові технології; підприємство.

Рис.: 3. *Бібл.:* 15.

Постановка проблеми. За останні десятиліття відбувається значне зростання обсягів використання електронної комерції в діяльності підприємств. Дедалі більше підприємств, які були сфокусовані виключно на офлайн-функціонуванні, починають розглядати сферу електронної комерції як перспективний напрям стратегічного розвитку. Як наслідок, дослідження стану ринку електронної комерції України, а також трендів та бар'єрів його розвитку дозволить створити уявлення про особливості функціонування та розвитку суб'єктів господарювання в контексті вітчизняного онлайн-середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку ринку електронної комерції в Україні присвячено дослідження Т. В. Марусей, Л. Д. Гармідер, А. В. Орлової, О. Л. Андроніка, А. В. Вороніна, А. М. Одарченко, К. В. Сподар та інших. Окремо доцільно зазначити праці таких вітчизняних вчених як М. В. Дубель, О. О. Барвінченко, І. В. Колупаєва, С. Безсонов, Ю. В. Головчак, К. С. Куцька, І. О. Залецька, Л. В. Прокопець та інших, що акцентують на особливостях розвитку вітчизняного ринку електронної комерції в умовах війни.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. З огляду на істотну кількість досліджень питання особливостей розвитку ринку електронної комерції в контексті довоєнного періоду та періоду початку воєнних дій піддавалися фрагментарному дослідженню та загалом є недостатніми

© Олена Кубліцька, 2023

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

для покращення розуміння науковців та практиків стосовно феномену розвитку вітчизняного ринку електронної комерції в умовах значної невизначеності зовнішнього середовища.

Мета статті. Метою цього дослідження є виявлення та аналіз стану ринку електронної комерції в Україні в умовах підвищеного рівня нестабільності, викликаного війною, а також виявлення ключових проблем та тенденцій розвитку системи електронної комерції в умовах нестабільності та мінливості зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Розвиток систем електронної комерції докорінним чином трансформує вітчизняний ринок, спричинюючи значні зрушення як на національному рівні, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання. Як стверджує О. М. Яценко, «електронна комерція наразі стає каталізатором економічного зростання країн, імперативом переходу національних економік на якісно новий рівень розвитку» [1], тим самим підкреслюючи роль електронної комерції у стимулюванні розвитку національної економіки, створенні нових можливостей для всіх учасників економічних відносин та забезпеченні їхнього добробуту. На сьогодні за обсягами та темпами зростання вітчизняний ринок електронної комерції займає 66-ту позицію серед найбільших світових ринків електронної комерції [2]. Електронна комерція володіє сукупністю особливостей, зокрема:

- цифрові технології стають посередником між підприємством та споживачем, за якого відбувається спрощення взаємодії без необхідності забезпечення безпосереднього контакту;
- відбувається зміна традиційного механізму продажу товарів;
- поширення вебплатформ для реалізації ключових бізнес-процесів;
- зміна поведінки суб'єктів електронної комерції.

За статистичними даними останніх років, до 2022 року відбувалося значне зростання обсягу та спостерігалися позитивні темпи росту ринку електронної комерції (рис. 1).

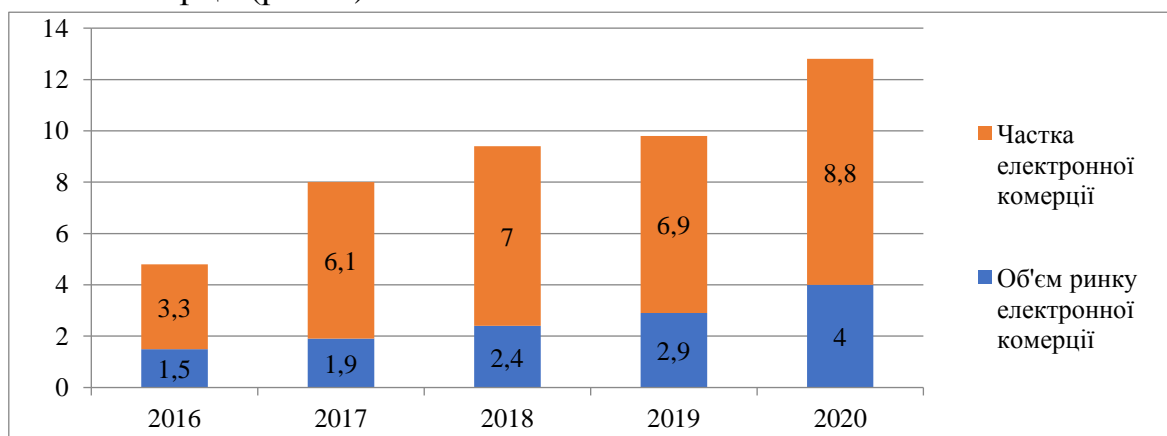

Рис. 1. Динаміка ринку електронної комерції в Україні та частки електронної комерції в роздрібній торгівлі за період 2016-2020 рр., млрд дол. США

Джерело: [7].

Так, у 2020 році частка ринку електронної комерції зросла на 41 %, досягнувши 4 млрд дол. США, що становило приблизно 2,6 % ВВП України, причому швидкість зростання ринку електронної комерції в Україні є однією з найвищих серед країн Центральної та Східної Європи [3]. Для порівняння, у 2017 році внесок електронної комерції у ВВП країни становив 1,21 % [4].

Початок війни виявився викликом для ринку електронної комерції. Середньоринковий рівень відвідування магазинів станом на 22.02.2023 впав на 82,7 %, у той час як дохід у середньому зменшився на 92 % [5]. Протягом лютого-березня 2022 року спостерігалася тенденція до зниження величини доходу на одного покупця [6]. І хоча є певні позитивні прогнози стосовно відновлення рівня ринкового доходу у 2023 році на рівні 52 % проти довоєнного періоду, очікується, що на кінець 2027 року рівень доходу зможе лише перевищити показники 2020 року (рис. 2).

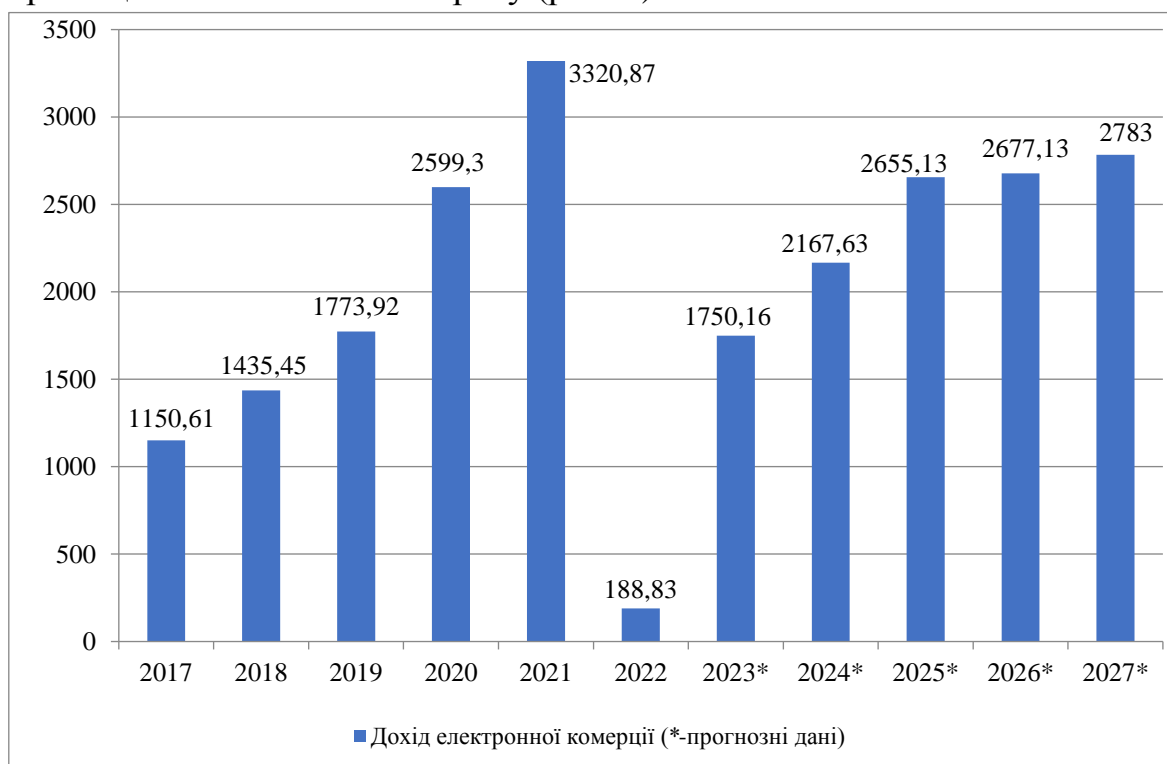

Рис. 2. Дохід ринку електронної комерції в Україні за період 2017-2027 років, млн дол. США

Джерело: [11].

Станом на 2023 рік частка електронної комерції становить 11 %, що вказує на продовження розвитку ринку [8]. Як зазначає Л. Березовська та А. Кириченко «електронна комерція пережила спочатку шокове падіння, потім сплеск попиту на окремі категорії товарів і нарешті певну стабілізацію після масового переміщення людей, релокації складів та виробництва» [9]. Певний рівень стабілізації ринку було забезпечено за рахунок категорій товарів, нестачу яких споживачі відчували найбільше (наприклад, гігієнічні товари, господарські товари, товари для тварин тощо).

Довоєнною тенденцією вітчизняного ринку електронної комерції було зростання частки населення, що має доступ до мережі Інтернет. Так, згідно зі звітом EcommerceEurope, станом на 2022 рік прогнозована частка населення, що користувалася Інтернетом, дорівнювала 67 %, причому за період 2020-2021 років ці значення були на рівні 62 та 65 % відповідно [4]. Станом на 2022 рік частка населення, що проживає на території України, зменшилася орієнтовно на 15 % за рахунок значної кількості внутрішньо переміщених осіб, міграційних процесів, а також тимчасової окупації частини території країни. Таким чином, на сьогодні серед 22,1 млн громадян України доступ та можливість використовувати Інтернет мають орієнтовно 19,0 млн осіб, що становить орієнтовно 85 % [10]. При цьому частка користувачів, що здійснюють купівлю товарів та послуг через онлайн-канали, традиційно була нижчою та станом на 2021 рік становила 44 %. Іншими словами, населення країни зменшилося орієнтовно на 23 %, у той час як частка інтернет-користувачів – на 22,5 % (із 24,5 млн до 19,0 млн осіб) [10].

Можна стверджувати про одночасне значне зменшення частки населення, що фактично проживає на території України, і зниження частки населення, що фактично купує товари в Інтернеті та має достатню купівельну спроможність насамперед за рахунок інфляційних процесів. При цьому в майбутньому можливе уповільнення розвитку ринку електронної комерції.

У подальшому з поширенням електронної комерції також прогнозується збільшення частоти покупок, таким чином, відбуватиметься посилення конкурентної боротьби з використанням маркетингових онлайн-інструментів за увагу та лояльність споживачів. Поширення автоматизованих маркетингових інструментів дозволяє використовувати персоналізовані методи стосовно потреб споживачів і підвищити лояльність та активність споживачів.

Споживча поведінка українських покупців була піддана значним змінам, викликаним пандемією COVID-19 та війною. Однак, якщо у 2021 р. вже 60 % опитаних споживачів підкреслили відсутність значного впливу карантинних обмежень на їхню споживчу поведінку [12], ринкові збурення 2022 року є більш масштабними за своїми проявами. По-перше, криза призвела до зниження доходу покупців, що спричинило падіння споживчого попиту, та відповідно, падіння продажів ритейлерів. Панічні настрої серед покупців, що прагнуть зробити запаси, сприяли підвищенню вартості середнього замовлення навіть попри зниження купівельної спроможності покупців. Так, дослідження Report Last Mile [6] стверджує, що наприкінці 2022 року середній чек при здійсненні купівлі товарів онлайн становив 42,25 USD, що хоча і є нижчим за показники багатьох європейських країн, проте значно зріс у порівнянні з докризовими витратами споживачів. Миттєве підвищення попиту є викликом для підприємства електронної комерції, обсяги запасів якого можуть бути обмежені, а доступ до постачальників ускладнено внаслідок порушення логістичних ланцюжків, що спричиняє значне підвищення цін на товари.

Основою вітчизняного ринку електронної комерції є 5 основних галузей, зокрема:

- харчові продукти та засоби особистої гігієни є найбільшим ринком, на який припадає 35,7 % доходу української електронної комерції;
- ринок електроніки та медіа (25,8 %);
- мода (19,9 %);
- меблі та побутова техніка (11,1 %);
- іграшки, хобі та нішевий ринок Do It Yourself (DIY) – 7,6 % загального обсягу ринку [2].

Через значні зміни структури споживачів можна стверджувати, що можливе зниження попиту на окремі категорії товарів, наприклад, у контексті електроніки та побутової техніки, що зазвичай є великогабаритними товарами, вартість яких є значною та залежить від курсу іноземної валюти, у той час як ринок будматеріалів має тенденцію до зростання. Загалом спостерігатиметься тенденція до збільшення популярності товарів першої необхідності, у яких у споживачів виникає першочергова потреба, на противагу дороговартісним товарам, на яких споживачі мають тенденцію заощаджувати, не маючи достатньої впевненості в майбутньому.

Важливою тенденцією, що робить можливим розвиток та становлення більш зрілого ринку електронної комерції в Україні, є тенденція зростання обсягів онлайн-ринку. Так, дослідження Deloitte підкреслює, що починаючи із 2020 року помітне двократне переважання темпів зростання онлайн-продажів у порівнянні з офлайн-сегментом, де 22 % споживачів відзначили збільшення кількості онлайн-покупок, а 9 % споживачів віддають перевагу офлайн-купівлі товарів [12]. При цьому офлайн-канали продажів продовжать відігравати значну роль у процесі продажу товарів, адже значна частка підприємств продовжує використовувати фізичну присутність, паралельно розвиваючи онлайн-канали присутності.

В останні роки дедалі більше підприємств розглядають можливість прийняття електронної комерції як перспективний напрям розвитку торгового підприємства. Така тенденція бере свій початок із поширенням COVID-19, що суттєво обмежив діяльність фізичних ритейлерів та спричинив зниження обсягів офлайн-продажів, що могли бути частково компенсовані за рахунок інструментів онлайн-присутності, у тому числі на маркетплейсах, соцмережах та інтернет-магазинах. За результатами опитування Colliers Retail, проведеного в травні 2020 року, понад 49 % роздрібних торговців виявили бажання розвивати онлайн-канали збуту в найближчому майбутньому [13]. Як наслідок, підприємства дедалі більше фіксуватимуть збільшення кількості онлайн-конкурентів на ринку, що загалом збільшить рівень тиску з боку конкурентів та змусить підприємства шукати альтернативні шляхи забезпечення конкурентоспроможності.

До найбільш поширених бізнес-моделей, що використовуються на ринку електронної комерції, є інтернет-магазини, дошки оголошень, маркетплейси та прайс-агрегатори. Останніми роками традиційно основними каналами продажів товарів та послуг виступали маркетплейси, інтернет-магазини та соціальні мережі. При цьому, за даними Promodo, 82,6 % українського ринку займають маркетплейси Rozetka, Prom.ua, Epicentrk.ua, Bigl, Zákupka та Allo, а 14,8 % припадає на великі магазини, зокрема Comfy, Фокстрот, Цитрус, Eldorado, MOYO, і лише 2,6 % магазинів належить до мультикатегорійних підприємств [5; 6].

Станом на 2020 рік 63 % онлайн-покупців віддавали перевагу маркетплейсам як каналу купівлі товару [14], а решта споживачів – спеціалізованим вебплатформам електронної комерції. Як наслідок, підприємства дедалі більше фіксуватимуть збільшення кількості онлайн-конкурентів на ринку, що загалом збільшить рівень тиску з боку конкурентів та змусить підприємства шукати альтернативні шляхи забезпечення конкурентоспроможності.

Починаючи із 2017 року помітною є тенденція трансформації ключових онлайн-ритейлерів та зміни їхньої бізнес-моделі зі спеціалізованого інтернет-магазину в маркетплейси, адже така бізнес-модель дозволяє отримувати прибуток у вигляді комісії із продажу, а також характеризується більшим ступенем довіри з боку покупців за рахунок сформованого бренду та підвищеної уваги до безпеки транзакцій та перевірки надійності партнерів, що розміщують торгові пропозиції всередині майданчика. Покупці активно користуються як вітчизняними платформами маркетплейсів, так і закордонними, передусім маркетплейсами AliExpress та Amazon, які популярні серед покупців через ширший вибір пропозицій, кращі сервіси, зручність та багатоваріантність способів оплати, а також відносно нижчі цінові пропозиції.

Для вітчизняних маркетплейсів характерна тенденція втрати значної кількості трафіку та замовлень у перші місяці війни, однак, за рахунок специфічності бізнес-моделі, наприклад, станом на грудень 2022 року кількість замовлень на маркетплейсі Prom.ua відновився до показників 2021 року, причому товарообіг за аналогічний період зріс на 55 % [15]. Водночас є труднощі з підрахунком точної кількості підприємств, які припинили торгову діяльність на маркетплейсі.

Війна призвела до втрати робочого місця значної кількості споживачів, їх вимушеного переміщення у більш безпечні області всередині країни чи за кордон. Однак підприємства також відчувають значну кількість перешкод стосовно введення діяльності. Так, значна кількість підприємств зазнала руйнування чи знищення складських та торговельних приміщень, транспортних засобів, які підприємство використовувало в логістичних цілях. На

сьогодні спостерігаються перебої в логістичних ланцюгах, що спричинюють проблеми з доставкою товарів кінцевим споживачам; обмеження здійснення розрахунків із закордонними постачальниками, значне зростання вартості товарів та послуг внаслідок інфляційних процесів. Крім того, втрата значної кількості трудових ресурсів у вигляді спеціалістів, що мають досвід у сфері електронної комерції, змушує підприємство значно оптимізувати внутрішній склад працівників, відчуваючи брак кваліфікованих спеціалістів.

Крім того, до основних бар'єрів розвитку ринку електронної комерції належать:

- проблеми із безпекою та довірою споживачів. Довіра споживачів до онлайн-ритейлерів здатна знижуватися за рахунок проблем із кібербезпекою, підвищенням випадків шахрайства в Інтернеті, недостатнім рівнем конфіденційності даних у процесі здійснення онлайн-транзакцій;

- недостатній рівень розвитку інфраструктури, а також її часткове пошкодження та руйнування внаслідок воєнних дій;

- зниження купівельної спроможності споживачів;

- недостатній рівень коштів, які можуть інвестуватися в підтримку стабільності функціонування підприємства;

- значна вартість використання маркетингових інструментів для просування підприємства в онлайн-середовищі;

- неопрацьована політика повернення товарів споживачами;

- проблеми із захистом прав споживачів;

- знижений рівень надання послуг.

Серед тенденцій, що набиратиме оберти у вітчизняному ринку, варто виділити підвищення соціальної відповідальності бізнесу. Позиція підприємства дозволяє споживачам скласти уявлення про цінності підприємства. Таким чином, запровадження соціальних ініціатив, поширення товарів з етичними аспектами, а також підтримка благодійних та соціальних програм дозволяє отримати лояльність споживачів, що є особливо важливим в періоди кризи. Зазначимо також, що в післякризових періодах підтримка споживачами соціально відповідальних бізнесів є більшою, адже споживачі відчувають більш позитивні емоції стосовно підприємств, що підтримували їх у періоди невизначеності.

Незважаючи на низку перешкод, ринок електронної комерції продовжує стабілізацію та розвиток. Ключові тенденції повоєнного відновлення та розвитку ринку електронної комерції в Україні представлені на рис. 3.

Рис. 3. Тенденції повоєнного відновлення та розвитку ринку електронної комерції в Україні

Джерело: розроблено автором.

Зважаючи на істотні початкові інвестиції у впровадження та реалізацію технологічних інновацій, їхня окупність та ефективність у довгостроковій перспективі є значною та дозволяє оптимізувати діяльність підприємства загалом та його витрати зокрема, а також сформулювати конкурентні переваги за рахунок освоєння тих технологічних рішень, які нині недоступні конкурентам.

Висновки і пропозиції. У процесі дослідження було виявлено, що невизначеність зовнішнього середовища, викликана воєнними діями, спричинила шокове збурення ринку електронної комерції в Україні. Виявлено, що до 2022 року відбувалося значне зростання обсягу та темпів росту ринку електронної комерції. З початком війни ринок пережив шокове падіння обсягів, проте станом на 2023 рік помітні стабілізаційні процеси. Як наслідок, помітні зміни споживчої поведінки та поведінки суб'єктів господарювання, що інтенсифікують конкурентну боротьбу за увагу споживача. Прогнозується, що дохід від електронної комерції починаючи із 2023 року матиме тенденцію до зростання, проте протягом 5 наступних років не досягне довоєнних показників. В останні роки дедалі більше підприємств розглядатимуть можливість прийняття електронної комерції як перспективний напрямок розвитку торгового підприємства, чому сприятиме зростання обсягів онлайн-

ринку. Подальші дослідження стосуватимуться поглибленого вивчення тенденцій та закономірностей функціонування та розвитку підприємств на вітчизняному ринку електронної комерції.

Список використаних джерел

1. Яценко О. Електронна комерція як елемент глобальної торговельної системи [Електронний ресурс] / О. Яценко, А. Грязіна, О. Шевчик // Світове господарство і міжнародні економічні відносини. 2019. Т. 8, № 218. С. 4–15. – Режим доступу: https://economics.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Yatsenko%20O.pdf.
2. eCommerce market in Ukraine [Electronic resource] // EcommerceDB. – Accessed mode: <https://ecommercedb.com/markets/ua/all>.
3. Ukraine – eCommerce [Electronic resource] / International Trade Administration. – Accessed mode: <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/ukraine-ecommerce>.
4. Lone S. EUROPEAN E-COMMERCE REPORT 2022 [Electronic resource] / S. Lone, J. Weltevreden. – Amsterdam/Brussels : Amsterdam University of Applied Sciences & Ecommerce Europe, 2022. – 105 p. – Accessed mode: https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2022/06/EMI2022_FullVersion_LIGHT_v2.pdf.
5. Вплив війни на інтернет-торгівлю: як змінювалися онлайн-продажі ритейлерів протягом I півріччя 2022 року [Електронний ресурс] / Асоціація ритейлерів України – The profile association of retail market players. – Режим доступу: <https://rau.ua/novyni/vpliv-vijni-na-internet>.
6. Online sales: Ukraine ecommerce 2023 Analysis [Electronic resource] / Global24.com. – Accessed mode: <https://global24.com/en/blog/online-sales-ukraine-ecommerce-2023-analysis>.
7. Коли онлайн-продажі замінять традиційні походи в супермаркети? [Електронний ресурс] / Новини бізнесу, економіки, фінансів, ринків і компаній – НВ Бізнес. – Режим доступу: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/zamovlennya-jizhi-onlayn-chi-pohid-u-supermarket-shcho-vibirayut-v-ukrajini-doslidzhennya-ta-infografika-50184388.html>.
8. Стан ринку e-commerce в Україні: Микита Артемчук про тенденції, виклики та точки для розвитку [Електронний ресурс] / Webpromo. – Режим доступу: <https://webpromo.ua/ua/blog/stan-rinku-e-commerce-v-ukrayini-mikita-artemchuk-pro-tendenciyi-vikliki-ta-tochki-dlya-rozvitku>.
9. Березовська Л. Розвиток електронної комерції в Україні та ЄС [Електронний ресурс] / Л. Березовська, А. Кириченко // Економіка та суспільство. – 2022. – № 42. – Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-15>.
10. Онлайн-торгівля в Україні у 2022-му: тренди українського інтернету та вплив війни [Електронний ресурс] / Асоціація ритейлерів України – The profile association of retail market players. – Режим доступу: <https://rau.ua/novyni/digital-v-ukraini-2022-trends>.
11. eCommerce – Ukraine. Statista Market Forecast [Electronic resource] / Statista. – Accessed mode: <https://www.statista.com/outlook/dmo/ecommerce/ukraine#revenue>.
12. Передчуття війни: яких змін зазнав український ритейл у 2021 році – дослідження Deloitte в Україні [Електронний ресурс] / Асоціація ритейлерів України – The profile association of retail market players. – Режим доступу: <https://rau.ua/novyni/ukrainskij-ritejl-u-2021-deloitte>.
13. Colliers International. ExCEEDing Borders. CEE-17 Retail in Times of the Pandemic [Electronic resource]. – 2020. – 50 p. – Accessed mode: <https://www.colliers.com/pl-pl/research/exceeding-borders-retail-2020>.
14. Ринок електронної комерції в Україні досягнув \$ 4 млрд. [Електронний ресурс] / SoulPartners - Інвестиційно-банківська компанія. – Режим доступу: <https://soulpartners.com.ua/news/tpost/x2dve03v71-rinok-elektronno-komerts-v-ukrain-dosyagn>.

15. Мельник Т. SEO одного з найбільших маркетплейсів України розповів, наскільки зросла інтернет-торгівля під час війни [Електронний ресурс] / Т. Мельник // Forbes.ua. Бізнес, мільярдери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. – Режим доступу: <https://forbes.ua/news/seo-odnogo-z-naybilshikh-marketpleysiv-ukraini-rozproviv-naskilki-zrosla-internet-torgivlya-pid-chas-viyni-11012023-11000>.

References

1. Yatsenko, O., Hriazina, A., Shevchyk, O. (2019). Elektronna komertsiiia yak element hlobalnoi torhovelnoi systemy [Electronic commerce as an element of the global trade system]. *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny – World economy and international economic relations*, 8(218), 4–15. https://eco-science.net/archive/2019/APE-08-2019/8.19_topic_Yatsenko%20O.pdf.

2. eCommerce market in Ukraine. EcommerceDB. (n.d.). <https://ecommercedb.com/markets/ua/all>.

3. *Trade.gov*. (n.d.). Ukraine - eCommerce. International Trade Administration. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/ukraine-e-commerce>.

4. Lone S., Weltevreden J. (2022). EUROPEAN E-COMMERCE REPORT 2022. Amsterdam/Brussels: Amsterdam University of Applied Sciences & Ecommerce Europe. https://ecommerce-europe.eu/wp-content/uploads/2022/06/CMI2022_FullVersion_LIGHT_v2.pdf.

5. *Asotsiatsiia riteileriv Ukrainy [The profile association of retail market players]*. (n.d.). Vplyv viiny na internet-torhivliu: yak zminiuvalysia onlain-prodazhi riteileriv protiahom I pivrichchia 2022 roku [The impact of the war on online trade: how online sales of retailers changed during the first half of 2022]. <https://rau.ua/novyni/vplyv-vijni-na-internet>.

6. *Global24.com*. (n.d.). Online sales: Ukraine ecommerce 2023 Analysis. <https://global24.com/en/blog/online-sales-ukraine-e-commerce-2023-analysis>.

7. *Novosty byznesa, ekonomyky, fynansov, rynkov y kompaniy – NV Byznes [News of business, economy, finance, markets and companies - NV Business]*. (n.d.). Koly onlain-prodazhi zaminiat tradytsiini pokhody v supermarketi? [When will online sales replace traditional trips to supermarkets?]. <https://biz.nv.ua/ukr/experts/zamovlennya-jizhi-onlayn-chi-pohid-u-supermarket-shcho-vibirayut-v-ukrajini-doslidzhennya-ta-infografika-50184388.html>.

8. *Webpromo*. (n.d.). Stan rynku e-commerce v Ukraini: Mykyta Artemchuk pro tendentsii, vyklyky ta tochky dlia rozvytku [The state of the e-commerce market in Ukraine: Mykyta Artemchuk on trends, challenges and points for development]. <https://webpromo.ua/ua/blog/stan-rynku-e-commerce-v-ukrayini-mikita-artemchuk-pro-tendenciyyi-viklyki-ta-tochki-dlya-rozvytku>.

9. Berezovska, L., Kyrychenko, A. (2022). Rozvytok elektronnoi komertsii v Ukraini ta EU [Development of electronic commerce in Ukraine and the EU]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (42). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-15>.

10. *Asotsiatsiia riteileriv Ukrainy – The profile association of retail market players*. (n.d.). Onlain-torhivlia v Ukraini u 2022-mu: trendy ukrainskoho internetu ta vplyv viiny [Online trade in Ukraine in 2022: Ukrainian Internet trends and the impact of the war]. <https://rau.ua/novyni/digital-v-ukraini-2022-trends>.

11. *Statista*. (n.d.). eCommerce - Ukraine | Statista Market Forecast. <https://www.statista.com/outlook/dmo/e-commerce/ukraine#revenue>.

12. *Asotsiatsiia riteileriv Ukrainy – The profile association of retail market players*. (n.d.). Peredchuttia viiny: yakykh zmin zaznav ukrainskyi riteil u 2021 rotsi – doslidzhennia Deloitte v Ukraini [Premonition of war: what changes will Ukrainian retail experience in 2021 - Deloitte research in Ukraine]. <https://rau.ua/novyni/ukrainskij-ritejl-u-2021-deloitte>.

13. Colliers International. ExCEEDing Borders. CEE-17 Retail in Times of the Pandemic. (2020). <https://www.colliers.com/pl-pl/research/exceeding-borders-retail-2020>.

14. *Soul Partners - Investment banking company*. (n.d.). Rynok elektronnoi komertsii v Ukraini dosiahnuv \$4 mlrd [The e-commerce market in Ukraine reached \$4 billion]. <https://soul-partners.com.ua/news/tpost/x2dve03v71-rinok-elektronno-komerts-v-ukran-dosyagn>.

15. Melnyk, T. (n.d.). *SEO odnoho z naibilshykh marketplaceiv Ukrainy rozpoviv, naskilky zroslo internet-torhivlia pid chas viiny* [CEO of one of the largest marketplaces in Ukraine, told how internet trade grew during the war]. Forbes.ua. <https://forbes.ua/news/seo-odnogo-z-naybilshikh-marketpleysiv-ukraini-rozpoviv-naskilki-zroslo-internet-torgivlya-pid-chas-viyni-11012023-11000>.

Отримано 21.08.2023

UDC 339

Olena Kublitska

PhD student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: le.kulit@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5897-1393>

ResearcherID: IUO-9351-2023

ELECTRONIC COMMERCE MARKET IN UKRAINE: CURRENT STATE AND TRENDS OF POST-WAR RECOVERY

This research examines the current state of the electronic commerce market in Ukraine during the war as well as investigates the main barriers and trends of e-commerce market development during the war. During the research, it was identified that up to 2022 there were significant increases in volume and growth rates of the e-commerce market. The beginning of the war disturbed the market significantly. The war led to disruptions and shocks on the supply and demand side and panic among buyers was identified. However, stabilization processes within the e-commerce market become more visible in 2023. Many retailers are migrating online and adopting e-commerce technologies to remain competitive, adaptive, and resilient during the war. Marketplaces, online stores, and social networks remain the most popular business models at the moment. In recent years there is a trend of transformation of key retailers from online stores to marketplaces has become noticeable. Among the trends of future development there are corporate social responsibility; the adoption of additional technological innovations to the core web technologies the enterprise already operates; omnichannel strategies; the development and dissemination of new business models; the domination of marketplaces within the market; spreading of mobile commerce, and personalization of value propositions by retailers. However, the war complicated and intensified a significant number of barriers such as insufficient level of infrastructure development, as well as its partial damage and destruction due to military operations; decreases in purchasing power of consumers; problems with security and consumer trust; lack of resources to develop the enterprise, particularly in marketing; disruptions in logistics chains, causing problems with the delivery of goods to end consumers.

Keywords: *electronic commerce; e-commerce market; retail; digital technologies; enterprise.*

Fig.: 3. References: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-109-118](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-109-118)

УДК 331.5

JEL Classification: J01

Людмила Мекшун

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: ludmila.mek1966@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>
ResearcherID: [B-1484-2017](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/authorship/14842017/)

Юрій Бондарчук

здобувач вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: yuran1994ua@gmail.com

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ПРАЦІ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

У статті визначено основні тенденції розвитку ринку праці України та Чернігівської області. З'ясовано, що в сучасних умовах на регіональному ринку праці є дисбаланс між попитом і пропозицією на робочу силу через загальну мобілізацію, неможливість працювати в зоні постійних обстрілів, значну зовнішню і внутрішню міграцію населення. Виявлено, що основними тенденціями ринку праці Чернігівської області стали скорочення кількості робочих місць через закриття або релокацію бізнесу, нестача «чоловічих робочих рук» у промисловому й сільськогосподарському секторах економіки, зростання питомої ваги кількості жінок серед офіційно зареєстрованих безробітних, недостатня взаємодія між ринком праці й ринком освітніх послуг. Запропоновано стимулювати підприємництво в області за допомогою грантових програм, активніше втілювати цифровізацію зайнятості й безперервну освіту, що дозволить людям, які шукають роботу в умовах війни, працювати дистанційно, опанувати нові професії, реалізувати свій творчий потенціал.

Ключові слова: ринок праці; тенденції розвитку; Чернігівська область; умови війни; дисбаланс попиту і пропозиції; стимулювання підприємництва; грантові програми.

Рис.: 1. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. Ринок праці відіграє важливу роль у розвитку регіону, тому що без аналізу його стану й тенденцій на державному рівні неможливо розробити програми зростання зайнятості населення і визначити основні шляхи зменшення безробіття в країні. Регіональні ринки праці відрізняються між собою попитом і пропозицією робочої сили, рівнем оплати праці, методами регулювання, які використовуються місцевими органами влади. Війна негативно вплинула на структуру зайнятості, кількість робочих місць, рівень безробіття та міграції і, відповідно, змінила ринки праці у більшості регіонів нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові засади розвитку регіональних ринків праці розроблені в роботах О. Абашиної, О. Афоніна, М. Долишнього, О. Грішнєвої, М. Кіреєва, Е. Лібанової, І. Петрової, Г. Швидкої та інших вітчизняних дослідників. У роботах цих науковців проаналізовані: диференціація регіональних ринків праці через нерівномірність

соціально-економічного розвитку, стан попиту і пропозиції, вплив демографічних чинників, проблеми безробіття в різних регіонах та особливості функціонування молодіжного ринку праці тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Через спільний кордон з двома недружніми державами Чернігівська область зазнала значних руйнувань під час війни. Багато людей загинуло, виїхало за кордон або в інші безпечніші регіони країни. Частина підприємств була пошкоджена, а частина релокована в інші області. У зв'язку з цим відбулися значні зміни на регіональному ринку праці, які в умовах війни залишаються малодослідженими.

Мета статті. Основною метою цього дослідження є аналіз ринку праці Чернігівської області й виділення основних тенденцій його розвитку в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Регіональні ринки праці розвиваються нерівномірно, тому що залежать від особливостей історичного розвитку, місцевих традицій, розміщення продуктивних сил, наявних трудових і економічних ресурсів, спеціалізації регіону в економіці країни. Чернігівська область межує з Білоруссю (227 км держкордону) та з Росією (199 км держкордону), що до початку російської агресії розцінювалось як вигідне економіко-географічне положення [1]. У нинішніх умовах таке розташування призводить до постійних обстрілів регіону, значних руйнувань житла, підприємств та інфраструктури, виїзду населення в інші регіони чи за кордон.

Стан розвитку регіональних ринків праці оцінюється низкою показників, зокрема: обсягом попиту і пропозиції робочої сили, рівнем зайнятості й безробіття, коефіцієнтом демографічного навантаження на населення працездатного віку непродуктивним населенням, співвідношенням рівнів зареєстрованого та неофіційного безробіття, обсягом плинності робочої сили та міграції працездатного населення, рівнем молодіжного безробіття, чисельністю і складом робочої сили, рівнем оплати праці та ін. [2].

Щоб зрозуміти тенденції розвитку ринку праці Чернігівської області, спочатку доцільно їх визначити на національному рівні. В аналітичній записці Центру Разумкова «Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації» [3] науковці до основних тенденцій ринку праці України відносять:

- зміну чисельності і складу робочої сили через внутрішню і зовнішню міграцію;
- дисбаланс між попитом і пропозицією на робочу силу через неможливість працювати в зоні бойових дій, загальну мобілізацію, окупацію частини території країни;
- зростаюче безробіття і посилення конкуренції між претендентами на вакантні посади;
- вимушена міграція працездатного населення та релокація бізнесу;
- тінізація ринку праці, прийняття на роботу без офіційного оформлення;
- зниження заробітних плат, падіння споживчого попиту.

Усі ці тенденції характерні і для Чернігівської області, у якій і до війни був низький рівень життя працюючих громадян, поширення тіньової зайнятості, проблеми із забезпеченням роботою молоді та сільських мешканців [4].

Статистичні дані свідчать про те, що протягом останніх трьох років у Чернігівській області спостерігалось зменшення кількості вакансій і кількості зареєстрованих безробітних (рис. 1).

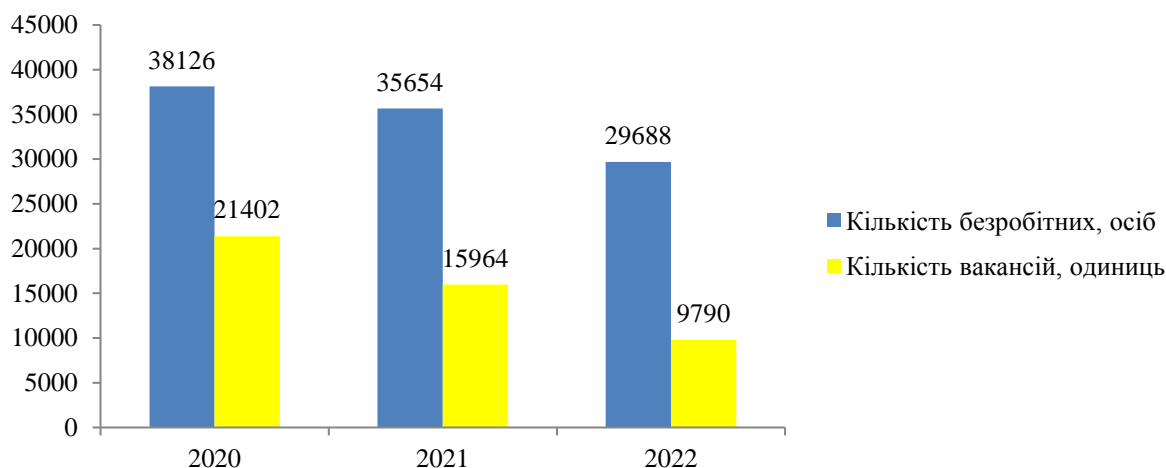

Рис. 1. Попит та пропозиція на ринку праці Чернігівської області

Проте зменшення кількості офіційно зареєстрованих осіб зі статусом безробітного у 2022 році порівняно з попередніми роками не пов'язано з покращенням ситуації на ринку праці області, а пояснюється мобілізацією, виїздом частини населення за кордон, змінами критеріїв виплати допомоги по безробіттю, а також вимог до категорії людей, які отримують ці виплати. На період дії воєнного стану виплата допомоги не може перевищувати 90 календарних днів, а для осіб передпенсійного віку – не більше 360 календарних днів.

На ринку праці Чернігівської області сільське господарство, переробна промисловість, сфери державного управління та оборони, торгівлі, охорони здоров'я, освіти потребують найбільше кадрів. Мобілізація і війна спричинила структурні зміни серед тих, хто перебуває на обліку в регіональному центрі зайнятості. За даними Чернігівської обласної служби зайнятості, у 2022 році порівняно з 2021 роком питома вага жінок зросла з 45,5 до 77 %, а кількість інвалідів – з 13,1 до 20,7 %. Так, по Чернігівській області станом на 01.05.2023 року кількість безробітних чоловіків становила 2805 осіб і відповідно жінок – 7648 осіб. Спостерігалось переважання кількості безробітних жінок над відповідною категорією чоловіків по всіх професійних групах, крім професій, пов'язаних з використанням фізичної сили. Через збільшення внутрішньої і зовнішньої міграції в області значно поменшало молоді та мешканців сільської місцевості [5].

Послугами Чернігівської обласної служби зайнятості протягом січня-квітня 2023 року скористалися 10,5 тис. зареєстрованих безробітних. Зокрема, зареєстровано з початку 2023 року 3,0 тис. осіб (зменшення майже

удвічі або 2527 осіб). Допомогу по безробіттю отримували 5,7 тис. осіб. За сприяння центрів зайнятості працевлаштована 1701 особа, зокрема, 1577 зареєстрованих безробітних [5].

У січні-квітні 2023 року 91 безробітний проходив професійне навчання. Зокрема, у центрах професійно-технічної освіти Державної служби зайнятості навчалося 19 осіб. До громадських та інших робіт тимчасового характеру залучена 51 особа. У суспільно корисних роботах брали участь 1348 осіб [5].

Серед основних проблем, які мають суттєвий негативний вплив на ринок праці регіону та перешкоджають його динамічному розвитку, можна відзначити такі: кризова демографічна ситуація, трудова міграція працездатного населення та дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили. Для області, як і для країни загалом, актуальним є збереження трудового потенціалу та задоволення зростаючих потреб економіки в кадрах.

Дефіцит молодих кадрів залишається нагальною проблемою області. Середній вік її жителів на сьогодні понад 43 роки. Демографічне старіння проявляється у зменшенні чисельності населення працездатного віку. На цей момент на ринок праці виходить молодь 2000-х років народження, чисельність якої у 2,8 раза менша за чисельність осіб, які припиняють трудову діяльність. Тому робітники старше 45 років та пенсіонери, які готові працювати на підприємствах області, фактично стають безальтернативним трудовим ресурсом для місцевих роботодавців.

Проблемною є якість робочої сили, яка не завжди відповідає вимогам роботодавців. Найбільш високооплачуваними в Чернігівській області є службовці та керівники, а також робітники з обслуговування устаткування, кваліфіковані «працівники з інструментом», що свідчить про їх затребуваність на ринку праці. В області є попит на професії, пов'язані з високим рівнем освіти та кваліфікації (менеджери, лікарі, інженери, програмісти, системні адміністратори високої кваліфікації з відповідним досвідом роботи). Враховуючи сільськогосподарську спеціалізацію області, спостерігається дефіцит на таких фахівців: агрономи, ветеринари, трактористи, слюсарі з ремонту автомобілів, водії та ін.

Ще одна проблема ринку праці Чернігівській області – невідповідність обсягів та напрямів підготовки молодих кадрів у закладах освіти потребам роботодавців. Наприклад, за довоєнними даними в області щороку готувалось швачок менше у декілька разів, ніж того потребував ринок праці. Обсяги навчання трактористів-машиністів, операторів обладнання, електромонтерів, токарів менші за поточну потребу економіки області. У середньостроковій перспективі навчальними закладами області не планується підготовка за професіями, попит на які є постійно: оператор машинного доїння, фрезерувальник, складальник верху взуття, комплектувальник меблів, слюсар зі складання металевих конструкцій, рамник, пресувальник сиру. А обсяги підготовки за професіями перукар, візажист, фотограф,

флорист, оператор з обробки інформації та програмного забезпечення, касир, виробник художніх виробів з лози значно перевищують відповідний попит на ці професії [5].

Активні воєнні дії, падіння економіки, негативні демографічні чинники, мобілізація спричинили суттєву трансформацію ринку праці Чернігівської області. Ситуація із забезпеченням якісними кадрами критична. Мобілізація чоловіків насамперед зачіпає сільське господарство, оскільки Чернігівщина є регіоном, де аграрний сектор переважає. Наразі спостерігається ситуація, коли підприємства АПК Чернігівщини залучають пенсіонерів замість мобілізованих, однак такі заходи не мають вагомого впливу на вирішення проблеми, адже далеко не всі пенсіонери мають здатність освоїти електронне управління сучасних комбайнів чи новітньої техніки у галузі тваринництва [6].

Промисловий сектор Чернігівщини зіткнувся з аналогічною проблемою дефіциту чоловічої робочої сили. В обласному центрі ситуація ускладнюється ще й тим, що місто більше як місяць перебувало у ворожому кільці й доволі сильно постраждало від бойових дій. Для промислового сектору характерними тенденціями стали: зміна логістики, зростання конкуренції через зменшення ринку реалізації продукції, необхідність навчання нових спеціалістів з-поміж молоді. Війна підсилила тренд на зменшення кількості кандидатів на посади працівників професійно-технічних професій, а мобілізація цей процес прискорила.

У промисловому секторі Чернігівської області протягом 2022-2023 років зростає кількість вакансій, які пропонують жінкам. Так, завдяки замовленням Міністерства оборони України Прилуцька швейна фабрика за 2022 рік прийняла на роботу понад сто жінок [6].

Також на ринок праці Чернігівської області впливає внутрішня та зовнішня міграція населення. В умовах війни дослідити кількість мігрантів дуже складно, але за даними обласної військової адміністрації на початок березня 2023 року в області проживало 72 000 внутрішньо переміщених осіб [7]. Підрахувати кількість людей, які виїхали за кордон з Чернігівської області, і спрогнозувати, скільки з них повернеться назад у країну, в нинішній ситуації неможливо. Проте за загальнонаціональною тенденцією можна стверджувати, що за кордон виїхали жінки працездатного віку, молодь і діти, які за кордоном вчать іншу мову, шукають роботу, навчаються в іноземних закладах освіти. За даними демографічного звіту Центру економічної стратегії в Україну можуть не повернутися 3,3 млн українців, що зменшить ВВП на 7 % [8].

На сьогодні основними пріоритетами розвитку ринку праці в Чернігівській області повинні стати:

- стимулювання розвитку підприємництва через залучення до участі в грантових програмах;
- цифровізація зайнятості, інформатизація, роботизація та індустрія 4.0;
- розгортання нових виробничих сегментів, наприклад, оборонного;

- розробка програм підготовки та перепідготовки ветеранів/ветеранів-інвалідів для їх соціальної та економічної реінтеграції;
- налагодження взаємодії між ринком освітніх послуг та ринком праці;
- сприяння зайнятості жінок, молоді, осіб передпенсійного та пенсійного віку за допомогою програм перепідготовки кадрів тощо.

Потужним інструментом стимулювання розвитку підприємницької діяльності можуть стати грантові програми, адже при організації власного бізнесу більшість підприємців не має в достатній кількості фінансових ресурсів. Намагаючись вирішити цю проблему, вони спрямовують свою увагу на отримання кредитних ресурсів. Великим підприємствам, навіть у період війни, зазвичай вдається знайти такі кошти. Але для мікро-, малих підприємств та значної частини середнього бізнесу можливості отримання позик обмежені. Комерційні кредити дорогі, а позичальники часто не мають достатнього майна для застави. Проблеми із забезпеченням заставою, кредитною історією та підготовкою документації часто перешкоджають участі малого та середнього бізнесу у спеціальних державних кредитних програмах.

Багато підприємців необізнані щодо можливостей отримання грантової підтримки від держави, а також за рахунок закордонних джерел. Основна перевага грантів полягає в тому, що, на відміну від залучення кредитів, грантові кошти (за умови виконання встановлених грантодавцем чи розпорядником коштів умов) не потрібно повертати.

Уряд для підтримки бізнесу в умовах війни започаткував проєкт «єРобота». Ця програма спрямована на надання грантів українцям з метою стимулювання створення власного бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Проєкт реалізується через шість основних напрямів:

- «власна справа» – мікрогранти для початку власного бізнесу;
- розвиток переробних підприємств – гранти для підприємств, що займаються переробкою продукції;
- державне фінансування закладки саду;
- розвиток тепличного господарства – кошти для розвитку тепличних сільськогосподарських підприємств;
- гранти для реалізації стартапів, зокрема в галузі інформаційних технологій (ІТ);
- фінансування навчання за ІТ-спеціальностями та інші.

Ці програми дозволяють отримати підтримку як підприємцям-початківцям, так і досвідченим бізнесменам. Заявки на отримання грантів подаються через Портал Дія, офіційний вебресурс для взаємодії з державними службами.

При аналізі розвитку ринку праці Чернігівської області необхідно також враховувати тенденції, які безпосередньо впливають на світовий ринок праці останніми роками:

- цифровізація зайнятості та особистого простору, яка змінює стиль життя і проявляється через розмивання меж між особистим і робочим часом, свободу доступу до інформації, можливість працювати дистанційно тощо;

- автоматизація і роботизація, які можуть знизити потребу у персоналі через впровадження інноваційних технологій, але водночас дозволяють підвищити продуктивність праці та розкрити креативний потенціал працівників;

- індустрія 4.0 – повністю автоматизовані виробництва, на яких кіберфізичні системи здійснюють контроль за процесами фізичного світу і можуть приймати в режимі реального часу децентралізовані рішення щодо їх функціонування. Завдяки технологіям певні професії можуть зникнути, водночас створюються нові, наприклад: дизайнери віртуальної та доповненої реальності, тренери штучного інтелекту, біо-, геноінженери та менеджери, аналітики інтернету речей, куратори персональних даних та дата-детективи, персональні освітні радники, розум-тренери, пілоти дронів, робоетики тощо [9];

- безперервна освіта, яка формує у людей вміння переучуватися, оновлювати знання, формувати комунікативні й управлінські навички, отримати додаткову кваліфікацію або змінити сферу діяльності [10].

Новітні технології дозволяють людям в умовах війни працювати дистанційно, опановувати нові професії, реалізувати свій творчий потенціал і одночасно дбати про власну безпеку.

Висновки і пропозиції. Отже, можна зробити висновок, що основними тенденціями розвитку ринку праці Чернігівської області в умовах війни стали:

- дисбаланс між попитом і пропозицією на робочу силу через загальну мобілізацію, неможливість працювати в зоні постійних обстрілів, значну зовнішню і внутрішню міграцію населення;

- виїзд працездатних жінок, молоді і дітей за кордон, що в майбутньому може призвести до дефіциту робочої сили в регіоні;

- скорочення кількості робочих місць через закриття або релокацію бізнесу й межування регіону з двома недружніми країнами, що становить пряму військову загрозу;

- нестача «чоловічих робочих рук» в промисловому й сільськогосподарському секторах економіки, зростання питомої ваги кількості жінок серед офіційно зареєстрованих безробітних;

- зростання рівня інвалідизації працездатного населення;

- недостатня взаємодія між ринком праці й ринком освітніх послуг, що призводить до дефіциту кадрів у різних сферах господарювання;

- у контексті повоєнної відбудови країни й регіону актуальною є підготовка та перепідготовка фахівців робітничих професій.

На сьогодні покращити ситуацію на ринку праці Чернігівської області можна за допомогою розширення участі бізнесу у грантових програмах, створення нових робочих місць за допомогою розгортання на території області оборонних виробництв, втілення новітніх технологій і безперервної

освіти, розробки програм підготовки та перепідготовки ветеранів та ветеранів-інвалідів, налагодження взаємодії між ринком праці й ринком освітніх послуг для забезпечення регіону потрібними кадрами.

Список використаних джерел

1. Чернігівська область. Україна сьогодні: каталог провідних підприємств України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Chernihiv>.

2. Михальченко Г. Г. Активізація розвитку регіональних ринків праці як один із важливих чинників соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Г. Г. Михальченко // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. – 2016. – № 1. – С. 63-74. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_1_8.

3. Пищуліна О. Аналітична записка «Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації» [Електронний ресурс] / О. Пищуліна, К. Маркевич; Центр Разумкова. – Режим доступу: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.

4. Афоніна О. Безробіття в Чернігівській області: реалії та прогноз [Електронний ресурс] / О. Афоніна // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія. – 2021. – Вип. 1 (50). – С. 65-76.

5. Сайт Чернігівської обласної служби зайнятості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://chg.dcz.gov.ua>.

6. Кіреєв М. Ринок праці Чернігівської області в умовах війни: невпевне сучасне та невеселі перспективи [Електронний ресурс] / М. Кіреєв. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/rinok-pratsi-chnernigivskoi-oblasti-v-umovakh-viyni-nepevne-suchasne-ta-neveseli-perspektivi>.

7. Кіреєв М. Демографічна ситуація в Чернігівській області, війна та похмури перспективи [Електронний ресурс] / М. Кіреєв. – Режим доступу: <https://dif.org.ua/article/demografichna-situatsiya-u-chnernigivskiy-oblasti-viyna-ta-pokhmuri-perspektivi>.

8. Калашник П. Головні тези з демографічного звіту ЦЕС [Електронний ресурс] / П. Калашник. – Режим доступу: <https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788>.

9. Водянка Л. Д. Вплив цифрової економіки на тенденції сучасного ринку праці [Електронний ресурс] / Л. Д. Водянка, А. В. Харовська // Ефективна економіка. – 2022. – № 1. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9889>.

10. Окунська К. Ринок праці України: сьогодні і тенденції майбутнього [Електронний ресурс] / К. Окунська. – Режим доступу: <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-sogodennya-i-tendentsiyi-majbutnogo>.

References

1. Chernihivska oblast. Ukraina sohodni: kataloh providnykh pidpriemstv Ukrainy [Chernihiv region. Ukraine today: catalog of leading enterprises of Ukraine]. (n.d.). <http://www.rada.com.ua/ukr/RegionsPotential/Chernihiv>.

2. Mykhalchenko, H.H. (2016). Aktyvizatsiia rozvytku rehionalnykh rynkiv pratsi yak odyin iz vazhlyvykh chynnykiv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Activation of the development of regional labor markets as one of the important factors of socio-economic development of regions]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social and labor relations: theory and practice*, (1), 63-74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2016_1_8.

3. Pyshchulina, O., Markevych, K. (2022). *Analitichna zapyska «Rynok pratsi v umovakh viiny: osnovni tendentsii ta napriamy stabilizatsii» [Analytical note "The labor market in war conditions: main trends and directions of stabilization"]*. <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.

4. Afonina, O. (2021). Bezrobittia v Chernihivskii oblasti: realii ta prohnoz [Unemployment in Chernihiv region: realities and forecast]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka. Ser. Heohrafiia – Scientific papers of the Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Ser. Geography*, 1(50), 65-76.

5. Sait Chernihivskoi oblasnoi sluzhby zainiatosti [Site of the Chernihiv Regional Employment Service]. (n.d.). <https://chg.dcz.gov.ua>.

6. Kirieiev, M. (2023). Rynok pratsi Chernihivskoi oblasti v umovakh viiny: nepevne suchasne ta neveseli perspektyvy [The labor market of Chernihiv region in the conditions of war: uncertain modern and gloomy prospects]. <https://dif.org.ua/article/rinok-pratsi-chernigivskoi-oblasti-v-umovakh-viyni-nepevne-suchasne-ta-neveseli-perspektivi>.

7. Kirieiev, M. (2023). Demohrafichna sytuatsiia v Chernihivskii oblasti, viina ta pokhmuri perspektyvy [Demographic situation in Chernihiv region, war and gloomy prospects]. <https://dif.org.ua/article/demohrafichna-situatsiya-u-chernigivskiy-oblasti-viynata-pokhmuri-perspektivi>.

8. Kalashnyk, P. (2023). Holovni tezy z demohrafichnoho zvituv TsES [The main theses from the demographic report of the CES]. <https://forbes.ua/money/bizhentsi-doslidzhennya-04092023-15788>.

9. Vodianka, L.D., Kharovska, A.V. (2022). Vplyv tsyfrovoy ekonomiky na tendentsii suchasnoho rynku pratsi [The impact of the digital economy on the trends of the modern labor market]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (1). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9889>.

10. Okunska, K. (2022). Rynok pratsi Ukrainy: sohodennia i tendentsii maibutnoho [Labor market of Ukraine: present and future trends]. <https://eba.com.ua/rynok-pratsi-ukrayiny-sogodennya-i-tendentsiyi-majbutnogo>.

Отримано 08.08.2023

UDC 331.5

Liudmila Mekshun

PhD in Economic, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Personnel Management and business technology
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ludmila.mek1966@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8966-8116>

ResearcherID: [B-1484-2017](https://orcid.org/0000-0002-8966-8116)

Yurii Bondarchuk

PhD Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: yuran1994ua@gmail.com

THE MAIN TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF THE LABOR MARKET OF THE CHERNIGOV REGION IN THE CONDITIONS OF WAR

The labor market plays an important role in the development of the region, because without analyzing its state and trends at the state level, it is impossible to develop programs on the employment growth and determine the main ways to reduce unemployment in the country. The war negatively affected the structure of employment, number of jobs, level of unemployment and migration, and, accordingly,

changed labor markets in most regions of the country. The main goal of the article is to identify the main trends in the labor market development of Chernihiv region in the conditions of war. It is determined that the state of development of the regional labor markets is assessed by a number of indicators, in particular: volume of demand and offer of labor forces, level of employment and unemployment, ratio of the levels of the registered unemployment and the registered one according to the ILO methodology, level of labor turnover and migration of the working-age population, level of youth unemployment, number and composition of labor force, remuneration level, etc. It is found out that in the conditions of war, the main trends in the labor market development in Chernihiv region were as follows: change in the number and composition of the labor force due to internal and external migration; imbalance between labor supply and demand due to inability to work in the war zone and general mobilization; forced migration of the working age population and business relocation; hiring without official registration; lower wages, falling consumer demand; growth in the proportion of women among officially registered unemployed, shortage of young personnel; growth in the number of disabled, etc. It is proposed to stimulate the development of entrepreneurship by attracting businessmen to participate in grant programs to improve the situation in the regional labor market; to conduct digitalization, informatization and robotization of employment and to introduce Industry 4.0; to create new jobs in the defense sector of economy; to develop training and retraining programs for veterans/disabled veterans for their social and economic reintegration; to establish interaction between the educational services market and the labor market; to promote employment of women, youth, persons of pre-retirement and retirement age through personnel training programs, etc.

Keywords: labor market; development trends; Chernihiv region; conditions of war; dis-balance of supply and demand; stimulation of entrepreneurship; grant programs.

Fig.: 1. References: 10.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-119-131](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-119-131)

УДК 368.91; 368.8

JEL Classification: G22

Вікторія Вовк

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Державний біотехнологічний університет (Харків, Україна)

E-mail: victoriavovk@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5680-2967>.

ResearcherID: [N-6605-2018](https://orcid.org/0000-0001-5680-2967)

Юлія Жежерун

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник
Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації
озброєння та військової техніки (Черкаси, Україна)

E-mail: Julia_Dm@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8200-730X>.

ResearcherID: [AAE-5470-2020](https://orcid.org/0000-0001-8200-730X)

Вікторія Костоґриз

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства, обліку та аудиту
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (Черкаси, Україна)

E-mail: kostogryzvg@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>.

ResearcherID: [ABB-8244-2021](https://orcid.org/0000-0002-8378-5549)

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ: ФІНАНСОВИЙ ТА МАРКЕТИНГОВИЙ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій розвитку страхового ринку України з акцентом на період дії воєнного стану. Виявлено зміст та систематизовано підходи до трактування сутності поняття «страховий ринок». Опрацьовано нормативне підґрунтя регулювання страхового ринку. Проведено аналіз стану та тенденцій розвитку страхового ринку, зокрема: кількості страхових компаній та зареєстрованих договорів страхування, структури валових надходжень страхових платежів (премій, внесків), динаміки страхових премій та страхових виплат, а також витрат на маркетинг страховиків. Виявлено, що в умовах воєнного стану підходи до аналізу та інформативність основних показників трансформуються. Визначено основні напрями зміни маркетингової стратегії страхових компаній. Систематизовано виклики, з яким стикнувся страховий ринок в період дії воєнного стану, акцентовано увагу на пошуку шляхів їх нейтралізації.

Ключові слова: страховий ринок; страхувальник; витрати на маркетинг; страхування життя; обов'язкове страхування; перестраховання; воєнний стан.

Рис.: 7. Табл.: 2. Бібл.: 15.

Постановка завдання. У сучасних умовах страхування є важливим джерелом акумулювання коштів для подальшого їх використання задля компенсації збитків, спричинених внаслідок страхових подій, а також захищає бізнес від фінансових ризиків та забезпечує соціальну підтримку [1, с. 88]. Страховий ринок є необхідним елементом економіки країни та невід'ємною частиною фінансового ринку держави, а страхові компанії – високоризиковими фінансовими установами. У період дії воєнного стану безперервне функціонування страхового ринку набуває особливого значення, а подолання виникаючих викликів страховими компаніями є першочерговим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних аспектів розвитку страхового ринку присвячені праці наступних вчених-економістів: Т. Арюх, В. Білець, П. Віблій, О. Гаманкова, О. Залетов, В. Коломієць, І. Кондрат, К. Кондрацька, І. Лащик, І. Рудь, О. Тарнавський, С. Осадець та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на ґрунтовні дослідження та враховуючи зростаючі втрати бізнесу та громадян в результаті воєнних дій, особливої актуальності набуває ґрунтовний аналіз динаміки розвитку страхового ринку в умовах воєнного стану.

Мета статті. Мета дослідження полягає у виявленні сучасних тенденцій розвитку страхового ринку, оцінці змін функціонування страхового ринку у період дії воєнного стану, а також визначенні основних викликів та шляхів їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному законодавстві відсутнє визначення терміну «страховий ринок». В економічній літературі страховий ринок розглядається як: «сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу» [2]; «сукупність фінансово-економічних відносин, завдяки яким перерозподіляється частина національного доходу та сукупного суспільного продукту шляхом особливого методу утворення страхового фонду грошових ресурсів» [3]. Більш повне визначення подано в праці [4, с. 106], де під страховим ринком розуміють «систему економіко-правових відносин між покупцями, продавцями послуг із страхування та перестраховування та їхніми посередниками, у результаті яких здійснюється мобілізація, розподіл і перерозподіл грошових коштів».

Під страховим ринком в статті будемо розуміти економіко-правові відносини між суб'єктами страхового ринку, які виникають в процесі балансування попиту та пропозиції на страхові послуги.

В процесі дослідження особливостей регулювання та проведення оцінки поточного стану страхового ринку будемо здійснювати галузевий розподіл на ринок страхування життя («life») та ринок загальних видів страхування («non-life»). Порівняльну характеристику сегментів «life» та «non-life» наведено в табл. 1.

З 01.07.2020 р. Національний банк України (далі – НБУ) виконує функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг загалом та страхового ринку зокрема. З цією метою НБУ запровадив нову модель регулювання з урахуванням положень директив Європейського Союзу (далі – ЄС), Міжнародних принципів IAIS, кращих міжнародних практик.

Наразі основним нормативним документом, яким здійснюється регулювання страхового ринку є Закон України «Про страхування» № 85/96-ВР від 07.03.1996 р. [5]. Введення в дію нового Закону України «Про страхування» № 1909-IX від 18.11.2021 р. [6] відбудеться 01.01.2024 р. Крім того,

регулювання здійснюється Конституцією України, Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України, Податковим кодексом України, законами України «Про обов'язкове страхування цивільної правової відповідальності власників наземних транспортних засобів», «Про господарські товариства», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», постановами КМУ та НБУ, іншими нормативно-правовими актами (методики, інструкції, накази, положення) тощо.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика сегментів «life» та «non-life»

№ з/п	Ознака	Сегмент «life»	Сегмент «non-life»
1	Термін договорів	Переважно довгострокові	Близько 1 року
2	Премії	Сплачуються періодично впродовж дії договору	Сплачуються один раз
3	Виплати	Як однією сумою, так і періодично упродовж певного терміну	Однією сумою
4	Поведінка споживачів	Прив'язані до страховика, розрив договору лише з втратами	Можуть замінити страховика після закінчення терміну договору
5	Інвестиційна політика	Наявні довгострокові активи, наявний помірний апетит до ризиків	Переважають короткострокові, ліквідні та низькоризикові інвестиції

Джерело: систематизовано авторами на основі [7].

Новий Закон «Про страхування» кардинально змінює підхід до здійснення регулювання та нагляду за страховим ринком, матиме позитивний вплив на його оздоровлення і подальший розвиток, передбачає такі суттєві зміни у функціонуванні страхового ринку:

- перехід від видів страхування (43 обов'язкових видів) до класів страхування (класи 1-18 «non-life», класи 19-23 «life»);
- створення Державного реєстру страхових посередників (страхових та перестрахових брокерів);
- створення централізованої online бази даних щодо договорів страхування, які обов'язкові відповідно до законодавства України, із можливістю контролю їх укладання та дії;
- підвищення прозорості і конкурентоспроможності страхового ринку за рахунок нагляду НБУ за структурою власності страхових компаній та дотриманням ними законодавчо встановлених пруденційних вимог, зокрема, щодо підтримки платоспроможності, достатності капіталу та інвестиційної діяльності;
- запровадження єдиних підходів: до обліку договорів для фінансової та регуляторної звітності, до розрахунку всіх видів технічних резервів, джерел використання даних для розрахунку, до якості даних, документування процесу розрахунку та отриманих результатів [6; 7; 8].

Основні вимоги НБУ до діяльності страхових компаній наведено на рис. 1. Слід зазначити, що мінімальний розмір статутного капіталу не може бути меншим за розмір мінімального капіталу страховика, зокрема:

- ніж 48 млн грн – здійснення діяльності з прямого страхування «life» та «non-life» (складні види ризиків, зокрема, класи 10-15), перестраховування;
- ніж 32 млн грн – здійснення діяльності з прямого страхування «non-life» (прості види ризиків).

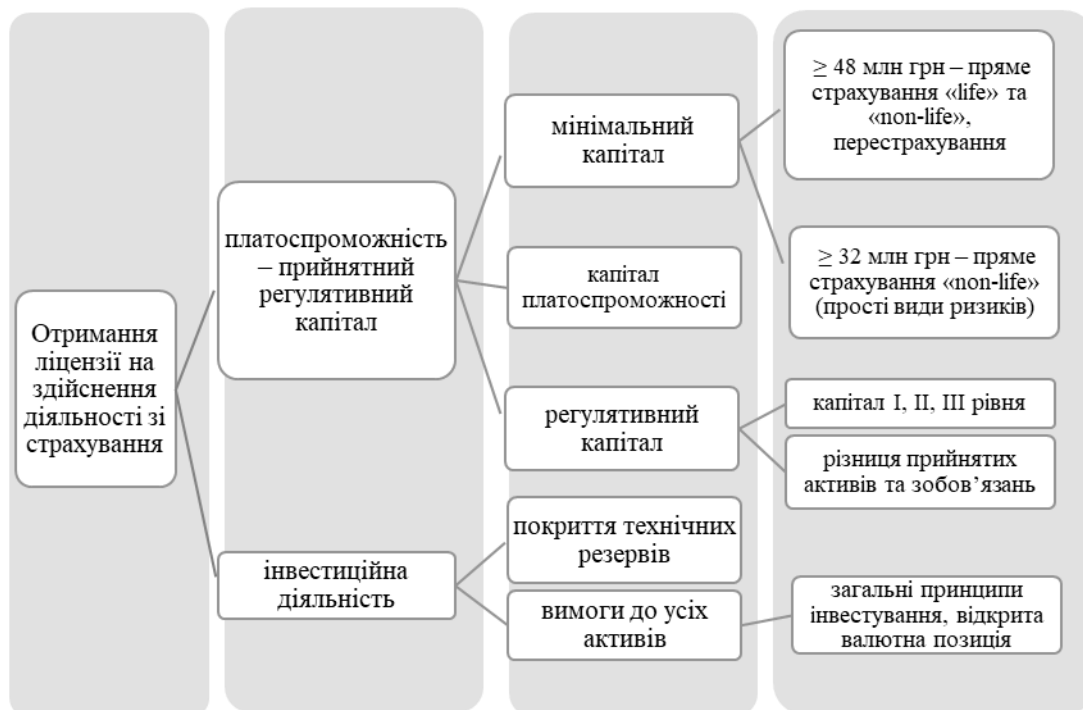

Рис. 1. Основні вимоги НБУ до діяльності страхових компаній
Джерело: систематизовано авторами на основі [9; 6].

Пріоритетні напрями нагляду у період дії воєнного стану в Україні наведено на рис. 2. На період дії воєнного стану з 21.03.2022 року посилено нагляд за страховиками, зокрема, запроваджено режим оперативного інформування (показники cash-flow) страховиками НБУ в розрізі сегментів «non-life» та «life» за наступними показниками: залишок коштів на депозитних рахунках в банках, залишок коштів на поточних рахунках в банках, надходження страхових премій за договорами страхування/ вхідного перестраховування, надходження компенсацій страхових виплат від перестраховиків, виплата страхових відшкодувань, страхові виплати за договорами вхідного перестраховування, сплачені страхові премії за договорами вихідного перестраховування, проблеми з врегулюванням страхових випадків [7].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

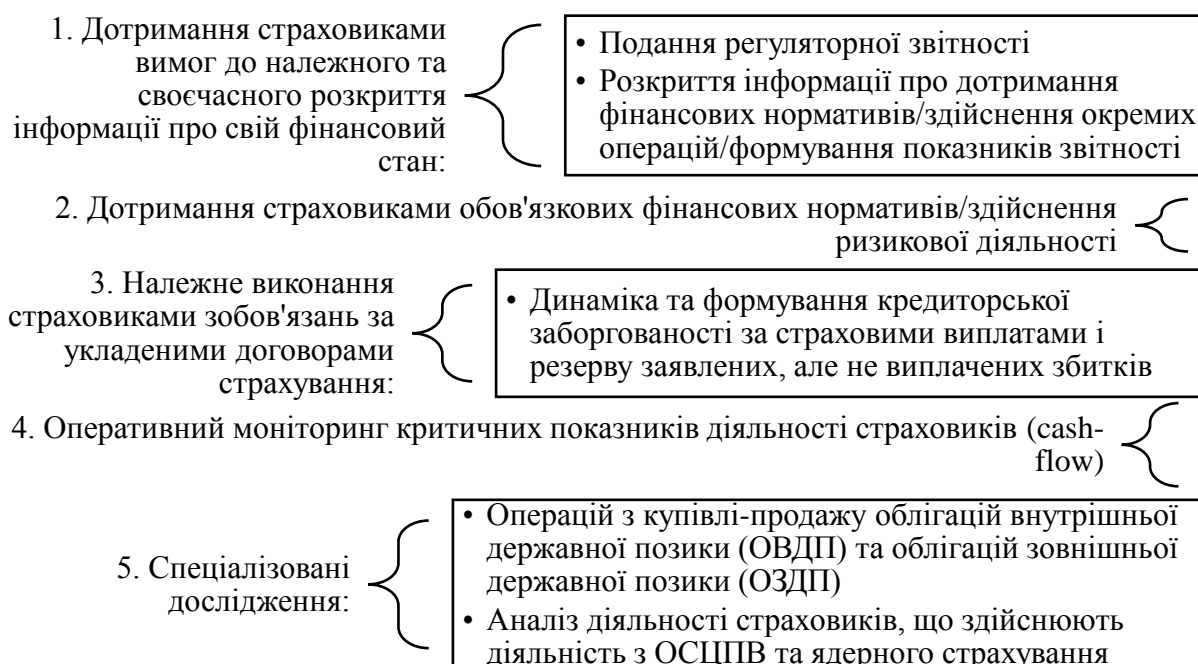

Рис. 2. Пріоритетні напрями нагляду у період дії воєнного стану в Україні
Джерело: систематизовано авторами на основі [7].

У звичайних умовах стан страхового ринку, рівень його проникнення в економіку та затребуваність серед клієнтів характеризуються обсягами страхових премій та страхових виплат. В умовах воєнного стану підходи до аналізу та інформативність основних показників трансформуються. Окрім зазначених показників, особливої інформативності у визначенні стабільності ринку набувають показники операційної діяльності, витрат на маркетинг, рівня капіталізації страховиків (тобто обсяг власних коштів та страхових резервів).

Рівень проникнення страхування станом на 01.01.2020 р. становив 1,4% ВВП, станом на 01.01.2023 р. – 0,82% ВВП. В Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року цей показник запланований на рівні не нижче 2% ВВП [8, с. 22]. На кінець II кв. 2023 року в Державному реєстрі фінансових установ було зареєстровано 115 страхових компаній, з них 12 сегменту «life» (рис. 3). Упродовж I кв. 2020 – II кв. 2023 рр. кількість страхових компаній скоротилась майже вдвічі (зокрема, за період дії воєнного стану на 21%) в результаті анулювання ліцензій НБУ страховиків на провадження страхової діяльності, через відсутність страхових зобов'язань і діючих договорів страхування. Тобто з ринку вийшли неактивні компанії або ті, які не працювали з громадянами. Спостерігається зниження активності укладання нових договорів і, як наслідок, «старіння» страхового портфеля.

За рівнем капіталізації ринок страхових послуг посідає друге місце на небанківському фінансовому ринку. Дослідження капіталу страховиків набуває особливої важливості в умовах воєнного стану, оскільки, основною властивістю капіталу є поглинання ризиків.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

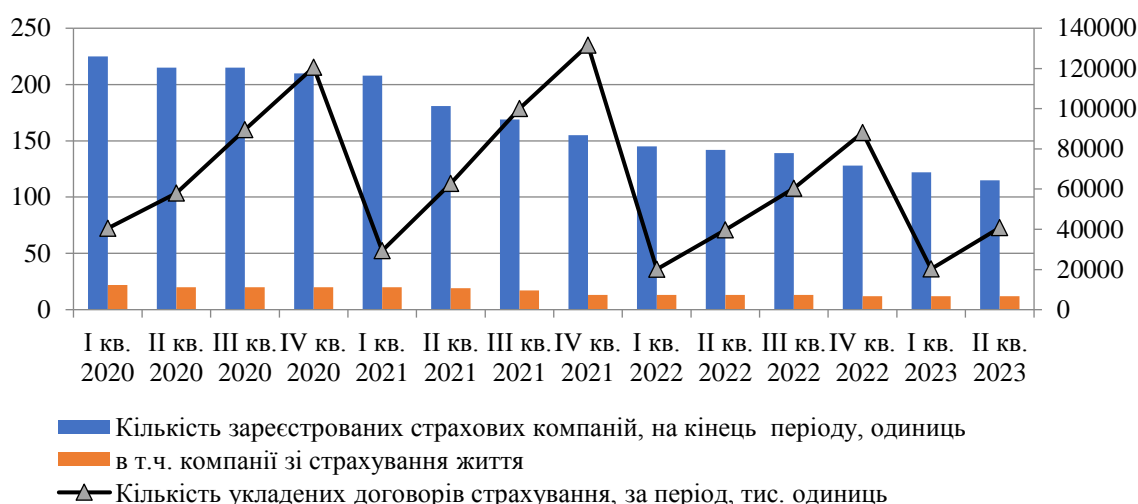

Рис. 3. Динаміка кількості страхових компаній та укладених договорів страхування упродовж I кв. 2020 – II кв. 2023 рр., одиниць
Джерело: систематизовано авторами на основі [10].

Обсяг власного капіталу упродовж періоду дослідження має стійку тенденцію до зростання та за II кв. 2023 р. становив 63 946 млн грн. Обсяг страхових резервів був сталим, традиційно приріст спостерігався у сегменті «life». Десять найкращих страхових компаній за розміром активів очолюють ПрАТ «МетЛайф» (6840 млн грн, або 10,7 %), АТ «СК «АРКС» та ПрАТ «ГРАВЕ УКРАЇНА Страхування життя» (по 5146 млн грн, або 8 %) (табл. 2). Прибутки страхові компанії генерували переважно за рахунок інвестицій в ОВДП.

Таблиця 2

Основні показники діяльності 10 страхових компаній-лідерів за обсягом активів за I півріччя 2023 р., млн грн

№ з/п	Назва установи	Активи	Власний капітал	Зобов'язання	Страхові резерви	Чистий фінансовий результат
1	ПрАТ «МетЛайф»	6840	948	5892	5515	204
2	АТ «СК «АРКС»	5146	2004	3142	2590	311
3	ПрАТ «ГРАВЕ УКРАЇНА Страхування життя»	5146	326	4819	4576	21
4	АТ «СК «ТАС» (приватне)	4358	238	4119	3933	21
5	ПрАТ «СК «УНІКА»	4341	1508	2833	2378	235
6	ПАТ «СК «УСГ»	3743	624	3120	2270	-20
7	АТ «СГ «ТАС» (приватне)	3350	838	2512	2142	69
8	АТ «СК «ІНГО»	3279	1110	2169	1754	152
9	ПрАТ СК «ПЗУ Україна»	2429	986	1443	1247	86
10	ПрАТ «УСК «КНЯЖА ВІСННА ІНШУРАНС ГРУП»	2310	417	1892	1226	17
Страхові компанії загалом		63946	20715	43231	36966	1400

Джерело: систематизовано авторами на основі [10].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

У II кв. 2023 р. по 23 % валових надходжень страхових платежів (премій, внесків) припадало на добровільне страхування наземного транспорту та інші види добровільного страхування, 18 % – на страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (далі – ОСЦПВ) за внутрішніми договорами, 14 % – медичне страхування, по 11 % – на сегмент «life» та ОСЦПВ за міжнародними договорами (у т. ч. «Зелена картка») (рис. 4). Через виїзд громадян за кордон збільшилися обсяги страхування за «Зеленою картою». Зменшення обсягів страхових відшкодувань пояснюється зниженням частоти заявлених випадків з ОСЦПВ, КАСКО.

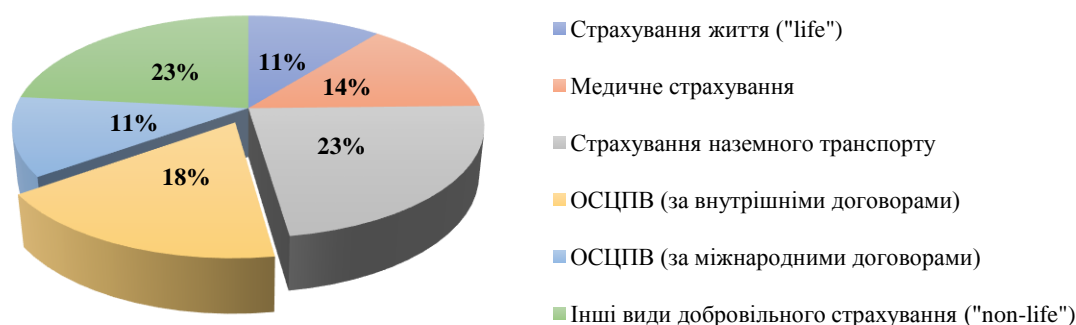

Рис. 4. Структура валових надходжень страхових платежів (премій, внесків) за видами страхування у II кв. 2023 р.

Джерело: систематизовано авторами на основі [10].

У 2022 році частка валових страхових премій становила 0,76% ВВП, для порівняння в 2020 році – 1,08%. Незначна частка особистого страхування пояснюється особливостями вітчизняного страхового ринку, низьким рівнем доходів населення, відсутністю програм страхування працівників у більшості роботодавців. Страхові компанії активно застосовують перестраховування як інструмент зниження власних ризиків.

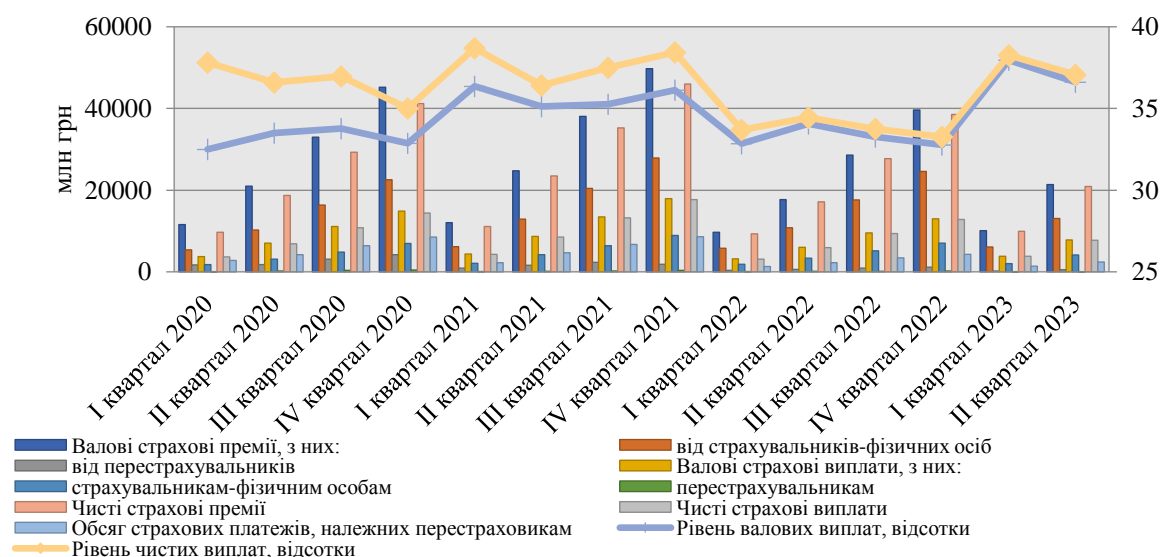

Рис. 5. Динаміка страхових премій та страхових виплат страхових компаній упродовж I кв. 2020 – II кв. 2023 рр.

Джерело: систематизовано авторами на основі [10].

Найбільшого спаду страховий ринок зазнав в кінці I кв. 2022 року. Вже до кінця 2022 року страхові компанії змогли пристосуватись до нових умов функціонування і ситуація стабілізувалась. За даними НБУ «після виходу з ринку у II півріччі 2022 року страховиків, що спеціалізувалися на операціях перестраховування, значно знизилися як загальні обсяги операцій вихідного перестраховування всередині країни, змінилося співвідношення між операціями вихідного перестраховування у резидентів та нерезидентів на користь останніх: з 60%/40% (II кв. 2021 р.) до 85%/15% (II кв. 2022 р.)» [7, с. 6]. Упродовж досліджуваного періоду витрати на маркетинг страховиків зросли на 80%. Найбільш значні зміни відбулись в IV кварталі 2022 року – витрати зросли більш ніж в 2 рази (рис. 6) та були спрямовані на поживлення ринку, що знаходився у стагнації.

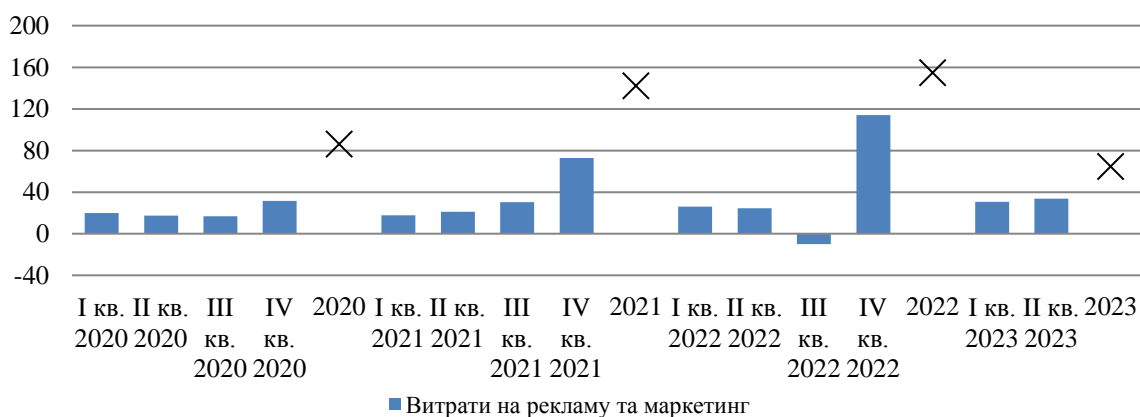

Рис. 6. Динаміка витрат на маркетинг страховиків упродовж I кв. 2020 – II кв. 2023 рр.

Джерело: систематизовано авторами на основі [10].

Маркетингова активність страхових компаній у період дії воєнного стану суттєво знизилась. Велика кількість запланованих маркетингових активностей було скасовано або відкладено. В умовах необхідності ефективного реагування на раптові зміни поведінки споживачів, скорочення бюджетів та нестабільності маркетинг-команд страхові компанії активно змінювали маркетингову стратегію. Основну увагу страхові компанії зосередили на:

- оперативній аналітиці та моніторингу ситуації;
- поінформованості клієнтів щодо змін продуктового ряду, переміщення офісів у відносно безпечні зони, нових можливостей;
- зміні або удосконаленні каналів комунікації з фокусом на діджитал-канали, зокрема, створення додаткових телеграм-каналів, чат-ботів, оновлення офіційних інтернет-сайтів тощо;
- перегляді продуктових портфелів з урахуванням потреб споживачів;
- пошуку нових продуктових ніш;
- виходу на нові ринки з урахуванням переміщення споживачів страхових послуг;

- переорієнтації стратегії зі збільшення кількості клієнтів до утримання поточного числа клієнтів та збільшення прибутку від кожного клієнта;
- диверсифікації діяльності, зокрема, запрошення консультантів та нових партнерів задля спільної вигоди і виживання бізнесу загалом;
- збільшення витрат на соціальні проекти, гуманітарну допомогу, благодійні фонди [11].

Зокрема, фахівці страхової компанії АТ «СК «АРКС» розуміючи зміну погреб споживачів оперативно внесли оновлення до продукту Travel, додавши послугу Телемедицина (можливість отримувати дистанційні медичні консультації), зняли обмеження за віком, дозволили купівлю online або продовження полісу, перебуваючи вже за кордоном. Окрім того, запровадили новий продукт «Зелена карта «Автоконсерж», з можливістю страхування автомобіля при виїзді за кордон. З кожного придбаного полісу online 10% компанія перераховує до фонду «Повернися живим». З метою комунікації та взаємопідтримки споживачів та працівників компанією запроваджено внутрішній проект «Ми працюємо» та канал «ARX взаємопідтримка» [12].

Страхова компанія VUSO сформувала продукт КАСКО «Patriot», що у певному ліміті покриває шкоду, отриману внаслідок воєнних дій (пошкодження транспортного засобу осколками, ризик прильоту ракети, інших об'єктів, підрив на міні, прямий обстріл). Страховий продукт «Бронезахист» від АТ «СК «АРКС» передбачає страхові відшкодування під час отримання шкоди від влучання снарядів, мін, куль, обрушення будівель, наслідки пожежі, мінування територій [13].

Отже, до викликів, з яким стикнувся страховий ринок в період дії воєнного стану слід віднести:

- посилення регуляторних вимог до страховиків з метою запобігання порушенням критичних фінансових нормативів та обмеження ведення ризикової діяльності. На початку введення в дію воєнного стану регуляторні вимоги НБУ було послаблено, що дозволило стабілізувати ситуацію на ринку, вистояти і підтримати стабільну роботу. В результаті фіксації ознак порушень страховими компаніями вимоги НБУ було адаптовано та посилено;
- покриття воєнних збитків. Більшість договорів не передбачає покриття таких збитків. Загалом в міжнародній практиці незначна кількість страхових компаній пропонує своїм клієнтам страхування та перестраховування воєнних ризиків;
- виконання зобов'язань за договорами добровільного медичного страхування. НБУ рекомендував використовувати дистанційні способи урегулювання страхових випадків у регіонах ведення бойових дій;
- страхування українців, які виїхали за кордон. Скасовано обмеження щодо необхідності перебування страхувальників на території України під час оформлення полісу. Можливість продовжити дію полісу страхування тих, хто подорожує, та КАСКО дистанційно шляхом оформлення на сайті та оплати банківською карткою, надання послуг телемедицини [14];

– з 01.07.2023 р. збільшено НБУ розмір страхових сум за договорами ОСЦПВ власників наземних транспортних засобів. Максимальна сума відшкодування у разі оформлення «євро протоколу» - до 80 тис грн;

– складнощі в плануванні подальших дій.

Можна стверджувати, що в період дії воєнного стану головне завдання функціонування страхового ринку не виконується, оскільки передбачає фінансовий захист клієнтів від подій непередбачуваного характеру, що призводять до часткової або повної втрати майна, працездатності та здоров'я тощо. Тому актуальним є врегулювання питання захисту від воєнних ризиків та побудова дієвого механізму страхування воєнних ризиків. З цією метою НБУ анонсував створення комплексної системи страхування воєнно-політичних ризиків в два етапи (рис. 7).

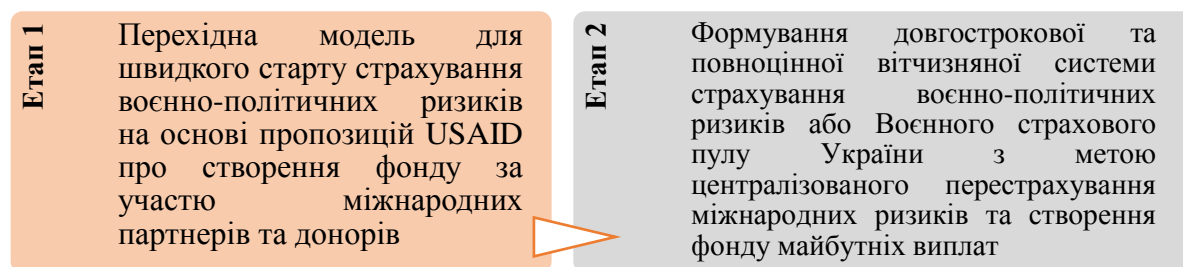

Рис. 7. Етапи створення комплексної системи страхування воєнно-політичних ризиків

Джерело: систематизовано авторами на основі [15].

Висновки та пропозиції. У період дії воєнного стану страховий ринок зазнав значних труднощів, однак зміг вистояти про що свідчать основні показники діяльності. Передбачається, що посилення регулювання та нагляду сприятиме оздоровленню і подальшому розвитку страхового ринку. НБУ визначив пріоритетні напрями нагляду у період дії воєнного стану. Серед викликів, з яким стикнувся страховий ринок в період дії воєнного стану, нагальним є вирішення питання щодо покриття збитків, завданих унаслідок воєнних дій. Актуальною є перегляд підходів страхових компаній щодо можливості покриття таких ризиків, пристосування умов страхових продуктів під особливості воєнного стану (покриття ризиків від прямого впливу воєнних дій та її наслідків). У міжнародній практиці для страхування та перестраховання воєнних ризиків застосовують спеціальні умови. НБУ має напрацювання щодо створення механізму захисту від воєнних ризиків за рахунок формування державного компенсаційного фонду із залученням фінансування донорів та страховиків.

Список використаних джерел

1. Рудь І. Ю. Страховий ринок України: аналіз та перспективи розвитку / І. Ю. Рудь, К. В. Кондрацька // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2019. – Вип. 23. – Ч. 2. – С. 87-91.
2. Осадець С. Страхові послуги : підручник / С. Осадець, Т. Арюх, О. Гаманкова. – Київ : КНЕУ, 2007. – 464 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

3. Залетов О. Страхування: навчальний посібник / О. Залетов. – Київ : Міжн. Агенція «BeeZone», 2003. – 304 с.
4. Страховий ринок України: сучасний стан та перспективи розвитку / І. Лащик, І. Кондрат, П. Віблій, В. Білець // Галицький економічний вісник. – 2020. – № 5 (66). – С. 105-112.
5. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР (втрага чинності 01.01.2024 р.). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-ІХ (введення в дію 01.01.2024 р.). – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.
7. Огляд страхового ринку України за I півріччя 2022 року. Наглядові дії безвізного нагляду у лютому – вересні 2022 року та пріоритетні напрями нагляду під час дії воєнного стану в Україні Департамент нагляду за ринком небанківських фінансових послуг 22 вересня 2022 року [Електронний ресурс]. – 24 с. – Режим доступу: <http://surl.li/dwprga>.
8. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Звіт про реалізацію за 2022 рік [Електронний ресурс]. – 30 с. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector2025_zvit_2022.pdf?v=5 (припинена у 2023 році).
9. Яценко О. Нові вимоги до платоспроможності страховиків / О. Яценко // Матеріали семінару НБУ «Стан фінансового сектору України та його готовність до впровадження нових регуляторних вимог». – 12 с.
10. Показники діяльності страхових компаній. Наглядова статистика НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>.
11. Тенденції 2022 в управлінні маркетинговими комунікаціями. Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – 2022. – Режим доступу: <https://vrk.org.ua/images/Factum%20Group%20Marketing%20Directors%20Poll%20Report%202022.pdf>.
12. Офіційний сайт компанії ARX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://arx.com.ua/blog/expert-opinion/marketynh-voennoho-chasu-arx>.
13. Гаркуша Т. Страхування в умовах війни: тренди та виклики. Опитування СК [Електронний ресурс] / О. Яценко. – Режим доступу: <https://banker.ua/uk/projects/strahuvannya-v-umovax-vijni-opytuvannia-sk>.
14. Бурбель Л. Шість головних викликів, з якими зустрівся страховий ринок упродовж шести місяців війни [Електронний ресурс] / Л. Бурбель // Інформаційне агентство «Interfax-Україна». – 2022. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html>.
15. Стратегія розвитку фінансового сектору України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=5.

References

1. Rud, I.Yu., & Kondratska, K.V. (2019). Strakhovyi rynek Ukrainy: analiz ta perspektyvy rozvytku [Ukraine's Insurance Market: Analysis and Prospects for Development]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University Herald*, (23(2)), 87-91.
2. Osadets, S., Ariukh, T., & Hamankova, O. (2007). *Strakhovi posluhy [Insurance Services]*. KNEU.
3. Zalietov, O. (2003). *Strakhuvannia [Insurance]*. Mizhn. Ahentsiia «BeeZone».
4. Lashchuk, I., Kondrat, I., Viblii, P., Bilets, V. (2020). Strakhovyi rynek Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [The insurance market of Ukraine: current state and development prospects]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician economic journal*, (5(66)), 105-112.
5. Pro strakhuvannia [On Insurance], Law of Ukraine (on March 07, 1996) № 85/96-ВР (Loss of force, comes January 1, 2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

6. Pro strakhuvannia [On Insurance], Law of Ukraine (on November 18, 2021) № 1909-IX (Coming into effect, comes January 1, 2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>.

7. Ohliad strakhovoho rynku Ukrainy za I pivrichchia 2022 roku. Nahliadovi dii bezvyiznogo nahliadu u liutomu – veresni 2022 roku ta priorytetni napriamy nahliadu pid chas dii voiennoho stanu v Ukraini Departament nahliadu za rynkom nebankivskykh finansovykh posluh 22 veresnia 2022 roku [Overview of the insurance market of Ukraine for the first half of 2022. Supervisory actions of on-site supervision in February – September 2022 and priority areas of supervision during martial law in Ukraine Department of supervision of the market of non-banking financial services on September 22, 2022. (2022). <http://surl.li/dwpga>.

8. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku. Zvit pro realiza-tsiuu za 2022 rik [Strategy of Ukrainian Financial Sector Development until 2025 (discontinued 2023)]. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector2025_zvit_2022.pdf?v=5.

9. Yashchenko, O. (2023). Novi vymohy do platospromozhnosti strakhovykiv [New requirements for the solvency of insurers]. *Materialy seminaru NBU «Stan finansovoho sektoru Ukrainy ta yoho hotovnist do vprovadzhennia novykh rehuliatornykh vymoh» – Materials of the NBU seminar «The state of the financial sector of Ukraine and its readiness for the implementation of new regulatory requirements»*.

10. Pokaznyky diialnosti strakhovykh kompanii. Nahliadova statystyka NBU [Performance indicators of insurance companies. Supervisory statistics of the NBU]. (n.d.). <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6>.

11. Tendentsii 2022 v upravlinni marketynhovymy komunikatsiiamy. Analitychnyi zvit [2022 trends in marketing communications management. Analytical report]. (2022). <https://vrk.org.ua/images/Factum%20Group%20Marketing%20Directors%20Poll%20Report%202022.pdf>.

12. Ofitsiinyi sait kompanii ARX [The official website of the ARX company]. <https://arx.com.ua/blog/expert-opinion/marketynh-voiennoho-chasu-arx>.

13. Harkusha, T. (2023). *Strakhuvannia v umovakh viiny: trendy ta vyklyky. Opytuvannia SK [Insurance in conditions of war: trends and challenges. Survey of SC]*. <https://banker.ua/uk/projects/strahuvannya-v-umovax-vijni-opytuvannia-sk>.

14. Burbel, L. (2022). Shist holovnykh vyklykiv, z yakymy zustrivsia strakhovyi rynek uprodovzh shesty misiatsiv viiny [Six main challenges faced by the insurance market during the six months of the war]. *Informatsiine ahentstvo «Interfax-Ukraina» – Information agency "Interfax-Ukraine"*. <https://interfax.com.ua/news/blog/856594.html>.

15. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine]. (2023). https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_finsector_NBU.pdf?v=5.

Отримано 19.08.2023

UDC 368.91; 368.8

Viktorii Vovk

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
State Biotechnological University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: victoriavovk@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5680-2967>

ResearcherID: [N-6605-2018](https://orcid.org/0000-0001-5680-2967)

Yuliia Zhezherun

PhD in Economics, Associate Professor, Senior Researcher
Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment
Testing and Certification (Cherkassy, Ukraine)

E-mail: Julia_Dm@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-8200-730X>

ResearcherID: [AAE-5470-2020](https://orcid.org/0000-0001-8200-730X)

Viktoriiia Kostohryz

Candidate of Economic, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Enterprise Economics, Accounting and Audit
Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University (Cherkassy, Ukraine)

E-mail: kostogryzvg@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-8378-5549>.

ResearcherID: [ABB-8244-2021](https://orcid.org/0000-0002-8378-5549)

THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE IN THE PERIOD OF MARITAL LAW: FINANCIAL AND MARKETING ASPECTS

The article focuses on the study of modern development trends of the insurance market of Ukraine with an emphasis on the period of martial law. The content of the concept of "insurance market" has been identified and approaches to the interpretation of its essence have been systematized. The regulatory basis for the regulation of the insurance market has been developed, in particular, the new Law of Ukraine "On Insurance". A new model of regulation of the NBU has been studied, taking into account the provisions of the European Union directives, the International Principles of the IAIS, and the best international practices. The main requirements of the NBU for the activities of insurance companies and the priority areas of supervision during the period of martial law have been systematized.

An analysis of the state and trends in the development of the insurance market has been carried out, in particular: the number of insurance companies and registered insurance contracts, the structure of gross receipts of insurance payments (premiums, contributions), the dynamics of insurance premiums and insurance payments, as well as the costs of marketing insurers. It has been found that in the conditions of martial law, the approaches to analysis and the informativeness of the main indicators are being transformed. Indicators of operational activity, marketing costs, the level of capitalization of insurers (that is, the amount of own funds and insurance reserves) are particularly informative in determining market stability. The insurance market experienced the biggest decline at the end of the 1st quarter of 2022. Already by the end of 2022, insurance companies were able to adapt to new operating conditions and the situation stabilized. The main directions of changes in the marketing strategy of insurance companies have been determined.

The challenges faced by the insurance market during the period of martial law (strengthening of regulatory requirements, coverage of war losses, fulfillment of obligations under voluntary health insurance contracts, the NBU increased the amount of insurance sums under CMTPLI contracts, insurance for Ukrainians who went abroad, difficulties in planning further actions) have been systematized. Attention has been focused on finding ways to neutralize them, as well as on the creation of a comprehensive system of insurance of military and political risks due to the creation of a special compensation fund or a pool at the state level with the involvement of funds from donors and insurers, including on the basis of public-private partnership.

Keywords: insurance market; insurer; marketing costs; life insurance; compulsory insurance; reinsurance; martial law

Fig.: 7. Table: 2. References: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-132-140](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-132-140)

УДК 336.7:336.64

JEL Classification: Q13

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та адміністрування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Інна Лопашук

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри бізнесу та управління персоналом
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
E-mail: i.lopashchuk@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9934-6607>

КАПІТАЛІЗАЦІЯ ІНТЕГРОВАНІХ АГРАРНО-ПРОМИСЛОВИХ ФОРМУВАНЬ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті досліджено основні аспекти забезпечення економічної безпеки за рахунок розвитку капіталізації аграрно-промислових формувань. Було виокремлено позитивні та негативні аспекти капіталізації інтегрованих формувань. Запропоновано основні напрями капіталізації аграрно-промислових формувань. Доведено важливість розвитку аграрного сектору економіки для економічної та продовольчої безпеки країни. Проаналізовано структуру аграрного сектору економіки в загальній структурі економіки держави. Виокремлено десятку лідерів агропромислової галузі в Україні. Досліджено діяльність найбільших інтегрованих агропромислових формувань в Україні, виокремлено особливості їх функціонування, стан розвитку та капіталізації активів. Запропоновано напрями підвищення капіталізації інтегрованих аграрно-промислових формувань.

Ключові слова: капіталізація; інтегровані аграрно-промислові формування; аграрні підприємства; аграрний сектор; агрохолдинги; економічна безпека; децентралізація.

Рис.: 4. Бібл.: 12.

Постановка проблеми. У сучасних умовах знищення аграрного сектору в Україні внаслідок збройної агресії відбувається посилення жорсткої конкуренції в секторі. Підприємства, які залишилися на ринку, крім внутрішньої конкуренції, також мають жорстку зовнішню конкуренцію з провідними агрохолдингами інших країн. Тому для забезпечення відповідного рівня конкуренції на глобальних ринках для вітчизняних аграрних підприємств необхідним є формування нових механізмів забезпечення економічної безпеки як сектору, так і держави загалом. Агропромислова галузь є стратегічно важливим аспектом забезпечення продовольчої та економічної безпеки країни, особливо в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення держави. Одним із таких напрямів є створення аграрно-промислових формувань, які дозволять підприємствам створити замкнутий цикл виробництва, що сприятиме підвищенню їх конкурентоспроможності та економічній стабільності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями теоретико-методологічних основ розвитку аграрного сектору економіки присвячено багато праць як вітчизняних, так і закордонних учених. Вагомий внесок у дослідження аграрної проблематики з-поміж закордонних учених внесли праці Л. Вальраса, Дж. М. Кейнса, А. Маршалла, М. Портера, У. Петті, Д. Рікардо, У. Ростоу, Т. Шульц, Й. Шумпетера та інших. Серед вітчизняних науковців,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

які досліджували питання розвитку аграрного сектору та інтегрованих аграрних формувань, слід зазначити О. Амошу, М. Долішнього, О. Красноручького, Н. Новікову, О. Бородіну, М. Бутка, Є. Данкевича, В. Яценка, О. Стойко, А. Мостову, Т. Соломатіну, Л. Недільську та інших. Проте, незважаючи на вагомий внесок у дослідження розвитку аграрного сектору на сьогодні актуальними залишаються питання повоєнного відновлення аграрних підприємств України в нових умовах функціонування.

Мета статті полягає в дослідженні процесів капіталізації інтегрованих аграрно-промислових формувань у воєнний період.

Виклад основного матеріалу. На основі створення інтегрованих аграрно-промислових формувань спостерігається процес накопичення капіталу, який використовується для функціонування та розвитку таких об'єднань. Цей процес включає різні аспекти розвитку, такі як залучення інвестицій, розширення виробництва, модернізація обладнання, збільшення обсягів продукції, підвищення рівня конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки [1-2; 11-12]. Основною метою є забезпечення стійкого та прибуткового функціонування таких об'єднань в аграрному секторі економіки. Капіталізація аграрно-промислових формувань є важливим фактором розвитку сектору та підвищення ефективності виробництва та продуктивності праці. Капіталізація сприяє забезпеченню стійкості та економічній безпеці таких об'єднань [3; 10].

Розвиток аграрного сектору для економіки країни вкрай важливий, оскільки аграрний сектор в загальному ВВП країни становить 10-14 %. Якщо розглядати місце аграрного сектору в структурі валової доданої вартості та випуску продукції в основних цінах, можна зробити висновок, що його складова є досить суттєвою. Зазначене сприяє економічному зростанню, підвищенню рівня працевлаштування населення за рахунок створення нових робочих місць, забезпеченню якісною продукцією споживачів. Місце аграрного сектору у валовій доданій вартості та випуску продукції в порівнянні із загальноекономічними показниками за період 2012-2020 років наведено в табл. 1.

Таблиця 1

*Місце аграрного сектору (сільське, лісове та рибне господарство)
у валовій доданій вартості та випуску продукції (млн грн)*

Рік	Частка аграрного сектору у ВДВ, %	Випуск в основних цінах, у фактичних цінах, млн грн		Валова додана вартість, у фактичних цінах, млн грн	
		економіка загалом	аграрний сектор	економіка загалом	аграрний сектор
2012	8,97	3234174	269983	1262157	113245
2013	10,48	3260553	306998	1336364	132354
2014	11,65	3558223	381227	1382719	161145
2015	14,19	4488398	558788	1689387	239806
2016	13,82	5420433	655569	2023228	279701
2017	12,1	6719718	727352	2516906	303419
2018	12	8035875	871971	3017896	360998
2019	10,4	8371797	866138	3421628	356563
2020	10,8	8696582	915800	3626725	393077

Джерело: систематизовано авторами на основі [9].

Так, за наведеними даними можна стверджувати, що найбільший показник частки аграрного сектору у валовій доданій вартості спостерігався у 2015-2016 рр. (14,9 та 13,82 % відповідно). Зниження частки аграрного сектору в період з 2018 року пояснюється обмеженнями, які були викликані пандемією COVID-19, яка вплинула на можливість вироблення продукції, її експорту до інших країн, складністю та обмеженістю логістичних перевезень.

Розглядаючи динаміку зміни частки аграрного сектору у валовій доданій вартості в структурі економіки, то можна зробити висновок, що до 2018 р. було збільшення показника, у той час як у 2019 році відбулось зниження в порівнянні з 2018 р. на 3,92 % (рис. 2).

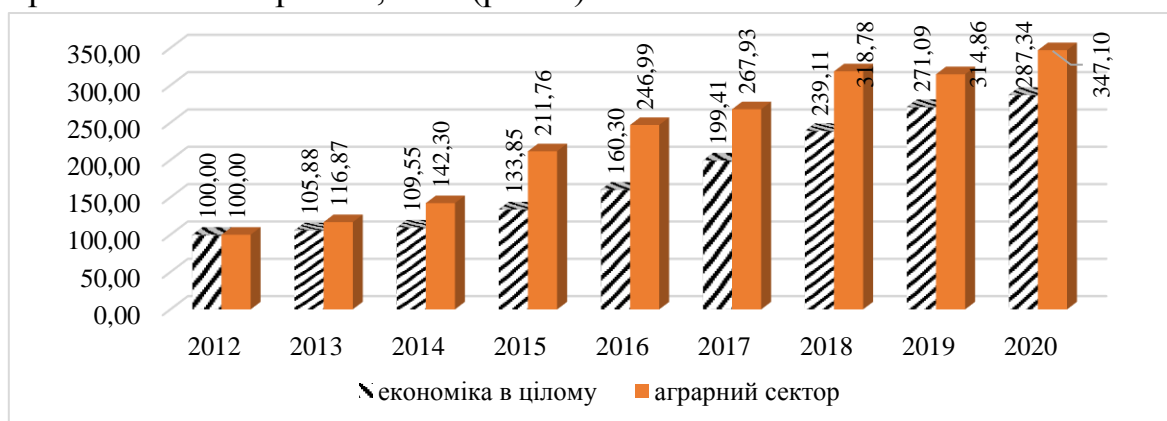

Рис. 2. Динаміка зміни валової доданої вартості за аграрним сектором та економікою загалом за період 2012-2020 рр. (%)

Джерело: складено авторами за даними [9].

У 2020 р. у порівнянні з 2019 р. спостерігається збільшення динаміки показника валової доданої вартості аграрного сектору економіки в загальній економіці країни на 32,24 %. Такі позитивні зміни можна пояснити послабленням та адаптацією до пандемічних заходів, налагодження нових логістичних ланцюгів, освоєння нових ринків збуту та підвищення конкурентоспроможності сектору в глобальному просторі. За показником випуску продукції так само можна відмітити позитивну динаміку до 2019 р. (рис. 3). Проте випуск загалом по країні за аналізований період не зменшився і мав позитивну динаміку.

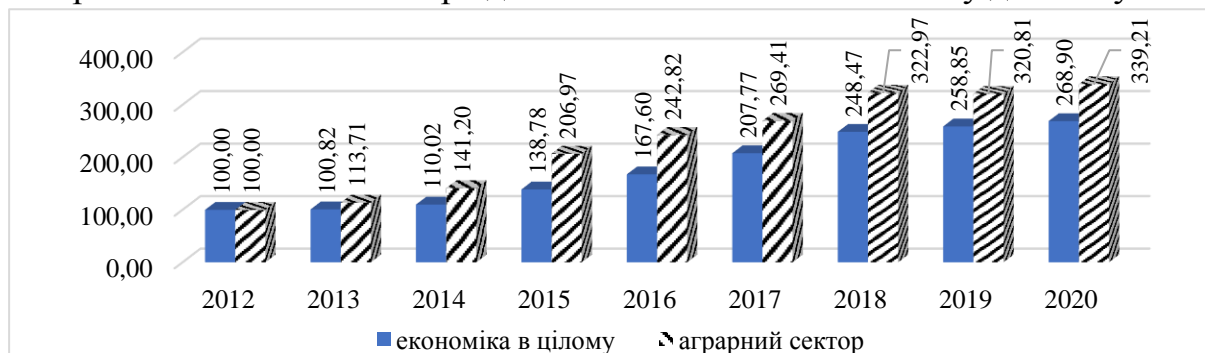

Рис. 3. Динаміка зміни випуску в основних цінах за аграрним сектором та економікою загалом за період 2012-2020 рр. (%)

Джерело: складено авторами за даними [9].

Розглядаючи капіталізацію інтегрованих аграрно-промислових формувань як детермінанту забезпечення економічної безпеки підприємств, доцільно виокремити такі аспекти ефективності:

- за рахунок створення інтегрованих аграрних формувань підвищується ймовірність більшого опору ризикам та негативним змінам, які можуть вплинути на роботу підприємств, тим самим забезпечуючи їхню економічну безпеку;

- оскільки інтегровані об'єднання включають в себе різні галузі аграрного та промислового секторів це дозволяє розподілити ризики між різними напрямками діяльності, що знизить рівень вразливості до таких негативних факторів, та в цілому забезпечать економічну безпеку всього об'єднання;

- інтегровані аграрно-промислові формування дозволяють більш ефективно використовувати наявні ресурси об'єднань, підвищується продуктивність праці, знижуються виробничі витрати за рахунок масштабу та синергії між галузями;

- забезпечення доступу до значних інвестиційних ресурсів, що дозволить спрямувати їх на модернізацію обладнання, впровадження інновацій, розвиток нових виробництв та технологій;

- при збільшенні капіталізації зростає вплив таких об'єднань на ринок, що дозволяє здійснювати більший контроль над ціновою політикою, що позитивно впливає на стабільність прибутків. Проте рівень добросовісної конкуренції повинен зберігатися для ринкового розвитку та мінімізації монопольної влади;

- аграрно-промислові формування більш ефективно залучують інвестиції, оскільки є привабливими для інвесторів, що в загальному аспекті позитивно впливає на розвиток всієї галузі;

- крім економічних вигід також має місце й соціальний розвиток від таких формувань за рахунок створення робочих місць, підвищення рівня життя населення в регіоні.

Проте, не зважаючи на значну кількість позитивних аспектів необхідно врахувати й можливі негативні наслідки інтегрованих аграрно-промислових формувань, до яких можна віднести: концентрацію влади, обмеження доступу до земельних ресурсів для малих фермерів та виробників, можливість появи монополій, що впливає на ринкову конкуренцію [4].

Для забезпечення розвитку підприємств аграрно-промислових формувань в умовах децентралізації владних повноважень необхідно розробляти напрями сприяння збільшенню капіталізації виробництв, до яких можна віднести: підвищення продуктивності, диверсифікація продукції, оптимізація логістичних процесів, розширення ринків збуту, розробка фінансової стратегії, інноваційний розвиток, управління ефективністю, соціальна відповідальність та сталий розвиток (рис. 4).

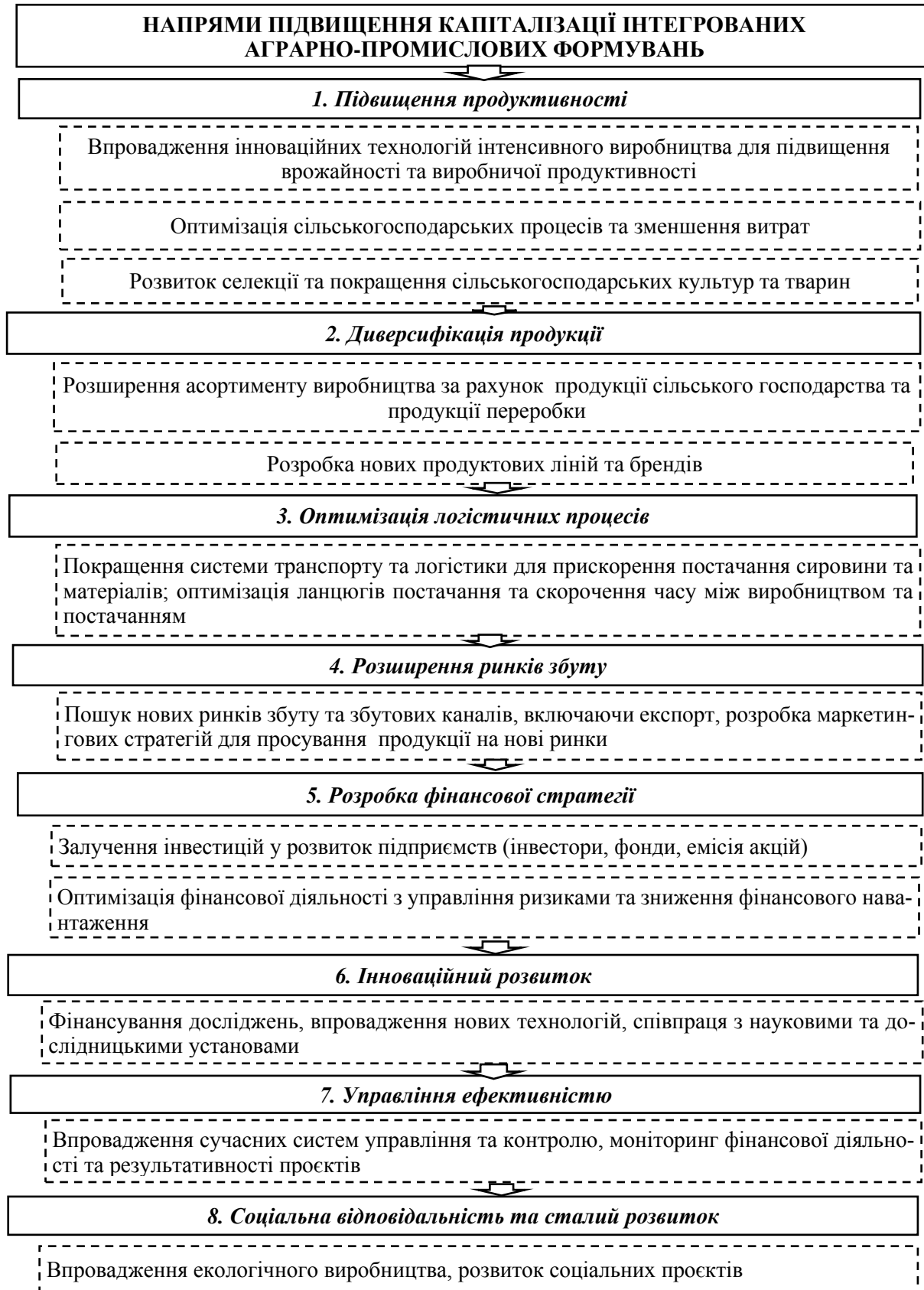

Рис. 4. Напрями підвищення капіталізації інтегрованих аграрно-промислових формувань

Джерело: розроблено авторами на основі [5-8].

Запропоновані напрями можуть бути використані в різних комбінаціях залежно від умов та цілей створення інтегрованих аграрно-промислових формувань. Важливим аспектом є врахування регіональних особливостей, які мають вплив на реалізацію відповідних напрямів, ресурсну спроможність за рахунок природно-географічних особливостей місцевості. При розробці відповідних стратегій щодо підвищення капіталізації таких формувань необхідно враховувати особливості законодавчої бази, транспортно-логістичні можливості тощо. Не зважаючи на значні переваги щодо створення інтегрованих аграрно-промислових формувань при збільшенні їх капіталізації завдання, які пов'язані з цими процесами, а саме:

- інтегровані аграрно-промислові формування потребують значних інвестиційних коштів у розвиток сільськогосподарської та промислової інфраструктури, впровадження нових технологій та обладнання. Капіталізація може мати труднощі через нестабільність ринків продукції сільського господарства, ризики природно-кліматичних умов, зміни в законодавстві тощо;

- збільшення капіталізації вимагає від підприємств управління різними видами ризиків, що потребує ефективного управління ними з метою зниження ймовірності настання негативних наслідків;

- складність просування на нові ринки збуту продукції сільського господарства через жорстку конкуренцію на світових ринках, не досконалу логістичну інфраструктуру, не відповідність продукції потребам споживачів;

- складність залучення інвесторів через високі ризики та нестабільність економічної та правової бази в країні, несприятливий інвестиційний клімат, низький рівень прибутковості від вкладень;

- дотримання регуляторних вимог в питаннях екологічності, санітарії та фітосанітарії, у різних регіонах такі норми можуть відрізнятися, що потребує відповідних коштів та технологій для виконання таких норм;

- впровадження інноваційних технологій на виробництвах для зниження рівня витрат та підвищення якості виробництва, що пов'язано також з потребами у фінансуванні;

- ефективне управління, яке включає планування, організування та моніторинг всіх етапів виробництва з метою оптимізації використання капіталу.

Для мінімізації або усунення таких несприятливих аспектів необхідно розвивати виробництва, залучати інвесторів у перспективні проєкти, застосовувати інноваційні аспекти не тільки у виробничих процесах, але й в управлінських методах.

Висновки та пропозиції. Стабільне функціонування інтегрованих аграрно-промислових формувань сприяє забезпеченню економічної безпеки країни. Однією з головних детермінант економічної безпеки в глобальному розвитку є забезпечення продовольчої безпеки, досягнення якої можливо забезпечити за рахунок: встановлення рівня самозабезпеченості основними

продовольчими товарами та критичного рівня імпорту; розробка та використання комплексу заходів з підтримки вітчизняних виробників; запровадження заходів щодо захисту зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектору; створення критичних резервів запасів продовольства.

Регулювання діяльності аграрно-промислових формувань для держави має суттєве значення в забезпеченні соціальної стабільності в суспільстві за рахунок утримання коливання цінової політики на продукцію сільського господарства. Коливання цін призведе до зниження стабільності в суспільстві, збільшення рівня бідності населення, що спричинить напругу в суспільстві та негативно вплине на економічну безпеку держави. У довоєнний період українські агропромислові холдинги мали відповідні стратегії розвитку та підвищення рівня капіталізації, які успішно реалізовувалися. Повномасштабне вторгнення та початок бойових дій призвели до блокування експорту товарів продукції сільського господарства, втрату частини земельного фонду, що вкрай негативно позначилось на процесах капіталізації інтегрованих агропромислових формувань.

Список використаних джерел

1. Багацька К. В. Ринкова капіталізація компаній: світові та вітчизняні тенденції / К. В. Багацька, Б. І. Пюро // *Облік і фінанси*. – 2017. – № 1(75). – С. 112-119.
2. Бурбан О. В. Роль оцінювання вартості як інструмента підготовки рішень для обґрунтування ринкової капіталізації підприємства / О. В. Бурбан // *Економічний форум*. – 2021. – № 1. – С. 116-121.
3. Бутко М. П. Агропромислова інтеграція як шлях активізації аграрного виробництва / М. П. Бутко, В. С. Родін // *Агросвіт*. – 2010. – № 3. – С. 10–13.
4. Данкевич Є. Стратегія розвитку аграрного сектору в контексті міжгалузевої інтеграції: економічні та екологічні вектори / Є. Данкевич // *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. – 2018. – Vol. 4, No. 3. – Pp. 55–70.
5. Кривов'язюк І. В. Капіталізації як основа динамічного розвитку підприємств / І. В. Кривов'язюк, І. М. Пушкарчук, Ю. В. Волинчук // *Економічний форум*. – 2017. – № 1. – С. 135-143.
6. Мостова А. Д. Теоретичні аспекти ринкової капіталізації корпоративних аграрних підприємств в Україні [Електронний ресурс] / А. Д. Мостова // *Наукові перспективи*. 2023. № 9(39). С. 392-404. – Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6527/6560>.
7. Недільська Л. В. Капіталізація сільськогосподарських підприємств як рушій сільського розвитку [Електронний ресурс] / Л. В. Недільська // *Наукові горизонти*. – 2019. – № 4 (77). – С. 50-57. – Режим доступу: [https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%964\(77\)_50-57.pdf](https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%964(77)_50-57.pdf).
8. Нестерова С. В. Особливості ринкової капіталізації промислових підприємств в національній економіці / С. В. Нестерова, А. В. Обіцький // *Науковий вісник Мукачівського державного університету, серія «Економіка»*. – 2019. – Вип. 2(12). – С. 125-130.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm.
10. Про холдингові компанії в Україні [Електронний ресурс] : Закон України від 15 березня 2006 р. № 3528-IV // *Верховна Рада України*. – 2006. – № 34. – Ст. 291. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>.

11. Соломатіна Т. В. Стратегічний фінансовий потенціал формування капіталу суб'єктів господарювання аграрного сектора економіки / Т. В. Соломатіна, К. І. Серебряк // Економіка та держава. – 2019. – № 12. – С. 39–42. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.39.

12. Стойко О. Я. Капіталізація аграрних підприємств за рахунок використання аграрних розписок [Електронний ресурс] / О. Я. Стойко // Ефективна економіка. – 2018. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229>.

References

1. Bahatska, K.V., Piuro, B.I. (2017). Rynkova kapitalizatsiia kompanii: svitovi ta vitchyzniani tendentsii [Market capitalization of companies: world and domestic trends]. *Oblik i finansy – Accounting and Finances*, (1(75)), 112-119.

2. Burban, O.V. (2021). Rol otsiniuvannia vartosti yak instrumenta pidhotovky rishen dlia ob-gruntuvannia rynkovoї kapitalizatsii pidpriemstva [The role of cost estimation as a tool for preparing decisions for the justification of the market capitalization of the enterprise]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, (1), 116-121.

3. Butko, M.P., Rodin, V.S. (2010). Ahropromyslova intehratsiia yak shliakh aktyvizatsii ahrarnoho vyrobnytstva [Agro-industrial integration as a way to intensify agricultural production]. *Ahrosvit – Agrosvit*, (3), 10–13.

4. Dankevych, Ye. (2018). Stratehiia rozvytku ahrarnoho sektoru v konteksti mizhhaluzevoi intehratsii: ekonomichni ta ekolohichni vektory [The strategy of the development of the agricultural sector in the context of intersectoral integration: economic and ecological vectors]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 4(3), 55– 70.

5. Kryvoviaziuk, I.V., Pushkarchuk, I.M., Volynchuk, Yu.V. (2017). Kapitalizatsii yak osnova dynamichnoho rozvytku pidpriemstv [Capitalization as the basis of dynamic development of enterprises]. *Ekonomichnyi forum – Economic forum*, (1), 135-143.

6. Mostova, A.D. (2023). Teoretychni aspekty rynkovoї kapitalizatsii korporatyvnykh ahrarnykh pidpriemstv v Ukraini [Theoretical aspects of market capitalization of corporate agricultural enterprises in Ukraine]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, (9(39)), 392-404. <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/6527/6560>.

7. Nedilska, L.V. (2019). Kapitalizatsiia silskohospodarskykh pidpriemstv yak rushii silskoho rozvytku [Capitalization of agricultural enterprises as a driver of rural development]. *Naukovi horyzonty – Scientific horizons*, (4(77)), 50-57. [https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%964\(77\)_50-57.pdf](https://sciencehorizon.com.ua/web/uploads/pdf/%E2%84%964(77)_50-57.pdf).

8. Nesterova, S.V., Obitskyi, A.V. (2019). Osoblyvosti rynkovoї kapitalizatsii promyslovykh pidpriemstv v natsionalnii ekonomitsi [Peculiarities of market capitalization of industrial enterprises in the national economy]. *Naukovyi visnyk Mukachiv-skoї derzhavnoї universytetu, seriia «Ekononika» – Scientific Bulletin of the Mukachiv State University, "Economics" series*, 2(12), 125-130.

9. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vvp_ric/vtr_u.htm.

10. Pro kholdynhovi kompanii v Ukraini [About holding companies in Ukraine], Law of Ukraine № 3528-IV (dated March 15, 2006). *Verkhovna Rada Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine*, (34), art. 291. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>.

11. Solomatina, T.V., Sieriebriak, K.I. (2019). Stratehichni finansovi potentsial formuvannia kapitalu subiektiv hospodariuvannia ahrarnoho sektoru ekonomiky [Strategic financial potential of capital formation of business entities of the agrarian sector of the economy]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, (12), 39–42. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.12.39.

12. Stoiko, O.Ya. (2018). Kapitalizatsiia ahrarnykh pidpriemstv za rakhunok vykorystannia ahrarnykh rozpysok [Capitalization of agricultural enterprises due to the use of agricultural receipts]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (4). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6229>.

Отримано 09.08.2023

UDC 336.7:336.64

Olha Popelo

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: popelo.olha@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Inna Lopashchuk

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Business and Personnel Management
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)
E-mail: i.lopushchuk@chnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-9934-6607>

CAPITALIZATION OF THE INTEGRATED AGRICULTURAL AND INDUSTRIAL FORMATIONS DURING THE WAR PERIOD

In the current conditions of the destruction of the agricultural sector in Ukraine as a result of armed aggression, fierce competition in the sector is intensifying. The enterprises that remained on the market, in addition to internal competition, also have tough external competition with leading agricultural holdings of other countries. Therefore, in order to ensure an appropriate level of competition on global markets for domestic agricultural enterprises, it is necessary to form new mechanisms for ensuring the economic security of both the sector and the state in general. The agro-industrial sector is a strategically important aspect of ensuring food and economic security of the country, especially in the conditions of martial law and post-war reconstruction of the state. One of these directions is the creation of agricultural and industrial formations that will allow enterprises to create a closed cycle of production, which will contribute to increasing their competitiveness and economic stability.

The article examines the main aspects of ensuring economic security through the development of capitalization of agrarian and industrial formations. Positive and negative aspects of the capitalization of integrated formations were singled out. The main directions of capitalization of agricultural and industrial formations are proposed. The importance of the development of the agricultural sector of the economy for the country's economic and food security has been proven. The structure of the agrarian sector of the economy in the general structure of the state economy is analyzed. Ten leaders of the agricultural industry in Ukraine are singled out. The activity of the largest integrated agro-industrial formations in Ukraine is studied, the peculiarities of their functioning, the state of development and capitalization of assets are highlighted. Directions for increasing the capitalization of integrated agricultural and industrial formations are proposed.

Keywords: capitalization; integrated agricultural and industrial formations; agricultural enterprises; agricultural sector; agricultural holdings; economic security; decentralization.

Fig.: 4. References: 12.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-141-151](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-141-151)

УДК 336.77

JEL Classification: G21

Андрій Роговий

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: rogovoy1976@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>
ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Юрій Євтушенко

кандидат економічних наук,
докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: uevtusenko87@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>
ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/0000-0002-1029-0625)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ КРЕДИТНОЇ ПОСЛУГИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ НАДАННЯ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ

Стаття присвячена концептуальним та практичним засадам дослідження особливостей надання кредитних послуг фінансовими установами. У процесі дослідження концептуальних підходів до розкриття сутності категорії «послуга» та «кредит» здійснено систематизацію окремих наукових підходів до їх трактування, що дозволило конкретизувати зміст «кредитної послуги» як економічної категорії. На основі узагальнення наявних підходів запропоновано авторське трактування категорії «кредитна послуга» як нематеріального результату взаємодії між позичальниками та фінансовими установами щодо надання фінансових ресурсів у тимчасове користування на певних умовах. Доведена необхідність виокремлення системи принципів надання кредитних послуг, серед яких: платності, строковості, повернення, цільового використання та забезпечення. Здійснено виокремлення змістовних ознак кредитних послуг, серед яких особливої уваги заслуговують такі: наявність погоджених платіжних умов; плата за користування коштами; наявність кредитного рейтингу у позичальника; довіра, державний контроль та регулювання ринку, наявність забезпечення. Обґрунтовано наявність провідної ролі фінансових установ у забезпеченні розширеного відтворення реального сектору економіки, формуванні фінансового потенціалу національної економіки.

Ключові слова: послуга; кредитні послуги; кредит; фінансові відносини; фінансові установи; кредитний рейтинг.

Табл.: 1. Рис.: 1. Бібл.: 24.

Постановка проблеми. У сучасних умовах кредитні послуги є одним із найважливіших компонентів розвитку будь-якої держави, оскільки ці послуги сприяють формуванню умов для підвищення рівня життя населення, розвитку банківських та небанківських установ, ринку фінансових послуг загалом. Окреслені послуги дозволяють у процесі їх надання забезпечити суб'єктів господарювання необхідними фінансовими ресурсами для їхнього розвитку, здійснення підприємницької діяльності. Держава, зі свого боку, регулюючи економічні відносини, які виникають у процесі надання кредитних послуг різним господарюючим суб'єктам, має можливість через використання відповідних грошово-кредитних інструментів здійснювати нагляд та

контроль за діяльністю кредитних установ і тим самим впливати на темпи економічного розвитку країни, обсяг грошової маси, забезпечувати макроекономічну стабільність у країні, яка є важливою передумовою її розвитку.

Ринок кредитних послуг сьогодні є невід'ємною складовою функціонування фінансової системи. Особливий розвиток такий ринок набуває в країнах, де фінансові ринки не є надто розвинутими, відповідно залучення суб'єктами господарювання фінансових ресурсів через використання інших фінансових інструментів є складним і завжди ефективним. У сучасних реаліях функціонування ринку фінансових послуг в різних країнах відбуваються постійні процеси створення нових кредитних продуктів, пошуку більш ефективних способів їх продажу та удосконалення механізмів взаємодії між позичальниками й позикодавцями. Сфера кредитних послуг розвивається активними темпами, а її відновлення після зниження темпів функціонування в результаті негативного впливу деструктивних процесів, відбувається швидко. Відповідно окреслене актуалізує питання проведення нових досліджень у напрямку функціонування та розвитку сфери кредитних послуг, поглиблення теоретичних положень щодо вивчення сутності кредитної послуги, особливостей її створення та надання економічним суб'єктам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковому середовищі для вітчизняних та закордонних учених, попри численні наукові праці у сфері кредитних послуг, питання їх вивчення, особливостей надання в постійно змінному економічному середовищі залишаються актуальними та важливими для реалізації нових досліджень. До науковців, які присвятили свої праці вивченню питання сутності кредиту, можна віднести таких: В. К. Забарський, М. М. Забаштанський, Б. С. Івасів, М. М. Ільчук, Т. Д. Іщенко, А. М. Мороз, В. І. Пахомов, М. І. Савлук.

Більш вагома увага саме пізнанню сутності кредитної послуги та її змістовим ознакам була приділена такими вченими: С. В. Волосович, С. А. Гур'янов, М. В. Дубина, О. Б. Каун, В. В. Кривошеєва, О. І. Лаврушин та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри велику кількість наукових праць у напрямку теоретичного обґрунтування сутності кредитної послуги, особливостей її надання економічним суб'єктам, враховуючи змінність економічного середовища, у якому функціонують кредитні установи, трансформацію вимог та потреб суб'єктів господарювання до отримання кредитних послуг, питання подальшого вивчення кредитної послуги, її природи та змістовних ознак залишаються актуальними й потребують проведення нових досліджень.

Мета статті. Основною метою статті є поглиблення теоретичних положень обґрунтування сутності кредитної послуги через уточнення її сутності та опису особливостей її надання фінансовими установами.

Виклад основного матеріалу. Позикові відносини між людьми з'явилися ще в епоху Стародавнього світу. Спочатку такі відносини були доволі примітивними й характеризувалися тим, що певні матеріальні цінності

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

виступали одночасно як об'єктом кредиту, так і засобом його майбутнього повернення. Поступова еволюція кредитних відносин, поява грошей, банків і небанківських фінансових установ призвела до формування сучасної кредитної системи з притаманним їй складним механізмом взаємодії між позичальниками та позикодавцями,

Виникнення кредитних послуг зумовлено прагненням людини прискорити задоволення своїх потреб [4, с. 75]. Позичальники, беручи в борг фінансові ресурси, прагнуть задовольнити свої потреби шляхом купівлі певного товару або послуги. Своєю чергою кредитори, маючи вільні фінансові ресурси та надаючи їх у борг, забезпечують собі можливість збереження власних фінансових ресурсів та зростання їх обсягів.

Розглянемо сутність кредитної послуги як економічної категорії. На наш погляд, передусім це доцільно здійснити через розгляд таких традиційних категорій, як «кредит» та «послуга». Спочатку проведемо аналіз змісту дефініції «кредит». У табл. 1 представлені окремі наукові підходи до її трактування.

Таблиця 1

Концепції трактування поняття «кредит»

Зміст визначення поняття	Джерело, автор
1	2
Кредит – це позика у грошовій або натуральній формі, яка надається на умовах повернення із сплатою відсотків за користування однією юридичною чи фізичною особою іншій [15].	Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: навч. посіб. / за ред. М. М. Ільчука. Київ : Вища освіта, 2002. 398 с.
Споживчий кредит (кредит) – грошові кошти, що надаються споживачу (позичальникові) на придбання товарів (робіт, послуг) для задоволення потреб, не пов'язаних з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [20].	Про споживче кредитування: Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII.
Кредит – це економічна категорія, якою передбачається акумулювання тимчасово вільних коштів бюджету, централізованих державних позабюджетних фондів, суб'єктів господарювання і населення, які потім надаються позичальникам (державі, юридичним і фізичним особам) на засадах повернення, строковості, платності, цільового використання та реального забезпечення [16].	Пахомов В. І., Стрільчук Л. В. Гроші та кредит: навч.-метод. посіб. Київ : МАУП, 2004. 56 с.
Кредит – економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використання їх на умовах повернення й оплати [13].	Івасів Б. С. Гроші та кредит: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 527 с.
Банківський кредит – будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми [18].	Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III.

Закінчення 1

1	2
Кредит – це вид суспільних відносин, які формуються між господарюючими суб'єктами в процесі передання у тимчасове користування один одному вільних грошових ресурсів на засадах платності, зворотності та добровільності [6, с. 361].	Гроші та кредит: підручник / за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2011. 589, [3] с.
Кредит є різновидом мінової вартості, в якій передається цінність чи особиста послуга щодо довіри і майбутньої винагороди, а всі предмети обміну можуть бути предметом кредитних угод [1].	Бунге Н. Х. Теория кредита. Київ, 1852. С. 14–15.
Кредит – економічна категорія, яка є виразом відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позички в грошовій чи товарній формі на умовах повернення, строковості й платності [11].	Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. Київ: Молодь, Ін Юре, 2001. 680 с.
Кредит – рух вартості в інтересах реалізації певних потреб [11].	
Слово «кредит» має багато значень у фінансовому світі, але найчастіше воно стосується договірної угоди, за якою позичальник отримує грошову суму або щось інше цінне та зобов'язується повернути позикодавцеві пізніше, як правило, з відсотками [23].	Credit: What It Is and How It Works. URL: https://www.investopedia.com/terms/c/credit.asp .

Джерело: виокремлено та систематизовано авторами.

Отже, з представлених у табл. 1 підходів до розгляду змісту кредиту як економічної категорії, можна зробити висновок, що під кредитом науковці здебільшого розуміють відносини, які виникають в економічному просторі між позичальником та позикодавцем щодо надання фінансових ресурсів у тимчасове користування на певних умовах з урахуванням необхідності дотримання таких принципів здійснення такої послуги: платність, строковість, поверненість, цільове використання та забезпеченість (табл. 1).

Тепер проведемо дослідження сутності послуги як економічної категорії.

Послуги є невід'ємними складовими функціонування сучасного суспільства, відіграючи одну з ключових ролей в функціонування кожної людини. Виникнення послуги як економічної категорії і як виду господарської діяльності пов'язано з періодом зародження та розвитку економічної взаємодії між людьми, виникненням приватної власності, виробничих відносин і т. ін. [7]. Однак, незважаючи на складний та багатовіковий еволюційний процес використання послуг суб'єктами господарювання, значну кількість наукових робіт, у межах яких вивчаються відносини, які виникають у процесах обміну, споживання, продукування матеріальних і нематеріальних благ, досі немає єдиного, узгодженого підходу до розуміння сутності категорії «послуга». Представимо в табл. 2 сформовані в науковій літературі окремі концепції розгляду змісту цієї дефініції.

Таблиця 2

Концепції трактування поняття “послуга”

Зміст визначення поняття	Джерело, автор
Послуга – дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому [2].	Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
Послуга – певна категорія, яка вказує на взаємодію між суб’єктом, що пропонує та надає блага, і об’єктом, який їх потребує [10, с. 549].	Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
Послуга - діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [19].	Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. No 1023-ХІІ.
Послуги – це об’єкти продажу у вигляді дій, вигід або задоволення [24, с. 638].	Kotler P., Wong V., Saunders J., Armstrong G. Principles of Marketing. Fourth European Edition. England : Prentice Hall Europe, 2005. 989 p. URL: https://library.wbi.ac.id/repository/212.pdf .
Послуга – це діяльність, яка виконана для задоволення чийось потреб, господарчих або інших зручностей, що надаються будь-кому [22, с. 32].	Хмелевська Л. П. Особливості розвитку малого підприємництва у сфері побутового обслуговування населення України: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01. Київ, 2002. 230 с.
Послуга - товар, специфіка якого виявляється у фізичній неосяжності, невіддільності від свого джерела, у неможливості накопичення та зберігання, в індивідуальності та плинності якісних характеристик, у відсутності речового змісту (це лише діяльність, а не продукт) [22, с. 57].	
Послуга – це діяльність, результат якої, як правило, не фіксується у речовій формі [5, с. 36].	Гаркавенко С. С. Маркетинг. Київ: Лібра, 2002. 708 с.
Послуга – це будь-яка діяльність у вигляді обслуговування одних фізичних чи юридичних осіб іншими, яка задовольняє людські потреби, але не пов’язана безпосередньо з виготовленням продукції [5, с. 178].	
Послуга - результат безпосередньої взаємодії надавача та споживача послуг, тобто результат діяльності надавача послуг щодо задоволення потреб їх споживача [21]	Скориход О. Щодо проблем надання послуг населенню органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. URL: http://hold/niss.gov.ua .
Послуга - діяльність щодо задоволення певних потреб особи, яка здійснюється за її зверненням [17, с. 161]	Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні. <i>Актуальні проблеми держави і права</i> . 2005. Вип. 26. С. 160-165.

Джерело: виокремлено та систематизовано авторами.

З наведених в табл. 2 трактувань категорії «послуга» можна зробити висновок, що більшість науковців схильні розуміти цю дефініцію як діяльність, яка полягає у взаємодії між економічними суб'єктами в результаті надання одним з них матеріальних та нематеріальних благ для використання іншим.

Фактично вся фінансова сфера існує на основі надання послуг фінансовими установами економічним суб'єктам. Еволюція фінансових відносин сприяла виникненню різних типів таких відносин, а отже, і фінансових послуг, фінансових продуктів. У сучасному світі послуги відіграють таку ж роль у розвитку національних економік як і сфера матеріального виробництва.

Враховуючи результати проведених досліджень сутності дефініцій «кредит», «послуга», конкретизуємо зміст кредитної послуги як економічної категорії. Відповідна інформація представлена на рис. 1.

Рис. 1. Визначення сутності «кредитної послуги»

Джерело: складено авторами.

Серед основних суб'єктів, які беруть участь у відносинах, що виникають та розвиваються в результаті надання та споживання кредитної послуги доцільно виокремити такі:

1) позичальники – суб'єкти господарювання, які отримують позику і зобов'язуються її повернути в обумовлений термін з дотриманням визначених умов (наприклад, сплата відсотків або надання забезпечення). Позичальниками можуть виступати фізичні та юридичні особи, державні інститути та міжнародні організації;

2) кредитори – суб'єкти кредитних відносин, які надає в борг тимчасово вільні фінансові ресурси за умови повернення їх у визначений термін з певною вигодою для себе. Кредиторами можуть виступати як банківські та небанківські інститути (ломбарди, кредитні спілки, фінансові компанії тощо), які відповідно до законодавства мають право здійснювати кредитну діяльність;

3) посередники - суб'єкти господарювання основною метою діяльності яких є надання послуг як кредиторам та позичальникам у формуванні та розвитку кредитних відносинах між ними [9; 12]. Прикладом таких посередників є фінансові брокери в споживчому кредитуванні, які здійснюють первинну перевірку документів клієнта, заповнюють його кредитну заявку та надсилають її одразу в декілька банків і, за умов позитивного рішення банку, проводять оформлення кредиту. У законі України «Про споживче кредитування» зазначається, що «кредитний посередник – фізична особа, фізична особа - підприємець або юридична особа, яка не виступає кредитором і надає посередницькі послуги у сфері споживчого кредитування від імені, в інтересах та за дорученням кредитодавця або від свого імені в інтересах кредитодавця» [20].

У свою чергу, об'єкти кредитних відносин також поділяються на кілька категорій, серед яких доцільно виділити такі:

1) грошові кошти - кредити надаються повністю у грошовій формі для фінансування потреб позичальника. Залежно від суми або типу такої позики кредитор може зобов'язати позичальника вказати ціль кредитування та контролювати відповідність використання позикових коштів відповідно цій цілі;

2) матеріальні цінності – позики на фінансування купівлі житла, обладнання, транспорту, електроніки тощо;

3) послуги – кредити, які надані на купівлю послуг (рекреаційних, ремонтних, консалтингових тощо) [9; 12].

Враховуючи результати дослідження сутності кредитної послуги, теоретичні положення її надання кредитними установами своїм клієнтам, виокремимо змістовні ознаки такої послуги. До їх варто, на наш погляд, віднести такі:

1. *Наявність погоджених платіжних умов* – кредити завжди надаються на визначених умовах, які включають термін та суму позики, її вартість, наявність забезпечення та періодичність погашення.

2. *Плата за користування коштами* – переважна більшість кредитних послуг передбачає сплату відсотків за період користування позикою. Проте також існують позики, які не передбачають сплату відсотків позичальником за тимчасове використання позикових коштів. Однак у такому випадку оплата відбувається за рахунок сплати комісійних доходів, які отримують кредитна установа від надання позик своїм клієнтам. Як приклад таких кредитів можна навести споживчі кредити населенню. Нерідко такі позики є безвідсотковими, а дохід від них для кредитора формується за рахунок обов'язкового оформлення клієнтів платних послуг таких як смс-інформування, видача картки з платним обслуговуванням або оформлення страхування кредиту.

3. *Наявність кредитного рейтингу у позичальника* - кредитна діяльність є ризиковою для фінансових установ, тому вони з метою попередження та мінімізації таких ризиків формують кредитні рейтинги позичальників, які включають аналіз його кредитної історії, наявності інших непогашених кредитів та проблем з погашенням своїх зобов'язань, місце роботи позичальника, рівень стабільності його доходів. Залежно від суми та виду кредиту вимоги до окреслених вище факторів можуть відрізнятися.

4. *Довіра* – всі кредитні відносини можна охарактеризувати як відносини довіри, які відбуваються між кредитним установами та їхніми клієнтами. При цьому довіра важлива не лише з боку кредиторів до позичальників, але важливим є і наявність довірчих відносин від позичальників до кредитних установ, що значно спрощує виникнення та розвиток кредитних відносин у суспільстві.

5. *Державний контроль та регулювання ринку* – ринок кредитних послуг є суворо регламентованим державними інститутами, оскільки має важливе значення для забезпечення стабільного функціонування фінансової системи.

6. *Наявність забезпечення* – залежно від суми та виду позики кредитор може вимагати від позичальника надання забезпечення в якості якого може виступати нерухомість, автомобіль або інше майно. Такий крок надає кредитору додаткової впевненості в тому, що надана ним позика буде повернена своєчасно та в повному обсязі.

Висновки і пропозиції. У статті проведено дослідження сутності категорії «кредитна послуга». Це реалізовано на основі аналізу змісту таких дефініцій як «кредит», «послуга». На основі вивчення основних концепцій їх трактувань вченими було запропоновано розглядати кредитну послугу як нематеріальний результат взаємодії між позичальниками та фінансовими установами з приводу надання фінансових ресурсів у тимчасове користування на певних умовах та з урахуванням дотримання наступних принципів здійснення такої послуги: платність, строковість, поверненість, цільове використання та забезпеченість. Окремо в статті було охарактеризовано основних суб'єктів та об'єкти кредитних послуг. Крім цього, було виділено характерні особливості та змістовні ознаки таких послуг.

Список використаних джерел

1. Бунге Н. Х. Теория кредита. – К., 1852. – 329 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Владичин У. В. Банківське кредитування : навч. посіб. / У. В. Владичин ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – Київ : Атіка, 2008. – 648 с.
4. Волосович С. Економічна природа кредитних послуг [Електронний ресурс] / С. Волосович, В. Кривошеєва // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015. – № 2. – С. 74–84. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2015_2_8.
5. Гаркавенко С. С. Маркетинг / С.С. Гаркавенко. – Київ : Лібра, 2002. – 708 с.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – Київ : КНЕУ, 2011. – 589 с.
7. Данилюк Т. І. Сутність поняття «послуга»: теоретичні аспекти / Т. І. Данилюк // Ефективна економіка. – 2014. – № 8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_8_26.
8. Дмитренко М. Г. Кредитування і контроль : навч.-метод. посіб / М. Г. Дмитренко, В.С. Потлатюк. – Київ : Кондор, 2005. – 296 с.
9. Дубина М. В. Роль фінансово-кредитних установ у стратегічному розвитку сфери охорони здоров'я / М. В. Дубина, М. М. Забаштанський, А. В. Роговий // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2020. – № 4(24). – С. 64-73.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – Київ : НАДУ, 2010. – 820 с.
11. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін. – Київ : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680с.: іл.
12. Забаштанський М. М. Фінансові важелі активізації кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ в Україні / М. М. Забаштанський, Л. Б. Долінський // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3(18). – С. 321-329.
13. Івасів Б. С. Гроші та кредит : підручник / Б. С. Івасів. – Тернопіль : Карт-бланш, 2005. – 527 с.
14. Кредитування та ризики : навч. посіб. – Київ : Професіонал, 2008. – 480 с.
15. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу : навч. посіб. / за ред. М. М. Ільчука. – Київ : Вища освіта, 2002. – 398 с: іл.
16. Пахомов В. І. Гроші та кредит : навч.-метод. посіб. / В. І. Пахомов, Л. В. Стрільчук. – Київ : МАУП, 2004. – 56 с.
17. Писаренко Г. М. Адміністративні послуги в Україні / Г. М. Писаренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 26. – С. 160-165.
18. Про банки і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
19. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс] : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
20. Про споживче кредитування [Електронний ресурс] : Закон України від 15.11.2016 р. № 1734-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>.
21. Скороход О. Щодо проблем надання послуг населенню органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / О. Скороход. – Режим доступу: <http://hold/niss.gov.ua>.
22. Хмелевська Л. П. Особливості розвитку малого підприємництва у сфері побутового обслуговування населення України: дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 / Л. П. Хмелевська. – Київ, 2002. – 230 с.
23. Credit: What It Is and How It Works [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.investopedia.com/terms/c/credit.asp>.
24. Principles of Marketing [Electronic resource] / P. Kotler, V. Wong, J. Saunders, G. Armstrong. – Fourth European Edition. – England : Prentice Hall Europe, 2005. 989 p. – Accessed mode: <https://library.wbi.ac.id/repository/212.pdf>.

References

1. Bunhe, N. Kh. (1852). *Teoryia kredyta [Theory of credit]*.
2. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions)]*. VTF «Perun».

3. Vladychyn, U.V., Reverchuka, S.K. (Ed.). (2008). *Bankivske kredytuvannia [Bank lending]*. Atika.
4. Volosovych, S., Kryvosheieva, V. (2015). Ekonomichna pryroda kredytnykh posluh [Economic nature of credit services]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Bulletin of the Kyiv National Trade and Economic University*, (2), 74–84. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknteu_2015_2_8.
5. Harkavenko, S. S. (2002). *Marketynh [Marketing]*. Libra.
6. Savluk, M.I. (2011). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. KNEU.
7. Danyiuk, T.I. (2014). Sutnist poniattia «posluha»: teoretychni aspekty [The essence of the concept of "service": theoretical aspects]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, (8). http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_8_26.
8. Dmytrenko, M.H., Potlatiuk, V.S. (2005). *Kredytuvannia i kontrol [Crediting and control]*. Kondor.
9. Dubyna, M.V., Zabashtanskyi, M.M., Rohovyi, A.V. (2020). Rol finansovo-kredytnykh ustanov u stratehichnomu rozvytku sfery okhorony zdorovia [The role of financial and credit institutions in the strategic development of the health care sphere]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (4(24)), 64-73.
10. Kovbasiuka, Yu.V., Troshchynskoho, V.P., Surmina, Yu.P. (2010). *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration]*. NADU.
11. Stelmakh, V.S. (Ed.). (2001). *Entsyklopediia bankivskoi spravy Ukrainy [Encyclopedia of banking of Ukraine]*. Molod, In Yure.
12. Zabashtanskyi, M.M., Dolinskyi, L.B. (2019). Finansovi vazheli aktyvizatsii kredytno-investytsiinoi diialnosti bankivskykh ustanov v Ukraini [Financial levers of activation of credit and investment activity of banking institutions in Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(18)), 321-329.
13. Ivasiv, B.S. (2005). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. Kart-blansh.
14. *Kredytuvannia ta ryzyky [Lending and risks: study guide]*. (2008).
15. Ilchuk, M.M. (2002). *Osnovy pidpriemnytskoi diialnosti ta ahrobiznesu [Basics of entrepreneurial activity and agribusiness]*. Vyshcha osvita.
16. Pakhomov, V.I., Strilchuk, L.V. (2004). *Hroshi ta kredyt [Money and credit]*. MAUP.
17. Pysarenko, H.M. (2005). Administratyvni posluhy v Ukraini [Administrative services in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavy i prava – Actual problems of the state and law*, 26, 160-165.
18. Pro banky i bankivsku diialnist [About banks and banking activity], Law of Ukraine № 2121-III (07.12.2000). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>.
19. Pro zakhyst prav spozhyvachiv [On the protection of consumer rights], Law of Ukraine № 1023-XII (12.05.1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.
20. Pro spozhyvche kredytuvannia [On consumer lending], Law of Ukraine № 1734-VIII (15.11.2016). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text>.
21. Skorokhod, O. (n.d.). *Shchodo problem nadannia posluh naseleniu orhanamy vykonavchoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Regarding the problems of providing services to the population by executive power bodies and local self-government bodies]*. <http://hold/niss.gov.ua>.
22. Khmelevska, L.P. (2002). *Osoblyvosti rozvytku maloho pidpriemnytstva u sferi pobutovoho obsluhovuvannia naseleння Ukrainy [Peculiarities of the development of small entrepreneurship in the field of household services for the population of Ukraine]* [PhD dissertation, Kyiv].

23. Credit: What It Is and How It Works. (n.d.). <https://www.investopedia.com/terms/c/credit.asp>.

24. Kotler P., Wong V., Saunders J., Armstrong G. (2005). *Principles of Marketing*. Fourth European Edition. Prentice Hall Europe. <https://library.wbi.ac.id/repository/212.pdf>.

Отримано 04.08.2023

UDC 336.77

Andriy Rogovy

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: rogovoy1976@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Yuri Yevtushenko

PhD in Economics,

Doctoral student of the Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

-mail: uevtusenko87@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>

ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/0000-0002-1029-0625)

THEORETICAL ASPECTS OF JUSTIFICATION OF THE ESSENCE OF THE CREDIT SERVICE AND THE SPECIFIC FEATURES OF ITS PROVISION BY FINANCIAL INSTITUTIONS

The article is devoted to the conceptual and practical foundations of the study of the peculiarities of the provision of credit services by financial institutions. In the process of researching conceptual approaches to revealing the essence of the "service" and "credit" categories, a systematization of separate scientific approaches to their interpretation was carried out, which made it possible to specify the meaning of "credit service" as an economic category. Based on the generalization of existing approaches, the author's interpretation of the "credit service" category is proposed as an intangible result of interaction between borrowers and financial institutions regarding the provision of financial resources for temporary use under certain conditions. The necessity of distinguishing the system of principles of providing credit services, including: payment, term, return, intended use and provision, has been proved. Meaningful features of credit services have been singled out, among which the following deserve special attention: availability of agreed payment terms; fee for use of funds; availability of the borrower's credit rating; trust, state control and regulation of the market, availability of collateral.

On the basis of the study of the main concepts of their interpretation, the scientists proposed to consider the credit service as an intangible result of the interaction between borrowers and financial institutions regarding the provision of financial resources for temporary use under certain conditions and taking into account the following principles of the implementation of such a service: payment, term, return, target use and security.

Attention is focused on the importance of the functioning of intermediaries in the process of consumer lending, who carry out an initial check of the client's documents, fill out his loan application and send it to several banks at once and, subject to a positive decision of the bank, issue a loan. The existence of a leading role of financial institutions in ensuring expanded reproduction of the real sector of the economy, formation of the financial potential of the national economy is substantiated.

Keywords: service, credit services, credit, financial relations, financial institutions, credit rating.

Table: 1. **Fig.:** 1. **References:** 24.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-152-162](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-152-162)

УДК 330.101

JEL Classification: G20

Наталія Холявко

доктор економічних наук, професор
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: nateco@meta.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-2951-7233>
ResearcherID: [G-6951-2014](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233). **Scopus Author ID:** [56912328200](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233)

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). **Scopus Author ID:** [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ REGTECH-ТЕХНОЛОГІЙ У РЕГУЛЮВАННІ ПРОЦЕСІВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Цифровізація ринку фінансових послуг зумовлює підвищення інтересу регулятора до питань використання у своїй діяльності інноваційних цифрових технологій (хмарних технологій, блокчейну, великих даних, штучного інтелекту, машинного навчання та ін.). RegTech (регуляторні технології) пропонує значні переваги організаціям з погляду оптимізації процесів відповідності та управління регулятивними ризиками, допомагає моніторити та своєчасно враховувати зміни в чинному законодавстві. Головними передумовами виникнення та розвитку таких технологій є постійне ускладнення нормативного поля, його висока динамічність, а також активне поширення досягнень науково-технічного прогресу. Метою статті є аналіз ключових сучасних тенденцій регулювання діяльності фінансових установ у сфері впровадження інформаційних технологій. Проведене дослідження дозволило виокремити такі тренди: підвищена увага до конфіденційності та безпеки даних; посилення вимог до кібербезпеки для фінансових установ задля захисту від витоку даних і кібератак; розробка регуляторами рамок нормативних рамок для регулювання криптовалют і цифрових активів; дослідження регуляторами способів керування алгоритмами штучного інтелекту та машинного навчання в роботі фінансових установ; розробка регулятором рекомендацій та інструкцій щодо використання хмарних технологій; запровадження режимів регуляторних пісочниць на окремих територіях для тестування нових цифрових фінансових послуг в контрольованому нормативному середовищі; забезпечення послідовного нагляду за глобальними фінансовими установами; поглиблення вимог щодо захисту прав споживачів тощо. Автори доходять висновку, що попри наявність певних недоліків і труднощів у запровадженні та використанні регуляторних технологій, вони залишаються достатньо актуальними та мають високий попит на ринку. Серед першочергових завдань, яке стоїть перед розробниками RegTech-рішень, варто виокремити вирішення проблем захисту конфіденційних даних клієнтів фінансових установ, а також підвищення прозорості їх діяльності.

Ключові слова: фінансові установи; регулятор; фінансові технології; регуляторні технології; цифрові технології.

Рис.: 2. *Бібл.:* 11.

Постановка проблеми. Сучасні фінансові установи є динамічними економічними суб'єктами, конкурентоспроможність яких на ринку значною мірою визначається їхньою спроможністю генерувати інноваційні продукти

та впроваджувати новітні інформаційні технології у свою діяльність. Найбільш популярними нині є технології хмарних обчислень, штучного інтелекту, інтернету речей, блокчейну, аналітики великих даних – усі вони можуть принести фінансовим установам низку переваг. Передусім ідеться про економію витрат, оптимізацію часу, прискорення процесів, удосконалення комунікації зі споживачами, формування персоналізованих пакетів послуг для клієнтів тощо. Нове покоління споживачів на ринку цифрових послуг можна назвати диджиталізованим, оскільки вони постійно мають при собі гаджети та схильні до їх широкого використання не лише у площині дозвілля, а і з професійними та побутовими цілями. У відповідь на запити таких диджиталізованих споживачів фінансові установи вимушені регулярно оновлювати інформаційні технології та активно виходити в цифрове середовище. У свою чергу, стрімка диджиталізація фінансових установ створює низку нових викликів для державних органів, зокрема щодо організації якісного й ефективного їх регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цифрової трансформації фінансових установ сьогодні є актуальною в порядку денному численних міжнародних організацій, фондів, експертних спільнот, фахових асоціацій у всьому світі. Значний внесок у дослідження особливостей використання фінансовими установами новітніх інформаційних технологій зробили такі іноземні вчені: A. Bettinger, P. Gomber, I. Micu, Sanjiv R. Das, P. Schueffel, M. Siering. У наукових публікаціях українських учених окреслена проблема також розкрита, зокрема у статтях Г. Поченчук, С. Волосович, М. Дубини, Л. Дудинець, В. Коваленко, А. Семенов, С. Цирулик.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Поряд із зазначеним вище, варто зазначити, що досі недостатньо вивченими залишаються різні аспекти регулювання процесів впровадження фінансовими установами інноваційних інформаційних технологій. Це й обумовило вибір теми статті, визначення її мети й об'єкту дослідження.

Постановка мети. *Метою статті* є аналіз ключових сучасних тенденцій регулювання діяльності фінансових установ у сфері впровадження інформаційних технологій.

Виклад основного матеріалу. В екосистемі фінтеху чільне місце посідають регуляторні технології, використання яких спрямовано на вдосконалення фінансового нагляду й регулювання діяльності фінансових установ у сфері впровадження інформаційних технологій. Передусім варто зауважити, що в основі сучасного фінтеху лежать цифрові технології:

– прикладного програмного інтерфейсу (API), покликані спростити та пришвидшити доступ споживачів фінансових послуг до релевантної інформації;

- аналітики «великих» даних, що дозволяють швидко обробляти різноманітні типи даних, на основі яких формуються персоналізовані пакети пропозицій клієнтам;
- блокчейну, що забезпечують високий ступінь безпечності та надійності реалізації фінансових операцій;
- «хмарних» обчислень, які дають можливість збереження великих масивів інформації із доступом до них у режимі реального часу;
- «штучного» інтелекту, що спроможні автоматизувати низку технічних, рутинних процесів надання фінансових послуг, вивільняючи при цьому персонал від їх виконання;
- інтернету речей, що дозволяють підключати до мережі інтернет різноманітні гаджети та побутові пристрої з подальшим задіянням їх у процесах надання фінансових послуг [4; 6; 8; 11].

Виокремлюють прямі й непрямі ризики функціонування фінтеху. Перша група охоплює ринковий ризик, кіберризик, технологічні та юридичні ризики, з якими стикаються безпосередні користувачі фінансових технологій. Друга група включає ризики незаконного використання фінансових технологій, а саме: фінансування тероризму, відмивання грошей [1]. Подолання окреслених ризиків лежить у площині нормативно-правового регулювання та розвитку регуляторних технологій (RegTech).

Як і більшість фінансових технологій, RegTech 1.0 виникає як реакція на глобальні кризи наприкінці ХХ ст. Криза 2008-2009 рр. слугувала передумовою появи RegTech 2.0, зокрема після цієї кризи було посилено контроль за боротьбою з відмиванням грошей, що зрештою суттєво збільшило витрати фінансових установ на дотримання вимог регуляторів [1]. Виникнення RegTech у цей період дозволило вдосконалити процеси звітування та забезпечення відповідності встановленим регуляторним вимогам. Подальший розвиток регуляторних технологій пов'язують зі зростанням обсягів нормативних вимог щодо боротьби з відмиванням грошей. Починаючи з 2015 р. фінансові установи витрачали великі суми коштів на дотримання усіх вимог і моніторинг їх оновлення [1]. Сучасні регуляторні технології характеризуються низкою специфічних рис, наведених на рис. 1.

Значні сподівання наразі покладаються на диджиталізацію, що спроможна вагомим чином оптимізувати пруденційний нагляд. Так, аналітика «великих» даних дозволить швидко обробляти масиви інформаційних ресурсів, які отримують регулятори від фінансових установ; блокчейн – підвищити рівень надійності та довіри між регулятором і фінансовими установами; «хмарні» обчислення – виявити ризики в режимі реального часу тощо. Перспективним напрямом розвитку RegTech є моніторинг фінансового ринку в реальному часі з акцентом на нетрадиційних фінансових посередниках [1].

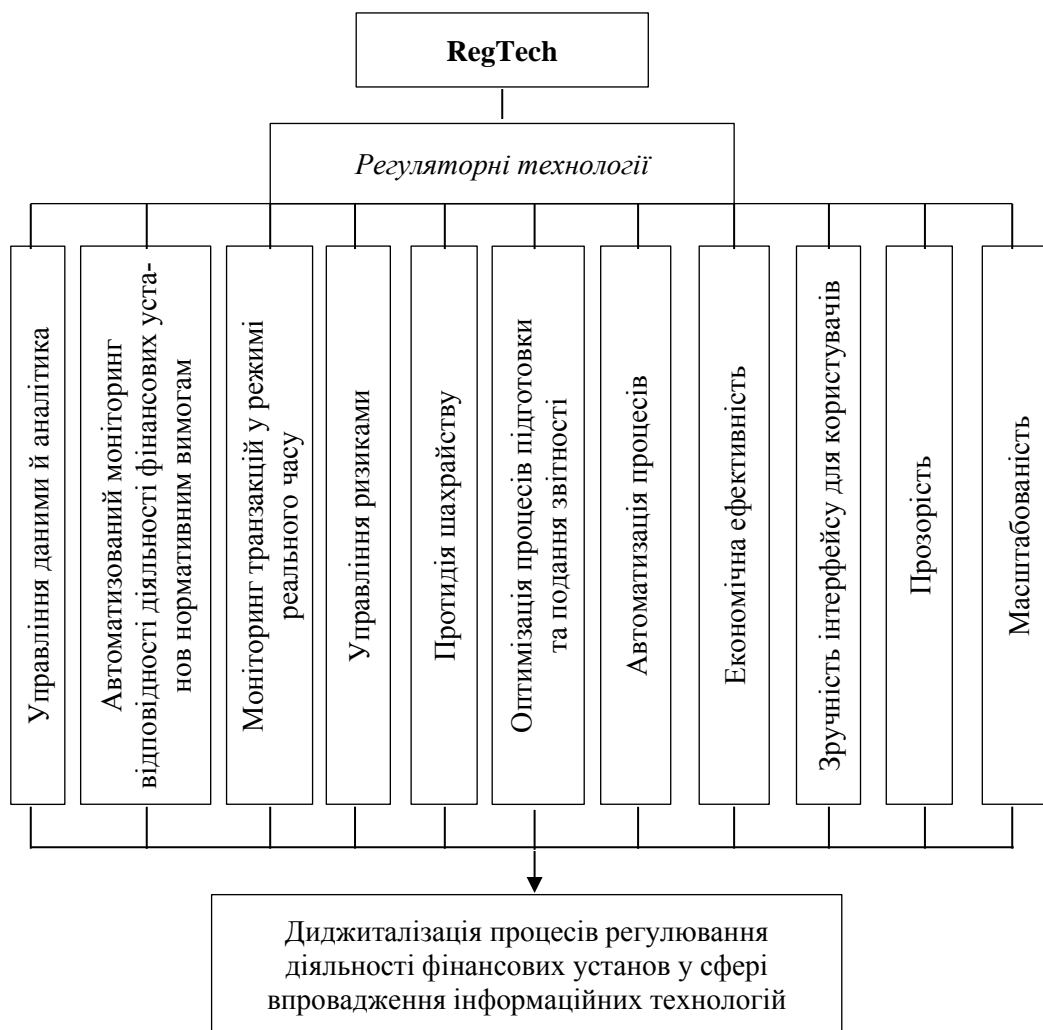

Рис. 1. Особливості технологій RegTech

Джерело: побудовано авторами на основі [2-3; 5].

Основними передумовами виникнення RegTech можна визначити:

- складний і динамічний нормативний ландшафт, який обумовлює необхідність пошуку інноваційних рішень для управління відповідністю мінливим нормативним вимогам;
- технологічний прогрес, який створює можливості для автоматизації та оптимізації процесів управління відповідністю нормативним вимогам;
- збільшення обсягів даних, якими мають оперувати сучасні фінансові установи та регулятори при реалізації власної діяльності;
- збільшення платоспроможного попиту, готовність фінансових установ та регуляторів імплементувати у свою діяльність інноваційні технології;
- зростання кількості інцидентів, пов'язаних із нормативними порушеннями, фінансовими злочинами, нарахуванням штрафів, які стимулюють організації інвестувати в розробку та масштабування RegTech-рішень;
- підвищення вимог до забезпечення безпеки та конфіденційності даних, що робить традиційні методи та технології роботи малоефективними та низько результативними.

Активний розвиток RegTech забезпечується передусім швидким науково-технічним прогресом. Новітні цифрові технології можуть визначати нормативні акти, відстежувати оновлення та надавати сповіщення, щоб переконатися, що заходи щодо відповідності усім вимогам залишаються актуальними. Прикладний програмний інтерфейс API дозволяє сформувати максимально зрозумілий і зручний для користувача інтерфейс, завдяки чому спеціалісти, які не є IT-фахівцями, можуть легко орієнтуватися та ефективно використовувати сучасні RegTech-інструменти. Алгоритми на основі штучного інтелекту залучаються у процесі моніторингу транзакцій, оцінки ризиків і при виявленні шахрайських схем. RegTech дедалі частіше використовує поведінкову аналітику для виявлення підозрілих дій і моделей у режимі реального часу. Підмножиною штучного інтелекту, що спроможна розпізнавати й обробляти людську мову, є NLP (обробка природної мови). Рішення RegTech використовують NLP для аналізу та інтерпретації нормативних текстів і новин, що спрощує процеси відстеження нормативних змін і оцінювання їх впливу на діяльність фінансових установ.

Платформи RegTech обладнані для обробки величезних обсягів даних, як структурованих, так і неструктурованих, можуть агрегувати дані з різних джерел, очищати та стандартизувати їх (Big Data Analytics). Блокчейн-технології застосовуються для оптимізації запису транзакцій і розрахунків, зменшуючи при цьому ризик помилок і шахрайства. Окрему увагу слід приділити хмарним технологіям, оскільки саме хмарні платформи пропонують масштабованість, доступність і економічну ефективність використання інструментів RegTech.

Інструменти та платформи RegTech пропонують низку функцій і можливостей для вирішення проблем, пов'язаних із навігацією у складних нормативних середовищах, із забезпеченням ефективного керування дотриманням нормативних вимог, зокрема: автоматизація процесів формування і подання нормативної звітності з мінімізацією помилок, забезпеченням точності та своєчасності; забезпечення прозорого обліку діяльності з дотриманням фінансовою установою нормативних вимог; скорочення витрат на дотримання нормативних вимог шляхом оптимізації процесів, автоматизації завдань і мінімізації ризику штрафів і санкцій за недотримання чинних вимог; можливість врахування регулятивних режимів, чинних на території різних країн; спроможність інтегруватись з існуючими системами та технологіями в інфраструктурі організації (такими як основні банківські системи, програмне забезпечення CRM та сховища даних) тощо.

RegTech пропонує численні переваги організаціям, які працюють у регульованих галузях, зокрема у фінансовому секторі (рис. 2): адаптація до нормативних змін, ефективність і автоматизація, економія витрат, моніторинг відповідності актуальним нормативним вимогам у режимі реального часу, якісний аналіз великих масивів структурованих і неструктурованих даних,

точність і упорядкованість, своєчасність підготовки та подання звітності, якісне управління ризиками, масштабованість, комфортність і зручність інтерфейсу для користувача, можливість регуляторного тестування ізольованого середовища та ін. Проаналізуємо наведене вище детальніше. Рішення RegTech автоматизують трудомісткі та повторювані завдання, зменшуючи потребу в ручному втручанні, що значно економить час персоналу, знижує операційні витрати та мінімізує ризики помилок. RegTech забезпечує у режимі реального часу моніторинг нормативних змін і статусу відповідності фінансової установи їм, що дає змогу завчасно виявляти та швидко реагувати на оновлення нормативних документів, зменшуючи ризик штрафів і санкцій за недотримання чинних вимог.

Рис. 2. Переваги і недоліки використання RegTech-технологій
Джерело: побудовано авторами на основі [7; 9; 10].

Інструменти RegTech спроможні значно ефективніше у порівнянні з традиційними інструментами й методиками оцінювати операційні ризики та керувати ними, виявляючи потенційні проблеми та вразливі місця. Рішення RegTech є масштабованими та можуть адаптуватися до роботи зі великими обсягами мінливих даних, нормативною складністю та зміною потреб організації. Крім цього, такі технології можуть бути достатньо ефективно використані для роботи в різноманітних нормативних середовищах, що важливо для фінансових установ, які тісно взаємодіють з іноземними партнерами або виходять на міжнародний ринок фінансових послуг. До цього варто додати світовий досвід апробації RegTech-технологій в організації регуляторних пісочниць, у межах яких фінансові установи можуть протестувати нові інструменти та процеси відповідності нормативним вимогам у контрольованих умовах, зменшуючи ризик впровадження неефективних рішень.

Поряд із тим, що технології RegTech пропонують численні переваги, вони також не позбавлені певних недоліків і обмежень. Зокрема, з технічного погляду, впровадження рішень RegTech може бути складним і трудомістким, інтеграція з існуючими системами та процесами може вимагати значних зусиль і ресурсів, особливо для фінансових установ із застарілими системами. До цього варто також додати, що автоматизовані системи моніторингу відповідності встановленим вимогам можуть генерувати хибні результати (вказувати на проблеми, яких не існує насправді, або навпаки не ідентифікувати вчасно наявні проблеми) – фінансові установи вимушені інвестувати у точне налаштування алгоритмів, щоб зменшити імовірність виникнення таких помилок. Загалом, початкові витрати на впровадження цих рішень, включаючи придбання програмного забезпечення, налаштування та навчання персоналу, можуть бути високими.

Як і для переважної більшості фінансових технологій, актуальними залишаються проблеми конфіденційності та безпеки даних. Оскільки RegTech-платформи часто обробляють конфіденційні клієнтські та фінансові дані, фінансові установи повинні бути готовими інвестувати в надійні заходи кібербезпеки. До проблем, пов'язаних із застосуванням RegTech, можна також віднести надмірну залежність фінансових установ від технологій, появу системних збоїв чи помилок у функціонуванні технології, відсутність стандартизованих практик і рішень у галузі RegTech, що може призвести до проблем сумісності, інтеграції різних інструментів RegTech і безперебійного обміну даними.

Одним із найбільш складних бар'єрів у розвитку регуляторних технологій є неготовність чи небажання регуляторів приймати рішення RegTech. У такому випадку виникає висока невизначеність щодо статусу таких технологій та легітимності їх застосування на практиці. Окремо в даному контексті хочемо наголосити на тому, що рішення RegTech можуть випереджати нормативні розробки - це призведе до розриву між технологічними можливостями та нормативними вимогами. У підсумку, з огляду на відсутність чітко встановлених правил та меж звітності фінансові установи можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення відповідності чинним вимогам через використання цих технологій.

Крім цього, співробітники та керівництво фінансових установ також потенційно можуть чинити опір впровадженню RegTech, наприклад, через страх переміщення з роботи, неготовність до змін, невпевненість у власній фаховості або скептицизм щодо ефективності технології.

Серед проблемних аспектів в упровадженні RegTech можна відзначити кадрове забезпечення, зокрема залучення та утримання фахівців, які володіють технічними навичками та знаннями, необхідними для ефективного використання зазначених технологій, керування величезними масивами даних.

Попри наявність деяких проблем, обмежень і ризиків, пов'язаних із впровадженням RegTech, ці технології і надалі будуть мати підвищений попит, оскільки через постійне зростання нормативної складності та активний

технологічний прогрес організації перебуватимуть у пошуку ефективних рішень для управління дотриманням нормативних вимог. Головними задачами, що стоять наразі перед розробниками інноваційних регуляторних технологій, є підвищення рівня захисту від кіберзлочинців і хакерських атак, збереження конфіденційних даних клієнтів, гарантування прозорості операцій і звітності, комплаєнс тощо.

Серед перспективних напрямів подальшого розвитку регуляторних технологій варто виокремити цифровізацію фінансових послуг, поширення криптовалют у світі загалом. Цілком логічно припустити, що в цифрову епоху потреба в RegTech-рішеннях для управління відповідністю чинним вимогам та регуляторними ризиками зростатиме.

Не менш важливим напрямом розвитку RegTech є поглиблення інтеграції з FinTech. Інструменти RegTech інтегруються в платформи FinTech, щоб запропонувати відповідність нормативним вимогам як послугу, що полегшує FinTech-стартапам дотримання чинних вимог. Цілком обґрунтованим у цьому ключі може бути застосування RegTech-рішень у роботі регуляторних пісочниць.

Пріоритетом розвитку RegTech є розбудова цілісної екосистеми, у межах якої б сформувалось довгострокове партнерство та співробітництво між фінансовими установами, регуляторами, споживачами фінансових послуг, розробниками і постачальниками RegTech. У міру того як регуляторні органи розвиватимуться та адаптуватимуться до технологічних досягнень, вони будуть формувати чіткі вказівки та стандарти щодо використання RegTech на практиці.

Висновки та пропозиції. Інноваційні цифрові технології активно трансформують ринок фінансових послуг та діяльність його суб'єктів, регуляторні органи поступово адаптуються до роботи в умовах нової цифрової реальності. До ключових сучасних тенденцій регулювання діяльності фінансових установ у сфері впровадження інформаційних технологій відносяться: підвищена увага до конфіденційності та безпеки даних; посилення вимог до кібербезпеки для фінансових установ для захисту від витоку даних і кібератак; розробка регуляторами рамок нормативних рамок для регулювання криптовалют і цифрових активів; дослідження регуляторами способів керування алгоритмами штучного інтелекту та машинного навчання в роботі фінансових установ; розробка регулятором рекомендацій та інструкцій щодо використання хмарних технологій; запровадження режимів регуляторних пісочниць на окремих територіях для тестування нових цифрових фінансових послуг в контрольованому нормативному середовищі; забезпечення послідовного нагляду за глобальними фінансовими установами (ініціативи Ради з фінансової стабільності (FSB), спрямовані на гармонізацію міжнародних стандартів регулювання); поглиблення вимог щодо захисту прав споживачів тощо.

Окреслені тенденції демонструють зростаючу складність регулювання діяльності фінансових установ в епоху цифровізації ринку фінансових послуг. Рішення RegTech все частіше використовуються як фінансовими

установами, так і регуляторними органами для оптимізації процесів відповідності, моніторингу нормативних змін і полегшення звітності. Регулятори прагнуть знайти баланс між сприянням інноваціям і захистом споживачів, фінансовою стабільністю та цілісністю фінансової системи. Фінансові установи мають бути в курсі змін у чинних нормативних актах і відповідним чином адаптувати свої стратегії та операції, щоб залишатися сумісними та конкурентоспроможними.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці сучасних підходів до захисту інформаційних ресурсів фінансових установ та їхніх клієнтів від несанкціонованого доступу в умовах широкого запровадження сучасних цифрових технологій.

Список використаних джерел

1. Волосович С. В. Regtech в екосистемі фінансових технологій / С. В. Волосович, А. В. Василенко // *Modern Economics*. – 2019. – № 15(2019). – С. 62-68. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-09).
2. Дубина М. В. Концептуальні аспекти дослідження сутності диджиталізації та її ролі у розвитку сучасного суспільства / М. В. Дубина, О. М. Козлянченко // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2019. – № 3. – С. 21–32. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-21-32.
3. Дубина М. В. Механізм розвитку ринку фінансових послуг на основі формування інституту довіри: теорія, методологія, практика : монографія / М. В. Дубина. – Чернівці : ЧНТУ, 2018. – 668 с.
4. Калюжна Ю. В. Використання технологій Big Data у банківській діяльності / Ю. В. Калюжна, С. І. Гайдар // *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. – 2017. – Т. 22. – Вип. 8. – С. 139–142.
5. Попело О. В. Світові тенденції диджиталізації ринку фінансових послуг / О. В. Попело, Н. І. Холявко, А. В. Тарасенко // *Бізнес Інформ*. – 2022. – № 4. – С. 58-64.
6. Ткаченко Ю. В. Сучасні технології як основа інноваційної моделі розвитку банківського бізнесу / Ю. В. Ткаченко, Л. А. Зверук // *Економічна теорія та право*. – 2018. – № 2. – С. 26–41. DOI: 10.31359/2411-5584-2018-33-2-26.
7. Холявко Н. І. RegTech і SupTech: переваги та напрями використання / Н. І. Холявко, М. О. Колоток, Н. С. Островська // *Науковий вісник Полісся*. – 2021. – № 1(22). – С. 114-126.
8. Adaptive Secure Cross-Cloud Data Collaboration with Identity-Based Cryptography and Conditional Proxy Re-Encryption / H. Qinlong, H. Yue, Y. Wei, Y. Yixian // *Security and Communication Networks*. – 2018. – Vol. 2018. – Article ID 8932325. DOI: <https://doi.org/10.1155/2018/8932325>.
9. Financial technologies development prospects in the countries of Eastern Europe and Ukraine / Abramova A., Beschastnyy V., Zhavoronok A. et al. // *International Journal of Management (IJM)*. – 2020. – Vol. 11. – Is. 7. – Pp. 384–398. DOI: 10.34218/IJM.11.7.2020.037.
10. Popelo O. World Experience in the Introduction of Modern Innovation and Information Technologies in the Functioning of Financial Institutions / O. Popelo, M. Dubyna, N. Kholiavko // *Baltic Journal of Economic Studies*. – 2021. – Vol. 7, No. 2. – Pp. 188–199. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-2-188-199>.
11. Six technologies changing finance [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://ingwb.de/en/insights/the-view/six-technologies-changing-finance>.

References

1. Volosovych, S.V., Vasylenko, A.V. (2019). Regtech v ekosystemi finansovykh tekhnolohii [Regtech in the ecosystem of financial technologies] *Modern Economics*, (15(2019)), 62-68. [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-09).
2. Dubyna, M.V., & Kozlianchenko, O.M. (2019). Kontseptualni aspekty doslidzhennia sutnosti dydzhytalizatsii ta yii roli u rozvytku suchasnoho suspilstva [Conceptual Aspects of Research of the Nature of Digitalization and Its Role in the Modern Society Development]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and perspectives of economics and management*, (3), 21-32. DOI: 10.25140/2411-5215-2019-3(19)-21-32.
3. Dubyna, M.V. (2018). *Mekhanizm rozvytku rynku finansovykh posluh na osnovi formuvannia instytutu doviry: teoriia, metodolohiia, praktyka [The Mechanism of Financial Services Market Development Based on the Formation of the Institution of Trust: Theory, Methodology, Practice]*. ChNTU.
4. Kaliuzhna, Yu.V., & Haidar, S.I. (2017). Vykorystannia tekhnolohii Big Data u bankivskii diialnosti [Using Big Data Technology in Banking Activities]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Ekonomika» – Bulletin of the Odesa National University. "Economy" series*, 22(8), 139-142.
5. Popelo, O.V., Kholyavko, N.I., Tarasenko, A.V. (2022). Svitovi tendentsii dydzhytalizatsii rynku finansovykh posluh [World trends of digitization of the financial services market]. *Biznes Inform – Business Inform*, (4), 58-64.
6. Tkachenko, Yu.V., & Zveruk, L.A. (2018). Suchasni tekhnolohii yak osnova innovatsiinoi modeli rozvytku bankivskoho biznesu [Modern Technologies as the Basis of the Innovational Model for Development of Banking Business]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic theory and law*, 2, 26-41. DOI: 10.31359/2411-5584-2018-33-2-26.
7. Kholyavko, N.I., Kolotok, M.O., Ostrovska, N.S. (2021). RegTech i SupTech: perevahy ta napriamy vykorystannia [RegTech and SupTech: advantages and directions of use]. *Naukovyy visnyk Polissya – Scientific Bulletin Polissya*, (1(22)), 114-126.
8. Qinlong, H., Yue, H., Wei, Y., Yixian, Y. (2018). Adaptive Secure Cross-Cloud Data Collaboration with Identity-Based Cryptography and Conditional Proxy Re-Encryption. *Security and Communication Networks*, 2018, Article ID 8932325. <https://doi.org/10.1155/2018/8932325>.
9. Abramova, A., Beschastnyi, V., Zhavoronok, A. et al. (2020). Financial technologies development prospects in the countries of Eastern Europe and Ukraine. *International Journal of Management (IJM)*, 11(7), 384–398. DOI: 10.34218/IJM.11.7.2020.037.
10. Popelo, O., Dubyna, M., Kholiavko, N. (2021). World Experience in the Introduction of Modern Innovation and Information Technologies in the Functioning of Financial Institutions. *Baltic Journal of Economic Studies*, 7(2), 188–199. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2021-7-2-188-199>.
11. Six technologies changing finance. (n.d.). <https://ingwb.de/en/insights/the-view/six-technologies-changing-finance>.

Отримано 20.08.2023

UDC 330.101

Nataliia Kholiavko

Doctor of Economics, Professor,

Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: nateco@meta.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-2951-7233>**ResearcherID:** [G-6951-2014](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233). **Scopus Author ID:** [56912328200](https://orcid.org/0000-0003-2951-7233)**Maksym Dubyna**

Doctor of Economics, Professor,

Head of the Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). **Scopus Author ID:** [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)**CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE USE
OF REGTECH TECHNOLOGIES IN REGULATING
THE DIGITALIZATION OF FINANCIAL INSTITUTIONS**

Digitization of the financial services market leads to increased interest of the regulator in the use of innovative digital technologies (cloud computing, blockchain, big data, artificial intelligence, machine learning, etc.) in its activities. RegTech (regulatory technologies) offers significant advantages to organizations in terms of optimizing compliance processes and managing regulatory risks, helps monitor and timely take into account changes in current legislation. The main prerequisites for the emergence and development of such technologies are the constant complication of the regulatory field, its high dynamism, as well as the active dissemination of the achievements of scientific and technical progress. The purpose of the article is to analyze the key modern trends in the regulation of the activities of financial institutions in the field of information technology implementation. The conducted research made it possible to single out the following trends: increased attention to data privacy and security; strengthening cybersecurity requirements for financial institutions to protect against data leaks and cyber attacks; development by regulators of a regulatory framework for the regulation of cryptocurrencies and digital assets; research by regulators of ways to manage algorithms of artificial intelligence and machine learning in the work of financial institutions; development by the regulator of recommendations and instructions on the use of cloud computing; introduction of regulatory sandbox regimes in territories for testing new digital financial services in a controlled regulatory environment; ensuring consistent supervision of global financial institutions; deepening of requirements for the protection of consumer rights, etc. The authors come to the conclusion that despite some problems and difficulties in the introduction and use of regulatory technologies, they remain quite relevant and are in high demand on the market. Among the primary tasks facing developers of RegTech solutions, it is worth highlighting the solution to the problems of protecting the confidential data of clients of financial institutions, as well as increasing the transparency of their activities.

Keywords: financial institutions; regulator; financial technologies; regulatory technologies; digital technologies.

Fig.: 2. References: 11.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-163-172](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-163-172)

УДК 330.322.5:351.863]:336.76

JEL Classification: G11; G19

Олена Шишкіна

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна).
E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>
ResearcherID: F-3208-2014

Ігор Борисенко

аспірант
Національний університет «Чернігівська політехніка» (м. Чернігів, Україна).
E-mail: borisenko@gmail.com

ВПЛИВ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ НА ІНВЕСТИЦІЙНУ ПОВЕДІНКУ УЧАСНИКІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджено вплив інвестиційної безпеки на інвестиційну поведінку учасників фінансового ринку в умовах воєнних дій. Виявлено й систематизовано основні фактори воєнного стану, що впливають на інвестиційну поведінку, у тому числі геополітичні зміни, міжнародні відносини, політична нестабільність, зміна інвестиційних пріоритетів, економічні і фінансові ризики, рівень безпеки. Встановлено, що інвестиційна безпека та інвестиційна поведінка є взаємопов'язаними категоріями в будь-якій економічній системі. Запропоновано оцінювати вплив безпеки у процесі прийняття інвестиційних рішень за рахунок дослідження глобальних економічних і політичних подій, політичної і економічної стабільності, фінансової надійності, ринкової ліквідності та рівня корупції. У межах кожного напрямку дослідження виявлено низку показників оцінювання та описано доцільність їх використання. Виділено чинники, які можуть сприяти притоку інвестицій в Україну в умовах війни і мінімізувати інвестиційні ризики.

Ключові слова: інвестиційна поведінка; інвестиційна безпека; фінансовий ринок; воєнний стан; геополітичні зміни; політична стабільність; економічна стабільність; фінансова надійність; ринкова ліквідність; рівень корупції.

Рис.: 1. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Масштабні воєнні дії, що відбуваються на українській території супроводжуються руйнуванням промислового, енергетичного та інших секторів економіки, зменшенням обсягів виробництва, у тому числі через переривання поставок сировини, матеріалів та інших ресурсів, суттєвим пошкодженням інфраструктури. Ці чинники обумовлюють зміни споживчого попиту, у тому числі й через зміну умов життя, цін на товари та послуги, а також загальне погіршення економічної ситуації. Знищення виробничих потужностей та закриття підприємств негативно позначається на рівні безробіття та зростанні обсягів міграції населення. До того ж воєнні дії здатні спричинити значні коливання валютного курсу країни та зміни фінансових потоків через зовнішню торгівлю, зменшення інвестицій і збільшення витрат на озброєння та оборону.

Означені процеси суттєво позначилися на економічному потенціалі країни та спричинили загострення проблеми залучення різних видів ресурсів, у тому числі фінансових, необхідних для нормального функціонування економіки. Воєнні конфлікти супроводжуються зростанням нестабільності фінансових, товарних, ресурсних та інших ринків, зниженням довіри до фінансових інституцій, зростанням ризиків і зменшенням інвестиційної активності.

У таких умовах інвестиційна безпека стає надзвичайно важливою для забезпечення стабільності фінансового ринку. Інвестори змінюють свою поведінку і стають більш обережними щодо своїх інвестицій, шукають безпечніші активи менш ризикові альтернативи отримання доходів.

Опрацювання цієї теми може допомогти зрозуміти, як воєнний стан впливає на інвестиційну поведінку учасників фінансового ринку, яким чином змінюються їхні стратегії і підходи до інвестування, що робить це дослідження актуальним і своєчасним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в галузі інвестиційної поведінки належать таким вітчизняним і закордонним ученим, як І. Бланк, І. Благун [1], З. Боді [2], Л. Борщ [3], Д. Ванькович, А. Гальчинський, Д. Йоргенсон [4], Д. Канеман [5], А. Кейн [2], Т. Майорова [6], Дж. Р. Нофсінгер [7], А. Пересада [6], Р. В. Сіас [7], Л. Сошникова, А. Тверський [5], А. Череп [8], М. Чорна [9], Л. Черненко, У. Шарп, Б. Шів [10] та багатьом іншим. Незважаючи на зростання публікацій, присвячених досліджуваній темі, низка проблемних моментів залишаються недостатньо дослідженими й потребують подальшого наукового опрацювання.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Воєнний стан створює численні непередбачувані обставини, які здатні спричинити значні коливання на фінансових ринках, які певним чином зумовлені змінами інвестиційної поведінки його учасників, які шукають стабільні та безпечні об'єкти своїх капіталовкладень. Це робить дослідження впливу інвестиційної безпеки на інвестиційну поведінку своєчасним і важливим в умовах сьогодення.

Метою статті є дослідження впливу інвестиційної безпеки на інвестиційну поведінку учасників фінансових ринків в умовах воєнного стану з метою розробки заходів і рекомендацій, які дозволять позитивно вплинути на прискорення подолання негативних наслідків війни.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна безпека відіграє важливу роль у формуванні інвестиційної поведінки суб'єктів на фінансових ринках, особливо в умовах воєнного стану. Воєнні дії здатні спричинити значні турбуленції і посилити невизначеність на фінансових ринках, що впливає на рівень ризику та знаходить відображення в поведінці інвесторів.

Інвестори зацікавлені передусім у стабільних та безпечних ринках для розміщення своїх коштів. Якщо ж країна перебуває в стані війни й воєнні дії спричиняють суттєву втрату активів країни, інвестори можуть утримуватися від ризикованих інвестицій та обирати більш консервативні варіанти

вкладень, які вважаються більш безпечними в умовах конфлікту, наприклад, дорогоцінні метали, державні облигації або інші засоби, що зазвичай сприймаються надійними в часи високого ступеня невизначеності зовнішнього і внутрішнього середовища [2; 4; 10; 11].

Особливо суттєво воєнний стан здатен вплинути на зовнішні інвестиції. Іноземні інвестори зазвичай уникають ринків країни, яка перебуває в стані війни, що може призвести до зниження обсягів або навіть відтоку інвестиційного капіталу та зростання вартості кредитів, що, безумовно, негативно позначиться на діловій активності економічних суб'єктів, а отже, і на інвестиційній привабливості країни для інвестиційних вкладень.

Воєнні дії, що відбуваються на території країни, часто супроводжуються втручанням державних органів регулювання фінансових ринків (в Україні це Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР)) у механізми функціонування фінансових ринків, наприклад, шляхом введення ринкових обмежень, у процентні ставки чи надання додаткових стимулів для інвесторів, що має на меті запобігання паніці серед інвесторів, мінімізацію відтоку інвестиційних капіталів, забезпечення стійкості фінансово-економічної системи.

Вищезазначене дозволяє стверджувати, що інвестиційна безпека має значний вплив на інвестиційну поведінку суб'єктів на фінансових ринках у воєнний період. Наявні й потенційні інвестори реагують на зміни політичних, економічних та соціальних умов, вишукуючи способи зменшення ризиків та збереження своїх активів у невизначених умовах воєнних дій. Основні фактори воєнного стану, що здатні вплинути на інвестиційну поведінку учасників фінансових ринків, представлено на рис. 1.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що інвестиційна безпека та інвестиційна поведінка є взаємопов'язаними категоріями в будь-якій економічній системі. Наявні й потенційні інвестори, приймаючи рішення, намагаються насамперед оцінити рівень безпеки для своїх інвестицій. На нашу думку, враховуючи опрацювання наукових робіт з цієї проблеми, це можна зробити за рахунок дослідження глобальних економічних і політичних подій, політичної і економічної стабільності, фінансової надійності, ринкової ліквідності та рівня корупції [1-9; 11-15].

Вплив *глобальних економічних та політичних подій*, що відбуваються у світі, можна дослідити за допомогою таких показників, як:

- рівень дипломатичної ізоляції чи підтримки від інших країн;
- участь у міжнародних організаціях та дотримання міжнародних договорів;
- рівень співпраці з іншими країнами та регіональними блоками;
- рівень розвиненості демократичних інститутів та дотримання принципів правової держави;
- чесні та прозорі вибори;

- свобода слова та громадянські свободи;
- відносини з сусідніми країнами та іншими глобальними гравцями;
- участь у міжнародних конфліктах та вплив на регіональну стабільність.

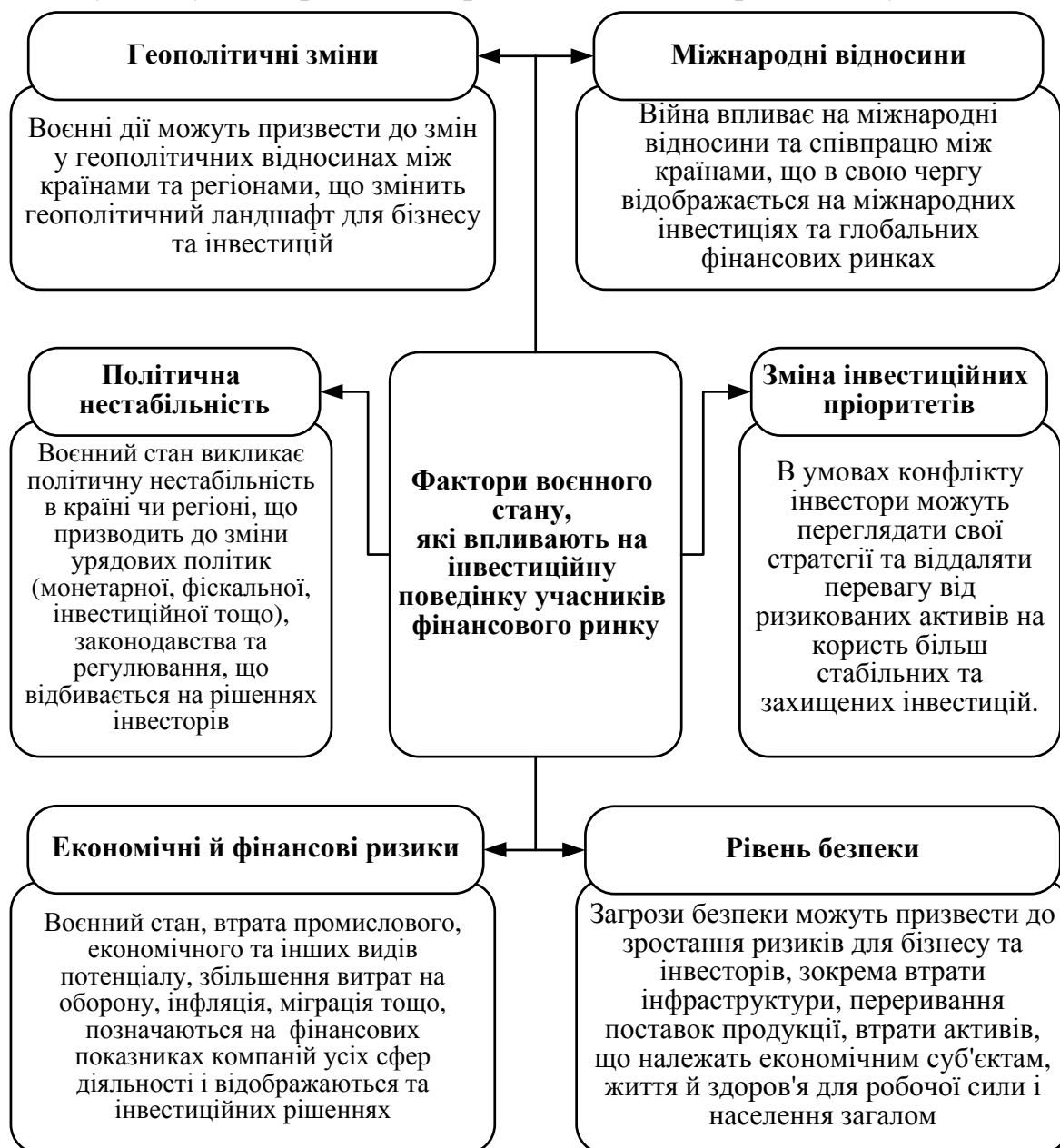

Рис. 1. Фактори воєнного стану, що впливають на поведінку інвесторів на фінансових ринках

Джерело: розроблено авторами на основі [1–7].

Зазначимо, що світові тенденції можуть впливати на інвестиційний клімат у країні, посилювати інвестиційний ризик, змінювати поведінку інвесторів та впливати на їхні рішення.

Вплив *політичної стабільності* на інвестиційну безпеку й інвестиційну поведінку можна оцінити через такі показники:

- кількість та масштаби політичних конфліктів у країні;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- рівень політичної насильницької діяльності та протестів;
- ефективність та стабільність владних інституцій.

Політична нестабільність може впливати на рішення інвесторів, змушуючи їх обирати менш ризиковані інвестиції.

Економічну стабільність можна оцінити за допомогою дослідження:

- рівня економічного розвитку та динаміки економічного зростання;
- стабільності валютного ринку та фінансової системи;
- здатності до впровадження та здійснення ефективної економічної політики.

Важливо зазначити, що економічне зростання та стабільність розвитку сприяють інвестиціям, зменшуючи ризики втрат.

Для діагностування впливу *фінансової надійності* на поведінку інвесторів доцільно використовувати такі показники:

- розмір і динаміка змін ВВП;
- стан, динаміка і вартість обслуговування боргу;
- рівень бюджетного дефіциту чи надлишку;
- співвідношення доходів та витрат уряду;
- рівень золото-валютний резервів;
- співвідношення експорту та імпорту товарів і послуг;
- рівень інфляції та її динаміка;
- відсоткові ставки та їх стабільність;
- доступність кредитів для бізнесу та фінансових установ та ін.

Зауважимо, що сильна фінансова система, у тому числі кредитна і банківська, підвищують рівень довіри інвесторів до держави / галузі і т. ін., що намагаються залучити фінансові ресурси для свого функціонування і розвитку. Натомість фінансові кризи та воєнні дії негативно позначаються на інвестиційній привабливості й поведінці інвесторів.

Наступним напрямом, який потрібно враховувати інвесторам та учасникам фінансових ринків є аналіз *ринкової ліквідності*, яка вказує на здатність активів бути купленими чи проданими без великих змін у їхній ціні. Для оцінки ринкової ліквідності країни, на нашу думку, доцільно розглядати такі показники:

- загальний обсяг торгів на фондовому ринку, облігаційному ринку та інших фінансових ринках;
- рівень спредів, тобто різниці між ціною купівлі та ціною продажу активів;
- середній час необхідний для виконання заявок на покупку чи продаж активів;
- глибина ринку;
- рівень короткострокового фінансування;
- зміни в обмінних курсах та стабільність валютного ринку;

- інтервенції центрального банку для підтримки стабільності валюти;
- ліквідність споживчих кредитів та інших фінансових продуктів для населення.

Низька ринкова ліквідність може обмежити можливості здійснення операцій та збільшити ризики для інвесторів.

Останнім, але не менш важливим напрямом аналізу, результати якого можуть суттєво вплинути на поведінку інвесторів є *рівень корупції*, який можна дослідити за допомогою таких показників:

- корупційний індекс Всесвітнього банку (CPI), що вимірює рівень сприйняття корупції в урядових та публічних службах;
- індекс корупції, що оцінює рівень корупції в різних сферах, включаючи владу, поліцію, судову систему;
- рівень корупції в урядових та громадських структурах;
- рівень доступності та прозорості публічної інформації;
- наявність та діяльність національних антикорупційних агентств;
- рівень прозорості управління та доступ до інформації;
- ефективність боротьби з корупцією та проведення реформ;
- наявність та ефективність етичних стандартів для урядових службовців та бізнесу;
- механізми контролю за додержанням етичних норм;
- наявність та ефективність законодавства, спрямованого проти корупції;
- строки та суворість покарань за корупційні порушення;
- участь у міжнародних ініціативах та конвенціях проти корупції.

Високий рівень корупції може створити недовіру та зменшити / мінімізувати бажання інвесторів інвестувати кошти у певні проєкти і програми.

Результати проведених нами досліджень свідчать про наявність суттєвих проблем забезпечення інвестицій в Україні та про зниження інвестиційної привабливості країни особливо в останні роки, за активного ведення воєнних дій. Як уже було зазначено, воєнний стан негативно впливає на інвестиційний клімат країни через політичну нестабільність, великі ризики та невизначеність щодо майбутнього. Однак вважаємо доцільним виділити низку чинників, які можуть сприяти притоку інвестицій в Україну навіть в умовах війни, а саме:

- здатність уряду забезпечити стабільність та безпеку в регіонах, які значно віддалені від територій з активною фазою війни, що може сприяти залученню інвестицій у такі регіони, у тому числі за рахунок релаксованих підприємств;
- надання урядових гарантій для іноземних інвесторів та бізнесу, що може сприяти підвищенню рівня довіри інвесторів і залученню їхніх інвестицій;

– створення можливості доступу до внутрішніх ринків та природних ресурсів, що може зацікавити інвесторів, навіть у воєнний період, оскільки незважаючи на високі ризики, вони можуть отримати прибутки в майбутньому;

– наявність підтримки від міжнародних організацій та країн може забезпечити додатковий стимул для інвесторів.

Запровадження таких заходів на державному й міждержавному рівнях може створити умови для притоку інвестицій навіть в умовах війни. Однак вони й далі будуть мати високий рівень ризику, а інвесторам доведеться докладати суттєвих зусиль для забезпечення безпеки своїх інвестицій та ділових інтересів.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи результати даного наукового дослідження ми дійшли висновків, що воєнні дії, що відбуваються на території нашої країни негативно впливають на поведінку інвесторів на фінансових ринках та змішують інвесторів з позицій безпеки своїх капіталів обирати більш надійні й безпечні варіанти вкладень. Однак розробка і впровадження державою системи заходів, які б передбачали б надання державних гарантів, створення можливості доступу до внутрішніх і ресурсних ринків за підтримки міжнародних організацій і іноземних урядів, зацікавлених у відновленні територіальної цілісності України може позитивно вплинути на залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку. Зазначені аспекти стануть предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Благун І. І. Особливості формування раціональної поведінки учасників фінансового ринку [Електронний ресурс] / І. І. Благун // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2017. – № 5(33). – С. 52-56. – Режим доступу: <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/download/21/15>.
2. Bodie Z. Essentials of investments [Electronic resource] / Bodie, Z., Kane, A. McGraw-Hill Higher Education, 2020. – Accessed mode: <https://cutt.ly/owT54ZRf>.
3. Борщ Л. М. Інновації і інвестиції в реальному секторі економіки: перспективи розвитку / Л. М. Борщ // Економіка ринкових відносин. – 2008. – № 22. – С. 44-52.
4. Jorgenson D. The theory of investment behavior [Electronic resource] / D. Jorgenson // Determinants of investment behavior. – NBER, 1967. – Pp. 129-175. – Accessed mode: <https://www.nber.org/system/files/chapters/c1235/c1235.pdf>.
5. Kahneman D. Prospect theory: An analysis of decision under risk [Electronic resource] / D. Kahneman, A. Tversky // Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I. – 2013. – Accessed mode: <http://www.albacharia.ma/xmlui/bitstream/handle/123456789/31987/kahnmtversky.pdf>.
6. Пересада А. А. Інвестиційне кредитування / А. А. Пересада, Т. В. Майорова. – Київ, 2002. – 272 с.
7. Nofsinger J. R. Herding and feedback trading by institutional and individual investors [Electronic resource] / J. R. Nofsinger, R. W. Sias // The Journal of finance. – 1999. – Т. 54. – № 6. – Pp. 2263-2295. – Accessed mode: <https://cutt.ly/jwT56ilC>.
8. Череп А. В. Інвестиційна діяльність в Україні: стан та шляхи її активізації / А. В. Череп, Г. І. Рурка // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво : науково-виробничий журнал. – 2011. – № 3. – С. 48-52.

9. Чорна М. В. Формування ефективної інвестиційної політики підприємства: монографія / М. В. Чорна, С. В. Глухова. – Харків : ФОП Шейніна О.В., 2010. – 210 с.
10. Investment behavior and the negative side of emotion [Electronic resource] / B. Shiv et al. // *Psychological science*. – 2005. – Т. 16, № 6. – Рр. 435-439. – Accessed mode: <https://web.stanford.edu/~rehall/Tax%20policy%20reply%20AER%201969.pdf>.
11. Шишкіна О. Типи і принципи поведінки інвесторів на фінансових ринках в умовах цифрової економіки / О. Шишкіна, І. Борисенко // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2022. – № 2(30). – С. 101-114.
12. Заволока Ю. М. Інвестиційна поведінка суб'єктів інвестиційної діяльності за галузями економіки / Ю. М. Заволока, С. М. Контурова // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2012. – № 4. – С. 13-15.
13. Шишкіна О. Ризикозалежність промислових підприємств від інвестиційної привабливості національної економіки / О. Шишкіна, О. Кальченко // *Проблеми і перспективи економіки та управління*. – 2019. – № 2 (18). – С. 245–260.
14. Ковтун Н. Теоретичні засади інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: співвідношення основних понять та категорій / Н. Ковтун // *Вісник київського національного університету ім. Т. Шевченка*. – 2008. – № 101. – С. 25-29.
15. Ломачинська І. А. Цінності та інвестиції впливу [Електронний ресурс] / І. А. Ломачинська // Міжнародний форум EFBM 2019 «Економіка. Фінанси. Бізнес. Управління. Глобальні економічні виклики та можливості у цифрову епоху». – Київ, 2019. – С. 48-49. – Режим доступу: <https://efbm.org/wp-content/uploads/2019/05/%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-1.pdf#page=48>.

References

1. Blahun, I. (2017). Osoblyvosti formuvannia ratsionalnoi povedinky uchasnykiv finansovoho rynku. [Features of the formation of rational behavior of financial market participants]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya». Seriya «Ekonomika» – Scientific Notes of Ostroh Academy National University, «Economics» Series*, (5(33)), 52-56. <https://journals.oa.edu.ua/Economy/article/download/21/15>.
2. Bodie, Z., Kane, A. (2020). *Essentials of investments*. <https://cutt.ly/owT54ZRf>.
3. Borshch, L.M. (2008). Innovatsii i investytsii v realnomu sektori ekonomiky: perspektyvy rozvytku [Innovations and investments in the real sector of the economy: development prospects]. *Ekonomika rynkovykh vidnosyn – Economics of market relations*, 22, 44-52.
4. Jorgenson, D. (1967). *The theory of investment behavior. Determinants of investment behavior*. NBER (pp. 129-175). <https://www.nber.org/system/files/chapters/c1235/c1235.pdf>.
5. Kahneman D., Tversky A. (2013). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Handbook of the fundamentals of financial decision making: Part I*. <http://www.albachtaria.ma/xmlui/bitstream/handle/123456789/31987/kahnmtversky.pdf>.
6. Peresada, A.A., Maiorova, T.V. (2002). *Investytsiine kredytuvannia [Investment lending]*.
7. Nofsinger, J. R., Sias R. W. (1999). Herding and feedback trading by institutional and individual investors. *The Journal of finance*, 54(6), 2263-2295. <https://cutt.ly/jwT56ilC>.
8. Cherep, A.V., Rurka, H.I. (2001). Investytsiina diialnist v Ukraini: stan ta shliakhy yii aktyvizatsii [Investment activity in Ukraine: state and ways of its activation]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo : naukovo-vyrobnychi zhurnal – State and regions. Series: Economics and entrepreneurship: scientific and industrial journal*, 3, 48-52.
9. Chorna, M.V., Hlukhova, S.V. (2010). *Formuvannia efektyvnoi investytsiinoi polityky pidpriemstva [Formation of an effective investment policy of the enterprise]*. FOP Sheinina O.V.
10. Shiv, B. et al. (2005). Investment behavior and the negative side of emotion. *Psychological science*, 16(6), 435-439. <https://web.stanford.edu/~rehall/Tax%20policy%20reply%20AER%201969.pdf>.

11. Shyshkina, O., Borysenko, I. (2022). Typy i pryntsyipy povedinky investoriv na finansovykh rynkakh v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Types and principles of investor behavior in financial markets in the digital economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, (2(30)), 101-114.

12. Zavoloka, Y.M., & Konturova, S.M. (2012). Investytsiina povedinka subiektiv investytsiinoi diialnosti za haluziamy ekonomiky [Investment behavior of subjects of investment activity by economic sectors]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience*, 4, 13-15.

13. Shyshkina, O., Kalchenko, O. (2019). Ryzkozalezhnist promyslovykh pidpriemstv vid investytsiinoi pryvablyvosti natsionalnoi ekonomiky [Risk dependence of industrial enterprises on the investment attractiveness of the national economy]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, (2(18)), 245–260.

14. Kovtun, N. (2008). Teoretychni zasady investytsiinoho protsesu ta investytsiinoi diialnosti: spivvidnoshennia osnovnykh poniat ta katehorii [Theoretical foundations of the investment process and investment activity: correlation of basic concepts and categories]. *Visnyk kyivskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka – Bulletin of Kyiv National University named after T. Shevchenko*. 101, 25-29.

15. Lomachynska, I.A. (2019). Tsinnosti ta investytsii vplyvu. [Values and influence investments]. *Mizhnarodnyi forum EFBM 2019 «Ekonomika. Finansy. Biznes. Upravlinnia. Hlobalni ekonomichni vyklyky ta mozhlyvosti u tsyfrovu epokhu» - EFBM International Forum 2019 “Economics. Finances. Business. Management. Global economic challenges and opportunities in the digital age”* (pp. 48-49). <https://efbm.org/wp-content/uploads/2019/05/%D0%A7%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0-1.pdf#page=48>.

Отримано 05.08.2023

UDC 330.322.5:351.863]:336.76

Olena Shyshkina

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

Ihor Borysenko

postgraduate

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine).

E-mail: borisenko@gmail.com

IMPACT OF INVESTMENT SECURITY ON INVESTMENT BEHAVIOR ON PARTICIPANTS OF THE FINANCIAL MARKET IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

In the article, the impact of investment security on investment behavior of the participants of the financial market in the conditions of military operations is studied. It is established that martial law creates numerous unforeseen circumstances that can cause significant fluctuations in financial markets, which are somehow caused by changes in investment behavior of its participants who are looking for stable and safe objects of their investment. With this in mind, the main factors of martial law affecting

investment behavior are identified and systematized, including: geopolitical changes, international relations, political instability, change of investment priorities, economic and financial risks, security level.

It is proved that investment security and investment behavior are interrelated categories in any economic system. It is proposed to assess the impact of security by making investment decisions by studying global economic and political events, political and economic stability, financial reliability, market liquidity and the level of corruption. Within each direction, a number of evaluation indicators are identified, and the feasibility of using them is described.

As a result of conducted research, the existence of significant problems in ensuring investment in Ukraine was established, and signs of a decrease in the country's investment attractiveness were revealed, especially in recent years, with the active conduct of military operations. It is noted that martial law negatively affects the country's investment climate due to political instability, high risks and uncertainty about the future. Despite these problems, we have identified the factors that contribute to the inflow of investments to Ukraine during the war and minimize investment risks.

In particular, it is the ability of the government to ensure stability and security in the regions, that are far removed from the territories with an active phase of war, providing government guarantees for foreign investors and businesses, creating access to domestic markets and natural resources that may be of interest to investors, even during the war period, and available support from international organizations and countries.

Keywords: *investment behavior, investment security, financial market, martial law, geopolitical changes, political stability, financial reliability, market liquidity, level of corruption.*

Fig.: 1. References: 15.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-173-182](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-173-182)

УДК 005.21:[336.717:336.77

JEL Classification: G21

Олена Базілінська

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів

Національний університет «Києво-Могилянська Академія» (Київ, Україна)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>

ResearchID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

У статті розглянуто основні теоретичні аспекти стратегічного управління кредитним потенціалом банківських установ. Метою статті є поглиблення теоретичних засад формування та розвитку кредитного потенціалу банківської установи на засадах стратегічного управління. Узагальнено основні характеристики кредитного потенціалу. Обґрунтовано, що кредитні ресурси банківської установи мають свої кількісні та якісні обмеження та різний напрям використання, що актуалізує питання управління кредитним потенціалом на стратегічних засадах. Визначено цілі та завдання стратегічного управління кредитним потенціалом банку. Обґрунтовано зміст стратегії як сукупності напрямків та дій реалізації концепції стратегічного управління кредитним потенціалом. Виокремлено складові системи управління кредитним потенціалом: підсистему стратегічного планування кредитного потенціалу; підсистему реалізації кредитного потенціалу; підсистему контролю формуванням та використанням кредитного потенціалу банку.

Ключові слова: банк; банківська система; кредитний потенціал; стратегія; стратегічний потенціал.

Рис.: 3. Бібл.: 13.

Постановка проблеми. У світовій практиці розвиток інвестиційних процесів в економіці пов'язаний із кредитною діяльністю, ступінь використання якої впливає на всі сфери суспільно-економічного життя країни. Функціонування комерційних банків у сфері кредитування бізнесу та населення визначає в подальшому конкурентоспроможність кожної установи, а активне застосування кредитних ресурсів вирішує проблему розвитку виробничого сектора, підприємницької діяльності, зменшення рівня безробіття, зростання платоспроможності підприємств. Отже, в умовах трансформаційних змін кредитна діяльність банківських установ знаходиться під впливом чинника забезпечення інвестиційно-інноваційного процесу. В основі функціонування сучасного банківського сектору України лежать такі тенденції:

- високий ступінь зовнішнього впливу на стан банківського сектору;
- низька диверсифікація активів та надання переваги при кредитуванні великим позичальникам; за збереження високої концентрації на великих (частіше афілійованих) позичальниках;
- ешелонованість міжбанківських кредитів.

Проте нині стан банківської системи характеризується зниженням кредитного потенціалу, що потребує застосування нових підходів до його формування та використання і доводить актуальність розробки теоретичних положень стратегічного управління кредитним потенціалом банку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема дослідження кредитного потенціалу банківських установ та використання сучасних управлінських інструментів у процесі управління ним перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних дослідників, серед яких слід відзначити І. Барилюк [1], О. Васюренко, І. Федосік [2], В. Волохова [3], С. Глушенка [4], О. Дзюблюка [5], М. Дубину [6], А. Жаворонка [7], В. Ільчука [8], К. Ларіонову [9], С. Леонова [10], В. Огородник [11], В. Подчесову [12] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри достатню кількість напрацювань у напрямку ефективного управління ресурсним потенціалом банку, питання розробки засад стратегічного управління кредитним потенціалом є недостатньо дослідженими.

Мета статті – поглиблення теоретичних засад формування та розвитку кредитного потенціалу банківської установи на засадах стратегічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення концептуальних засад стратегічного управління кредитним потенціалом банківської установи передбачає попереднє дослідження сутності терміна «управління кредитним потенціалом». Є достатньо велика кількість підходів до трактування цього поняття. Так, І. Федосік розглядає цей процес у контексті системного підходу як «систему підходів, методів та інструментів розробки й реалізації управлінських рішень, пов'язаних із процесами формування, організації залучення й обґрунтування різних напрямів укладення та використання фінансових ресурсів банку», акцентуючи на важливості цього процесу для досягнення довгострокової ефективної банківської діяльності [2]. Такий підхід дає змогу розглядати управління кредитним потенціалом як класичний управлінський процес із визначенням базових управлінських функцій. Не можна не погодитись із думкою, що висловлює І. Барилюк [1] щодо необхідності стратегічного підходу в управлінні кредитним потенціалом на основі виділення ресурсів як центрального елемента. Дослідники С. Леонов, Я. Кривич розглядають управління кредитним потенціалом як «цілісний структурований взаємопов'язаний комплекс дій у вигляді сукупності принципів, методів та організаційних механізмів реалізації управлінських рішень» [11].

Узагальнення напрацювань провідних дослідників дозволяє сформулювати єдину концепцію щодо формування кредитного потенціалу як матеріальної умови інвестиційно-інноваційного процесу. Отже, виокремлення його економічної сутності доцільно проводити за такими аспектами:

1. Кредитний потенціал характеризує банківську систему з погляду здатності формувати ресурсну базу інвестиційного забезпечення відтворювальних процесів.

Це продиктовано передусім закордонним досвідом управління кредитним банківським потенціалом, що пов'язано з максимальним акумулюванням вільних грошових ресурсів та їхнім ефективним розміщенням на позикових засадах.

2. Кредитний потенціал являє собою комплекс кредитних ресурсів, що виступають необхідною передумовою фінансування бізнесу та підтримки інноваційного процесу, в тому числі венчурного капіталу.

3. Кредитний потенціал є результатом взаємодії банківських установ, підприємств та фізичних осіб під час їхнього залучення до інноваційно-інвестиційного процесу. Моделі та механізми кредитного забезпечення адекватні вимогам національної економіки та соціально-економічної сфери та зумовлюють ефективність кредитного забезпечення.

4. Кредитний потенціал виступає резервом, що використовується для захисту інвестиційних процесів від впливу загроз зовнішнього середовища та інших факторів ризику.

Ефективність нарощування кредитного потенціалу банківської установи залежить від ступеня досконалості процесів нормативно-правового регулювання за умов поєднання наглядової, контрольної та регулюючої функцій держави. Отже, кредитний потенціал недоцільно розглядати у суто вузькому контексті як сукупність кредитних ресурсів, а слід враховувати при цьому можливість розвитку економічної системи в інвестиційному напрямку.

Формування кредитного потенціалу є процесом безперервним та включає розробку як стратегічних рішень, так і рішень оперативного та тактичного характеру. Кредитні ресурси банківської установи мають свої кількісні та якісні обмеження та різний напрям використання, що актуалізує питання управління кредитним потенціалом на стратегічних засадах. Концепція стратегічного управління кредитним потенціалом банківської установи є цілком виправданою основою його подальшого розвитку та має включати цілі, методи та інструменти управління. При цьому процес стратегічного управління має враховувати концепцію циклічної економіки та взаємозалежність організаційної, адміністративної та економічної політики банку.

Кредитний потенціал банківської установи характеризується як комплекс характеристик, що зумовлюють наявність у банку певних здібностей та умов для довгострокового й короткострокового розміщення капіталу у сфері виробництва та послуг на умовах терміновості, платності й повернення для задоволення потреб держави. Таким чином, для напрямів стратегічного управління кредитним потенціалом банку необхідно визначити зазначені характеристики або чинники впливу на стан кредитного потенціалу. Використовуючи як основний критерій впливовість банківської установи на той чи інший чинник, визначимо такі характеристики кредитного потенціалу:

- стан грошового, фондового та кредитного ринку;
- рівень обов'язкових резервів та режим користування обов'язковими резервами;
- регулюючі норми НБУ;
- кошти населення та бізнесу;
- розмір власного капіталу банку;

- розмір власних коштів-нетто;
- розмір залучених ресурсів;
- структура та стабільність залучених ресурсів [3].

Стратегічне управління кредитним потенціалом характеризується складністю та багатоетапністю оцінки та моніторингу складових кредитного потенціалу, а також його впливу на дохідність банку. У цьому контексті доцільно проводити аналіз показника рентабельності капіталу банків (рис. 1).

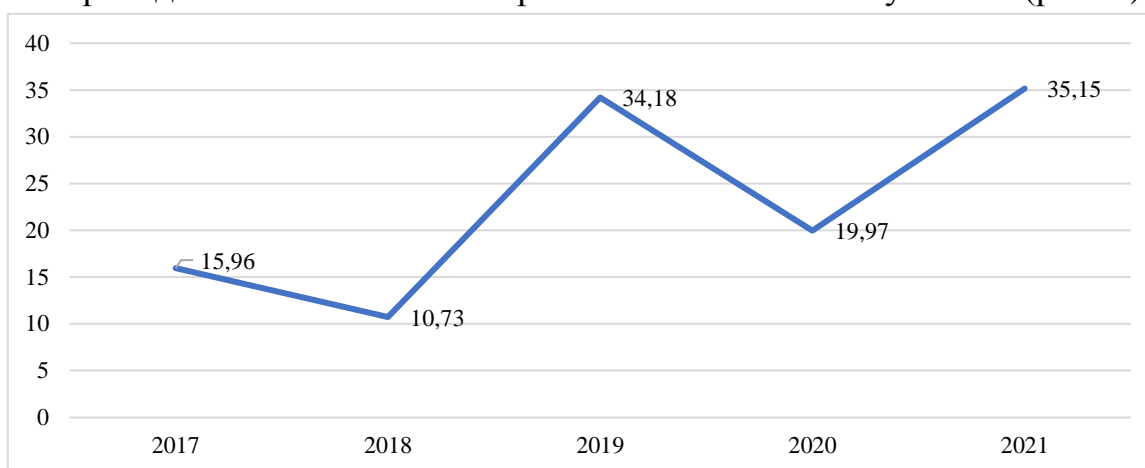

Рис. 1. Динаміка показника рентабельності капіталу банків
Джерело: [13].

Проведений аналіз зазначеного показника в розрізі банківської системи країни свідчить про те, що його найвищий рівень спостерігався у 2021 році – 35,15 %, що свідчить про ефективне управління, зокрема і кредитним потенціалом.

Отже, стан кредитного потенціалу банку визначається різноманітними факторами, що в сукупності визначають можливості банківської установи здійснювати кредитну діяльність та інвестиційні операції. До показників, які слід врахувати при плануванні стратегічних дій, доцільно віднести розмір власного капіталу банку; розмір залучених ресурсів; розмір іммобілізованих активів; розмір стабільної частини залучених ресурсів [10].

Необхідність стратегічного управління кредитним потенціалом визначається такими факторами:

- перспективи розвитку процесів конверсії, появи нових фінансових потоків;
- участю банківського сектора в антикризових заходах, розробка яких є важливою в умовах економічного спаду, зумовленого військовою агресією РФ;
- важливістю оцінки здібностей кожної банківської установи задовольняти потреби населення у фінансових послугах;
- наявністю прихованих резервів, що можуть бути використані у фінансовому обігу та які раніше не брали участі у процесах капіталізації.

Стратегічне управління у класичному контексті передбачає цільову орієнтацію запропонованих заходів. Пріоритетні цілі в контексті стратегічного управління кредитним потенціалом наведено на рис. 2.

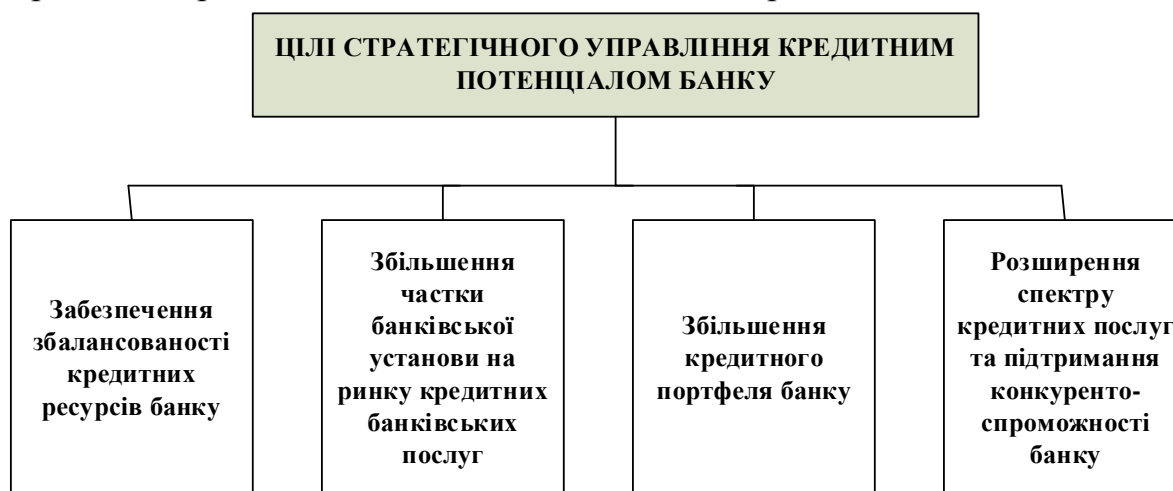

Рис. 2. Цілі стратегічного управління кредитним потенціалом банку
Джерело: сформовано автором на основі [1].

Стратегічне управління в цьому напрямку має орієнтуватись на виконання таких завдань:

- розробка маркетингової політики банку, в основі якої – максимально повна інформація про наявні кредитні продукти, диференційовані за типом клієнта банківської установи;
- виважена політика встановлення конкурентоспроможних відсоткових ставок;
- розширення асортименту банківських кредитних продуктів;
- заохочення клієнтів на довгострокове кредитування;
- гнучка політика відсоткових ставок в залежності від клієнта.

Для успішної реалізації зазначеного банківським установам доцільно розробити чіткий порядок стратегії як сукупності напрямків та дій реалізації концепції стратегічного управління кредитним потенціалом на основі врахування таких складових:

- детермінації ризиків впливу формування кредитного потенціалу;
- дослідженні впливу кожного із виокремлених ризиків на дохідність та ліквідність банківської установи;
- розробки ефективного інструментарію мінімізації ризиків на всіх етапах стратегічного управління кредитним потенціалом;
- розробки системи контролю за реалізацією заходів запобігання та мінімізації ризиків;
- розробки заходів щодо дотримання визначених банком норм резервів за кредитними операціями, що надаються різним клієнтам протягом різних часових періодів;

- удосконалення методики оцінки кредитоспроможності диференційовано для фізичних та юридичних осіб та залежно від виду кредиту;

- активізації роботи щодо страхування кредитів у страхових компаніях-партнерах банків.

Отже, згідно з рис. 3 засвідчимо, що стратегія управління кредитним потенціалом банку має містити в собі відображення основних цілей його розвитку, враховувати детерміновані економічні, соціальні, політичні та інституціональні умови, критерії відбору напрямків з орієнтацією на інтереси споживачів послуг, а також враховувати мотиваційні аспекти банківської установи щодо реалізації концепції стратегічного управління кредитним потенціалом.

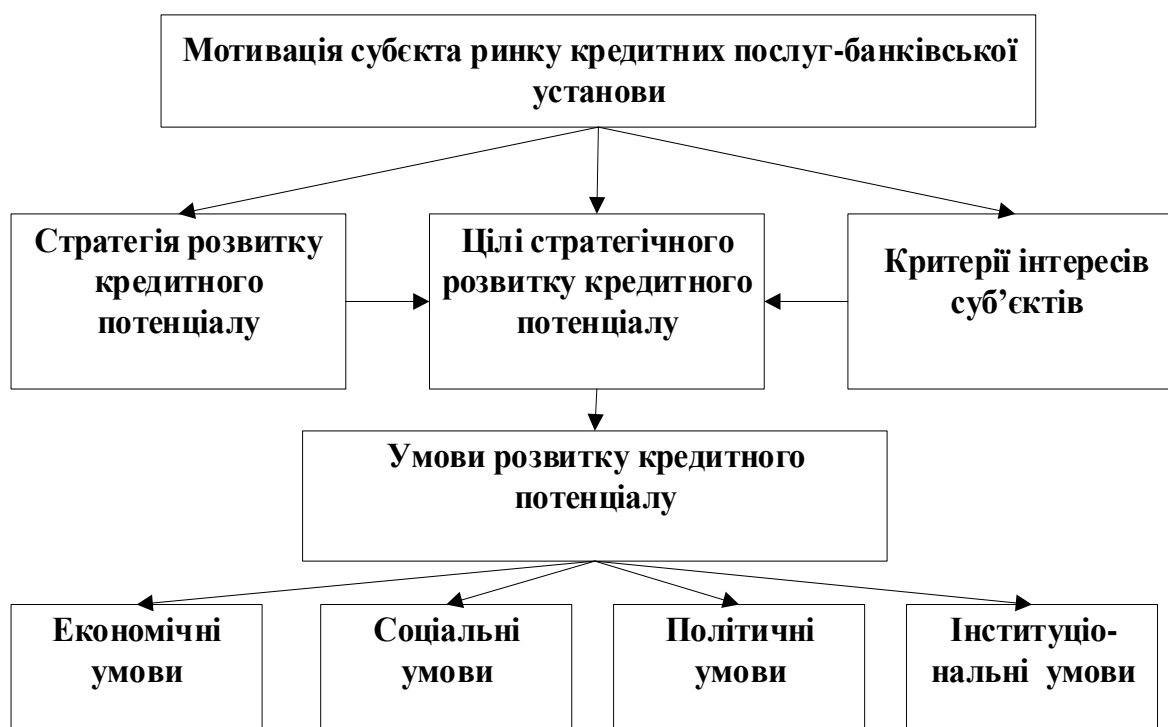

Рис. 3. Елементи формування стратегії управління кредитним потенціалом банку

Джерело: розроблено автором.

Процес розробки та реалізації стратегії доцільно виокремити у вигляді таких етапів, що визначаються спільністю результатів виконуваних робіт:

– планування робіт, що спрямовані на аналіз поточного стану кредитного потенціалу банку та визначення пріоритетних напрямів;

– подальше планування управлінської діяльності в розрізі обраних напрямів пріоритетного розвитку із розробкою та впровадженням дієвих механізмів та інструментів.

Стратегія розвитку кредитного потенціалу має орієнтуватись на пошук нових та удосконалення вже відомих інструментів і методів управління кредитними продуктами, що пропонуються як фізичним, так і юридичним особам.

Як відомо, кредитний потенціал банку забезпечує надання якісних кредитних послуг у кількості, необхідній для підтримання дохідності банку та зростання його конкурентоспроможності на фінансовому ринку. У стратегічному аспекті це сприятиме формуванню диверсифікованих кредитних послуг.

Нарощення кредитного потенціалу в стратегічному аспекті можливе за такими основними каналами:

- збільшення грошової маси в обігу шляхом зниження норм обов'язкового резервування;
- подовження пасивної (депозитної) бази кредитної системи;
- формування фондів інвестиційно-кредитних ресурсів, що формуються на засадах державно-приватного партнерства;
- використання операційних схем сек'юритизації банківських кредитів;
- удосконалення механізму рефінансування кредитних організацій, у тому числі під неринкові активи;
- перетікання довгострокових ресурсів пенсійної системи в банківський сектор.
- раціональне поєднання зазначених каналів у довгостроковій перспективі забезпечить досягнення синергетичного ефекту та активізацію кредитування інвестиційних процесів.

Розглядаючи процес стратегічного управління кредитним потенціалом банку в контексті системного підходу, пропонується виокремити такі складові зазначеної системи управління:

- підсистему стратегічного планування кредитного потенціалу;
- підсистему реалізації кредитного потенціалу;
- підсистему контролю формуванням та використанням кредитного потенціалу банку.

Підсистема стратегічного планування забезпечує розробку пріоритетних напрямків ефективного використання кредитного потенціалу на основі попередньої оцінки та диверсифікації банківських ризиків. Підсистема реалізації передбачає підготовку та здійснення відповідних дій у межах запланованих заходів. Підсистема стратегічного контролю передбачає критичну оцінку стратегії управління кредитним потенціалом із перевіркою ефективності виконаних завдань та попередньою оцінкою потенційних загроз.

Висновки та пропозиції. Отже, забезпечення ефективного функціонування банківської установи в майбутньому можна досягнути шляхом впровадження стратегічного управління ресурсним потенціалом, зокрема, кредитними ресурсами. Конкретні цілі та завдання стратегічного управління кредитним потенціалом мають бути розподілені між підсистемами стратегічного планування, реалізації та контролю. При цьому рівень ефективності впроваджених заходів стратегічного управління залежатиме від конкурентної позиції банку на ринку банківських послуг, перспектив розвитку, а також визначених цілей. Стратегічне управління кредитним потенціалом банку дає змогу врахувати специфіку розвитку банківської установи та обсяги надання кредитних послуг із подальшою розробкою відповідних механізмів.

Список використаних джерел

1. Барилюк І. Удосконалення концепції стратегічного управління ресурсним потенціалом банківських установ / І. Барилюк // Вісник Львівського університету. Серія : економічна. – 2008. – Вип. 39. – С. 70–75.
2. Васюренко О. Ресурсний потенціал комерційного банку / І. Федосік, О. Васюренко // Банківська справа. – 2002. – № 1. – С. 58-64.
3. Волохов В. І. Оцінка ефективності кредитної діяльності банків / В. І. Волохов // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 115–124.
4. Глущенко С. В. Гроші. Кредит. Кредитний ринок / С. В. Глущенко. – Київ : НаУКМА, 2015. – 204 с.
5. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку : монографія / О. В. Дзюблюк. – Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2015. – 295 с.
6. Дубина М. В. Роль кредитної системи у забезпеченні фінансової безпеки держави / М. В. Дубина // Стратегія та механізми забезпечення фінансово-економічної безпеки : колективна монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2017. – С. 39–59.
7. Жаворонок А. В. Трансформація банківських продуктів і послуг у сучасних умовах / А. В. Жаворонок, М. П. Федішин, Н. О. Ковальчук // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 2(18). – С. 202-215.
8. Ільчук В. Проблеми розвитку інституційної складової інфраструктурного забезпечення функціонування кредитного ринку України / В. Ільчук, Т. Шпомер // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 3(27). – С. 176-189.
9. Ларіонова К. І. Аналіз сучасного стану кредитного ринку України в умовах невизначеності [Електронний ресурс] / К. І. Ларіонова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2022. – № 4. – Режим доступу: <http://elar.khmnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10802/1/39%5B1%5D.pdf>.
10. Леонов С. В. Комплексний підхід до управління інноваційним потенціалом банку / С. В. Леонов, Я. М. Кривич // Зб. наук. праць Черк. держ. технол. ун-ту. [Серія : Економічні науки]. – 2009. – Вип. 22. – Ч. II. – С. 45–49.
11. Огородник В. В. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України за умов фінансової нестабільності та фактори впливу на неї [Електронний ресурс] / В. В. Огородник // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 161-169. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_1_21.
12. Подчесова В. Ю. Управління кредитними ризиками та шляхи їх мінімізації / В. Ю. Подчесова // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. пр. – 2005. – Вип. 205. – Т. 4. – С. 967–972.
13. Financemap [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://financemap.org>.

References

1. Baryliuk, I. (2008). Udoskonalennia kontseptsii stratehichnoho upravlinnia resursnym potentsialom bankivskykh ustanov [Improving the concept of strategic management of the resource potential of banking institutions]. *Visnyk Lvivskoho universytetu - Bulletin of Lviv University*, 39, 70-75.
2. Vasiurenko, O., & Fedosik, I. (2002). Resursnyi potentsial komertsiiinoho banku [Resource potential of a commercial bank]. *Bankivska sprava – Banking*, (1), 58-64.
3. Volokhov, V.I. (2003). Otsinka efektyvnosti kredytnoi diialnosti bankiv [Assessment of the effectiveness of banks' lending activities]. *Finansy Ukrainy – Finances of Ukraine*, 4, 115-124.
4. Hlushchenko, S.V. (2015). *Hroshi. Kredyt. Kredytnyi rynek [Money. Credit. Credit market]*. NaUKMA.

5. Dziubliuk, O.V. (2015). *Kredytnyi ryzyk i efektyvnist diialnostibanku [Credit risk and efficiency of the bank activity]*. FOP Palyanitsa V.A.
6. Dubyna, M.V. (2017). Rol kredytnoi systemy u zabezpechenni finansovoi bezpeky derzhavy [The role of the credit system in ensuring the financial security of the state]. In V.P. Ilchuk (Ed.), *Stratehiia ta mekhanizmy zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky – Strategy and mechanisms for ensuring financial and economic security* (pp. 39-59). ChNTU.
7. Zhavoronok, A.V., Fedyshyn, M.P., & Kovalchuk, N.O. (2019). Transformatsiia bankivskykh produktiv i posluh u suchasnykh umovakh [Transformation of banking products and services in modern conditions]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, 2(18), 202-215.
8. Ilchuk, V., & Shpomer, T. (2021). Problemy rozvytku instytutysiinoi skladovoi infrastruktornoho zabezpechennia funktsionuvannia kredytnoho rynku Ukrainy [Problems of the development of the institutional component of infrastructural support for the functioning of the credit market of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia -Problems and prospects of economics and management*, 3(27), 176-189.
9. Larionova, K.I. (2022). Analiz suchasnoho stanu kredytnoho rynku Ukrainy v umovakh nevyznachenosti [Analysis of the current state of the credit market of Ukraine in the conditions of uncertainty]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, (4). <http://elar.khmnmu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10802/1/39%5B1%5D.pdf>.
10. Lieonov, S., Kryvych, Ya. (2009). Kompleksnyi pidkhid do upravlinnia innovatsiinym potentsialom banku [A comprehensive approach to the management of the bank's innovative potential]. *Zb. nauk. prats Cherk. derzh. tekhnol. un-tu – Coll. of science works of the Cherkasy state technology university*, 22(II), 45–49.
11. Ohorodnyk, V.V. (2012). Kredytno-investytsiina diialnist bankiv Ukrainy za umov finansovoi nestabilnosti ta faktory vplyvu na nei [The credit-investment activity of Ukrainian banks under the financial unsteadiness conditions and the influencing factors]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 1, 161-169. http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_1_21.
12. Podchesova, V.Yu. (2005). Upravlinnia kredytnymy ryzykamy ta shliakhy yikh minimizatsii [Upravlinnia kredytnymy ryzykamy ta shliakhy yikh minimizatsii]. *Ekonomyka: problemy teorii ta praktyky – Economics: problems of theory and practice*, 205(4), 967–972.
13. Financemap. (n.d.). <https://financemap.org>.

Отримано 17.08.2023

УДК 005.21:[336.717:336.77

Olena Bazilinska

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance
National University “Kyiv-Mohyla Academy” (Kyiv, Ukraine)

E-mail: olena.bazilinska@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-6239-6766>

ResearcherID: [J-5360-2016](https://orcid.org/0000-0001-6239-6766)

STRATEGIC MANAGEMENT OF A BANKING INSTITUTION CREDIT POTENTIAL

The article examines the main theoretical aspects of strategic management of banking institutions credit potential. The purpose of the article is to deepen the theoretical foundations of the formation and development of banking institution credit potential on the basis of strategic management. The main characteristics of credit potential have been summarized. It has been substantiated that the credit

resources of a banking institution have their quantitative and qualitative limitations and a different direction of use, which actualizes the issue of credit potential management on a strategic basis. It has been determined that the state of the bank's credit potential depends on a set of factors that collectively determine the banking institution's ability to carry out credit activities and investment operations. The prerequisites of strategic management of credit potential have been studied. The goals and objectives of the strategic management of the bank's credit potential have been defined. The content of the strategy as a set of directions and actions for the implementation of the concept of strategic management of credit potential has been substantiated. It has been proven that the strategy of managing the bank's credit potential should contain a reflection of the main goals of its development, takes into account deterministic economic, social, political and institutional conditions, criteria for selecting directions oriented to the interests of service consumers, and also takes into account motivational aspects of the banking institution. The process of developing and implementing the strategy should be divided into the following stages, which are determined by the commonality of the results of the performed works: planning of works aimed at analyzing the current state of the bank's credit potential and determining priority areas; further planning of management activities in the context of selected areas of priority development with the development and implementation of effective mechanisms and tools. The components of the credit potential management system has been highlighted, such as a subsystem of strategic planning of credit potential; a subsystem of realization of credit potential; a the subsystem of control over the formation and use of the bank's credit potential.

Key words: bank; banking system; credit potential; strategy; strategic potential.

Fig.: 3. References: 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-183-195](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-183-195)

УДК 336.226.44

JEL Classification: H71

Тетяна Клименко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: klemenkotv79@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5852-6350>

ResearcherID: [D-3192-2015](https://orcid.org/0000-0002-5852-6350)

Олександр Сидоренко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5478-0688>

ResearcherID: [F-2724-2016](https://orcid.org/0000-0001-5478-0688)

Валентина Гливенко

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: glivenkovv@meta.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4590-3567>

ResearcherID: [G-1643-2016](https://orcid.org/0000-0002-4590-3567)

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті досліджені сутність екологічного податку та динаміка надходжень до бюджету від екологічного оподаткування, узагальнені основні положення щодо особливостей стягнення екологічного податку в Україні в умовах воєнного стану, наведені загальні рекомендації з реформування екологічного оподаткування, що має бути орієнтоване на стимулювання платників податку до зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. За результатами дослідження обґрунтовані основні інструменти, які дозволяють активізувати стимулюючу функцію екологічного оподаткування, зокрема, система пільг, диференційовані ставки податку, підстави зменшення бази оподаткування, необхідність оподаткування екологічно небезпечної продукції. Визначена доцільність при міжбюджетному перерозподілі екологічного податку значно збільшити його частку, що спрямовуватиметься до місцевих бюджетів. З метою забезпечення прозорості витрачання та недопущення нецільового використання надходжень екологічного податку, запропоновано підвищити ефективність функціонування системи моніторингу їх витрачання на охорону навколишнього природного середовища.

Ключові слова: екологічний податок; доходи бюджету; стимулююча функція; податкові пільги; диференційовані ставки; моніторинг.

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 14.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток світової економіки загострює екологічні проблеми, вирішення яких неможливе без реалізації фінансово-економічного механізму, який передбачає відшкодування екологічної шкоди, завданої в результаті господарської діяльності. Одним з інструментів такого механізму є екологічні платежі, сутність яких першочергово полягає в тому, щоб фінансувати природоохоронні заходи за рахунок суб'єктів господарювання – винуватців завданої шкоди довікллю, а держава в цьому

випадку лише координує розподіл цих коштів на відповідні екологічні проекти та програми. Водночас екологічні податки мають стимулювати зміну поведінки, шкідливої для довкілля, а також впровадження сучасних технологій, що мінімізують забруднення навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей та вирішенню проблем екологічного оподаткування присвячені наукові праці таких вітчизняних учених, як: Б. Данилишин, Т. Демчук, Н. Мединська, О. Найденко, В. Шевцова, Т. Шульга та ін. Науковцями досліджена сутнісно-змістовна основа екологічного податку, проаналізований зарубіжний досвід екологічного оподаткування та можливості його адаптації до вітчизняної податкової системи, окреслені основні напрями реформування екологічного оподаткування в Україні.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Важливим є узагальнення особливостей екологічного оподаткування в Україні в умовах воєнного стану, зважаючи на обставини, в яких опинилися деякі платники цього податку через вторгнення РФ на територію України. Також подальшого дослідження потребують питання розробки та впровадження заходів, що актуалізують стимулюючу функцію екологічного оподаткування з метою мінімізації шкідливого впливу на навколишнє середовище, особливо, враховуючи ту катастрофічну шкоду, яку завдала РФ екосистемі України.

Мета статті полягає в узагальненні основних положень щодо особливостей стягнення екологічного податку в Україні в умовах воєнного стану та визначенні напрямів реформування екологічного оподаткування, орієнтованого на стимулювання платників податку до зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Виклад основного матеріалу. Загострення екологічних проблем значною мірою визначає особливості сталого розвитку суспільства, адже відбувається виснаження природних ресурсів через переважаючу швидкість їх споживання над темпами відновлення. Крім цього, рівень забруднення довкілля в рази перевищив допустимі норми. Одним з економічних інструментів, що допомагає вирішити цю проблему, є екологічний податок, сутність якого не має обмежуватися компенсацією суспільству та державі винуватцем забруднення навколишнього природного середовища завданої шкоди.

У цьому контексті потребує більш глибокого дослідження сутність екологічного оподаткування, зокрема, уточнення змісту його регулюючої функції. Так, важливе місце посідає природоохоронна складова цієї функції екологічного оподаткування з позиції реалізації екологічної політики держави, що втілена в такому фінансовому інструменті, як екологічний податок.

Уперше застосування екологічного оподаткування запропонував англійський економіст, видатний представник Кембриджської неокласичної школи Артур Сесіль Пігу. У науковій праці «Економіка добробуту» (1920 р.) він обґрунтував необхідність впливати на поведінку підприємців, виробнича діяльність яких завдає шкоди довкіллю, через встановлення податків, що покриватимуть екологічні втрати. Тобто мета податку в цьому випадку полягає у збільшенні граничних приватних витрат підприємців, що створюють соціальну шкоду, до рівня граничних суспільних витрат [14].

Щодо визначення екологічного податку, то в глосарії Eurostat він трактується як податок, базою оподаткування якого є фізична одиниця (або її еквівалент) чогось, що має доведений, конкретний негативний вплив на навколишнє середовище, і який визначається в Європейській системі рахунків (ESA 2010) як податок [12]. Тобто відповідно до цього визначення критерієм віднесення податку чи збору до екологічного є те, що база оподаткування має мати відношення до навколишнього середовища та впливати на нього.

Згідно зі ст. 9 Податкового кодексу України (ПКУ) екологічний податок віднесений до загальнодержавних податків і зборів, а в пп. 14.1.57 наведено його трактування: «екологічний податок – загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року» [5].

З наведеного трактування екологічного податку можемо зазначити, що: об'єкт оподаткування безпосередньо пов'язаний із джерелом забруднення; використання (зберігання) об'єкта оподаткування завдає шкоду навколишньому природному середовищу; при розрахунку розміру екологічного податку враховуються обсяг і вид забруднюючих речовин, які утворюються в результаті діяльності платника податку та викидаються в атмосферне повітря й у водні ресурси, а також обсяги й види відходів (у тому числі радіоактивних), які зберігаються у їх виробника тощо.

Відповідно до цього, економічна сутність екологічного податку полягає в тому, що він у грошовому вираженні відображає збитки, які нанесені платником податку в результаті забруднення навколишнього природного середовища, тобто цей суб'єкт «компенсує» відповідну шкоду. Проте, не потрібно сприймати доходи бюджету від екологічного податку лише як джерело покриття витрат на природоохоронні заходи, адже, зважаючи на значну шкоду, що завдається довкіллю, зокрема, від певних видів

виробництва, екологічне оподаткування має й сприяти скороченню негативного впливу на природне середовище. Таким чином, екологічне оподаткування буде виконувати як компенсуючу, так і стимулюючу функції.

У національному законодавстві наголошується на тому, що мета справляння екологічного податку полягає у стимулюванні раціонального використання природних ресурсів. Наприклад, у Водному кодексі України вказано, що «збори за спеціальне водокористування справляються з метою стимулювання раціонального використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів і включають рентну плату за спеціальне використання води та екологічний податок за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти, які встановлюються Податковим кодексом України» [2].

Згідно з даними про надходження екологічного податку до Зведеного бюджету України протягом 2019-2022 років спостерігається скорочення їх обсягу майже на 1195 млн грн, або на 19,6 % (табл. 1). Особливо стрімке скорочення показника відбулося в 2022 році із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію України, адже сильніше постраждали регіони, де розташовувалися промислові підприємства – найбільші платники цього податку.

Зауважимо, що найбільші надходження були від екологічного податку, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення, проте його обсяг зменшився майже вдвічі (на 1255,8 млн грн), а частка в структурі екологічних податків – більш як на чверть. У 2022 році екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, складав третину в загальному обсязі надходжень від екологічних податків, а обсяг надходжень від нього збільшився в 1,7 рази (на 688,1 млн грн).

Зазначимо, що 30.11.2021 внесені зміни до Податкового кодексу України, згідно з якими у 2022 році ставки екологічного податку збільшені, зокрема:

- податку за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення – на 5%;
- податку за викиди двоокису вуглецю – з 0,41 грн до 30 грн за 1 тону;
- податку за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти – щорічно з 01.01.2022 до 01.01.2025 на 30%, 60%, 90% та 100% відповідно від ставок визначених ПКУ (тобто, за цей період ставка зростає у 8 разів);
- податку за розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах – на 10 %;
- податку за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) – з 0,0127 грн до 0,0133 грн у розрахунку на 1 кВт-год виробленої електричної енергії;
- податку за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк – на 5 % [6].

Таблиця 1

Динаміка обсягу надходжень від екологічного податку в Україні та рівня виконання плану
за цими надходженнями протягом 2019-2022 років*

Показник	2019 рік		2020 рік		2021 рік		2022 рік	
	млн грн	% вико- нання плану	млн грн	% вико- нання плану	млн грн	% вико- нання плану	млн грн	% вико- нання плану
Екологічний податок	6092,6	98.12	5397,6	100.63	5989,3	108.12	4897,7	72.80
Екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення (за винятком викидів в атмосферне повітря двоокису вуглецю)	2659,5	186.42	1982,2	143.21	2234,1	201.39	1403,7	137.09
Надходження від скидів забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	155,7	183.03	148,1	185.26	158,6	190.46	225,9	259.39
Надходження від розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини	1254,2	196.82	1189,9	180.83	1377,1	212.07	848,6	141.54
Екологічний податок, який справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензій строк	1071,7	*	1015,0	*	1035,9	*	779,8	*
Екологічний податок, який справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення	951,5	*	1062,4	5249.22	1183,5	*	1639,6	7733.59

* Примітки: не передбачені планові показники.

Джерело: складено авторами на основі даних Open budget (URL: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes>) [13].

Бюджетним кодексом України (стаття 29) встановлено порядок розподілу екологічного податку між державним і місцевими бюджетами, зокрема:

- 45 % екологічного податку зараховується до загального фонду державного бюджету України (крім екологічного податку, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення, який зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі; екологічного податку, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад встановлений особливими умовами ліцензії строк, який зараховується до спеціального фонду державного бюджету в повному обсязі);

- 55 % екологічного податку зараховується до спеціального фонду місцевих бюджетів (крім екологічного податку, визначеного п. 16-1 частини другої ст. 29 ПКУ), у тому числі: до бюджетів місцевого самоврядування (крім бюджетів міст Києва та Севастополя) – 25 %, обласних бюджетів та бюджету Автономної Республіки Крим – 30 %, бюджетів міст Києва та Севастополя – 55 % [1].

Дослідження структури надходжень екологічного податку до державного та місцевих бюджетів України протягом 2019-2022 років (рис. 1) показало, що найбільшу частку займали надходження до державного бюджету – понад $\frac{2}{3}$, при цьому відбувався щорічний її приріст.

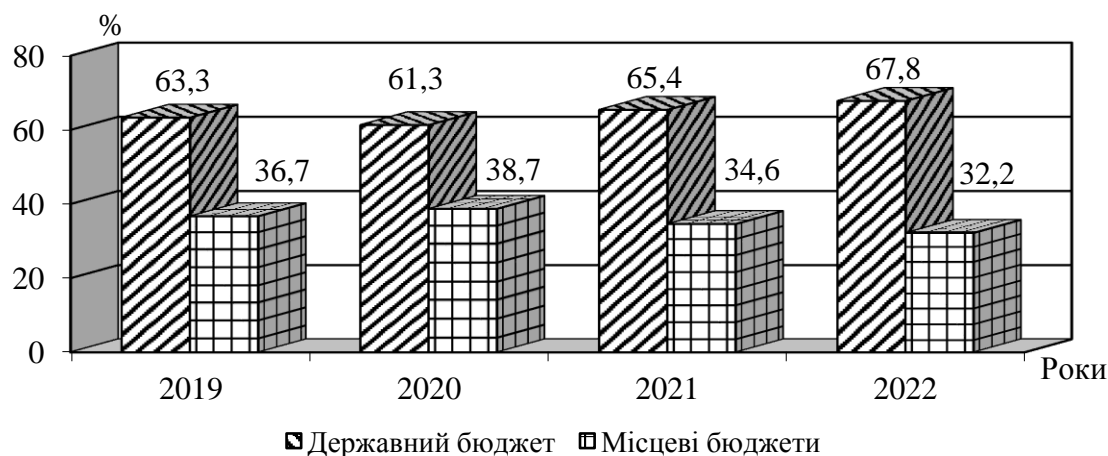

Рис. 1. Динаміка структури надходжень екологічного податку до державного та місцевих бюджетів України протягом 2019-2022 років
Джерело: складено авторами на основі [13].

На фоні розглянутої динаміки обсягу надходжень екологічного податку до державного і місцевих бюджетів України, констатуємо низький рівень та скорочення частки цього податку в структурі ВВП України: зменшення з 0,153 % у 2019 році до 0,094 % у 2022 році (рис. 2).

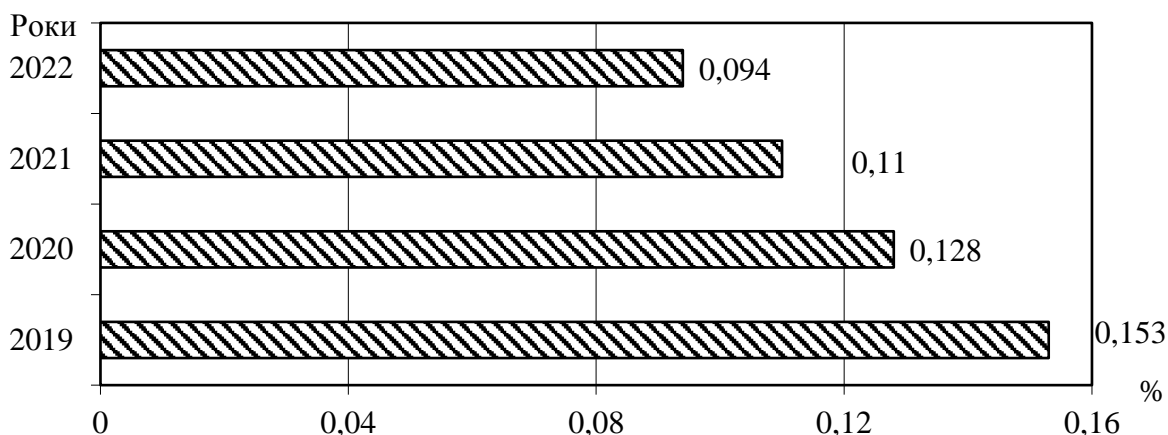

Рис. 2. Динаміка частки екологічного податку у ВВП протягом 2019-2022 років

Джерело: розраховано та складено авторами на основі даних [3; 13].

Для порівняння, за даними Eurostat у середньому в країнах Європейського Союзу частка надходжень від екологічного податку складала дещо понад 2 %. Зокрема, у 2021 році цей показник становив 2,24 %, при цьому найбільший його рівень був у Греції (3,93 %) та Хорватії (3,11 %), а найнижчий – в Ірландії (1,16 %) та Швейцарії (1,36 %) [11].

Зазначимо, що протягом 2019-2021 рр. спостерігалось щорічне зростання витрат на охорону навколишнього природного середовища в Зведеному бюджеті України, зокрема за ці роки фактичний їх приріст становив 890,8 млн грн, або 9,2 %, хоча недовиконання плану за цим показником – 23,51; 20,02 та 17,05 % відповідно. Найбільша частка коштів направлялася на фінансування заходів із запобігання та ліквідації забруднення навколишнього природного середовища (охорону та раціональне використання природних ресурсів, утилізацію відходів, ліквідацію іншого забруднення навколишнього природного середовища) – понад $\frac{2}{3}$ і у 2021 році на ці цілі спрямовано понад 7679,0 млн грн. Крім цього, кошти використовувалися на збереження природно-заповідного фонду, на фінансування фундаментальних і прикладних досліджень та розробок у сфері охорони навколишнього природного середовища, на іншу діяльність у цій сфері [13].

Виокремлення 2022 року в межах досліджуваного періоду викликано тим, що держава не мала можливості в повному обсязі фінансувати природоохоронні витрати через вторгнення РФ на територію України. Відповідно з'являлися більш пріоритетні напрями витрачання бюджетних коштів, зокрема, на забезпечення обороноздатності країни. Тому витрати на охорону навколишнього природного середовища у 2022 році зменшилися більш ніж удвічі та склали 5226,7 млн грн (у 2021 році – 10620,6 млн грн). Більшість витрат також використовувалося на фінансування заходів із запобігання та ліквідації забруднення навколишнього природного середовища [13].

Враховуючи ту ситуацію, у якій опинилися деякі платники екологічного податку через воєнний стан в Україні (окупація Росією територій, постійні обстріли, воєнно-техногенне забруднення), внесені зміни до Податкового кодексу України, відповідно до яких не нараховується та не сплачується екологічний податок щодо об'єктів, які розташовані на територіях, де ведуться активні бойові дії, а також на тимчасово окупованих РФ територіях України (перелік таких територій затверджується наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України). Таке звільнення визначене в п. 69.16 підрозділу 10 Розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України та діятиме до першого числа місяця, який настане після дати завершення бойових дій або ж тимчасової окупації такої території [5].

Вагомою екологічною проблемою для України є великі площі земельних ділянок, які забруднені вибухонебезпечними предметами (або такі, що визнані потенційно забрудненими вибухонебезпечними предметами). Нормами загаданого вище пункту 69.16 ПКУ передбачається звільнення від сплати екологічного податку до моменту, коли такі ділянки будуть визнані придатними до використання [5].

Крім цього, постійні обстріли енергетичної інфраструктури України вплинули на те, що електрогенератори стали невід'ємним елементом забезпечення життєдіяльності країни (зокрема, лікарень, закладів освіти, енергогенеруючих підприємств тощо). Тому наприкінці 2022 року внесені доповнення до ПКУ (п. 46 підрозділу 5 Розділу XX «Перехідні положення»), де визначено, що на період дії воєнного стану на території України, а також протягом 30 днів з дня його припинення або скасування електрогенераторні установки (код за УКТ ЗЕД – 8502) не вважаються стаціонарними джерелами забруднення, відповідно екологічний податок щодо них не сплачується [5].

Високий рівень воєнно-техногенного забруднення більшості території України вимагатиме значного фінансування та багато років на реалізацію проєктів з відновлення довкілля. Тому система екологічного оподаткування має бути зорієнтована передусім на стимулювання розумного споживання, забезпечення рециклінгу, сортування відходів, що дозволить зменшити негативний вплив на навколишнє природне середовище та здоров'я людей.

У межах активізації стимулюючої функції екологічного оподаткування, державна політика має бути спрямована на впровадження відповідних фінансових інструментів, наприклад, введення податкових пільг у сфері екологічного оподаткування, що сприятиме зацікавленості підприємців, виробництва яких негативно впливають на довкілля, впроваджувати відновлювальні джерела енергії, «чисті» технології, модернізувати виробництво через перехід на ресурсо- та енергозберігаючі технології, які завдаватимуть мінімальної шкоди навколишньому природному середовищу.

Питання застосування системи пільг регулюється ст. 41 п. «д» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», де серед економічних інструментів визначена можливість надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та

інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища [9].

Залежно від природоохоронних заходів, які впроваджує платник екологічного податку, пільгове екологічне оподаткування передбачатиме зменшення бази оподаткування на: суму прибутку, за рахунок якого профінансовано такі заходи; вартість обладнання, яке придбане для подальшого використання, що дозволить значно зменшити шкідливі викиди в навколишнє природне середовище. Окрім цього, тим підприємствам, які проводять наукові дослідження у сфері безвідходного виробництва, впровадження екологічно чистих технологій, що дозволяє підвищити рівень ресурсозбереження та знизити забруднення навколишнього природного середовища, доцільно надавати пільги щодо оподаткування податку на прибуток, зокрема, в частині зменшення бази оподаткування на суму прибутку, який використано на проведення таких досліджень.

Погоджуємося з думками експертів, що необхідно встановлювати диференційовані ставки екологічного податку за перевищення визначених чинним законодавством дозвільних норм, при цьому мають бути збільшені розміри штрафів за порушення вимог природоохоронного законодавства, доречним є врахування інфляційних чинників при визначенні сум податкових зобов'язань [10].

Потребують перегляду принципи міжбюджетного перерозподілу екологічного податку, розглянуті вище, що передбачають лише 55 % його надходжень направляти до спеціального фонду місцевих бюджетів. Задля забезпечення більшого рівня цільової спрямованості екологічного податку доцільно збільшити частку, яка надходитиме до місцевих бюджетів, що дозволить спрямовувати кошти на вирішення конкретних проблем, пов'язаних з охороною довкілля на територіях відповідних територіальних громад [4].

В Україні поки що відсутня дієва система контролю за суб'єктами, діяльність яких негативно впливає на довкілля. Така система дозволяла б точно визначати обсяг викидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище та оцінювати реальний обсяг шкоди, завданої такими суб'єктами, достовірно розраховувати розмір екологічного податку.

Поряд з цим, позитивної оцінки заслуговує те, що Україна на шляху реалізації свого прагнення бути членом Європейського Союзу, вдосконалює природоохоронне законодавство відповідно до Директиви про промислові викиди. Так, у 2022 році прийнятий Закон України «Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів» [8], а у 2023 році – Порядок його ведення [7], що відкриє доступ широкому колу зацікавлених осіб до інформації про всіх суб'єктів, діяльність яких має негативний вплив на навколишнє природне середовище. Така електронна база може використовуватися й податковими органами для адміністрування екологічного податку.

Передбачається інтеграція Національного реєстру протягом двох років з Європейським реєстром викидів та перенесення забруднювачів, що є важливим кроком на шляху виконання євроінтеграційних вимог Україною.

На фінансування природоохоронних заходів виділяється значний обсяг бюджетних коштів, які формуються й за рахунок надходжень від екологічного податку. Це обумовлює необхідність підвищення ефективності функціонування системи моніторингу використання коштів на охорону навколишнього природного середовища задля забезпечення прозорості їх витрачання та недопущення нецільового їх витрачання.

Висновки і пропозиції. Реалізація природоохоронних заходів, зокрема, спрямованих на відновлення та збереження довкілля, потребує значних обсягів фінансування, при цьому важливу роль має відігравати держава. Згідно з вітчизняним податковим законодавством сутність екологічного податку полягає у грошовому вираженні збитків, які нанесені платником податку в результаті забруднення навколишнього природного середовища. Поряд з цим, справляння екологічного податку має бути спрямоване на стимулювання раціонального використання природних ресурсів.

Дослідження показників Зведеного бюджету України за 2019-2022 роки показало скорочення надходжень екологічного податку, а його частка у ВВП зменшилася до найнижчого рівня в останні роки.

З 2022 року національна економіка функціонує в умовах воєнного стану, що викликано повномасштабним вторгненням РФ на територію України. Це обмежило можливості багатьох платників екологічного податку через окупацію частини української території, постійні обстріли, воєнно-техногенне забруднення тощо, що спонукало законодавців внести зміни до Податкового кодексу України, які дозволяють певною мірою зменшити податкове навантаження на таких платників податку.

Екологічні податки є одним з основних економічних інструментів, який має не тільки покривати обсяги завданої шкоди довкіллю, але й стимулювати шкідливі виробництва за рахунок інноваційних рішень зменшувати негативний вплив на довкілля. Ефективна реалізація фінансово-економічного механізму передбачає стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження ресурсозберігаючих технологій і заходів, спрямованих на охорону навколишнього середовища, зокрема, за рахунок системи податкових пільг, зменшення бази оподаткування, впровадження диференційованих ставок тощо. Перш за все, потребує вдосконалення організаційне та інформаційне забезпечення, як важливі складові вказаного механізму, в тому числі шляхом впровадження постійного контролю за суб'єктами, діяльність яких забруднює навколишнє середовище, а також моніторингу ефективності використання бюджетних коштів на природоохоронні заходи.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс України від 08.07.2010 №2456-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. Водний кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Мединська Н. В. Трансформація екологічного оподаткування в контексті інвестиційного забезпечення модернізації природоохоронної інфраструктури / Н. В. Мединська // Інвестиції: практика та досвід. – 2022. – №4. – С. 48-53.

5. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень [Електронний ресурс]: Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text>.

7. Порядок ведення Національного реєстру викидів та перенесення забруднювачів [Електронний ресурс]: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 02.06.2023 №560. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2023-%D0%BF#Text>

8. Про Національний реєстр викидів та перенесення забруднювачів [Електронний ресурс]: Закон України від 20.09.2022 №2614-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text>.

9. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс]: Закон України від 25.06.1991 №1264-XII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#>.

10. Федчишин В. Застосування екологічних податків в Україні: аналітична записка. Центр економічної стратегії, 2022. – 50 с. – Режим доступу: <https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief>.

11. Environmental tax revenues. Eurostat: website. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TEN00141/default/table?lang=en>.

12. Environmental tax. Glossary. Eurostat: website. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Environmental_tax

13. Open budget: веб-сайт. URL: <https://openbudget.gov.ua>.

14. Pigou A.C. The Economics of Welfare. London: Macmillan, 1920. URL: <http://pombo.free.fr/pigou1920.pdf>.

References

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 №2456-VI [Budget Code of Ukraine dated July 08, 2010 №2456-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

2. Vodnyi kodeks Ukrainy vid 06.06.1995 № 213/95-BP [The Water Code of Ukraine dated June 06, 1995 №213/95-BP]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. State Statistics Service of Ukraine. <https://www.ukrstat.gov.ua>.

4. Medynska, N.V. (2022). Transformatsiia ekolohichnoho opodatkuvannia v konteksti investytsiinoho zabezpechennia modernizatsii pryrodookhoronnoi infrastruktury [Transformation of environmental taxation in the context of investmentsupport for the modernization of environmental infrastructure]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (4), 48-53.

5. Podatkovyy kodeks Ukraïny vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine dated December 02, 2010 №2755-VI]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

6. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zabezpechennia zbalansovanosti biudzhetykh nadkhodzen [On making changes to the Tax Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine on

ensuring the balance of budget revenues], Law №1914-IX (November 30, 2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text>.

7. Poriadok vedennia Natsionalnoho reiestru vykydiv ta perenesennia zabrudniuvachiv [The Procedure for maintaining the National Pollutant Release and Transfer Register], Resolution of the by resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 560 (June 2, 2023). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2023-%D0%BF#Text>.

8. Pro Natsionalnyi reiestr vykydiv ta perenesennia zabrudniuvachiv [On the National Pollutant Release and Transfer Register], Law № 2614-IX (September 20, 2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2614-20#Text>.

9. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [On Environmental Protection]: Law №1264-XII (June 25, 1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#>.

10. Fedchyshyn, V. (2022). Zastosuvannia ekolohichnykh podatkov v Ukraini: analitychna zapyska [The application of environmental taxes in Ukraine: analytical note]. Center for Economic Strategies. <https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/>.

11. Environmental tax revenues. Eurostat: website. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/TEN00141/default/table?lang=en>.

12. Environmental tax. Glossary. Eurostat: website. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Environmental_tax.

13. Open budget: website. <https://openbudget.gov.ua>.

14. Pigou, A.C. (1920). The Economics of Welfare. Macmillan. <http://pombo.free.fr/pigou1920.pdf>.

Отримано 13.08.2023

UDC 336.226.44

Tetiana Klymenko

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: klemenkotv79@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5852-6350>

ResearcherID: [D-3192-2015](https://orcid.org/0000-0002-5852-6350)

Oleksandr Sidorenko

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: sidorenko_aleks85@ukr.net. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0001-5478-0688>

ResearcherID: [F-2724-2016](https://orcid.org/0000-0001-5478-0688)

Valentina Glivenko

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Accounting and Taxation Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: glivenkovv@meta.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-4590-3567>

ResearcherID: [G-1643-2016](https://orcid.org/0000-0002-4590-3567)

ENVIRONMENTAL TAXATION DURING THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

In the article, the essential-substantial basis of the environmental tax and the dynamics of revenues to the budget from environmental taxation are examined, the main provisions regarding the features of the environmental tax collection in Ukraine under martial law are summarized, general recommendations for reforming environmental taxation are given, which should be aimed at stimulating tax payers to reduce the negative impact on the natural environment.

The interpretation of the environmental tax by domestic legislation and in the European practice is determined, and it was established that its essence consists in the monetary expression of damages incurred by the tax payer as a result of the environmental pollution. This shows a compensatory function of environmental taxation, but it is emphasized on the need to update its stimulating function, which will contribute to reducing the negative impact on the environment and more rational use of the natural resources.

According to the results of the data study of the Consolidated Budget of Ukraine, a decrease in revenues from the environmental tax to the state and local budgets, a reduction in the share of the environmental tax in the gross domestic product, which is significantly lower than the average European level, were revealed. The amendments made to the Tax Code of Ukraine regarding environmental taxation, which came into effect during 2021-2022, including in the conditions of martial law in the country due to the full-scale invasion of the rf in the territory of Ukraine are generalized.

Based on the study results, the main tools that will enable the activated stimulating function of the environmental taxation are substantiated, in particular, the system of benefits, differentiated tax rates, reasons to reduce the tax base, the need to tax environmentally hazardous products. The expediency of the inter-budgetary redistribution of the environmental tax has been determined to significantly increase its share, which will be directed to local budgets. To ensure the transparency of spending and to prevent misuse of environmental tax revenues, it is proposed to increase the effectiveness of the system for monitoring their spending on environmental protection.

Keywords: *environmental tax; budget revenues; stimulating function; tax benefits; differentiated rates; monitoring.*

Table: 1. Fig.: 2. References: 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-196-209](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-196-209)

УДК 336.61:378.4

JEL Classification: I22; I23; C38

Людмила Юрчишена

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи
Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця, Україна)

E-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5904-0758>

ResearcherID: [AEQ-8743-2022](https://orcid.org/0000-0002-5904-0758). Scopus Author ID: [57288725400](https://orcid.org/0000-0002-5904-0758)

СТРАТЕГІЧНА ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Діяльність університетів реалізується відповідно до стратегічних пріоритетів їхнього розвитку в умовах розширення фінансової автономії та невизначеності. Ця стаття має за мету розробку методики оцінки стратегічної фінансової стійкості університету, обґрунтування її складових та здійснення практичної апробації експрес оцінки фінансової стійкості як індикатора визначення фінансового потенціалу ЗВО. З цією метою здійснено огляд літературних джерел дотичних до вирішення проблеми стратегічної фінансової стійкості університетів; здійснено аналіз стратегій українських університетів, визначено ключові напрями стратегічного розвитку, що закладені в їх основу; розроблено методика оцінки стратегічної фінансової стійкості університету, що включає експрес оцінку поточної фінансової стійкості для досягнення стратегічних пріоритетів розвитку ЗВО та інструменти, групи показників поточної фінансової стійкості для оцінки досягнення стратегічних завдань ЗВО; здійснено практичну апробацію експрес оцінки на прикладі 35 ЗВО України.

Ключові слова: стратегія; фінансова стійкість; стратегічна фінансова стійкість; університет; методика оцінки; фінансовий потенціал.

Рис.: 8. *Бібл.:* 13.

Постановка проблеми. Останні роки для вищої освіти характеризуються динамічними змінами, що реалізуються в умовах невизначеності та сприяють розробці нових підходів до моделей функціонування університетів. Вектором розвитку сучасного закладу вищої освіти є стратегія, що визначає довгострокові орієнтири функціонування, концепцію, ідеологію, послідовний план дій у межах стратегічних пріоритетів розвитку для забезпечення конкурентоспроможних позицій на ринку освітніх послуг та стійкості в умовах невизначеності. В основі стратегії закладено довгострокове планування ключових напрямів діяльності, невід'ємною складовою якого є стратегічне фінансове планування. Довгострокове фінансове планування реалізується в закладах вищої освіти (ЗВО) не повною мірою, оскільки залежить від бюджетного фінансування та прив'язане до контингенту, що не може бути точно прогнозованим. Нині актуальність цієї проблеми посилюється, адже ЗВО розробляють стратегії, визначають досить амбітні стратегічні пріоритети розвитку, проте не оцінюють наявний фінансовий потенціал як при розробці, так і в процесі реалізації стратегії, що призводить до її часткового недовиконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом наукових дискусій є теоретичні та практичні аспекти стратегічного управління у вищій школі, що супроводжується дотичними публікаціями з цього питання. Закордонні вчені фокусують увагу на різних аспектах зазначеної проблеми, так

Т. Фералі, О. Льюїс [1] досліджують глобальну стратегію партнерства у вищій освіті, Л. Біонді, С. Руссо визначають зв'язок між стратегічним плануванням та управлінням ефективністю в італійських університетах [2]. Іспанські науковці Е. Лопес-Алькарріа, М. Поза-Вільчес, Т. Позо-Льоренте обґрунтовують соціально-корпоративний вплив та здатність університетів забезпечувати стійкість як складову стратегічного планування державних університетів [3]. Канадські вчені С. Кенно, М. Лау, Б. Суйнті, Б. Боулз [4] досліджують бюджетування як інструмент стратегічного планування. Т. Хоуз [5] оцінює наскільки є ефективними результати стратегічного планування в австралійських університетах. Швейцарські науковці Т. Фумасолі, Б. Лепорі [6] досліджують стратегію як інструмент досягнення цілей, наміри та дії університетського менеджменту, їхню позицію щодо розвитку з урахуванням формальних та неформальних процесів. Ф. Чжоу визначає, що стратегічні зміни університетів Китаю залежать від гнучкості стратегічного планування, врахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх факторів, стейкхолдерів і місії університету [7].

Окремі аспекти стратегічної стійкості ЗВО відображені в працях українських учених. Зокрема, О. Марухленко [8] фокусує увагу на інструментах стратегічного управління, З. Варналій [9] визначає стратегічні проблеми фінансової автономії та пропонує системні й інституційні напрями їх вирішення, Г. А. Поляновський [10] досліджує проблеми фінансування ЗВО з позиції стратегічних орієнтирів розвитку, глобальних та трансформаційних процесів у вищій школі. Ю. Коваленко, Л. Вітренко [11] досліджують проблеми фінансування ЗВО з урахуванням розширення їхньої автономії. К. Г. Читаєва, Л. Г. Булгаріна [12] оцінюють фінансове забезпечення державних ЗВО з позиції їх здатності генерувати грошові потоки до загального та спеціального фонду, доводять необхідність здійснення ефективного планування фінансових ресурсів. О. Ю. Кушлик, Г. С. Степанюк [13] обґрунтовують вплив та доцільність впровадження ключових показників ефективності ЗВО на реалізацію стратегії її розвитку.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій свідчить про дотичність досліджень наукової проблеми стратегічного управління університетами, при цьому фінансова складова висвітлюється досить опосередковано або відокремлено, що потребує обґрунтування методики оцінки стратегічної фінансової стійкості університетів.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розробка методики оцінки стратегічної фінансової стійкості університету, обґрунтування її складових та практична апробація експрес оцінки фінансової стійкості як індикатора визначення фінансового потенціалу ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Досягнення стратегічних пріоритетів розвитку ЗВО забезпечується завдяки планомірному й ефективному використанню ресурсного потенціалу, що підкріплюється його фінансовим потенціалом. Завдяки стратегії університети можуть оцінити свій прогрес та досягати

показників ефективності, що можливе завдяки забезпеченню їх поточної та стратегічної фінансової стійкості. Оцінка поточної фінансової стійкості на вході, перед розробкою стратегії є дієвим інструментом, що дає можливість оцінити університетському менеджменту свої фінансові можливості, ставити реалістичні цілі та завдання, гнучко реагувати на виклики, знаходити і ставити компромісні рішення для забезпечення успішного функціонування ЗВО.

Проаналізувавши стратегії ЗВО України, що ввійшли до вибірки дослідження і публічно оприлюднені на сайтах, визначено їхні амбітні стратегічні пріоритети розвитку, в основі яких закладено:

- інноваційність та пріоритетність досліджень (європейські (Horizon Europe, Erasmus+ тощо), національні та регіональні грантові програми, взаємодія з міжнародними фондами та грантодавцями в Україні, спільне фінансування досліджень українськими і зарубіжними ЗВО, конкурси МОН, реалізація госпрозрахункових тем, наукових тем на замовлення суб'єктів господарювання);

- освітній процес (формування системи забезпечення якості, формування ціннісних пропозицій відповідно до запитів ринку праці, розвиток практикоорієнтованого навчання, взаємодія зі стейкхолдерами, акредитація освітніх програм, інтеграція освіти і досліджень, у тому числі в міжнародний освітній простір тощо), розвиток академічного підприємництва та комерціалізація освітньої, наукової та інноваційної діяльності всіх учасників освітнього процесу;

- цифровізація всіх напрямів діяльності (оновлення комп'ютерної мережі, програмного забезпечення, розширення інформаційних засобів (цифровізація інфраструктури ЗВО, перехід на ID-картки студентських квитків, використання штучного інтелекту для ідентифікації особистості тощо), створення цифрових банків наукової та освітньої діяльності, інформатизація всіх напрямів взаємодії зі студентами, розширення та оновлення сучасних медійних та аудіовізуальних технічних засобів, відео- та аудіостудій тощо;

- розвиток кадрового потенціалу;

- інтеграція в глобальне освітнє середовище;

- матеріально-технічна база (реконструкція та розвиток корпусів ЗВО, житлових фондів та гуртожитків, впровадження програм енергозбереження та енергоефективності об'єктів інфраструктури, створення та облаштування зон відпочинку студентів, викладачів і співробітників, поліпшення спортивної інфраструктури, системи відео фіксації та ідентифікації осіб та інші заходи);

- інші пріоритети стратегічного розвитку ЗВО.

Запропонована методика оцінювання стратегічної фінансової стійкості (рис. 1) є базовою і може корегуватися відповідно до запитів і стратегічних пріоритетів розвитку як відносно набору показників, так і запропонованих інструментів реалізації. Важливою складовою є наявність повної, структурованої фінансової та управлінської інформації, що є визначальним критерієм вибору інструментів і складових оцінки.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 1. Методика оцінки стратегічної фінансової стійкості ЗВО
Джерело: розроблено автором.

На першому етапі, що передуює розробці стратегії університету, здійснюється експрес оцінка фінансової стійкості, що заснована на: статичних показниках, що дають можливість оцінити в момент часу t фактичний

залишок коштів на рахунках, фінансовий результат (профіцит або дефіцит), залежність від бюджетного фінансування, частку витрат на оплату праці й нарахування на неї в доходах, видатках, видатки на оплату праці на одного здобувача; динамічні показники, що характеризують тенденції зміни за певний період (зазвичай 3–5 роки проти попереднього року), й показують у відносному вимірі, як змінюються статичні показники. Зазначена група показників дає можливість оцінити не лише наявний фінансовий потенціал для реалізації стратегії, а й визначити пріоритетні стратегічні напрямки розвитку із врахуванням тенденцій зміни показників.

На другому етапі, щорічно визначається набір індикаторів і показників поточної фінансової стійкості, що дає можливість оцінити, чи були повною мірою фінансово забезпечені індикатори, визначені в стратегії.

Важливо на початку року застосовувати певний інструментарій, що включає визначення перспективного плану потреби у фінансових ресурсах доходним і витратним методом, оцінювати наявний ресурсний потенціал, ідентифікувати та генерувати додаткові доходи, визначати модель формування і розподілу фінансових ресурсів. Невід'ємною складовою фінансової стійкості ЗВО є розширення фінансової автономії за рахунок доходів від наданих послуг (виконання робіт), основним джерелом яких є плата за освітні послуги від здобувачів, що навчаються за кошти фізичних та юридичних осіб. Тому, важливим інструментом забезпечення фінансової стійкості є модель розрахунку вартості освітніх послуг із врахуванням витрат на акредитацію, які можна накопичувати на рахунках і включати у вартість підготовки з урахуванням п'ятирічного терміну акредитації.

Інструментами стимулювання розвитку кадрового потенціалу й досягнення ключових показників ефективності науково-педагогічних працівників, керівників структурних підрозділів, проректорів і ректора є кореляція визначених індикаторів із показниками фінансового, управлінського обліку.

Не менш важливим інструментом стратегічної фінансової стійкості є моніторинг очікуваних результатів відповідно до термінів реалізації стратегічних пріоритетів розвитку, якщо результати моніторингу є негативними, то потрібно внести зміни до попередніх інструментів і адаптувати їх до потенційних можливостей ЗВО.

Фінансові можливості ЗВО для реалізації стратегії доцільно оцінювати за поточними показниками фінансової стійкості на кінець звітної періоду. Стратегічна фінансова стійкість – це кумулятивний показник, що формує фінансовий простір університету за рахунок профіциту бюджету, накопичення коштів на рахунках, їх диверсифікації, в тому числі коштів від міжнародних, європейських, національних, регіональних грантів, проєктів, досліджень тощо, і як результат, створює інвестиції для всебічного розвитку університету.

Експрес оцінку фінансової стійкості здійснено на підставі публічно оприлюдненої фінансової інформації на сайтах вибірки ЗВО України, що включає подібні та відмінні ЗВО за типом, масштабом та місцезоста-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

шуванням. Попри відмінність функціонування досліджувані ЗВО реалізують свою діяльність на підставі стратегії, яка не завжди корелює із фінансовим потенціалом. Важливими показниками, що свідчать про фінансові можливості ЗВО є залишок коштів на рахунку, позитивний фінансовий результат звітного періоду та фінансова подушка (Financial Cushion) (рис. 2), що розраховується за витратним підходом:

$$\text{Financial Cushion} = \frac{\text{Cash on the account}}{\text{Costs}}, \quad (1)$$

де *Cash on the account* – залишок коштів на рахунку на кінець звітного періоду;
Costs – витрати ЗВО звітного періоду.

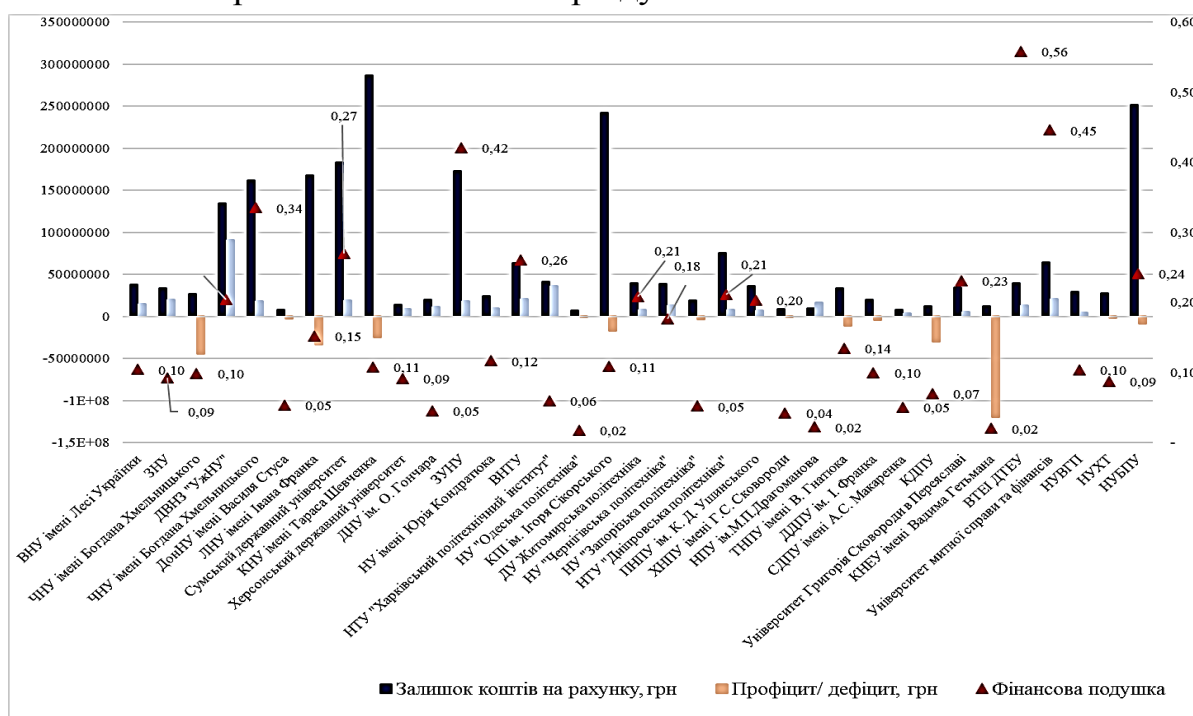

Рис. 2. Показники фінансового потенціалу ЗВО за 2022 р.

Джерело: розраховано і побудовано автором на основі звітності ЗВО.

Фінансова подушка свідчить про здатність ЗВО покривати витрати на рівні минулого року за рахунок коштів, що розміщені на їх рахунках. В цілому можна стверджувати про досить низький рівень, так як за результатами діяльності 2022 р. 22 ЗВО здатні покрити витрати на рівні минулого року на 2–16 %, 9 ЗВО – 17–30 %, відносно високий показник фінансової подушки мають лише чотири ЗВО – ЧНУ імені Богдана Хмельницького – 34 %, ЗУНУ – 42 %, Університет митної справи і фінансів – 45 %, ВТЕІ ДТЕУ – 56 %.

Попри скорочення залишків коштів на поточних рахунках 14 із 35 ЗВО отримали дефіцит коштів за результатами діяльності у 2022 р., тобто для їх покриття необхідно перерозподіляти кошти між різними фондами та частково покривати за рахунок накопичених коштів на рахунках. Така ситуація свідчить

про порушення фінансової стійкості в більшості ЗВО і потребує впровадження фінансового менеджменту, адже корпоративне управління в університетах, це не лише про місію, стратегічне бачення, а й ефективні фінансові рішення, що спрямовані на досягнення поставлених задач розвитку ЗВО.

Щодо залишку коштів на рахунках ЗВО (рис. 2), то ефект масштабу досить викривлює ситуацію і не дає можливості формувати коректні судження, так, наприклад, КНУ імені Тараса Шевченка за 2022 р. отримав збитки -24,3 млн грн, при цьому залишки коштів на рахунках на кінець періоду становлять 286,7 млн грн, а фінансова подушка 11 %, що свідчить про недостатній рівень поточної фінансової стійкості, адже ЗВО не може за рахунок поточних доходів покривати поточні витрати і це потребує пошуку додаткових резервів співфінансування. При цьому контингент студентів знизився лише на 1 %, навчання відбувалося в період війни переважно онлайн, що давало можливість отримати економію по споживанню газу та електроенергії. Тому, для досягнення стратегічних завдань, менеджмент університету має зіставляти потреби і фінансові можливості, генерувати наявний ресурсний, в т. ч. кадровий потенціал для отримання додаткових доходів і фінансового забезпечення поставлених цілей.

Важливою складовою оцінки є визначення частки бюджетного фінансування (рис. 3), значення якої для досліджуваних ЗВО є відмінним і коливається від мінімального 0,2 ВТЕІ ДТЕУ до максимального 0,82 КПІ імені Ігоря Сікорського. Значення показника залежить від структури контингенту, і в разі переважання здобувачів на контрактній формі доцільно привести у відповідність цінову політику щодо визначення вартості освітніх послуг та оптимізувати наповнюваність груп, формування потоків.

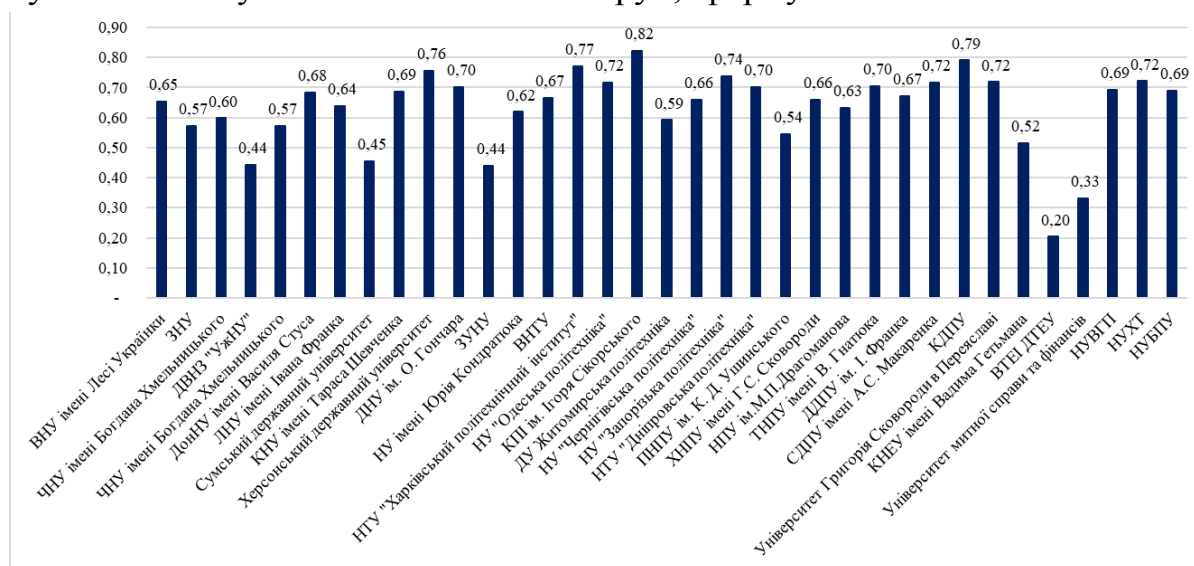

Рис. 3. Частка бюджетного фінансування ЗВО в 2022 р.
Джерело: розраховано й побудовано автором на основі звітності ЗВО.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Показниками, що визначають фінансовий потенціал університету є частка витрат на оплату праці й нарахування на неї у доходах і витратах (рис. 4).

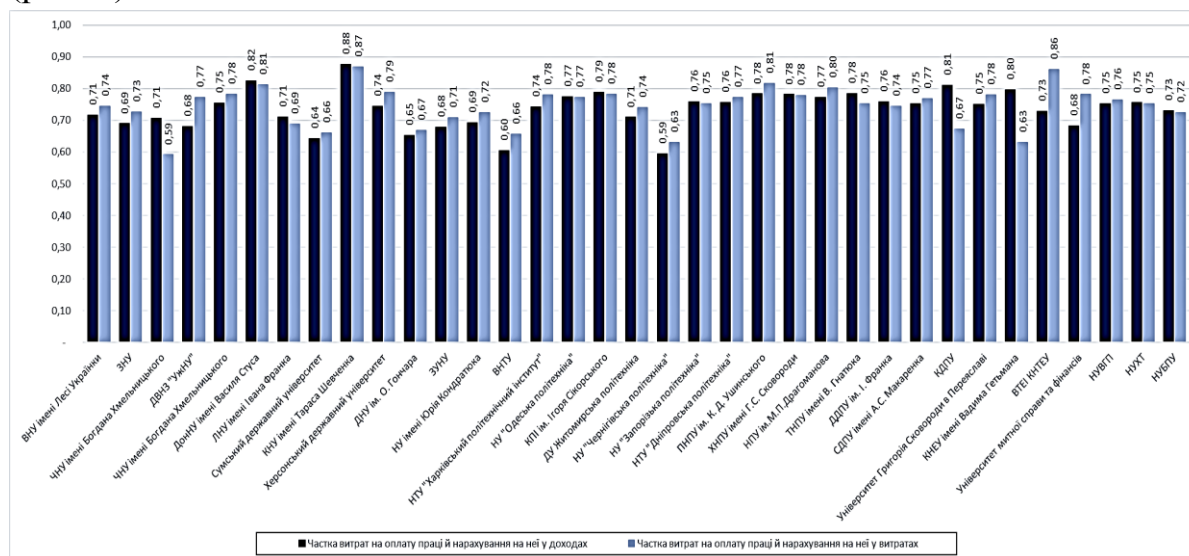

Рис. 4. Показники фінансового потенціалу ЗВО в 2022 р.

Джерело: розраховано й побудовано автором на основі звітності ЗВО.

Середнє значення частки витрат на оплату праці й нарахування на неї у доходах становить 0,73, у витратах – 0,74, тобто це ті витрати, які ЗВО мають обов'язково здійснювати незалежно від форс-мажорних обставин. Резервами щодо їх оптимізації є перегляд штатного розпису, або зменшення надбавок певним категоріям працівників. Проте зниження заробітної плати може зумовити плинність кадрів, зокрема тих, що є кадровим ядром, формують імідж ЗВО, якісні показники діяльності та створюють ціннісні пропозиції. Чим нижче значення розрахованих показників, тим вищий фінансовий потенціал ЗВО, проте, обґрунтовані висновки можна робити після аналізу структури витрат на оплату праці. Найменшу частку витрат на оплату праці й нарахування на неї у витратах має ЧНУ імені Богдана Хмельницького – 0,59, КНЕ імені Вадима Гетьмана та НУ «Чернігівська політехніка» – 0,63, ВНТУ й Сумський державний університет – 0,66, КДПУ й ДНУ імені О. Гончара – 0,67, ЛНУ імені Івана Франка – 0,69, всі інші ЗВО більше за 0,7. Максимальні 0,87 КНУ імені Тараса Шевченка та 0,86 ВТЕІ ДТЕУ. Такі результати підтверджують судження щодо необхідності оцінки якісної структури витрат на оплату праці.

Оцінку стійкості ЗВО із врахуванням цінової політики на освітні послуги можна визначити на підставі показника видатки на оплату праці на 1-го здобувача, які як видно з рис. 5 відмінні між ЗВО, найнижчі показники демонструє ВТЕІ ДТЕУ – 13 725 грн, ДУ Житомирська політехніка – 19 797, Університет митної справи та фінансів – 19 545 грн, найвищі – КНУ імені Тараса Шевченка – 77 835 грн, КПІ імені Ігоря Сікорського – 72 384 грн.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

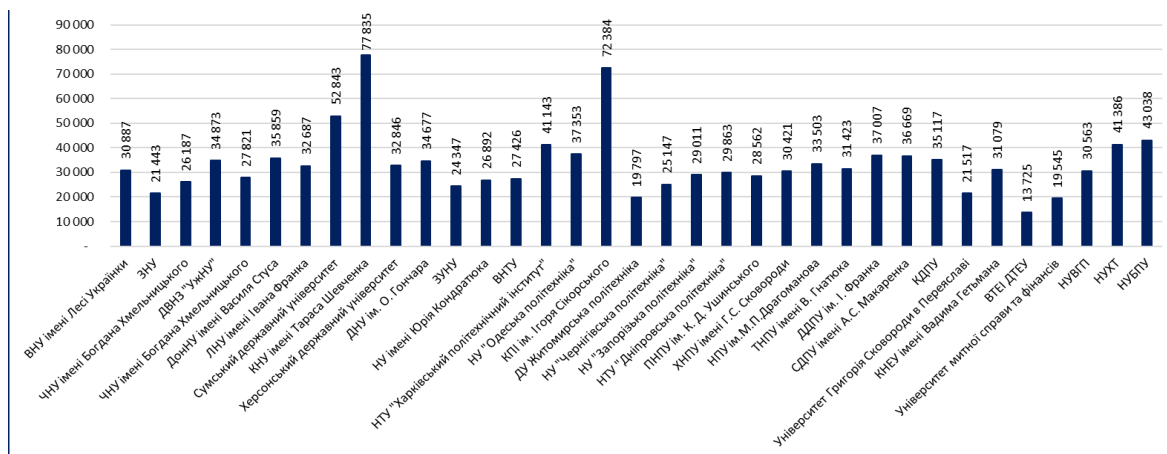

Рис. 5. Відатки на оплату праці на 1-го здобувача ЗВО в 2022 р.
Джерело: розраховано й побудовано автором на основі звітності ЗВО.

Значення показника є орієнтовним при визначенні вартості освітніх послуг, якщо середня вартість на контрактній формі навчання є нижчою, то університетський менеджмент має розуміти за рахунок яких джерел фінансування будуть погашені ці розриви. Даний показник є одним із інструментів розподілу освітніх програм на бюджетотворюючі, іміджеві тощо.

У сукупності статичні показники є оціночними для визначення поточної стійкості й фінансового потенціалу ЗВО, є інформаційною базою для прийняття правильних управлінських рішень.

Не менш важливою групою показників експрес оцінки є динамічні, так як свідчать про тенденції зміни та вказують на проблемні зони діяльності, що порушують фінансову стійкість університету. Основним показником, що впливає на фінансову стійкість є доходи, тому здатність ЗВО забезпечувати їх приріст формує фінансовий потенціал, а скорочення – обмежує його. При оцінці доходів важливо враховувати вплив інфляції, адже корегування доходів на цей показник показує їх реальну вартість. Результати розрахунків по ЗВО представлені на рис. 6.

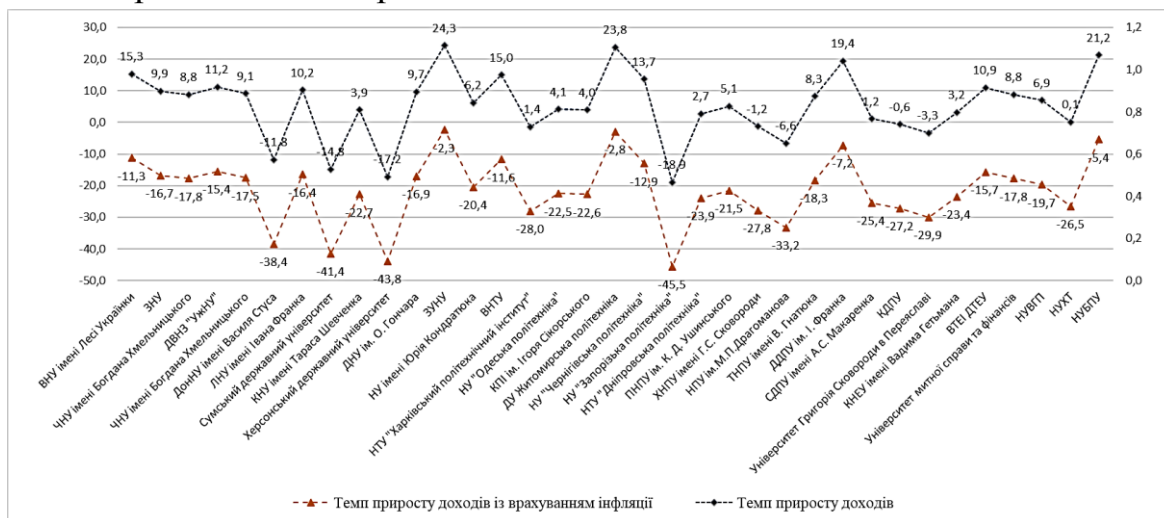

Рис. 6. Темп приросту доходів ЗВО, в т. ч. з урахуванням інфляції
Джерело: розраховано і побудовано автором на основі звітності ЗВО.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Середній темп приросту доходів по ЗВО становить 5,2 %, при мінімальному -18,9 % (НУ «Запорізька політехніка»), максимальному 24,3 % (ЗУНУ). Ще ряд університетів за результатами діяльності 2022 р. мають негативний приріст доходів (-11,8 % ДонНУ імені Василя Стуса, -14,8 % Сумський державний університет, -17,2 % Херсонський державний університет, -1,4 % НТУ «Харківський політехнічний інститут», -1,2 % ХНПУ імені Г. С. Сковороди, -6,6 % НПУ імені М. П. Драгоманова, -0,6 % КДПУ, -3,3 % Університет Григорія Сковороди в Переяславі), такі тенденції обумовлені різними чинниками, найбільш впливовим з яких є війна, що зумовила секвестр бюджетного фінансування у 2022 р., тобто вилучення та скорочення бюджетних асигнувань на вищу освіту, призупинення дії індикативної собівартості, як наслідок невідповідність вартості підготовки здобувачів за контрактною формою навчання реальним витратам, обмеження отримувати доходи від інших видів діяльності, в тому числі додаткових освітніх послуг (попит на які суттєво скоротився у зв'язку зі зниженням платоспроможності населення, суб'єктів господарювання), відтік потенційних абітурієнтів навчатися за кордон, скорочення контингенту, повна або часткова руйнація матеріально-технічної бази та інші. Усі інші ЗВО забезпечують незначні темпи приросту доходів, проте оцінюючи даний показник із врахуванням інфляції, яка у 2022 р. становила 26,6 %, то рис. 7 демонструє негативні тенденції щодо реальних доходів, які скоротилися в середньому по ЗВО на -21,4 % (max = -2,3 %, min = -45,5 %).

Зміни показника частки витрат на оплату праці й нарахування на неї в доходах і витратах демонструє рис. 7.

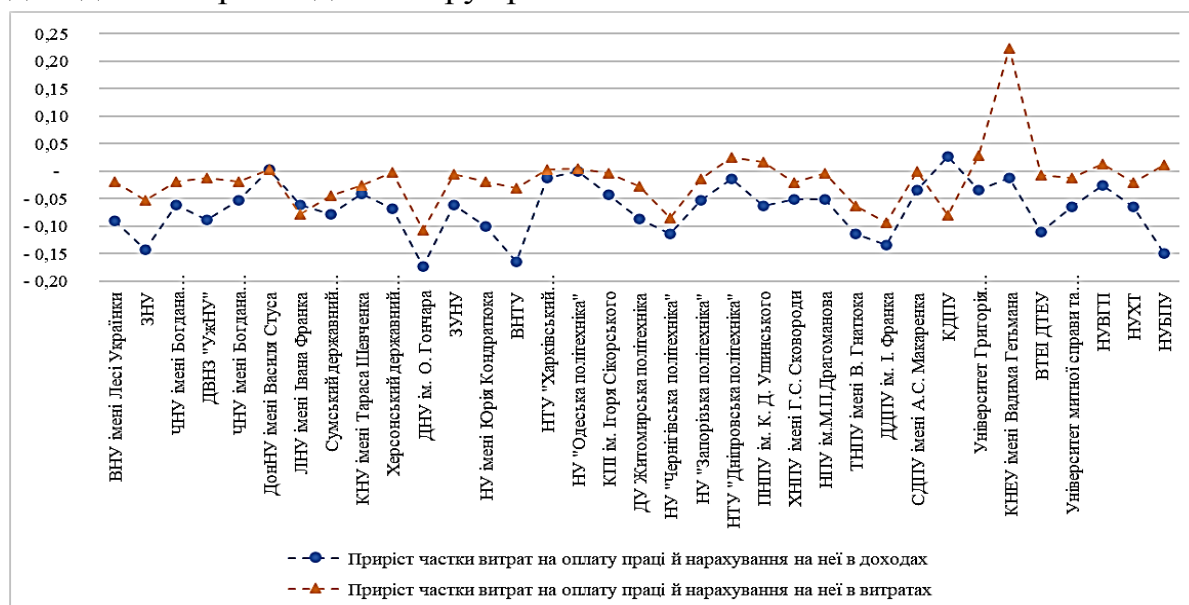

Рис. 7. Темп приросту витрат на оплату праці й нарахування на неї в доходах і витратах

Джерело: розраховано й побудовано автором на основі звітності ЗВО.

Середнє значення показників по ЗВО становить $-0,07$ та $-0,02$ відповідно, тобто позитивним є скорочення витрат на оплату праці по ЗВО, проте коливання є досить неоднозначним у діапазоні в межах $-0,17$ – $0,03$ відносно доходів і $-0,11$ – $0,22$ відносно витрат, тому якісну складову цих витрат із врахуванням чинників зміни доцільно оцінювати відносно окремого ЗВО.

Фінансовий результат у 33 із 35 ЗВО протягом 2022–2021 рр. збільшився, при цьому в 2022 р. у 14 ЗВО був дефіцит коштів, тобто деякі із них вийшли із зони збитковості, інші – зменшили обсяги збитків. Щодо видатків на оплату праці на одного здобувача, то вони скоротилися в середньому на 9,6 % по ЗВО (рис. 8).

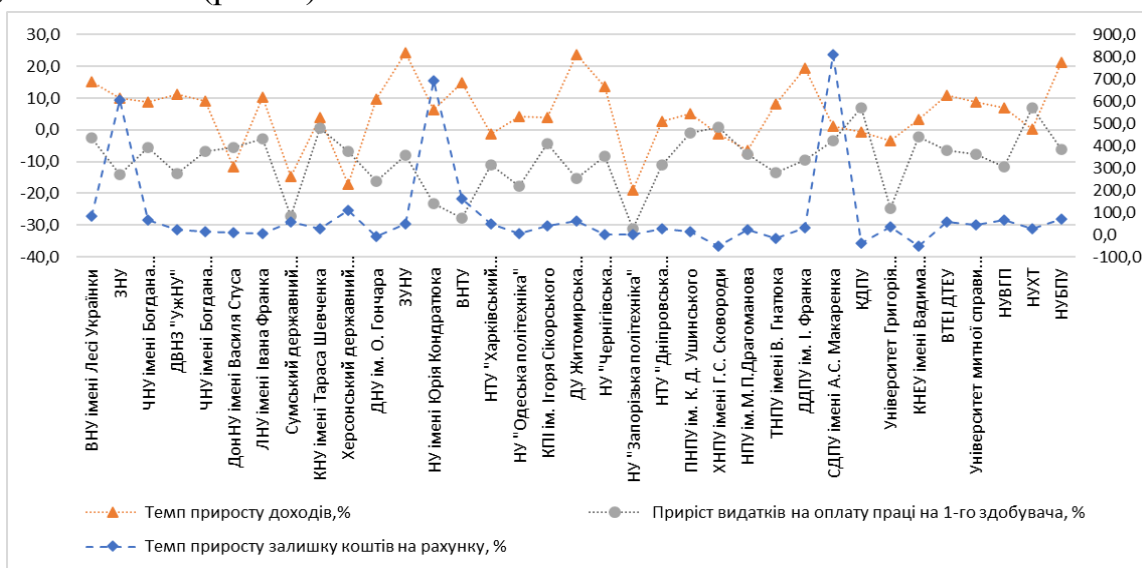

Рис. 8. Співвідношення приросту доходів, витрат на оплату праці на 1-го здобувача і залишку коштів на рахунках ЗВО
Джерело: розраховано й побудовано автором на основі звітності ЗВО.

Зміна залишку коштів на рахунках є відмінною і супроводжується значними коливаннями, так у СДПУ імені А. С. Макаренка приріст становить 808,7 %, НУ імені Юрія Кондратюка – 691,4 %, ЗНУ – 604,3 %, поряд з тим скорочення коштів відбулося на рахунках ХНПУ імені Г. С. Сковороди – -52,5 %, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана – -50,2 %, КДПУ – -36,8 %.

Висновки і пропозиції. Отже, за результатами експрес оцінки фінансової стійкості ЗВО можна стверджувати про неоднозначні тенденції показників, проте в сукупності із врахуванням якісних і кількісних параметрів формування вище зазначених показників можна оцінити фінансовий потенціал університету для реалізації стратегії та обрати оптимальний набір інструментів для досягнення стратегічної стійкості, дієвість якого оцінюється на підставі розрахунку показників поточної фінансової стійкості. Резюмуючи, можна стверджувати, що методика оцінки стратегічної фінансової стійкості ЗВО є дієвим інструментом для прийняття правильних управлінських рішень університетським менеджментом, як під час розробки, так і в процесі реалізації стратегії.

Список використаних джерел

1. Pherali T. Developing global partnerships in higher education for peacebuilding: a strategy for pathways to impact // Pherali T., Lewis A. // *High Educ.* – 2019. – Vol. 78. – Pp. 729–744. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00367-7>.
2. Biondi L. Integrating strategic planning and performance management in universities: a multiple case-study analysis / L. Biondi, S. Russo // *J Manag Gov.* – 2022. – Vol. 26. – Pp. 417–448. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10997-022-09628-7>.
3. López-Alcarria A. Socio-Corporate Impact of the Sustainable Development Goals in Higher Education: The Case of Public Universities in Andalusia / A. López-Alcarria, M. D. Poza-Vílches, T. Pozo-Llorente // *Innovative Perspectives on Corporate Communication in the Global World.* – 2021. DOI: 10.4018/978-1-7998-6799-9.ch014.
4. Budgeting, strategic planning and institutional diversity in higher education / S.A. Kenno, M.C. Lau, B. Sainty, B. Boles // *Studies in Higher Education.* – 2021. – Vol. 46. – Pp. 1919–1933. DOI: 10.1080/03075079.2019.1711045.
5. Howes T. Effective strategic planning in Australian universities: How good are we and how do we know? / T. Howes // *Journal of Higher Education Policy and Management.* – 2018. – Vol. 40(5). – Pp. 442–457.
6. Fumasoli T. Patterns of strategies in Swiss higher education institutions / T. Fumasoli, B. Lepori // *High Educ.* – 2011. – Vol. 61. – Pp. 157–178. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-010-9330-x>.
7. Zhou F. Managing strategic change in chinese universities in the transition from elite to mass system of higher education: taking guangdong university of foreign studies as an example / F. Zhou // *Asian journal of management sciences & education.* – 2016. – Vol.5(2). – Pp. 118–134.
8. Марухленко О. В. Стратегічне планування у вищих освітніх закладах / О. В. Марухленко // *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* – 2017. – № 3. – С. 256–265. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2017.3.256.e65>.
9. Варналій З. Стратегічні орієнтири вдосконалення фінансування державних вищих навчальних закладів України [Електронний ресурс] / З. Варналій // *Стратегічна панорама.* – 2018. – № 2. – С. 81–88. – Ресурс доступу: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/10>.
10. Поляновський Г. А. Стратегічні орієнтири вдосконалення фінансування державних закладів вищої освіти України / Г. А. Поляновський // *Бізнес Інформ.* – 2019. – № 5. – С. 185–191.
11. Коваленко Ю. М. Фінансування закладів вищої освіти в Україні [Електронний ресурс] : монографія / Ю. М. Коваленко, Л. О. Вітренко. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2020. – 238 с. – Ресурс доступу: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5637/1/5008_IR.pdf.
12. Читаєва К. Г. Аналіз фінансових потоків у закладах вищої освіти, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс] / К. Г. Читаєва, Л. Г. Булгаріна // *Освітня аналітика України.* – 2021. – № 3(14). – С. 58–69. – Ресурс доступу: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-3-58-69>.
13. Кушлик О. Ю. Використання ключових показників ефективності (КПІ) у стратегічному управлінні закладами вищої освіти [Електронний ресурс] / О. Ю. Кушлик, Г. С. Степанюк // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка».* – 2020. – № 16(44). – С. 62–68. – Ресурс доступу: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-16\(44\)-62-68](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-16(44)-62-68).

References

1. Pherali, T., & Lewis, A. (2019). Developing global partnerships in higher education for peacebuilding: a strategy for pathways to impact. *High Educ*, 78, 729–744. <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00367-7>.
2. Biondi, L., & Russo, S. (2022). Integrating strategic planning and performance management in universities: a multiple case-study analysis. *J Manag Gov*, 26, 417–448. <https://doi.org/10.1007/s10997-022-09628-7>.
3. López-Alcarria, A., Poza-Vílches, M.D., & Pozo-Llorente, T. (2021). Socio-Corporate Impact of the Sustainable Development Goals in Higher Education: The Case of Public Universities in Andalusia. *Innovative Perspectives on Corporate Communication in the Global World*. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6799-9.ch014>.
4. Kenno, S.A., Lau, M.C., Sainty, B., & Boles, B. (2021). Budgeting, strategic planning and institutional diversity in higher education. *Studies in Higher Education*, 46, 1919–1933. DOI: 10.1080/03075079.2019.1711045.
5. Howes, T. (2018). Effective strategic planning in Australian universities: How good are we and how do we know? *Journal of Higher Education Policy and Management*, 40(5), 442–457.
6. Fumasoli, T., & Lepori, B. (2011). Patterns of strategies in Swiss higher education institutions. *High Educ*, 61, 157–178. <https://doi.org/10.1007/s10734-010-9330-x>.
7. Zhou, F. (2016). Managing strategic change in chinese universities in the transition from elite to mass system of higher education: taking guangdong university of foreign studies as an example. *Asian journal of management sciences & education*, 5(2), 118–134.
8. Marukhlenko, O.V. (2017). Stratehichne planuvannia u vyshchychk osvity zakladakh [Strategic planning in higher educational institutions]. *Vidkryte osvity e-seredovyshe suchasnoho universytetu – Open educational e-environment of modern university*, 3, 256–265. DOI: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2017.3.256.e65>.
9. Varnalii, Z. (2018). Stratehichni oryentiry vdoskonalennia finansuvannia derzhavnykh vyshchychk navchalnykh zakladiv Ukrainy [Strategic guidelines for improving the financing of state higher education institutions in Ukraine]. *Stratehichna panorama – Strategic panorama*, 2, 81–88. <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/view/10>
10. Polianovskyi, H.A. (2019). Stratehichni oryentiry vdoskonalennia finansuvannia derzhavnykh zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy [Strategic guidelines for improving financing of state institutions of higher education in Ukraine]. *Biznes Inform – Business Inform*, 5, 185–191.
11. Kovalenko, Yu.M., & Vitrenko, L.O. (2020). *Finansuvannia zakladiv vyshchoi osvity v Ukraini [Financing of higher education institutions in Ukraine]*. Universytet DFS Ukrainy. http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/5637/1/5008_IR.pdf.
12. Chytaieva, K.H., & Bulharina, L.H. (2021). Analiz finansovykh potokiv u zakladakh vyshchoi osvity, shcho перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України [Analysis of financial flows in higher education institutions under the management of the Ministry of Education and Science of Ukraine]. *Osvitnia analityka Ukrainy – Educational analytics of Ukraine*, 3(14), 58–69. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2021-3-58-69>.
13. Kushlyk, O.Yu., & Stepaniuk, H.S. (2020). Vykorystannia kliuchovykh pokaznykiv efektyvnosti (KRI) u stratehichnomu upravlinni zakladamy vyshchoi osvity [The use of key performance indicators (KPI) in the strategic management of higher education institutions]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriya «Ekonomika»: naukovyi zhurnal – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". "Economics" series: scientific journal*, 16(44), 62–68. [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-16\(44\)-62-68](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-16(44)-62-68).

Отримано 24.08.2023

UDC 336.61:378.4

Liudmyla Yurchyshena

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of Department of Finance and Banking

Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

E-mail: l.yurchishena@donnu.edu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-5904-0758>**ResearcherID:** [AEQ-8743-2022](https://orcid.org/0000-0002-5904-0758). **Scopus Author ID:** [57288725400](https://orcid.org/0000-0002-5904-0758)**STRATEGIC FINANCIAL SUSTAINABILITY OF UNIVERSITIES:
METHODOLOGICAL AND PRACTICAL ASPECTS**

The activities of universities are implemented in accordance with the strategic priorities of their development, in the conditions of expanding financial autonomy and uncertainty. The purpose of this article is to develop a methodology for assessing the strategic financial stability of the university, substantiating its components, and carrying out a practical test of the express assessment of financial stability as an indicator of determining the financial potential of higher education institutions. The results of the study were tested based on financial information publicly disclosed on university websites for 2017–2022. The sample includes 35 HEIs that are similar and different in type, scale, and location. In order to achieve the defined goal, a review of literary sources related to solving the problem of strategic financial sustainability of universities was carried out; the analysis of the strategies of Ukrainian universities that were included in the research sample was carried out, the key directions of strategic development, which were laid in their basis, were determined and systematized; a methodology for assessing the strategic financial stability of the university was developed, which includes an express assessment of financial stability to assess the financial potential for achieving the strategic priorities of the development of higher education institutions and tools (a prospective plan for the need for financial resources; a model for the formation and distribution of financial resources; a model for calculating the cost of educational services, taking into account the costs of accreditation of educational programs; correlation of the interaction of financial, management accounting, rating and key performance indicators; monitoring of expected results in accordance with the terms of implementation of strategic development priorities), groups of indicators of current financial stability to assess the achievement of strategic objectives of higher education institutions; a practical approbation of the express assessment was carried out on the example of 35 HEIs of Ukraine and appropriate conclusions were drawn regarding the potential of implementing strategies.

Keywords: *strategy; financial stability; strategic financial stability; university; assessment methodology; financial potential.*

Fig.: 8. References: 13.

DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3\(35\)-210-222](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2023-3(35)-210-222)

УДК 336.02(477)

JEL Classification: G32; G18

Олександр Вільчинський

здобувач, Державний податковий університет,
головний спеціаліст відділу економічного розвитку та інвестицій
Бучанська міська рада (Буча, Україна)

E-mail: A.Vil4insky@gmail.com. **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-0410-4732>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню концептуальних засад модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності. Розроблено концепцію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності як синергічну єдність: місії, візії, цінностей, теоретичних засад (об'єкт, предмет, гіпотетичні припущення, інституційні запиту, домінанти зовнішнього впливу, закордонного досвіду та тенденцій генези розвитку вітчизняної практики), методологічного базису (концептуальні патерни, фундаментальні та праксеологічні принципи), стану і проблем вітчизняної практики, напрямів модернізації та очікуваних результатів.

Ключові слова: концепція; політика; державна фінансова політика; бюджетна політика; монетарна політика; інвестиційна діяльність; активізація інвестиційної діяльності.

Рис.: 4. Бібл.: 7.

Постановка завдання. Чітко усвідомлюючи, що ефективність практичної реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності значною мірою залежить від якості її концептуального обґрунтування, вважаємо за необхідне розробити концепцію модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні.

При цьому під «концепцією модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні» ми розуміємо обґрунтування та систематизацію поглядів на формування та реалізацію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності у вигляді парадигми, яка визначає та формалізує наукові засади вітчизняної практики посилення впливу державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності в конкретних історичних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні наукові аспекти становлення, функціонування та реалізації державної фінансової політики перебувають у фокусі уваги багатьох вітчизняних учених, таких як: І. П. Адаменко [1], І. О. Лютий [2], В. Г. Дем'янишин [3], В. В. Зимовець [4], Т. В. Майорова [5], Д. В. Ванькович [6], І. В. Запатріна [7] та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність публікацій щодо впливу державної фінансової політики на інвестиційну діяльність, питання щодо концептуального обґрунтування

реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності залишаються недостатньо розкритими й потребують подальшого осмислення та аналізу. Вищезазначене актуалізує тему та мету роботи.

Мета статті. Метою дослідження є розробка концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Формально концепція модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності може бути представлена як наукова розробка та як практичний документ.

При цьому використання терміна «модернізація» у назві концепції обґрунтовано не удосконаленням наявної концепції (виявлено, що концепції державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності фактичного в Україні немає), а модернізацією існуючої вітчизняної практики реалізації впливу державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності в Україні.

Вбачаємо за необхідне розкрити концепцію модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні як синергічну єдність: місії, візії, цінностей, теоретичних засад, методологічного базису, стану та проблем вітчизняної практики, напрямів модернізації та очікуваних результатів (рис. 1).

Місією концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є посилення впливу державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності як одного з ключових факторів стимулювання економічного розвитку країни.

Візія концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні сформульована таким чином: державна фінансова політика здійснює ефективний управлінський вплив на активізацію інвестиційної діяльності.

Концепція модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні ґрунтується на таких цінностях, як антропоцентризм, служіння інтересам суспільства і держави, євроінтеграційний вибір України, демократичність, професіоналізм, відповідальність.

Теоретичні засади концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні складаються з об'єкта, предмета, гіпотетичних припущень, інституційних запитів, домінант зовнішнього впливу, закордонного досвіду та тенденцій генези державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Розглянемо кожен із наведених елементів більш детально.

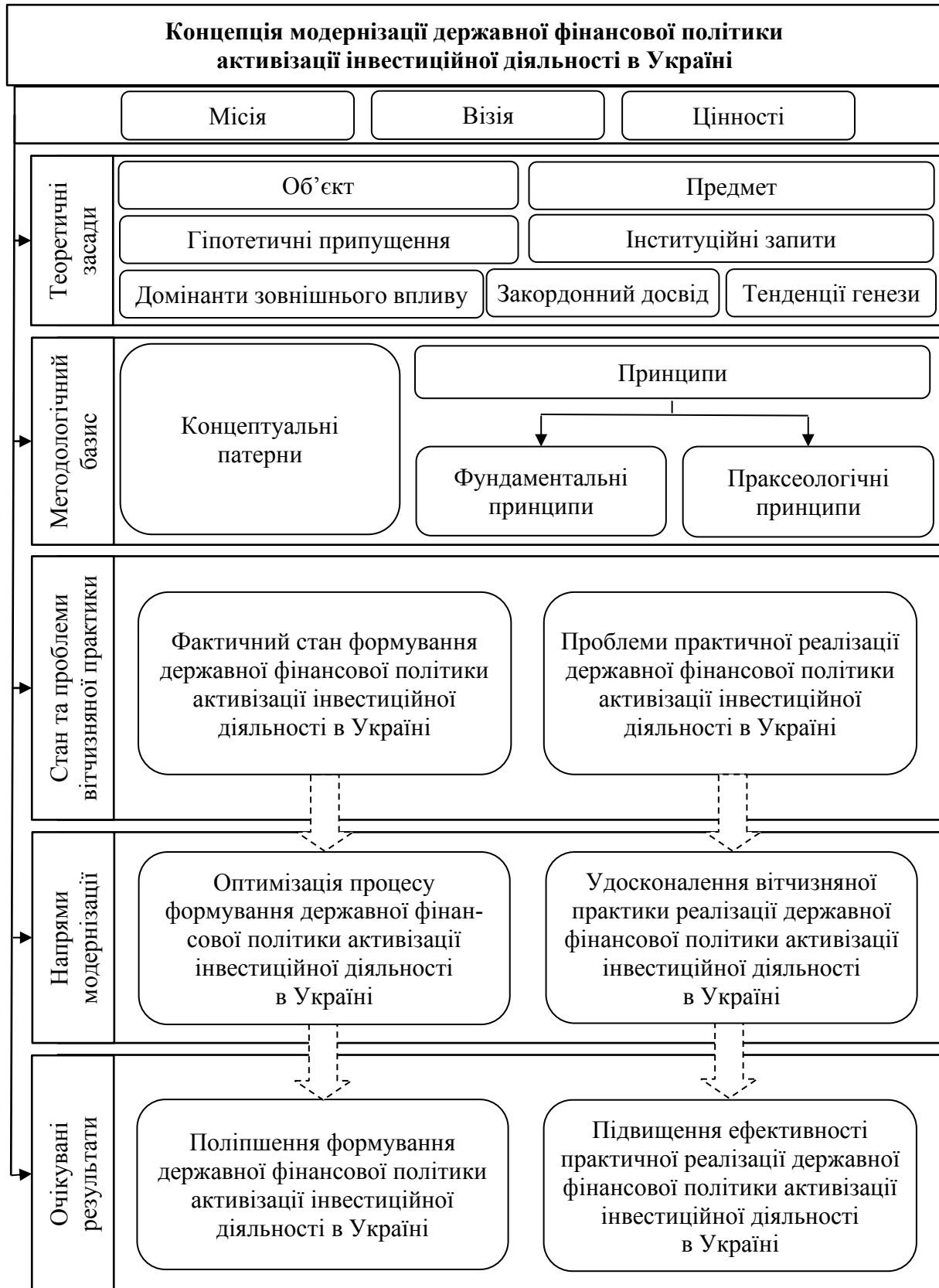

Рис. 1. Концепція модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

Об'єктом концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є процес формування і реалізації державної фінансової політики.

Предметом концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є теоретико-методологічні та практичні засади посилення впливу державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності.

До гіпотетичних припущень концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні відносяться збереження незалежності України, припинення війти та привалювання у процесі формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності суспільних інтересів над корпоративними.

У свою чергу, інституційні запити концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні вбачається за доцільне розкрити в розрізі запитів держави, суспільства та бізнесу (рис. 2).

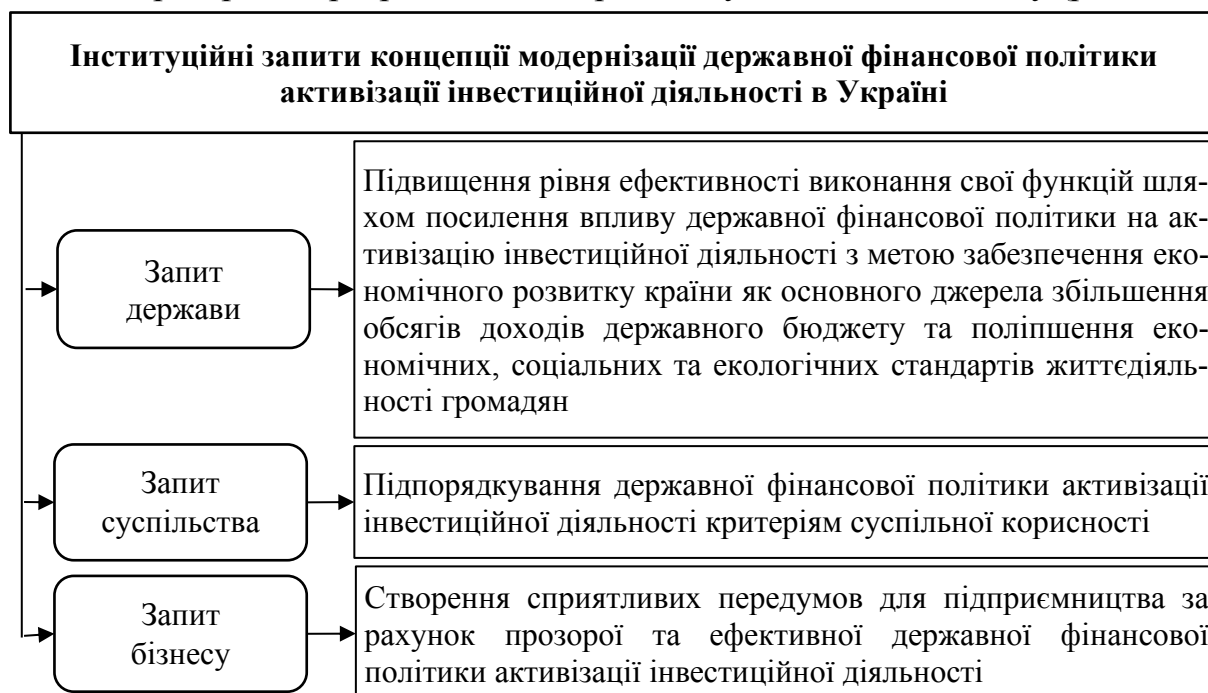

Рис. 2. Інституційні запити концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

Ключовими домінантами зовнішнього впливу, які варто враховувати в процесі модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є: глобалізація, диджиталізація, зміна логіки соціальної поведінки та війна.

Серед кращих практик зарубіжного досвіду формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в контексті їх адаптації у вітчизняну практику, варто відзначити: 1) розвинуті

країни здійснюють стимулювання інвестиційної діяльності навіть в умовах упередження криз та подолання їх наслідків; 2) держава бере активну участь у стимулюванні інвестиційної діяльності; 3) державна фінансова політика може здійснювати як стимулюючий, так і стримуючий вплив на інвестиційну діяльність; 4) наукова обґрунтованість та унормування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності; 5) державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності реалізується у умовах чіткої формалізації стратегічних орієнтирів; 6) ключовими інструментами державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності є податкові пільги (інвестиційний податковий кредит, неоподатковувані резервні фонди інвестиційного призначення, інвестиційна податкова знижка, податкова амортизація), пільгове кредитування та державне інвестування; 7) за ефективністю використання податкових пільг здійснюється суворий контроль; 8) налагоджена ефективна комунікація щодо формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності між бізнесом, державою та суспільством (рис. 3).

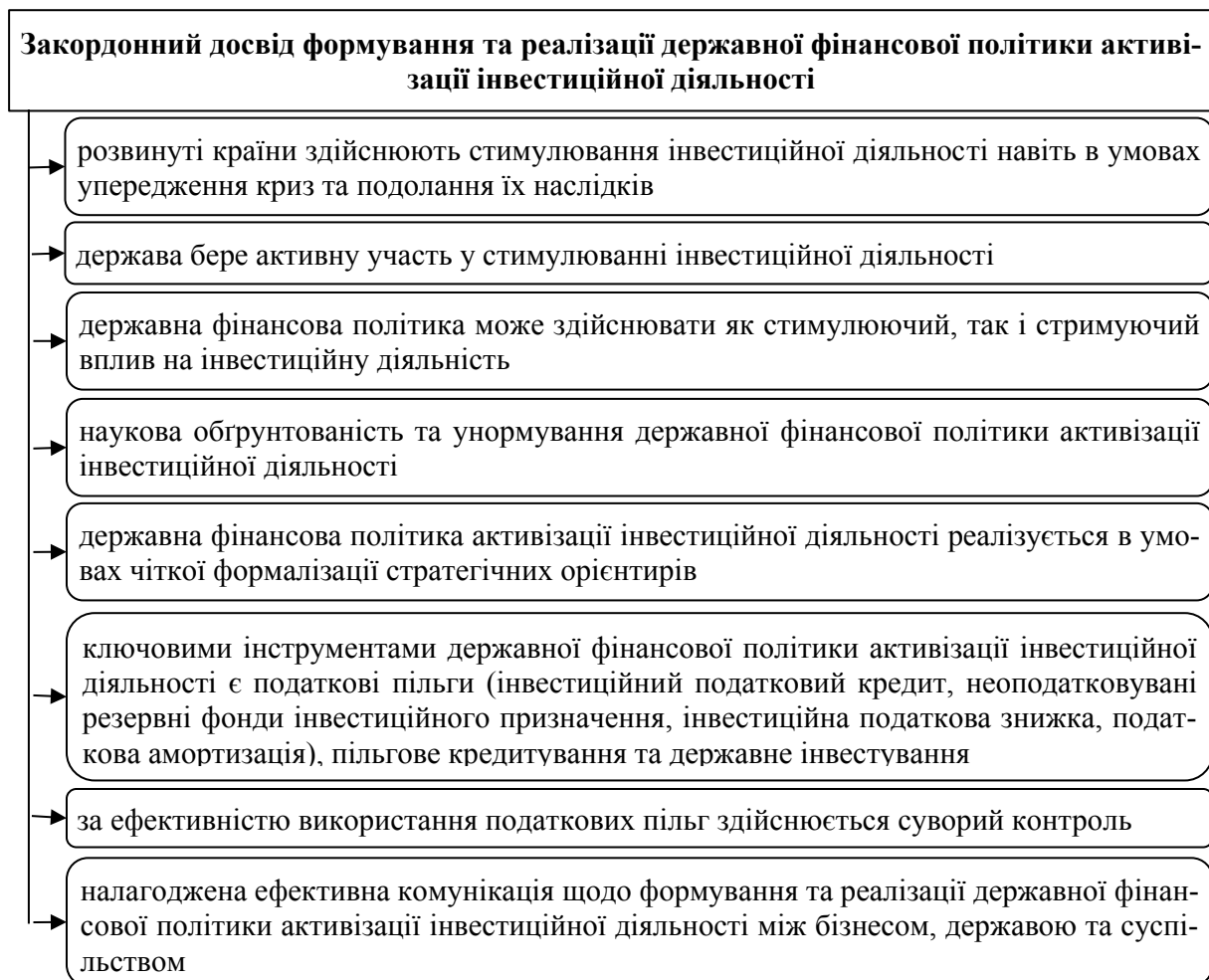

Рис. 3. Закордонний досвід формування і реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності

Джерело: розроблено автором.

Основними ж тенденціями генези державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є: 1) удосконалення наукового та нормативного забезпечення державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності; 2) трансформація цільової зорієнтованості державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності: від ситуаційних тактичних завдань до формалізації стратегічної мети [2; 6].

Методологічний базис концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні формують концептуальні патерни та принципи (фундаментальні та праксеологічні).

Отже, концепція модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні базується на 11 концептуальних патернах. Розглянемо кожен з них детальніше.

1. Відповідальність держави за стан державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

На макроекономічному рівні основною інституцією, яка здійснює управління економічними процесами є держава. Саме від державної політики у сфері фінансів, яка формує «правила гри», залежить поведінка всіх учасників економічних процесів.

Таким чином, попри те, що формування та реалізація державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності передбачає участь у цих процесах різних інституцій, роль держави у них є визначальною [3; 4].

Відповідно до цього саме держава повинна бути відповідальною за стан державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні.

2. Гармонізація державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності з іншими сферами реалізації управлінського впливу держави на економічні процеси.

Враховуючи, що державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності існує одночасно поряд з іншими видами політик (економічною, антициклічною, структурною, маркетинговою, товарною, ціною, регуляторною, амортизаційною тощо) актуальною та необхідною передумовою забезпечення максимізації ефективності її реалізації є гармонізація всіх сфер управлінської дії держави на економіку загалом та активізацію інвестиційної діяльності зокрема.

3. Транспарентна оцінка результативності та ефективності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності повинна систематично оцінюватися з позиції її результативності та ефективності. Організаційно-методичні засади такої оцінки повинні бути науково обґрунтованими та формалізованими. Результати оцінювання державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності повинні бути відкритими та доступними для громадськості.

4. Наукова обґрунтованість державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Як формування (обґрунтування концепції, розробка стратегії та унормування правового середовища), так і реалізація (практичне впровадження та оцінка ефективності) державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності повинні бути науково обґрунтованими. У контексті формування це передбачає розробку концепції та стратегії державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності з обов'язковою їх формалізацією у законодавчому полі. У контексті реалізації передбачається обґрунтування логіки впливу кожного з інструментів державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності та розробку та практичне впровадження технології оцінки ефективності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

5. Інтеграція в міжнародне фінансове середовище зі збереженням національної ідентичності.

Глобалізація та європейський вибір формують безальтернативність інтеграції України у міжнародне фінансове середовище. Важливою особливістю такої інтеграції є збереження національної ідентичності, що передбачає максимальне врахування вітчизняних інтересів у процесі гармонізації української та міжнародної фінансових політик загалом та у сфері активізації інвестиційної діяльності зокрема.

6. Постійна адаптація державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності до реального фактичного стану економіки країни, який динамічно змінюється під впливом глобалізації, диджиталізації та розвитку ринкових відносин.

Державна фінансова політика не передбачає наявності єдино вірної технології впливу на активізацію інвестиційної діяльності. Вона повинна бути гнучкою та адаптивною до конкретних історичних умов, в яких передбачається її практична реалізація. Враховуючи, що економіка України постійно змінюється під впливом глобалізації, диджиталізації та розвитку ринкових відносин, то й державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності в Україні повинна оновлюватися з урахуванням таких змін.

7. Формалізація концептуального обґрунтування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Концептуальне обґрунтування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності повинно бути формалізованим та представленим у вигляді концепції та стратегії, що мають документальну форму.

8. Стратегія державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності повинна базуватися на збалансованій системі показників.

Стратегія державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності повинна ґрунтуватися на актуальних підходах до технології її розробки і практичного впровадження. Найкращі сучасні наукові розробки у сфері

стратегічного управління представлені в моделі збалансованої системи показників (Balanced Scorecard), яка й повинна формувати фундаментальний базис для розробки та реалізації стратегії державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні.

9. Формування і реалізація державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності на основі організаційно-технологічного підходу до макроекономіки.

Застосування інструментарію державної фінансової політики повинно здійснюватися не з позиції підвищення ефективності державної фінансової політики як самоцілі, а в контексті її підпорядкування актуальним запитам макроекономіки країни. Відтак, у розрізі процесно-цільового підходу, державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності в Україні повинна оцінюватися, в першу чергу, з позиції результативності (активізації інвестиційної діяльності як ключового чинника розвитку економіки), і, в другу чергу, з позиції ефективності самої державної фінансової політики.

10. Урахування галузевих особливостей у процесі формування і реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Галузеві особливості здійснюють суттєвий вплив на економічні процеси в цілому та на інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання зокрема. Тому з позиції максимізації ефективності важливим є ідентифікація мультиплікативного ефекту та визначення пріоритетності стимулюючого впливу державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності здійснювати з урахуванням галузевих особливостей.

11. Забезпечення методологічної обґрунтованості вітчизняної практики формування і реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Методологічна обґрунтованість державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності передбачає дві складові. По-перше, формування державної фінансової політики у частині обґрунтування вибору одного із множини альтернативних варіантів сценаріїв реалізації управлінської дії інструментів державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності, повинно спиратися на достовірні аналітичні розрахунки. По-друге, з метою визначення ефективності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні розробка стратегії та оцінка результатів її практичного застосування повинна спиратися на конкретні цифрові розрахунки.

Принципи концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні поділяються на фундаментальні та праксеологічні (рис. 4).

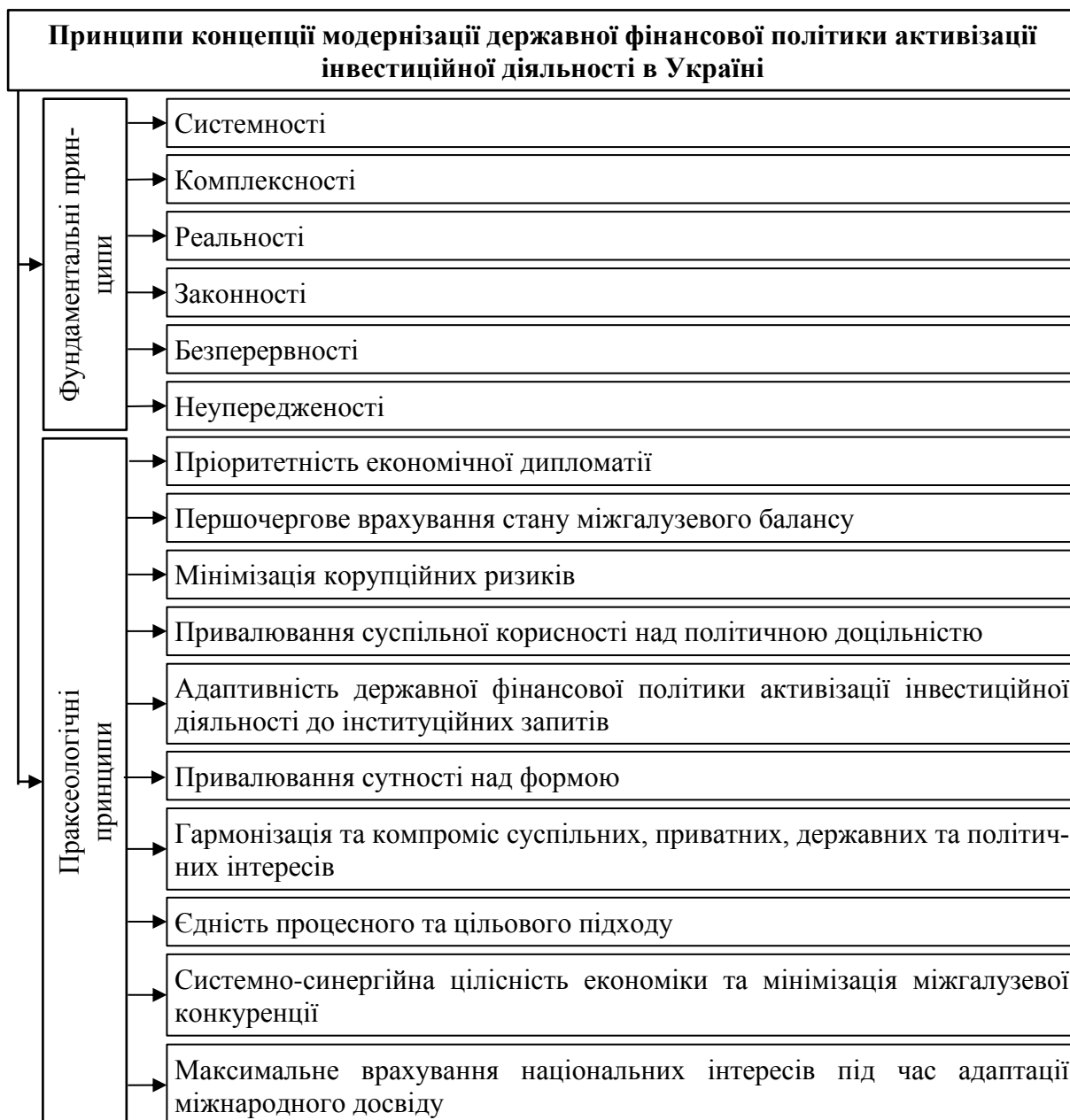

Рис. 4. Принципи концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні

Джерело: розроблено автором.

Змістовне наповнення кожного з праксеологічних принципів розглянемо детальніше.

1. Пріоритетність економічної дипломатії.

Геополітична роль України як країни-жертви міжнародного воєнного злочину, яка за захист світових цінностей демократії, свободи та міжнародного права платить життям своїх громадян на полі бою, дає право вимагати від міжнародної спільноти активної участі їх у фінансово-економічній допомозі під час війни та в період післявоєнної відбудови. За таких умов економічна дипломатія є пріоритетним інструментом залучення фінансів у економіку України загалом та для активізації інвестиційної діяльності зокрема.

2. Першочергове врахування стану міжгалузевого балансу.

Внаслідок війни на території України суттєвих змін зазнав міжгалузевий баланс. Тому з метою максимізації ефективності стимулювання інвестиційної діяльності в Україні обов'язковим є врахування у процесі формування і реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності фактичного стану міжгалузевого балансу.

3. Мінімізація корупційних ризиків.

Однією з важливих характеристик державної фінансової політики у час війни та післявоєнної відбудови є обмеженість фінансових ресурсів. За таких умов корупція, що впливає на зменшення наявних фінансових ресурсів та знижує рівень ефективності їх використання, є особливо недопустимою. Враховуючи, що в Україні й у довоєнні часи рівень корупції був високим, особливо важливим вбачається мінімізація корупційних ризиків як одного з обов'язкових чинників забезпечення ефективності державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні.

4. Привалювання суспільної корисності над політичною доцільністю.

Суб'єктами формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності є люди, які одночасно представляють свої індивідуальні (корпоративні) інтереси та інтереси суспільства. У такій ситуації принципово важливим є підпорядкування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності саме запитам суспільства. А цього можливо досягнути шляхом забезпечення привалювання суспільної корисності над політичною доцільністю в процесах формування та реалізації державної фінансової політики.

5. Адаптивність державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності до інституційних запитів.

Динамічне оновлення інституційних запитів до державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності вимагає від останньої адаптивності, що передбачає наявність багатосценарної стратегії і гнучкості лавірування між такими сценаріями за наявних потреб.

6. Привалювання сутності над формою.

Формальні вимоги до державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності необхідно підпорядковувати реалізації її сутнісного призначення. Єдність, комплексність та цілісність форми та змісту державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності повинні спиратися на усвідомлення, що сутність є важливішою за форму.

7. Гармонізація та компроміс суспільних, приватних, державних та політичних інтересів.

Формування та реалізація державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності здійснюється в середовищі взаємодії та боротьби суспільних, приватних, державних та політичних інтересів. За таких умов важливим є гармонізація таких інтересів через компроміс з урахуванням пріоритетності взаємозв'язку «суспільство – держава – корпорація».

8. Єдність процесного та цільового підходу.

Цільове спрямування державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності є ключовим критерієм оцінки результативності такої політики. Разом з тим, сам процес формування і реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності може мати різний рівень ефективності. Тому єдність процесного та цільового підходів до державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності передбачає одночасне підпорядкування останньої критеріям результативності та ефективності.

9. Системно-синергетична цілісність економіки та мінімізація міжгалузевої конкуренції.

Державна фінансова політика активізації інвестиційної діяльності підпорядкована розвитку економіки країни. При цьому економіка розглядається не як суто математична сума всіх галузей економіки, а як системно-синергетична цілісність вищого ієрархічного рівня, в основі якої знаходяться всі галузі економіки. За такого підходу міжгалузева конкуренція у своєму кінцевому прояві є негативним фактором стимулювання економічних дисбалансів.

10. Максимальне врахування національних інтересів під час адаптації міжнародного досвіду.

Врахування міжнародного досвіду у процесі модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є обов'язковою умовою. При цьому гармонізація переваг позитивних міжнародних практик формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності з вітчизняними особливостями фінансової та економічної системи держави повинна спиратися на максимальне задоволення національних інтересів України.

Динамічною частиною концепції модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні є блоки «Стан та проблеми вітчизняної практики», «Напрями модернізації» та «Очікувані результати».

Вони тісно пов'язані між собою взаємозв'язком «фактичний стан – шляхи удосконалення – очікувані результати». При цьому в межах запропонованої концепції цей взаємозв'язок розділено на два вектори:

1) «фактичний стан формування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні – оптимізація процесу формування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні – поліпшення формування державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні»;

2) «проблеми практичної реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні – удосконалення вітчизняної практики реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні – підвищення ефективності практичної реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні».

Висновки і пропозиції. Розроблено концепцію модернізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності в Україні, яка є синергічною єдністю: місії, візії, цінностей, теоретичних засад (об'єкт, предмет, гіпотетичні припущення, інституційні запиту, домінанти зовнішнього впливу та закордонного досвіду, тенденції генези розвитку вітчизняної практики), методологічного базису (концептуальні патерни, фундаментальні та праксеологічні принципи), стану і проблем вітчизняної практики, практичних рекомендацій модернізації та очікуваних результатів.

Впровадження концепції забезпечить удосконалення наукових засад та поліпшення вітчизняної практики активізації інвестиційної діяльності в Україні інструментарієм державної фінансової політики, що сформує передумови для трансформації потенціалу державної фінансової політики зі стимулюючого функціонування у стратегічну потужність післявоєнної відбудови економіки України.

Список використаних джерел

1. Адаменко І. П. Фінансова політика як інструмент соціально-економічного розвитку країни / І. П. Адаменко // *Бізнес Інформ*. – 2014. – № 3. – С. 341–345.
2. Лютий І. О. Концептуальні засади та суперечності реалізації фінансової політики держави / І. О. Лютий // *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. – 2005. – Вип. 79. – С. 4–6.
3. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України: монографія / за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 464 с.
4. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / В. В. Зимовець ; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – Київ, 2010. – 356 с.
5. Майорова Т. В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні : монографія / Т. В. Майорова. – Київ : КНЕУ, 2013. – 332 с.
6. Ванькович Д. В. Теоретико-методологічні засади та механізм реалізації фінансової політики в Україні : монографія / Д. В. Ванькович. – Львів : Міські інформ. системи, 2014. – 348 с.
7. Запатріна І. В. Формування фінансової політики держави: євроінтеграційний вимір / І. В. Запатріна // *Вісник КНТЕУ*. – 2012. – № 2. – С. 59–73.

References

1. Adamenko, I.P. (2014). Finansova polityka yak instrument sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Financial policy as a tool for socio-economic development of the country]. *Biznes Inform – Business Inform*, 3, 341-345.
2. Liutyi, I.O. (2005). Kontseptualni zasady ta superechnosti realizatsii finansovoi polityky derzhavy [Conceptual framework and implementation contradictions financial policy]. *Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 79, 4-6.
3. Demianyshyn, V.G. (2014). Finansova polityka investyciyno-innovaciynogo rozvutky [Financial policy of investment and innovation development of Ukraine]. TNEU.
4. Zymovets, V.V. (2010). Dergavna finansova polityka ekonomichnoho rozvytku [State financial policy of economic development].
5. Mayorova T.V. (2013). Investuciynyi process i finansovo-kredytni vageli yogo actyvizacii v Ukraini [Investment process and financial and credit levers of its activation in Ukraine].

6. Van'kovych D.V. (2014). *Teoretyko-metodolohichni zasady ta mekhanizm realizatsiyi finansovoyi polityky v Ukraini* [Theoretical and Methodological Foundations and Mechanism of Financial Policy Implementation in Ukraine].

7. Zapatrina, I.V. (2012). *Formuvannia finansovoi polityky derzhavy: yevrointehratsiinyi vymir* [Formation of the state financial policy: European integration dimension]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 2, 59-73.

Отримано 16.08.2023

UDC 336.02(477)

Oleksandr Vilchynskiy

PhD student, State Tax University,

Chief Specialist of the Department of Economic Development and Investment

Bucha City Council (Bucha, Ukraine)

E-mail: A.Vil4insky@gmail.com **ORCID:** <https://orcid.org/0009-0009-0410-4732>

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF MODERNIZATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY OF INTENSIFICATION OF INVESTMENT ACTIVITY

The article is devoted to the study of the conceptual principles of modernization of the state financial policy of intensification of investment activity.

The article develops a concept of modernization of the state financial policy of intensification of investment activity in Ukraine, which is a synergistic unity of: mission, vision, values, theoretical foundations (object, subject, hypothetical assumptions, institutional demands, dominants of external influence and foreign experience, trends in the genesis of domestic practice), methodological basis (conceptual patterns, fundamental and praxeological principles), state and problems of domestic practice, practical recommendations for modernization and expected results.

The implementation of the concept will ensure the improvement of the scientific foundations and the improvement of the domestic practice of intensification investment activity in Ukraine with the tools of the state financial policy, which will form the prerequisites for transforming the potential of the state financial policy from a stimulating functioning into a strategic power of the post-war reconstruction of the Ukrainian economy.

Keywords: *conception; policy; state financial policy; fiscal policy; monetary policy; investment activity; intensification of investment activity.*

Fig.: 4. References: 7.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено в таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати двома мовами: українська, англійська. Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з **перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до анотації та ключових слів**

Стаття повинна містити анотацію мовою статті (обсягом не менше 600 знаків), а також розширену анотацію англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовою, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами).

Ключових слів та словосполучень має бути не менше п'яти.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 14), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 14), вирівнювання по ширині, без абзацного відступу, одинарний інтервал. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.3. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;
- місце роботи автора (ів) – кегель 12;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 12.
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

Після відомостей про першого автора аналогічно подаються дані про співавторів.

4.4. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

4.5. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обгрунтована її актуальність (**обсяг не менше 600 знаків з пробілами**).

4.6. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 14), абзац 0,75 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 14, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio. За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 14, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

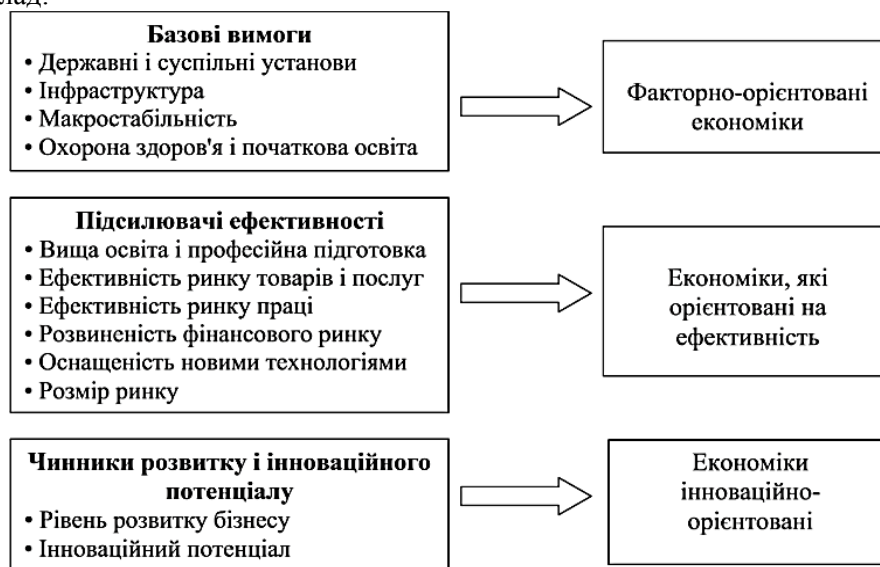

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 14) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 14, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримується інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);

h – період дії знижки (днів);

z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися онлайн-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliteratsiia> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliteraciia.ru/transliteraciya-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

4.10. У кінці статті необхідно подати **англійською мовою** такі дані:

- **ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;

– місце роботи автора (ів) – кегель 12;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 12.

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- **назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

- **анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 1800 знаків з пробілами**).

- **ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

5. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **60 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA728201720313271002201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович*.

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

*Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду
дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).
Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу
«Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому,
без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами
України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.*

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Максим Дубинадоктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/F-3291-2014)**СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД
ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Не менше
600 знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. ...**Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...****Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!)****Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...****Виклад основного матеріалу. ...****Висновки і пропозиції. ...****Список використаних джерел**

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007. – 21 с.

5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. 254 с.

7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навчальний посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

9. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

References

1. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (3), 39–45.

2. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.

4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].

5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

7. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V., & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.

9. Chuchka, I.M., & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), 92–98.

UDC 332.12

Maksym DubynaDoctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)**E-mail:** maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>**ResearcherID:** F-3291-2014**ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION
OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY**

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations, as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

ЗГОДА
на обробку персональних даних

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

- організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;
- законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г
*Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерел*

**Приклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел з АРА (7th ed.)**

Книга

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.

Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво.
(Оригінал опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано 1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова* (Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). Назва частини книги. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки). Видавництво.

Приклади оформлення

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемолу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелев, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних заasad адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід біетанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація

Опублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначати назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»; для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення

Опублікована дисертація або дипломна робота

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω-гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначати скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Зайнчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

Стандарт

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, у бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-IX (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

**Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів
англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 3(35)

Редактор

О. С. Смелова

Підписано до друку 26.09.2023. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 27,67.
Тираж 100 пр. Замовлення № 27/23.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.